

SLÁNSKÝ O B Z O R

ROČENKA
SPOLEČNOSTI PATRIA,
VLASTIVĚDNÉHO MUZEA
VE SLANÉM
A STÁTNÍHO OKRESNÍHO
ARCHIVU V KLADNĚ

ROČNÍK 13

ŘÍDÍ REDAKČNÍ RADA
POD VEDENÍM
ZORY
DVOŘÁKOVÉ

SLANÝ 2006

NA PRAHU 13. ROČNÍKU OBNOVENÉHO SLÁNSKÉHO OBZORU

Rok 2005, v jehož průběhu se připravoval 13. ročník obnoveného Slánského obzoru, byl rokem 60. výročí skončení druhé světové války, jejíž konec byl připamatován nejen v našich médiích, ale na mnoha vzpomínkových slavnostech, v nichž byly uctěny oběti války, a to nejen u nás, ale po celé Evropě i v zámoří. Byl to dosud nejděsivější válečný konflikt, který těžce poznamenal 20. století a tragicky se zapsal do mnoha lidských osudů. Dodnes je vnímán jako obrovské memento pro časy budoucí. Proto je nezbytné znát jeho průběh, jednotlivé děje, jejich příčiny a okolnosti a připomínat je nejen pamětníkům, ale zejména těm, kteří to neprožili.

Redakce Slánského obzoru připravující jeho 13. ročník považovala přímo za svou povinnost zařadit do něho statě, v nichž bude vylíčeno, jak na Slánsku probíhal nejen závěr druhé světové války, ale také některé skutečnosti ze Slaného i z Kladna, jež se tu odehrály ještě před vypuknutím válečného konfliktu i v jeho průběhu a které dosud unikaly badatelské pozornosti. Tyto statě budou nepochybně pro čtenáře objevné a překvapující.

Protože se však Slánský obzor vždy snažil a nadále se bude snažit o tematickou pestrost, o široký historický i občanský záběr, ani tentokrát nechybí statě zaznamenávající historii kulturního života na Slánsku a Kladensku, a to hned po skončení druhé světové války. V tomto období v historii Kladna je pak prvořadým tématem poválečný vývoj kladenských hutí. I tomuto předsevzatému úkolu jsme se snažili dostat.

Aužak ani milovníci starší historie nepřijdou zkrátka. I v tomto bloku Slánského obzoru čtenáři naleznou témata nová a objevná. Vezmeme-li do ruky Slánský obzor sto let starý (z roku 1905), objevíme v něm stať Zdeňka Wirtha, už tehdy známého a později respektovaného historika umění, který ji nazval Výtvarné umění na Slánsku. Dočteme se v ní, jaké měl kritické připomínky k rozsáhlému dílu Ferdinanda Velce nazvaného Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese Slánském, který vyšel v Praze v roce 1904. Dodnes je na Slánsku tento soupis používán, i když s určitou rezervou a opatrností učí některým zde publikovaným údajům, které se už před sto lety očím odborníka jevily jako neověřené a nespolehlivé. Protože však od té doby nevzniklo nové dílo obdobně rozsáhlé, avšak zbavené zmíněných nedostatků, je Velcova kniha i teď vyhledávaná a je v ní listováno.

Celá dlouhá desetiletí se čekalo, než se nějaký badatel tohoto tématu ujme a objasní otázky související s okolnostmi vzniku Velcova Soupisu a kritického hodnocení, jakého se mu už v době jeho vzniku dostalo. Aužak v letošním Slánském obzoru čtenář objeví odpověď i na tyto otázky.

Jen z toho mála, o čem byla zatím zmínka, se potvrzuje, že témat, která čekají na zpracování, je nespočet. Proto se i v dalších ročnících redakce obnoveného Slánského obzoru bude snažit, aby se tato dosud bílá místa zaplnila.

S T A T Ě A P O J E D N Á N Í

ZDENĚK KUCHYŇKA

Pražská brána ve Slaném

Příspěvek ikonografie
k datování stavby

V roce 1841 byla navzdory protestům kulturní veřejnosti zbořena ve Slaném Pražská brána, někdy také nazývaná bránou Hradskou. Pohled na dávná vyobrazení města Slaného dokládá, že brána s mohutným barbakanem byla spolu s nedalekým kostelem sv. Gotharda jedním z dominantních prvků městské zástavby. Právě proto, že před vlastním tělesem brány stál barbakan, tedy bašta chránící samotný průjezd bránou před přímým ostřelováním, známe z obrazů, kreseb a grafiky pouze jeho výzdobu. Jak byla vyzdobena samotná Pražská brána, tedy můžeme usuzovat jen z plastik zazděných dnes na chodbě v prvním patře Vlastivědného muzea. Není to první místo, kde plastiky po zboření brány našly útočiště. Původně byly zazděny do stěny staré školy v sousedství brány a kostela sv. Gotharda. Teprve za druhé světové války byly přeneseny do budovy bývalé piaristické koleje, kam se v té době přestěhovalo i městské muzeum.¹⁾ Porovnáním s dobovými vyobrazeními Pražské brány zjišťujeme, že se do dnešní doby ani výzdoba barbakanu nezachovala v úplnosti, a totéž zřejmě platí i o výzdobě samotné brány.

Pražskou bránu se sousedním kostelem sv. Gotharda nalezneme na řadě vyobrazení města Slaného, počínaje nejstarší vedutou Jana Willenberga z roku 1602, která ilustruje Diadochos Bartoloměje Paprockého z Hlohov.²⁾ Willenberg zachytil město od východu ze Slánské hory, takže na jeho dřevorytu je Pražská brána s kostelem zcela vlevo a „širokouhlý“ záběr končí vpravo kostelem Nejsvětější Trojice, který je zobrazen ve své původní renesanční podobě, tedy před přestavbami v polovině 17. století, souvisejícími s přeměnou areálu kostela na fran-tiškánský klášter. Je proto logické, že na takovémto vyobrazení nemohl autor zachytit detaily jednotlivých staveb. Nad vjezdem do barbakanu tak vidíme pouze jakési tři výklenky, které spíše připomínají okna. Další vyobrazení Slaného, jako je dřevoryt Jorise a Jacoba Hoefnagelových z díla *Civitates orbis terrarum* z roku 1617 a z něj zjevně vycházející dřevoryt z téhož roku, zachycují město od západu, tedy z opačné strany, a Pražská brána na nich vyobrazena není.³⁾ Totéž platí i o Vogtově vedutě z roku 1712.⁴⁾

Zjevně nejdůležitějším ikonografickým vyobrazením, podle něžž můžeme rekonstruovat výzdobu barbakanu a její jednotlivé prvky ztotožnit s dochovanými plastikami, je lavírovaná kresba Pražské brány z roku 1823 od Josefa Šembery. Všechna další vyobrazení, jako je například známá olejomalba Karla Würbse, vznikly na základě starších předloh až po zbourání brány. Würbsova olejomalba v roce 1855 a ostrostřelecký terč, který zjevně kopíruje Würbsův obraz, až v roce 1865.

Josef Šembera (1794–1866) pracoval jako c. k. krajský inženýr a služebně zajížděl na Rakovnicko, Berounsko, Lounsko a Žatecko. Při těchto cestách nakreslil celkem 240 pohledů na města, jejich opevnění, kostely, hradní zříceniny, portály i heraldické zajímavosti.⁵⁾ Jeho zájem o heraldiku zdůrazňují záměrně, protože je dokumentován i zmíněnou lavírovanou kresbou Pražské brány. Do oblohy nad barbakan totiž Šembera nakreslil detaily jeho plastické výzdoby – ve vimperku ozdobeném mimo jiné třemi lidskými maskami je umístěn znak města Slaného, který tvořil osu jinak poněkud asymetrické výzdoby. Tu dále představoval na levé straně od průjezdu štít zdobený pouze vodorovným pruhem (břevnem), další štít s orlicí, nad nímž byla ve výklenku s jednoduchým nezdobeným vimperkem socha zobrazující sedící postavu s královskou korunou na hlavě, a na nároží dvě hlavy vousatých mužů – jedna hledící na východ a druhá na jih. Na pravé straně od slánského znaku byl orámovaný štít se lvem obráceným vpravo a orámovaná orlice s rozpjatými křídly. U lomeného oblouku pak Šembera zakreslil proslulé a zároveň i tajuplné Slánské znamení.⁶⁾

Šemberovu kresbu doplňuje i popis výzdoby barbakanu, který z rukopisných zpráv převzal do svých Starožitností a památek země české F. B. Mikovec a v prvním ročníku Slánského obzoru v roce 1893 citoval v článku Bývalá Pražská brána v Slaném Antonín Ctibor: *Zvenčí nad průjezdem byl znak slánský, vedle vpravo Český lev, vedle lva byla Morav. orlice, vlevo byl znak s příčným břevnem žlutým v poli červeném, vedle znaku toho byla Slezská orlice. Nad takovými znaky nacházela se v gotickém výklenku soška, představující krále Jiřího Poděbradského, jehož se město Slaný věrně a neodratně přidržovalo a od něhož též roku 1458 obdrželo majestát, posud zachovaný, s důležitými výsadami. Král byl v dotčeném výklenku představen sedě, v rouše královském, s žezlem a jablkem. Na pravé straně bašty, něco dále k hradbám městským byl nápis: Anno domini M'CCCC'LXXIIo fundata est bassta tempore regis Wladislaj anno 1mo regni ipsius – Hned vedle průjezdu vpravo, asi u výšce klenby brány samé, byl zasazen okrouhlý kámen s nápisem nerozluštitelným, který pod názvem znamení Slánského zkoumatelům starožitností mnohé bolení hlavy způsobil.*⁷⁾ Tytéž starší písemné zprávy použité Mikovcem měl zjevně k dispozici i slánský děkan Josef Kandler, který podle nich v roce 1878 popsal obdobným způsobem výzdobu Pražské brány ve farní pamětnici.⁸⁾

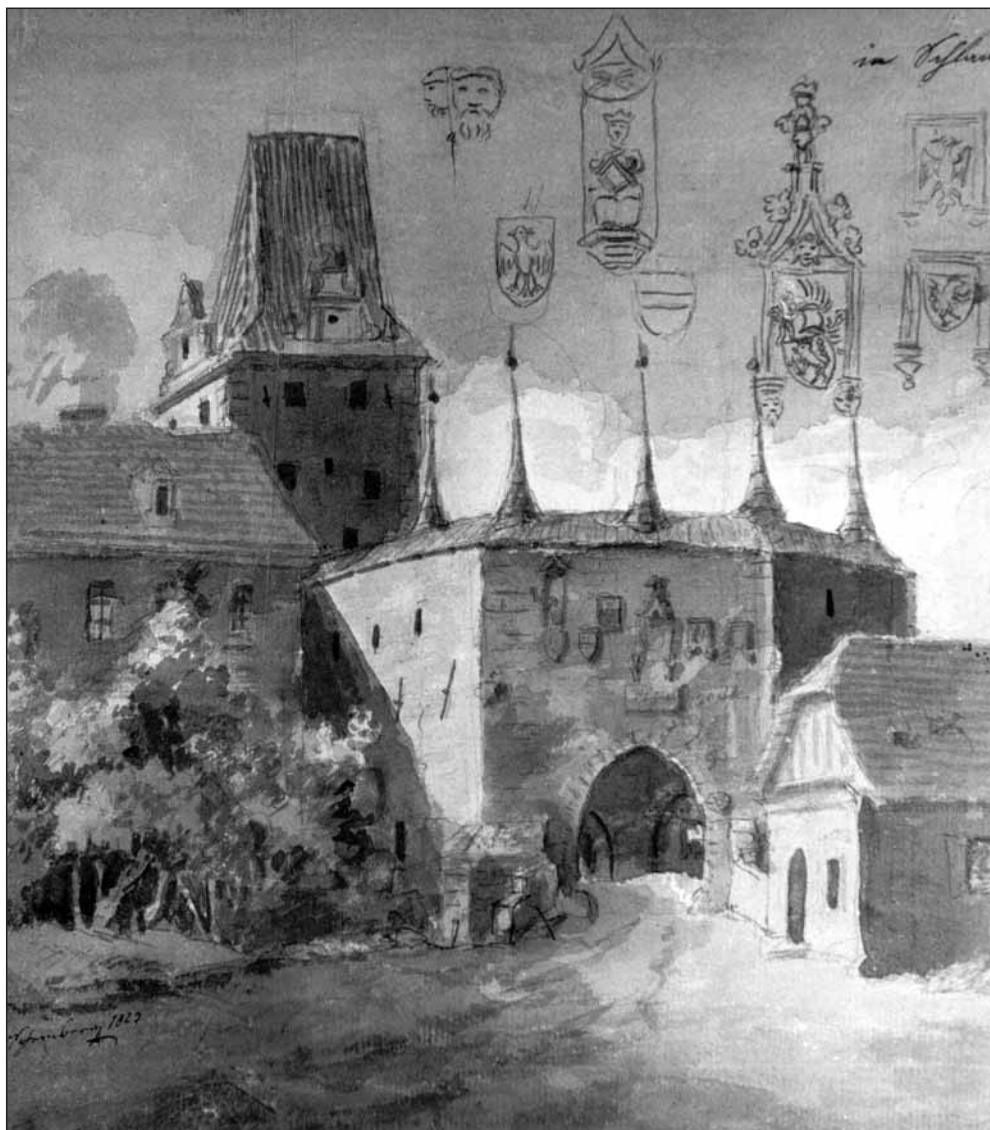
Od doby vydání Ctiborova článku ve Slánském obzoru se Pražskou branou obnáhle zabýval jenom Jan Štoviček, který si ale za hlavní motiv svého článku zvolil zbytek plastik považované za zpodobení Jiřího z Poděbrad.⁹⁾ Upozornil, že už zachránce plastik František Karel Miltner nechal polopostavu panovníka zasadit nad vimperk zdobený kraby a fiálou s kytkou, jejíž vrchol byl ale uražen. A takto také byl celek po přenesení do muzea zazděn do stěny v prvním patře, kde ho můžeme vidět dodnes. Jan Štoviček nepochyboval o tom, že ona kamenná polopostava byla původně umístěna na barbakanu a ani o tom, že jde o zpodobnění dobrodince města Slaného krále Jiřího z Poděbrad. I když se J. Štoviček opíral o názory předních odborníků, jako byl například slánský rodák historik Rudolf Urbánek, nebo historici umění Jaroslav Pešina a Ivo Kořán, nevyvrátil jeden z podstatných argumentů, který svědčí proti tomu, že na bráně byl zpodobněn Jiří z Poděbrad. Nemáme tu na mysli pouze svrchu citovaný nápis o založení brány v prvním roce vlády krále Vladislava Jagellonského, tedy 1472, v němž Štoviček latinské slovo fundata nepřekládá jako „založena“, ale jako „vyzdvižena“, tedy dokončena.¹⁰⁾ J. Štoviček především nedokázal přesvědčivě vysvětlit, jak mohla socha Jiřího z Poděbrad přežít na bráně ve Slaném, když socha téhož panovníka byla v roce 1627 sejmuta z Týnského chrámu v Praze a zničena.¹¹⁾

Víme přece, že město Slaný bylo už v té době dáno císařem Ferdinandem II. do zástavy přednímu představiteli protireformace Jaroslavu Bořitovi z Martinic, který přísně trestal jakékoli projevy protestantské orientace svých poddaných.¹²⁾ Je tedy nepravděpodobné, že by na bráně ponechal jeden z hlavních symbolů nekatolické historie Království českého.

Podívejme se proto na výzdobu Pražské brány z hlediska dobového chápání bran jako symbolu navazujícího na antické triumfální oblouky. Jaromír Homolka ve Studii k počátkům krásného slohu v Čechách zdůvodnil využití erbovní galerie i postav panovníků pro datování vzniku Staroměstské mostecké věže. Z řady znaků zemí umístěných pod římsou prvního patra této věže, které patřily k zemím Koruny české v letech 1373–1377, dospěl k závěru, že celý program výzdoby věže byl dílem závěrečné etapy života Karla IV., a nikoli až jeho nástupce Václava IV., jak se do té doby soudilo.¹³⁾ Pokusme se tedy nejednoznačně interpretovaný nápis o založení či vyzdvižení Pražské brány korigovat rozbořem zemských znaků, které jsou součástí její plastické výzdoby. Především tu na Šemberově kresbě vpravo od průjezdu nacházíme štít se lvem a štít s orlicí. Oba najdeme zazděné v prvním patře muzea. Vlevo pak je štít s vodorovným břevnem a další štít s orlicí. Podle Míkovcova popisu víme, že znaky byly původně barevné. Dnes je ale jejich povrch pokryt jakýmsi šedým nátěrem, který je zřejmě důsledkem pokusu o konzervaci narušeného povrchu kamene. Rozmístění znaků by ovšem nemělo být náhodné. Kdybychom se drželi schématu Staroměstské mostecké věže, ukazovalo by umístění znaků na význam jednotlivých korunních zemí. Na mostecké věži se totiž znaky střídají vlevo a vpravo (bráno z pohledu pozorovatele, z hlediska heraldického popisu jsou ale strany obrácené, přičemž heraldicky pravá strana je čestnější), a to v pořadí vlevo znak Svaté říše římské (orlice), vpravo český lev, vlevo moravská orlice, vpravo lucemburský lev, vlevo orlice knížectví svídnického, vpravo znak knížectví zhořeleckého, vlevo orlice knížectví vřatislavského (slezského), vpravo znak knížectví budyšínského, vlevo znak knížectví niského, vpravo znak markrabství dolnoluzického.

Na Pražské bráně máme dvě skupiny znaků, kde vpravo od vchodu je znak českého království (lev) a markrabství moravského (orlice – na žádné z dochovaných orlic v muzeu ale nenajdeme plastický šachovnicový ornament; zřejmě byl proveden jen v polychromii). Vlevo by pak podle J. Štovička měla být orlice slezská a znak Kladska.¹⁴⁾ U orlice opět postrádáme jakékoli plastické vyznačení pružiny s křížkem a jetelovými lístky, která by i dnes jednoznačně určila příslušnost znaku slezskému knížectví. Červený štít s vodorovným žlutým břevnem pokládá J. Štoviček za znak Kladska. Určení tohoto erbu je velmi důležité, protože je spolu s onou orlicí umístěno pod sochou panovníka. J. Štoviček jím podporuje určení sochy jako Jiřího z Poděbrad, protože slezské knížectví minsterberské a kladské knížectví byly osobním majetkem Jiřího a jeho rodu.¹⁵⁾ Při vysvětlení znaků však nejspíš bylo přání otcem myšlenky. Orlice se stříbrnou pružinou na hrudi by sice mohla zastupovat knížectví minsterberské, ale znakem kladského knížectví jsou dvě zlatá šikmo vzhůru vyhnutá břevna na červeném štítě. Samotné město Kladsko pak má znak shodný se znakem českých králů, tedy stříbrného dvojocasého lva ve skoku na červeném štítě.

Pokud bychom při posuzování znaků vycházeli ze stejného principu, který je uplatněn na Staroměstské mostecké věži, tedy při čelním pohledu na barbakan řadili znaky podle důležitosti od středu střídavě zleva a zprava, dospěli bychom k této řadě – štít s orlicí, štít se lvem, štít s vodorovným břevnem, štít s orlicí. Skutečnost, že je na Pražské bráně ve Slaném český lev obrácen na opačnou stranu než obvykle a hledí na protější orlici, nemá podle našeho názoru jiný vý-

Josef Šembera, Pražská brána ve Slaném. Lavírovaná kresba z roku 1823. Fotoreprodukce ze sbírek Sládečkova vlastivědného muzea v Kladně.

znam než formální. Takovéto otočení lva najdeme například na heraldické výzdobě brány na hradě Točnicku z let 1401–1409, nebo na znakové pečeti Vladislava Jagellonského používané po roce 1490.¹⁶⁾

O vztahu erbu s břevnem k soše panovníka nepochybuje nejnověji V. Příbyl.¹⁷⁾ Domnívá se však, že původně bylo břevno bílé (ve skutečnosti stříbrné), což by mohlo představovat znak vévody rakouského. Z tohoto rodu byl v 15. století českým králem Albrecht V. († 1439) a také Ladislav Pohrobek († 1457). Albrechta, který coby zeť Zikmunda Lucemburského nebyl v českém kališnickém prostředí

oblíben, můžeme vyloučit i z časových důvodů. Ti, kdo považují rok 1472 za dobu dokončení Pražské brány, uvažují o zahájení stavby nejdříve v 50. letech 15. století. V úvahu by v tom případě připadal Ladislav Pohrobek. Na jeho znakové královské pečeti sice nacházíme vedle českého lva a moravské orlice i orlici slezskou, ale kromě těchto znaků už jen lucemburského lva a znak Dolní Lužice, kterým je kráčeující červený vůl na stříbrném štítě. A pečeť se stejnými znaky používá i Jiří z Poděbrad.¹⁸⁾

S Jagellonci červený štít se stříbrným břevnem spojovat nemůžeme, takže v úvahu by pak připadal až další panovník, který ve své osobě spojil české země s vévodstvím rakouským, a to Ferdinand I. Habsburský a jeho nástupci. Pokud bychom znakovou galerii spojili s tímto panovníkem a akceptovali výše naznačenou řadu heraldických figur na štítech orlice – lev – vodorovné břevno – orlice, byla by první z orlic říšská (tomu by odpovídala i výše zmíněná absence stříbrné pružiny na hrudi), lev by byl znakem Českého království, břevno Vévodství rakouského a druhá orlice znakem Markrabství moravského. Galerii by pak bylo možno datovat až do doby, kdy se Ferdinand I. stal římským králem, tedy po roce 1531, případně až od jeho volby císařem po abdikaci Karla V. v roce 1556.

Z hlediska ztvárnění znaků je ovšem nutné brát v potaz i srovnání se dvěma znaky umístěnými po stranách okna ve třetím patře na jižním průčelí Velvarské brány, na nichž nacházíme při čelním pohledu vlevo orlici a vpravo lva, tedy identické umístění znaků jako na Pražské bráně. Nelze vyloučit, že ze stejné doby pochází i zazděný zlomek nápisové desky s letopočtem 1461.¹⁹⁾ Pokud by tomu tak bylo a protože se vzhled těchto dvou znaků podobá vzhledu znaků z Pražské brány, pak by i vznik znakové galerie na této bráně byl datován do 60. let 15. století.

Proto nezbyvá než konstatovat, že znaková galerie na Pražské bráně neumožňuje jednoznačně určit, k jaké době, a především k jakému panovníkovi se vztahuje. V žádném případě ji však nelze považovat za důkaz, že plastika trůnícího panovníka ve výklenku měla znázorňovat Jiřího z Poděbrad.

Kresba Josefa Šembery navíc umožňuje vyslovit myšlenku, že nad oněmi dvěma znaky vlevo od průjezdu nemusela být socha panovníka, jejíž torzo je v muzejní chodbě umístěno ve výklenku nad vimperkem se znakem města Slaného. Vedle vimperku je totiž zazděna další plastika trůnícího vladaře, která má stejně jako „Jiří z Poděbrad“ uražené obě ruce. Na rozdíl od něj je ale dochována spodní část postavy v dlouhém šatu se stejnými záhyby ve tvaru rozevřené knihy nad koleny, jaké vidíme i na Šemberově kresbě. Oproti oběma dochovaným horním částem postav ale na kresbě nejsou naznačeny vlasy splývající za obličejem až na ramena a také tvar královské koruny je jiný. Což je možná dáno jen tím, že kreslíř neměl možnost vidět plastiku zblízka. Naopak je třeba přiznat, že zkrácené pruhy látek na prsou jsou výraznější na údajné plastice zpodobňující Jiřího z Poděbrad, ale najdeme je i na druhé plastice. Pokud by ale na barbakanu byla umístěna tato druhá skulptura, pak by poukazy na fyziognomické znaky určující panovníka coby Jiřího z Poděbrad byly bezcenné.²⁰⁾ Z formálního hlediska se plastikám zazděným v chodbě v prvním patře slánského muzea nejvíce podobají skulptury zazděné ve výklencích Maňasovského domu ve Štechově ulici, datované do 15. až 16. století. Ani srovnání s nimi neumožňuje přesnější datování postavy panovníka z Pražské brány. Dobře datované plastiky z vnější strany presbytáře kostela sv. Gotharda, dobudovaného v roce 1520,²¹⁾ nelze kvůli jejich fragmentárnímu dochování pro srovnání použít.

Neprobrali jsme ale ještě jeden důkaz, který na miskou vah ve prospěch Jiřího z Poděbrad kladou obhájeví ztotožnění sochy na barbakanu s tímto panovníkem.

Skulptura panovníka zazděná v prvním patře Vlastivědného muzea Slaný.
Foto Zdeněk Kuchyňka.

Je to zpráva Zachariase Theobalda, který ve svém spise o husitských válkách píše, že královská města Jiřího z Poděbrad milovala natolik, že po jeho smrti stávla jeho sochy před městské brány. A že sám Zacharias Theobald v roce 1607 takovou sochu viděl stát před Pražskou bránou ve Slaném.²²⁾ Jde o velmi závažné dobové svědectví, ale ani to není zcela jednoznačné. Theobald mluví o soše před branou, čímž může mínit jak její umístění na barbakanu, tak i volně stojící sochu před ním. Tomu by nasvědčoval i fakt, že z údajné sochy Jiřího z Poděbrad se dochovalo jenom torzo. S jistou dávkou fantazie bychom mohli říci, že volně stojící socha Jiřího z Poděbrad byla po Bílé hoře stržena, rozbita a její kusy naházeny třeba do vodního příkopu, v němž byly objeveny až při bourání Pražské brány. Tady se už ale pouštíme na příliš tenký led.

Z toho, co jsme výše uvedli, je tedy zřejmé, že ani bohatstvím detailů oplývající kresba Josefa Šembery neumožňuje vyřknout jednoznačný soud o tom, koho plastiky trůnicích panovníků zobrazovaly a zda byla výstavba Pražské brány zahájena v roce 1472, jak by vyplývalo z doslovného překladu latinského slova

fundata = založena, nebo zda byla v tomto roce podle volnějšího překladu „vyzdvížena“, tj. dokončena.

V každém případě je však třeba zdůraznit, že zbouráním Pražské brány v roce 1841 jsme byli ochuzeni o jednu z mimořádných stavebních památek ve Slaném.

Poznámky:

1) Zpráva o přenesení plastik uveřejněna ve Zprávě o činnosti muzea za rok 1943, *Slánský obzor L–LII*, 1942–1944, s. 85.

2) DIADOCHOS id est successio: Jinak posloupnost knížat a králů českých, biskupů a arcibiskupů pražských a všech třech stavů slavného Království českého, tj. panského, rytířského a městského, krátce sebraná a vydaná skrze Bartoloměje Paprockého z Hlohov a z Paprocké Vůle v roce 1602.

3) Obě tato vyobrazení byla reprodukována ve sborníku SLANÝ. ČESKÉ MĚSTO VE STŘEDOVĚKU. Kladno – Slaný 1997, s. 6, 13.

4) Reprodukována tamtéž, s. 43.

5) PASÁKOVÁ, Jana: *Josef Šembera (1794–1866). Praha a památná místa Království českého v grafice a kresbách*. Praha 1995.

6) Jde o enigmatický nápis umístěný do dvou mezikruží s jakýmsi znakem uprostřed. Znamení se do dnešní doby nezachovalo a známe je pouze z kreseb. Jedno z nejpravděpodobnějších vysvětlení publikoval už v prvním ročníku Slanského obzoru MAYSL, Albert: Slanské znamení. *Slánský obzor I*, 1893, s. 87–88.

7) Citováno podle CTIBOR, Antonín: Bývalá pražská brána v Slaném. *Slánský obzor I*, 1893, s. 84–85.

8) Viz PŘIBYL, Vladimír: Pražská brána ve Slaném I. *Slánská radnice*. Roč. VI, č. 10, říjen 2003, s. 16.

9) ŠTOVÍČEK, Jan: Slánská skulptura Jiřího z Poděbrad. *Vlastivědný zpravodaj Polabí*, roč. 11, 1971, s. 3–17.

10) Možná vysvětlení uvedl ŠTOVÍČEK, J. v cit. díle na s. 8.

11) Tamtéž, s. 10.

12) FIALA, Václav: *Slaný v letech 1618–1632*. Praha 1932.

13) HOMOLKA, Jaromír: *Studie*

k počátkům krásného slohu v Čechách. Praha, 1976, s. 12–13.

14) ŠTOVÍČEK, J.: Slánská skulptura..., s. 8.

15) Tamtéž, s. 8.

16) Viz PETRÁŇ, Josef: *Český znak*. Praha 1970, obr. na s. 37 a 45.

17) PŘIBYL, V.: Pražská brána..., s. 16.

18) PETRÁŇ, J.: *Český znak*, s. 43.

19) VELC, Ferdinand: *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese Slanském*. Praha 1904, s. 221.

20) ŠTOVÍČEK, J.: Slánská skulptura..., s. 5–6. Ferdinand VELC: *Plastické umění na Slánsku*. *Slánský obzor III*, 1895,

s. 11 uvádí, že tato druhá „socha krále Jiřího“ je zazděna ve dvoře domu čp. 34 v Pivovarské ulici. Spolu s ní je tam ve výklenku zazděna i plastika rytíře, „jehož dolejší část těla kryje mohutná, rozpnutá orlice“. Velc se nezmiňuje o tom, že by tyto plastiky také pocházely z Pražské brány, naopak je výslovně považuje za součást výzdoby městských hradeb (viz i VELC, F.: *Soupis...*, s. 214).

21) WIRTH, Zdeněk: Děkanský kostel sv. Gotharda ve Slaném. *Slánský obzor XIV*, 1906, s. 8. K tomu srovnej SOMMER, Jan: Ke stavebnímu vývoji kostela sv. Gotharda ve Slaném. In: *Slaný – české město ve středověku*, s. 14–21; KUČHYŇKA, Zdeněk: *Marginálie ke svorníku s plastikou Krista v presbytáři kostela sv. Gotharda*. Tamtéž, s. 24–25.

22) THEOBALD, Zacharias: *Hussitenkrieg, Darinnen begriffen, das Leben, die Lehr und Tod M. Johannis Hussii, und wie derselbige von den Böhmen, besonders Johanne Zisska und Procopio Raso, ist gerochen worden, etc.* Loreatz Seuberlich – Wittenberg, 1609. Text citován J. ŠTOVÍČEKEM: Slánská skulptura..., s. 7, podle vydání z roku 1750.

KVĚTA HRNČÍŘOVÁ

Městské veduty na cechovních osvědčcích

Veduta je specifické výtvarné dílo, které zachycuje v reálné podobě panoramatický nebo dílčí pohled na město či krajinu. Autoři je často zpestřují postavami lidí, zvířat, nezřídka také rostlinnými motivy.

Počátky jejího zrodu leží na konci patnáctého století a souvisí s vývojem krajinomalby. Termín veduta čeština přejala z označení, které se užívalo v Itálii sedmnáctého století.

Veduty je možné vytvořit grafickou nebo malířskou cestou. Grafické jsou výjimečně nejstarší, nejpočetnější a mají zpravidla vyšší vypovídací úroveň. Vedle dokumentární hodnoty, dokládající urbanistický a architektonický vývoj daného místa, jsou cenné svým esteticko uměleckým účinkem.

Všechny grafické veduty, kterým se v tomto příspěvku věnujeme, pocházejí ze Státního okresního archivu Kladno a Vlastivědného muzea Slaný. Z devíti městských vedut je osm mědirytin a jedna ocelorytina.¹⁾

Jako další kritérium výběru jsme zvolili tři základní znaky. Za první: veduty zachycující města regionu, za druhé: veduty vydané nebo přijaté slánskými cechy a za třetí: veduty na cechovních písemnostech vandrujících tovaryšů, kteří měli domovskou příslušnost na Slánsku.

Veduty ve správě kladenského archivu pocházejí z cechovních fondů a sbírek, které nejsou doposud archivně zpracované. Z celkového počtu 49 jednotlivin, které zahrnují 28 typů městských vedut vzniklých do roku 1860 a uložených v archivu, jediná zobrazuje Slaný a další jediná provenienčně souvisí se Slánskem. Nejvyšší procento vedut obsahují velvarské archiválie (83,7 %), následují kladenské písemnosti a slánské jsou se 4 % na předposledním místě pomyslného žebříčku, těsně před jedinou unhošťskou vedutou.

Archiválie samostatných slánských cechů (hrnčířský, kožešnický, krejčovský, mydlářský, novoševcovský, provaznický, punčochářský, řeznický, sedlářský, soukenický, truhlářský, zámečnický), stejně tak cechů smíšených (kovářský – kolářský a bednářský, pekařský – mlynářský a perníkářský, zednický – kamenický – tesařský a pokrývačský) a cechovních varií zaujímají necelé tři běžné archívní metry, přičemž toto číslo zahrnuje 57 knih.

Je nasnadě, že při tak kvantitativně omezeném množství spisového materiálu lze jen stěží očekávat velký počet významných pramenů.

Přitom ještě na konci 19. století, plných 34 let po zrušení cechů císařským patentem z roku 1859, vlastnili dožívající bývalí slánští cechovní starší či jejich příbuzní nejen písemnosti, ale další cechovní předměty, jako jsou truhlice, typáře, korouhve, praporce a jiné.²⁾

Je pravděpodobné, že velká část těchto památek se nedochovala do dnešních dnů, ale je i naděje, že dodnes některé rodiny ve Slaném mají v držení cechovní jednotliviny.

Početně bohatší kolekci vedut slánské proveniencie spravuje Vlastivědné muzeum Slaný. Sbírká starých tisků a sbírka grafiky jich obsahuje osm.

Celkově máme tedy devět typů vedut z let 1764–1843 (jedna není datovaná), a než je jednotlivě představíme, seznámíme čtenáře s rozbohem písemností, na nichž jsou umístěny. Od první po poslední se jedná o cechovní osvědčení (jinak tovaryšský list, pracovní či cechovní vysvědčení), vydávané jednotlivými cechy.

Jsou to tištěné listiny psané německým jazykem, které obsahují sdělení s právním obsahem a sloužily vandrujícím tovaryšům jako dnešní občanský průkaz a dřívější pracovní knížka dohromady. Obsahují údaje o bezúhonném chování nositele listu, popis jeho osoby: věk, barvu očí, vlasů, výšku postavy, tvar nosu, případná jiná znamení. Málokdy chyběla formule o „řádném na svět zplození“ (tzn. narození z manželského svazku). Dočteme se v ní o domovské příslušnosti tovaryše (tento údaj je důležitý pro dnešní genealogy pátrající po svých předcích), o délce učební doby a další údaje.

Městské rady mívaly vlivné slovo ve věcech cechovního zřízení a stejně výrazně ovlivnila městská kancelář diplomatický ráz cechovních osvědčení. Obsahově podobné údaje požadovala městská rada po žadateli, který se chtěl stát měšťanem ve Slaném (např. zachovací list, list řádného zplození, výhostní list, jímž vrchnost propouštěla poddaného ze svého panství). Pro všechny naše sledované písemnosti je typické sepsání obsahů všech typů nezbytných listů na jeden list papíru, kromě výhostního listu. Ten tovaryš předkládal stárkovi samostatně.

Pro lepší názornost uvádíme cechovní osvědčení Václava Hory z Blahotic, vydané slánským cechem podkovářů dne 14. března 1829³⁾, přeložené do češtiny:

My přísežní starší a spolumistři městského cechu podkovářů svobodného města Slaného v Rakovnickém kraji v království českém potvrzujeme tímto, že přítomný tovaryš Václav Hora, narozený v Blahoticích, 21 let starý, střední postavy, kaštanových vlasů po celou dobu 14 týdnů pracoval u našeho mistra Václava Novotného a celý čas se choval věrně, pilně, pokojně a poctivě, jak se na každého řemeslníka sluší. Což stvrzujeme vlastnoručním podpisem a přítíštěnou cechovní pečeti a zároveň žádáme ostatní mistry, aby tomuto tovaryši pomáhali.

Následuje podpis staršího cechu podkovářů Františka Langa a podpis druhého staršího Jana Bertla (Bartla?).

V levé dolní polovině osvědčení se nachází výstraha:

Jakékoliv padělání cechovního osvědčení, či některých jeho částí, je trestné podle legislativního rozhodnutí ze dne 16. 4. 1822, č. 10, 118. Což je držiteli tohoto cechovního osvědčení dáno na vědomí.

Mezi touto diplomatickou sankcí a podpisy je umístěna oplatková pečeť⁴⁾ slánských podkovářů.

Cechy byly od svého vzniku (v Čechách na přelomu 13.–14. století) monopolní řemeslné organizace svázané přísnými pravidly nejen v oblasti ekonomické, ale také sociální, školské, kulturní a obranné. Cechovní zřízení neumožňovalo hlubší hospodářskou transformaci směřující od řemeslné malovýroby k manu-fakturní velkovýrobě, a proto bylo jako brzda rakouského pokroku v roce 1859 zrušeno. Všechny živnosti a řemesla byly prohlášeny za svobodné, a kdo si zaplatil živnostenský list, mohl podnikat.

Většina námi sledovaných cechovních osvědčení pochází z 19. století z období úpadku cechů. V této době sloužily cechy k udržení pracovní kázně, společensky vylepšovaly úroveň městských slavností⁵⁾, jejich členové pomáhali při hašení ohně a pravidelně přispívali do městské pokladny.

Tovaryšům patřil v cechovní hierarchii druhý nejnižší stupínek, hned za učedníky (neboli pacholíky). Podle věku se funkčně dělili na starší (stárkové) a mladší

Litoměřice, měřírýna okolo roku 1817. Autorství neuvěděno.

(mládkové), a pokud v dílně zrovna nepobýval sám mistr, měl tady hlavní slovo starší tovaryš.

Václav Hora, který pracoval přes čtvrt roku ve slánské dílně V. Novotného, se celou dobu řídil sepsanými cechovními řády (neboli artikuly, či statuty). Nesměl zahálet, opíjet se, hrát hazardní hry, prát se, používat sprostá slova, stýkat se s lehkými ženami, musel se oblékat podle pravidel (např. venku byl povinný nasazený klobouk, zapnutý plášť). Musel mít ve vážnosti a úctě svého mistra i jeho ženu, které oslovoval pane otče a paní mámo. Patříčně uctivě se měl chovat také k slánským městským úředníkům i smečenské vrchnosti.

Za jakýkoliv prohřešek proti řádu byl finančně potrestán. Nejvyšší pokuta, jejíž hodnota mohla dosáhnout několika zlatých, byla za předčasný odchod od mistra a nesplnění všech závazků vůči němu.

Veškeré peníze, ať za vstupní platy či pokuty, se ukládaly do tovaryšské pokladnice. Odtud je mohli členové sdružení v „menší pořádek“⁶⁾ čerpat v případě nemoci, sociální nouze, nebo se z nich přispívalo na pohřeb. Řemeslníci si mohli z pokladnice také půjčovat omezené obnosy peněz, ale jen se souhlasem starších mistrů.

Tovaryši se pravidelně scházeli k jednáním v určité hospodě a tady také přijímali vandrující kolegy, kteří se tu ubytovali a dočasně stravovali.

Důležitou roli při přijímání vandrovníka do práce sehrála formální stránka cechovního osvědčení, její estetický účinek.

Pokud jsou tyto písemnosti centrálně výtvarně upraveny, zdobí je městské veduty, nikoliv cechovní znaky⁷⁾, jež jsou použity pouze doplňkově a někdy zcela chybí. Na tomto místě je třeba připomenout absenci jakékoliv výzdoby u dřívější osvědčení ze sledovaného území.

Veduta na listu, který předkládal vandrující řemeslník, měla reprezentační funkci a sloužila jako prezentace (často v cizině) nejen samotného cechu, ale také města graficky zobrazeného na vedutě. Zároveň určitě sehrála významnou psychologickou roli v otázce přijetí do služby.

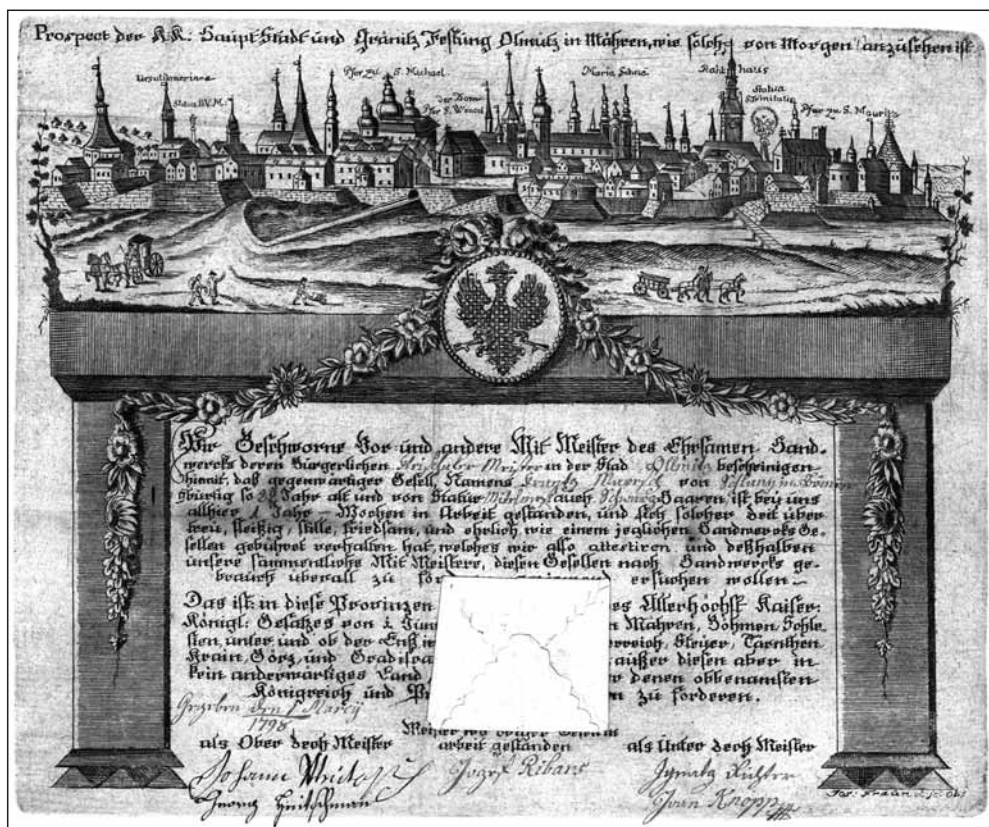
Z tohoto hlediska je zajímavá otázka případné finanční participace městské rady na výrobních nákladech cechovního osvědčení s městskou vedutou, jejíž cena rozhodně nebyla zanedbatelná.

Nyní se dostáváme k popisu našich vedut podle abecedního pořádku:

Litoměřice, mědirytina okolo roku 1817. Autorství nevedeno. V popředí Labe s loděmi, po pravé straně most. Na druhém břehu vlastní město. 30 budov opatřeno číslicemi, jejichž popisky jsou pod vedutou. Obraz oživen řadou osob. 33 × 14 cm. Cech. osvědčení Alberta Linka ze Slaného, vydal litoměřický cech 1817. Vlastivědné muzeum Slaný, Sběrka starých tisků.

Praha, mědirytina 1764. Předlohu nakreslil a matrici vyryl Jan Tobiáš Arnold z Prahy (1730–1789). V popředí Staré a Nové město, obraz horizontálně půlí Vltava, nad ní je Malá Strana a v centrální poloze nad pražskými městy jsou Hradčany. 34 × 12 cm. Cech. osvědčení Michala Šubrt, vydal pražský truhlářský cech 1806, SOA Praha – SOkA Kladno, fond: cech truhlářů Slaný.

Praha, mědirytina okolo roku 1821. Autorství nevedeno. Stejný pohled jako u předchozí veduty. Jiné rytecké zpracování. 37 × 23 cm. Cech. osvědčení Václava Nejtky ze Slaného, vydal pražský cech krejčích 1821. 2 exempláře, Vlastivědné muzeum Slaný, Sběrka starých tisků.

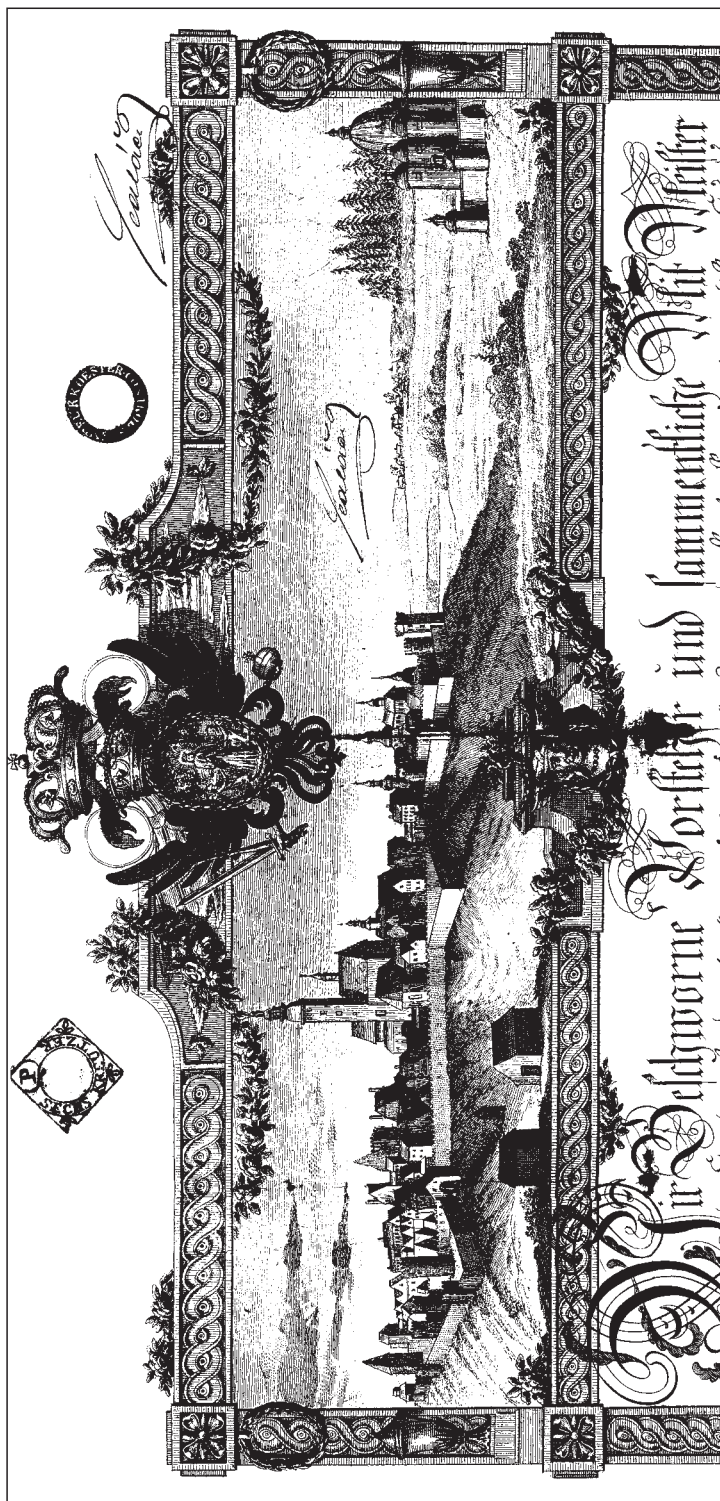
Olomouc, mědirytina okolo roku 1798. Autor matrice Josef Freund z Olomouce.

Praha, ocelorytina okolo r. 1843. Autorství neuvědno. Obrazu dominuje Vltava s Karlovým mostem z pravé strany. Za ním je Malá Strana a Hradčany. Grafika je oživena rybáři a plavci. 44 × 17 cm. Cech. osvědčení Františka Kučery ze Slaného, vydal pražský cech 1843. Vlastivědné muzeum Slaný, Sběrka starých tisků.

Praha, mědirytina bez datace. Autorství neuvědno. V popředí Malá Strana, nad ní vlevo Hradčany. Vltava dělí obraz horizontálně, za Karlovým mostem napravo je Nové a Staré Město. Bohatě zdobený rámeček se sv. J. Nepomuckým, sv. Floriánem a sv. Václavem. 33 × 7 cm. Nevyplněné cech. osvědčení. 2 exempláře, Vlastivědné muzeum Slaný, Sběrka starých tisků.

Olomouc, mědirytina okolo roku 1798. Autor matrice Josef Freund z Olomouce. V popředí před opevněným městem louky s řadou postav a koňskými povozy. Nad některými budovami popisky. 33 × 10 cm. Cech. osvědčení Františka Mareše ze Slaného, vydal olomoucký cech 1798. Vlastivědné muzeum Slaný, Sběrka starých tisků.

Slaný, mědirytina 1828. Zhotovil ji pražský měditiskař Josef Jan Rudl. V popředí silnice s povozem a počestným. Panorama města začíná zleva Slánskou

Tábor, mědirytina okolo roku 1815. Technické zpracování Jan Balzer z Prahy.

horou, pokračuje kostelem sv. Gotharda, piaristickou kolejí, františkánským kláštelem až ke kostelu Nejsvětější Trojice. Zachyceny jsou čtyři městské brány. Na horizontu zprava smečenský zámek, zleva Vinařická hora. Uprostřed horního rámečku je znak Slaného s opisem⁸⁾. V dolní části rámečku jsou popisky k některým očíslovaným objektům. 37 × 15 cm. Cech. osvědčení Václava Hory z Blahotitic, vydal slánský cech podkovářů 1829. 2 exempláře. SOA Praha – SOkA Kladno, sbírka: cechovní varia Slaný, Vlastivědné muzeum Slaný, Sběrka grafiky.

Tábor, mědirytina okolo roku 1815. Technické zpracování Jan Balzer z Prahy. Opevněné město na návrší, zcela vpravo poutní kostel Panny Marie Klokočské. 37 × 9 cm. Cech. osvědčení Václava Kratochvíla z Podsedic, vydal tábořský cech sladovníků 1815. Vlastivědné muzeum Slaný, Sběrka starých tisků.

Waidhofen an der Thaya, Rakousko, mědirytina okolo roku 1801. Výtvarná předloha P. Kald, technické zpracování I. [J.] Stenger. V centrální pozici střed opevněného města, před ním předměstí s barokními zahradami a hřbitovem. Vlevo další zástavba. 43 × 23 cm. Cech. osvědčení Sebastiana Matouška z Čech, vydal waidhofenský cech provazníků 1801. Vlastivědné muzeum Slaný, Sběrka starých tisků.

Poznámky:

¹⁾ Jedná se o 9 typů z celkového počtu 12 jednotlivin.

²⁾ K. V. Sedláček. Cechy. *Slánský obzor* 1893, s. 45–48. Autor si již tehdy uvědomoval historickou hodnotu cechovních písemností a nabádal k jejich odevzdání do slánského muzea, neboť „... jich před zkázkou těžce jednotlivec chrániti může.“

³⁾ Paleografický přepis originálu: Wir geschworne Ober und Mitvorsteher der bürgerlichen hufschmied Zuft der freyen Stadt Schlan Rakonitzer Kreisses im Königreiche Böhmen urkunden hiemit, dass gegewärtigen Geselle Namens Wenzl Hora aus Blahotitz gebürig, so 21 Jahre alt und von Statur mittler auch kastanien haaren ist nachdem er bereits laut letzter Kundschaft aus der Stadt – Jahre ud Wochen – gewandert und auch allhier bey unserm Mitmeister Wenzl Novotny – Jahre 14 Wochen in Arbeit gestanden sey und sich dieser Zeit stets treu, fleisig, friedsam und ehrlich, wie es einem jeden Handwerksgesellen gebühret, verhalten habe welches wir mit unserer eigenhändigen Namensfertigung und Beidrükung des Zunftsinsiegels attestieren und desshalben unsere sämtlichen geziemend ersuchen. Gegeben freye Stadt Schlan an vierten März 1820 neun.

Obervorsteher: Franz Lang, Mitvorsteher: Johann Bertl Druhý starší.

Diplomatická sankce: Jede Verfälschung einer Kundschaft, sie mag an was im(m)er für einer Stelle der urkunde, an der beigedrucken obrigkeittl. Bestättigung, oder an den Vidirungen, und aus was im(m)er für einer Absicht unternom(m)en worden eyn, wird in den österreichischen k. k. Staaten gemäss allerhochster Entschliessung von 16. April 1822 N-11, 118, als Verbruchen nach dem Gesetze bestraft. Wovon der Inhaber dieser Kundschaft hiemit verständiget worden ist.

⁴⁾ Typ přitiskované pečeti, která vzniká vložením papíru mezi teplý vosk a typář.

⁵⁾ Neznámý autor uvádí ve SO z r. 1907 pořadí, v jakém procházely cechy ve Slaném při městských slavnostech v roce 1805: 1. řezníci, 2. kožešníci, 3. jircháři, 4. zámečníci a cvočkaři, 5. soukeníci, 6. krejčí, 7. pekaři, 8. mlynáři, 9. bečváři, koláři a kováři, 10. hrnčíři, 11. truhláři a sklenáři, 12. tesaři a zedníci, 13. mydláři, 14. ševci, 15. punčocháři, 16. provazníci, 17. zahradníci.

⁶⁾ Tovaryši již od konce středověku zakládali po vzoru mistrů profesní spolky, které měli obdobnou strukturu. Nejvyšší dohled nad menšími pořádky měli cechmistři. V generálních cechovních

artikulech z roku 1739 figurují pouze jako charitativní organizace.

⁷⁾ Cechovní znaky zpravidla znázorňovaly hlavní nástroje řemesla a jako výtvarný doprovod se uplatnily především na pečetidlech, znacích, praporcích, truhlicích aj.

Literatura:

Diviš, Jan. *Pražské cechy*. Muzeum hl. města Prahy. Praha, 1992.

Hoffmann, František. *Cechy Jihlava*. Inventář. Okresní archiv v Jihlavě. Jihlava, 1970.

Chyba, Karel. *Slovník knihtiskařů v Československu od nejstarších dob do roku 1860*. Příloha Sborníku Památníku národního písemnictví 1966 a následující.

⁸⁾ Latinský nápis: Sigillum civitatis slanensis (pečeť města Slaného, ve slově sigillum je chyba, správně má být sigillum).

Kolektiv autorů. *Soupis vedut do roku 1850. II/3*. AS MV. Praha, 2003.

Král, Karel. *Severočeské veduty*. Severočeské nakladatelství. Ústí nad Labem, 1987.

Melichar, František. *Dějiny cechovníctví v Čechách*. Okresní záložna. Unhošť, 1902.

JAN ČERNÝ

Vznik Soupisu památek historických a uměleckých v politickém okrese slánském

Ve druhé polovině 90. let 19. století začala Archeologická komise České akademie věd a umění vydávat jednu z nejznámějších soupisových prací, která se týkala umělekohistorických památek Čech. Jednotlivé svazky této řady vycházely po okresních hejtmanstvích od roku 1897. Komise sháněla místní korespondenty, a především autory ochotné jednotlivé památky v daných lokalitách popsat a práce dovést na úroveň odborné monografie připravené k publikování. Kromě Prahy byly do roku 1937 vydány popisy památek v 49 venkovských okresech, většinou v češtině. Některé měly i německou verzi, jiné vyšly jen německy.¹⁾

Cílem naší práce nebude podat souborný výklad o vzniku celé této řady ani sestavit podrobný rozbor příslušného soupisu věnovaného slánskému okresu. Slánský soupis měl však oproti svazkům okolních regionů určitá specifika, která se tu pokusíme nastínit. Již jeho autor budí pozornost – stal se jím akademický malíř a středoškolský profesor kreslení Ferdinand Velc (1864–1920), jenž si získal v regionu určité renomé jako sběratel památek pro Národopisnou výstavu československou (1895) i jako malíř, osvětový pracovník a lokální spisovatel. Většinu své profesní dráhy však strávil v bosenském Sarajevu, ač na prázdniny dojížděl do rodných Vinařic u Slaného. V Bosně také slánský soupis sestavil a prosadil jej v Archeologické komisi k publikování. Výsledný počín však vzbudil jisté rozpaky, na které upozornila odborná recenze, uvedená níže.²⁾

Základním pramenem pro tuto studii se stal fond České akademie věd a umění, uložený v Archivu AV ČR v Praze. Zde se kromě všeobecných spisů týkajících se celého projektu nacházejí složky seřazené podle jednotlivých okresů. Obsahují korespondenci jak s příslušnými autory, tak s dalšími dopisovateli, fotografie a jinými zainteresovanými osobami.³⁾ Vznik a průběh vydávání celé řady lze také sledovat v jednotlivých číslech časopisu Památky archeologické a místopisné, kde jsou vedle některých recenzí zaznamenány stručné zápisy ze schůzí Archeologické komise, dochované v primárních pramenech jen torzovitě. Dále jsem zčásti využil Velcovu odeslanou korespondenci Čeňku Zíbrtovi, s nímž slánský regionální pracovník udržoval minimálně od roku 1889 kontakty.⁴⁾ Zíbrt se podílel na práci uvedené komise, a to především coby fundovaný etnograf.

Jako první vyšly z venkovských okresů v roce 1897 soupisy Kolínska a Lounska. O Slánsku jednal redakční komitét Archeologické komise nejdříve 26. května 1897. Josef L. Píč zde navrhl, aby se soupis Slánska svěřil Janu Felcmanovi,

řediteli cukrovaru ve Zvoleněvsi, který s komisí trvale spolupracoval a tvořil tu archeologického zpravodaje. Počítalo se samozřejmě i s jinými spolupracovníky.⁵⁾ Další protokoly ze schůzí se dochovaly velmi torzovitě, jsme tak odkázáni na zápisy Archeologické komise otištěné v Památkách archeologických a místopisných. Komise přijala 2. června t. r. definitivní rozhodnutí redakčního komitétu o provedení soupisu v některých okresech, mezi nimi i v okrese slánském, jenž měl sestavit Felcman.⁶⁾ V tom smyslu také vyznívá dochovaný koncept ze 16. června podepsaný prezidentem Akademie věd Josefem Hlávkou a adresovaný Janu Felcmanovi do Zvoleněvsi a Janu Hellichovi do Poděbrad. Adresáti v něm byli požádáni, aby podnikli soupis památek ve svém okrese.⁷⁾

Jan Felcman sice odpověděl příznivě, avšak nechtěl být časově limitován kvůli svému pracovnímu zaneprázdnění. Jako další důvod potřeby delšího času uvedl velkou rozsáhlost slánského okresu se značným množstvím hmotných památek. Jinak nic konkrétního v listu nesdělil, jen zdůraznil větší náročnost práce oproti již publikovanému soupisu sousedního Lounska.⁸⁾ Písemný kontakt mezi Akademii a slánským autorem pak na více než rok utichl, Felcman se patrně k vážnějšímu přístupu k zadanému úkolu nemohl odhodlat. Jeho pracovní vytížení kromě úředních povinností však nebylo malé, jak svědčí četné Felcmanovy archeologické články publikované v té době v Památkách archeologických a místopisných. Po uplynulém roce byla záležitost rozhybána nabídkou jiného autora, který ji poslal z bosenského Sarajeva.

Ferdinad Velc se ve slánském regionu pohyboval od dětství a vracel se sem i později, když studoval na Akademii výtvarných umění v Praze a v bavorském Mnichově. Při své umělecké tvorbě se zaměřoval na náboženskou tematiku, portréty a národopis. Jeho práce v tomto smyslu na Slánsku prozatím vrcholila na konci první poloviny 90. let 19. století silnou angažovaností ve sběratelské činnosti pro zmíněnou Národopisnou výstavu, především ve spolupráci se známým místním fotografem Františkem Durasem.⁹⁾ Už v roce 1895 však Velc odchází vyučovat na reálku do Sarajeva a domů se vrací jen v období letních prázdnin, což později ovlivňovalo jeho práci na soupise. Ten již patrně delší dobu připravoval a k jeho prosazení se snažil využít nejdříve Čeňka Zíbrta, s nímž byl podle dochované korespondence v kontaktu nejpozději od konce osmdesátých let.

Zíbrtovi zasílal Velc sebraný národopisný materiál a později také své články pro časopis *Český lid*, vydávaný od roku 1891. Po odjezdu do Bosny a Hercegoviny zásoboval Zíbrta informacemi i z této oblasti. Tyto jeho aktivity však nyní ponecháme stranou. Zajímá nás především skutečnost, že po odchodu na Balkánský poloostrov pokračoval Ferdinand Velc ve třídění materiálu získaném pro Národopisnou výstavu a pracoval na kronice rodných Vinařic, již podle korespondence dokončil někdy na počátku roku 1896.¹⁰⁾ Nezanikla ani spolupráce s Františkem Durasem, který pro Velce, Zíbrta, ale i pro Akademii věd pořizoval snímky hmotných památek, a to nejen ze Slánska.

Osmnáctého května 1898 Velc Zíbrtovi mimo jiné napsal: *Četl jsem kdysi, že Akademie či učená společnost vydává popisy uměleckých památek jednotlivých okresů. Hodil-li by se snad můj popis uměleckých památek ze Slánska, jenž mám dopodrobna zpracovaný, z větší části i nejdůležitější předměty ofotografovány, prosil bych Vás, byste na patřičném místě učinil o tom zmínky. Po náležitém probrání a upravení, jež bych v letošních prázdninách na místě provedl, dal by se snad spisek ten publikovati. Prosím, poraďte mi.*¹¹⁾ Co Zíbrt Velcovi odpověděl, nelze zjistit. Písemná pozůstalost slánského regionálního pracovníka se nedochovala, je možné snad předpokládat, že po jeho náhlé smrti r. 1920 se do Československa nedostala.¹²⁾ Velc si však v listu zasláném Archeologické komisi

14. října 1898 postěžoval: *Svého času sdělil svůj úmysl* (tj. F. Velc – pozn. J. Č.) *p. dr. Zíbrtovi, poněvadž ale nedostává odpovědi, obrací se v plné účtě podepsaný direktně k slavné komisi.*¹³⁾ I když s Čeňkem Zíbrtem Velc předtím i poté dlouho spolupracoval, ostatně jako velké množství jiných regionálních pracovníků, jak Zíbrt zapůsobil na prosazení Velcova záměru v Archeologické komisi, se už ne-
dozvíme.

Citovaný Velcův dopis Akademii věd ze 14. října je první konkrétní aktivitou, která přímo vedla k sestavení soupisu památek na Slánsku. Autor tu nabízí vytvoření uvedené práce, a to jak textu, tak pořízení obrazového materiálu. Odkazuje na své publikační projevy ve *Slánském obzoru*, kde se již památkami zabýval, na vytvoření pamětí obce Vinařic a samozřejmě na podíl při přípravných pracích pro Národopisnou výstavu československou, kde již sebral základní materiál použitelný i pro soupis. Pro dokončení sběru pramenů odhadoval jednu letní prázdninu, při nichž bude pobývat na Slánsku a završí shromáždění dokumentace. Vyslovil tu naději, že četné peněžní ústavy na okrese celkovou práci podpoří.

Jelikož Jan Felcman k vytvoření soupisu památek neměl odhodlání, zdá se, že Velcova nabídka přišla vhod a celou záležitost rozhýbala. Již 18. prosince 1898 se komise diplomaticky dotázala Felcmana, jakožto prvně osloveného, přeje-li si Velce za spolupracovníka. Ředitel cukrovaru ochotně na věc přistoupil a navrhl, aby si s Velcem práci rozdělili. Bylo však již zřejmé, že mu hodlá ponechat hlavní iniciativu a sám bude ochoten „pouze“ pomoci. Terve 2. ledna 1899 komise Velcovi tento stav oznámila v odpovědi na list ze 14. října, počítala zde zatím s rozdělením sběru mezi oba autory.¹⁴⁾ Korespondenci mezi Felcmanem a Velcem nemáme k dispozici, ke kontaktu obou mužů, kteří se znali již z dřívější doby, došlo a Felcman, jenž mezitím přesídlil na Smíchov, konečně z projektu odstoupil: *... dovoluji i sobě, vzhledem k té okolnosti, že pan Ferdinand Velc, profesor v Sarajevě, jak z jeho korespondence mezi mnou a jím vysvítá, největší část materiálu pro soupis památek hejtmanství slánského má již sebrán a snad již pracován, dále že pan Velc již co rodák slánský jeviti musí největší účastenství pro nejbedlivější sestavení tohoto soupisu, sděliti, že jsem se rozhodl (...) žádati, by sepsání soupisu hejtm. slánského bylo svěřeno jedině panu profess. Ferd. Velcovi, přičemž by pak moje přímá součinnost odpadla.*¹⁵⁾

Pomoci se Felcman nezříkal a předpokládal, že sběr materiálu Velc završí již v létě 1899. V uvedeném smyslu se vyjádřil Akademii také Ferdinand Velc v listu z 27. května a žádal o konečné potvrzení, že bude prací pověřen, a to co nejdříve, neboť by rád práci zahájil po 29. červnu, kdy měl dojet do Čech, a vše by rád stihl do svého odjezdu na nový školní rok. Záležitost však nepostupovala tak rychle. Velc přes léto práci na Slánsku sice dokončoval, avšak definitivní svolení od komise dostal až na konci července. Akademie si totiž musela autora nejdříve odborně prověřit a sháněla doporučení. O to se postaral historik výtvarného umění a spisovatel František A. Borovský, jenž posudek sestavil na základě již publikovaných Velcových prací ve *Slánském obzoru*.¹⁶⁾ Borovský jej k sestavení práce doporučil, i když s odkazem na potřebu větší přesnosti, věcnosti a stručnosti. Dále kritizoval používání přílišné chvály a *superlativů*, faktografické nedostatky či protežování některých uměleckých slohů na úkor jiných a projevil obavy, že spis bude vznikat na Balkáně, kde autor nebude mít možnost text bezprostředně konzultovat s prameny. Vcelku Borovský správně odhadl Velcův amatérský přístup, jenž se později v soupise památek Slánska projevil.

Archeologická komise, jak už zmíněno, zaslala až 24. července 1899 slánskému spisovateli definitivní oznámení, že přijímá jeho nabídku na provedení soupisu,

SOUPIS
PAMÁTEK HISTORICKÝCH A UMĚLECKÝCH
V KRÁLOVSTVÍ ČESKÉM

OD PRAVĚKU DO POČÁTKU XIX. STOLETÍ.

VYDÁVÁ

ARCHAEOLOGICKÁ KOMMISSE
PŘI ČESKÉ AKADEMII CÍSAŘE FRANTIŠKA JOSEFA
PRO VĚDY, SLOVESNOST A UMĚNÍ

ŘÍZENÍM SVĚHO PŘEDSEDY

JOSEFA HLÁVKY.

XX.

POLITICKÝ OKRES SLANSKÝ.

NAPSAL

FERDINAND VELC.

V PRAZE 1904.

NAKLADEM ARCHAEOLOGICKÉ KOMMISSE PŘI ČESKÉ AKADEMII CÍSAŘE FRANTIŠKA JOSEFA
PRO VĚDY, SLOVESNOST A UMĚNÍ.

SOUPIS
PAMÁTEK HISTORICKÝCH A UMĚLECKÝCH
V POLITICKÉM OKRESU
SLANSKEM.

NAPSAL

FERDINAND VELC.

(SE 310 VYOBRAZENÍMI, S 5 TABULKAMI, 25 ZNAČKAMI A 27 MENŠÍMI KRESBAMI V TEXTU.)

V PRAZE 1904.

NAKLADEM ARCHAEOLOGICKÉ KOMMISSÉ PŘI ČESKÉ AKADEMII CÍSAŘE FRANTIŠKA JOSEFA
PRO VĚDY, SLOVESNOST A UMĚNÍ.

a to na základě jeho prací uveřejněných ve Slánském obzoru, ač by raději měla v ruce již část připravované publikace. Souhlas osobně potvrdil prezident České akademie věd a umění Josef Hlávka.¹⁷⁾ V listu pak komise uvedla i všeobecné doporučující instrukce a přiložila k němu posledně vydaný svazek, týkající se Klatovska. Další pokyny se držely Borovského posudku. Velc mohl obstarat obrazovou dokumentaci včetně fotografií, avšak musel oznámit Akademii cenové relace a vůbec předpokládaný termín dokončení celého spisu.¹⁸⁾

Slánský soupis si tedy vzal na starost amatérský regionální pracovník, který tuto publikaci považoval za své životní spisovatelské dílo. Tak býval hodnocen i okolím. Jak přiznávají citované nekritické oslavné texty, jde o jeho práci *stěžejní, hlavní, sebekrásnější, nejjobsáhlejší, nejcenější*, která ovšem *neušla kritice a odpůrcům, často neúprosně zraňujícím, kteří zapomínali, že toto dílo bylo nutno vytvořit v zájmu příštích generací. Leč tato nepřívznivá kritika a Velcovy síly ničící posudky se časem zhojily, neboť byl velký počet těch, kteří uvítali toto jeho životní dílo provedené s největší pílí a svědomitostí.*¹⁹⁾ Situace však byla složitější, jak ještě ukážeme. Píle a nadšení amatérského pracovníka nejsou mnohdy dostatečnou kvalifikací pro sepsání odborné monografie takového rozsahu. Velc se ocitl především pod kritickým tlakem známého historika umění Zdeňka Wirtha, který k této soupisové řadě zaujal zcela odlišný přístup.

Wirth měl k vymezenému regionu osobní vztah, kdysi vyučoval jako suplent na kladenské reálce a některé jeho studie se týkaly právě Slánska a Kladenska. Navíc se v letech 1902–1910 v soupisové řadě uměleckohistorických památek silně autorsky angažoval, sám napsal nebo se podílel na sedmi vydaných svazcích z různých okresů.²⁰⁾ K problematice přistupoval vskutku profesionálně, podle dochované korespondence v létě objížděl okresy a v zimě sestavoval soupisy a připravoval je k publikování. Z června 1905 se dochoval jeho dopis Archeologické komisi, kde žádá o úhrady cestovného po okresech, které mu byly komisi svěřeny. Na počátku století takto velmi akčně vytvořil soupisy okresů vysokomýtského, poličského a chotěbořského a ihned se pustil do okresů německobrodského a především kladenského, tedy sousedního regionu Slánska. Z uvedeného listu vyplývá, že například v červnu 1904 sepsal památky na samotném Kladensku, v srpnu a září na Německobrodsku. Na Kladensku však pokračoval v létě 1905, kdy sbíral na Unhošťsku, zároveň však v soudních okresech polenském a štockém.²¹⁾ Už v březnu 1907 žádal o přidělení dalších okresů – smíchovského, náchodského a ledečského.²²⁾ Nelze bohužel doložit, zda na konci 19. století měl Zdeněk Wirth, jemuž tehdy bylo dvacet let a teprve promýšlel soupis památek svého rodného Vysokomýtska, zájem o Slánsko. Záležitost však již vyřešil amatérský Velc, což Wirth později nenesl s nejlepšími pocity.

Podobně na profesionální bázi jako Kladensko vznikl bez nadšeneckého amatérismu také rozsáhlý soupis rakovnického politického okresu, který vyšel v letech 1911 a 1913 ve dvou svazcích. Sestavil jej architekt Antonín Cechner. Ten se podobně jako Wirth podílel i na jiných oblastech, avšak k Rakovnicku bližší vztah neměl, aspoň to nelze doložit.²³⁾ Cechner spolupracoval s knížecím rodem Fürstenberků, majitelů krávkolátského panství, a se známým rakovnickým archivářem a muzejníkem Janem Rennerem, jejichž korespondence týkající se soupisu Rakovnicka se zčásti dochovala.²⁴⁾ Ač Wirth měl ke Kladensku osobní vztah, neboť tu nějaký čas učil, svou práci na této tematice bral s jistým odborným nadhledem a odstupem, podobně jako Antonín Cechner, jenž se k Rakovnicku dostal ze stejného důvodu jako Wirth k jiným okresům – u komise si zažádal o přidělení okresu, který byl ještě volný.²⁵⁾ Oba autoři se tak k proble-

matice postavili nezaujatě, strážlivě a vyhnuli se potížím, s nimiž se musel nutně potýkat Ferdinand Velc. Ten už od počátku zápasil s velkým množstvím sebraného materiálu a činila mu potíže selekce důležitých památek od méně podstatných. Také popisy jednotlivých objektů jsou poznamenány touhou vylíčit vše.²⁶⁾

O tomto Velcově bezbřehém nadšení, z něhož museli být členové Archeologické komise spíše nešťastní, svědčí autorův dopis hned ze srpna 1899, kdy pokračoval ve sběratelských pracích na Slánsku před svým odjezdem do Bosny: *Využitkuji každého dne, ba každé chvíle, jen abych byl se sbíráním přes prázdniny hotov, ač pochybuji, že se tak i při nejvyšší pili stane, jelikož již ku konci srpna musím odejti. (...) Dle dosavadních výsledků mohu tvrditi, že našel jsem pozoruhodné předměty i stavby, které dosud nikde uveřejněny nebyly. Ba ani popis jich dosud neexistuje! Material roste, takže očekávám slušný svazek. Řídím se přesně dle přání a návrhu a dle jiných vyšlých již soupisů. Novinkou bude, že pořizují odlitky reliéfů ze zvonů, které dám fotografovati. Jezdím a chodím, jak se dá – denně s fotografem, s tímtež, od kterého má p. říd. Felcman fotografie, jež dává k dispozici (tj. s Františkem Durasem – pozn. J. Č.). Fotografie ony pořizeny byly r. 1894 v době sbírání pro NVČ pod mým vedením a na mé přání, již tehdy pomýšlel jsem na zachování uměl. památek alespoň ve fotografiích. (...) Předmětů jest tolik, že jen ony, které se fotografovati nedají, kreslím, abych se příliš nezdržoval.*²⁷⁾

Práce tedy Velcovi rostla neúměrně pod rukama, autor nechtěl pominout žádnou maličkost. Komise se však k tomuto přístupu nevyjádřila a do průběhu práce autorovi nezasahovala. Nevyžádala si ani části rozpracovaného textu, aby případně mohla aktivního a ne příliš známého pracovníka metodicky ovlivnit. V tomto směru se nevole komise projevila až tehdy, když byl svazek připraven k otištění. Velc po svém odjezdu do Sarajeva ke konci léta 1899 pověřil další práci Františka Durase, jenž mimo jiné komisi zpravoval o finančních příspěvcích na vydání soupisu Slánska. Velc přes zimu 1899 v Sarajevu patrně třídil sebraný materiál a započal snad se sepisováním textu, který mohl mít v jisté přípravné fázi již z předchozích let. Sestavil také seznam obecních a farních úřadů, kam Akademie rozeslala tištěné dotazníky týkající se místních hmotných památek.²⁸⁾ Na konci června 1900 se vrátil na Slánsko a pokračoval ve sběru. Cestu si také připravil pomocí korespondenčních předtištěných lístků. Ty měla Akademie na některá místa rozeslat. Fotograf F. Duras v té době poslal Akademii své snímky, které komise hodnotila pozitivně, dohadoval finanční odměnu a hlásil se k širší spolupráci.²⁹⁾ Několik fotografií poskytl také ředitel cukrovaru v Klobukách Adolf Kotrba.³⁰⁾

Jak konkrétně probíhala sběratelská práce, zčásti Velc prozradil ve svém článku o vzniku soupisu, publikovaném ve Svobodném občanu roku 1905,³¹⁾ zčásti se pak o této záležitosti dozvíme z citované korespondence. Autor soupisu navázal na své cesty z první poloviny devadesátých let, kdy poprvé důkladně projezdil celé okresní hejtmanství. Práce se územně dělila do tří částí podle soudních okresů: slánského, novostrašeckého a velvarského. Velc nejprve počítal, že mu ke sběru postačí prázdniny roku 1899, kdy vlastně jen doplní své poznatky shromážděné pro Národopisnou výstavu, avšak skutečnost byla jiná: *Brzy jsem však seznal, že nestačí jedna prázdninová doba k snesení spisu veškerých památek celého hejtmanství. Sjezdil jsem nejprve nejvzdálenější obce Velvarska, pak okres velvarský sám a kus Slanska. V druhých prázdninách r. 1900 zbyly mi blízké obce Slanska a Novostrašecsko. Ba ještě v třetím období prázdninovém r. 1901 musel jsem prohlédnouti veškeré obce znovu a doplniti zbývající mi mezery.*³²⁾

Ferdinand Velc
(foto ze sbírek VM Slaný)

Velc tak nashromáždil značné množství materiálu, mimo jiné proto, že neměl žádnou metodu, podle níž by určil, co důležitého do soupisu zařadit, a co nikoli. O tom ostatně svědčí jeho citovaný článek o vzniku soupisu, kde víceméně vyjmenovává řadu konkrétních obtíží, s nimiž se musel vyrovnávat během sběru. Stěžuje si na neochotu a nezájem ze strany obcí a farních úřadů a vyzdvihuje vlastní píli a zaujetí pro práci. Jen letmo se zmiňuje, že památky objížděl s Františkem Durasem nebo s Josefem Hampeisem z Trpoměch, který měl kočár. Vyřázel za každého počasí na celodenní výlety vždy asi čtyři dny v týdnu. Zbytek dní pak věnoval na třídění materiálu. Velcovi nelze rozhodně upřít píli, sebevědomí, pozorovací talent a výtvarné nadání při vytváření technických kreseb a kopií reliéfů na zvonech. Chyběl mu však nadhled a metodická průprava spojená s odborným historickým školením. Texty k dějinám obcí tak nejsou spolehlivé a celý soupis je nevyvážený.

Také z korespondence s Archeologickou komisí vyplývá, že sběratelské práce byly dokončeny nejpozději v létě 1901 a na podzim či v zimě t. r. dokončil Ferdinand Velc i svůj rukopis. Ten pak komisi zaslal ze Sarajeva společně s průvodním dopisem na počátku února 1902 poté, co svazek prohlédly bosenská úřady,

neboť Velc musel podle svých slov každou literární činnost řádně ohlásit.³³⁾ Spis, jehož rukopisnou podobu nemáme k dispozici, čítal podle jeho sdělení 342 stran a 75 kusů kreseb. Zbývalo ještě obstarat některé výkresy a stavební plány. Naplno se rozběhly aktivity se zajištěním finančních podpor a komise začala mít k textu první výhrady.

Už na konci února 1902 žádala komise úředníka cukrovaru ve Zvoleněvsi Václava Schmidta, aby vypracoval soupis prehistorických památek na Slánsku, kterým by se mohla Velcova práce doplnit. Autor pak Schmidtovi za tyto doplňky poděkoval v předmluvě soupisu. Komise zatím čekala na posudek Velcovy práce, avšak spíše než metodika začala vadit velká rozsáhlost spisu. To zhoršovala špatná finanční situace Archeologické komise, které se kolem let 1902–1903 přestávaly dostávat peníze na celý projekt. Komise tím tlačila na co největší úspory. Zajištění finančních podpor z různých institucí na Slánsku si vzal zatím na starost František Duras, neboť Velc pobýval na Balkáně. Sám Duras také věnoval 60 K, které si nechal strhnout z autorského honoráře za fotografie. Příspěvky poslaly Okresní výbory ve Slaném (300 K), Velvarech (100 K) a Novém Strašecí (100 K), Občanská záložna (300 K) a Okresní hospodářská záložna ve Slaném (40 K), slánské obecní zastupitelstvo (200 K) a městská rada v Kralupech (20 K).³⁴⁾

První posudek na Velcův rukopis vypracoval referent Archeologické komise, historik umění Karel Chytil. Ten opět odhalil to, co již kdysi předvídal K. A. Borovský. Vyzdvihl Velcovu píli, svědomitost a vztah k regionu, což jej přirozeně vedlo k tomu, že o mnohých předmětech rázu podřízenějšího pojedná s obšírnou zevrubností.³⁵⁾ Tím Chytil navrhoval několik škrťů, především v historických pasážích, kde by stačil pouhý odkaz k literatuře. Dále referent poukazyval na podrobné popisování zaniklých tvrzí a osad. Naopak zase vyzdvihl obrazový a fotografický materiál, uměleckohistorické popisy a reprodukce nápisů. Podotkl, že je potřeba doplnit a opravit části textu týkající se prehistorie. Velcova reakce na Chytilův referát ukazuje, že se pokusil jeho připomínkám přizpůsobit a některé škrty a opravy svědomitě provést.³⁶⁾

K ostřejší výměně názorů mezi Velcem a Akademií však došlo vzápětí poté, neboť komise sice kvitovala Velcovy opravy, avšak vznesla nové požadavky na zkrácení textu, a to z ryze finančních důvodů (*nezbytno jest počítati s efektem finančným*).³⁷⁾ Z té příčiny pak autorovi navrhla, aby byl soupis zkrácen o celou třetinu *vypuštěním věcí méně důležitých, dále stručným popisem věcí monograficky podrobně vyložených, a konečně dalším pronikavým použitím sazby petitové*. Komise Velcovi dále navrhla, že může vypuštěné pasáže publikovat jinde s tím, že budou zapůjčeny příslušné štočky. To samozřejmě Velce pobouřilo a na celou záležitost reagoval negativně, neboť z jeho pohledu postupoval pečlivě podle všech instrukcí, včetně oprav vzešlých z Chytilova posudku. Jakékoliv krácení důrazně odmítl a v patetickém dopise požadoval buď otištění rukopisu ve stávající verzi, nebo jeho vrácení, čímž by celá Velcova angažovanost byla ukončena.³⁸⁾ Na Velcovu obhajobu lze říci, že se snažil podle svých možností postupovat podle požadavků Archeologické komise, která během vzniku soupisu vážnější metodický zájem o Velce a jeho práci neprojevila. Velce se nakonec zastal i Karel Chytil, který sice připustil, že jisté další krácení by bylo možné, avšak podle něj zásadně práci seškrtnat již nelze. Navíc svou podrobností nepřesahuje podle Chytila podrobnost soupisů z jiných okresů.³⁹⁾

Záležitost utichla a komise se patrně se situací smířila. Z finančních důvodů se však k publikování slánského soupisu nemohla odhodlat. Ferdinand Velc dlouho nedostával odpověď na svůj odmítavý dopis, což nelibě oznámil Akademii

v lednu 1903, tedy rok poté, co jí odeslal rukopis.⁴⁰⁾ Komise odpověděla vcelku obratem a vyložila důvody, kvůli nimž se záležitost protahovala. Ty charakterizují celkový stav vydávání těchto soupisových prací na počátku 20. století. Finanční otázku údajně nepomáhaly řešit příspěvky od regionálních institucí (obce, spořitelny, okresní zastupitelstva, záložny apod.), které se ukázaly jako nepatrné, navíc se komise dlouhodobě potýkala s malým zájmem o koupě jednotlivých svazků v různých okresech. Řada dárců si pak chtěla odebírat soupisy zdarma. Tím byl celý podnik značně nevýdělečný a kolem roku 1902 dospěl do finanční krize, neboť narůstal deficit a investic se nedostávalo.⁴¹⁾ Původní záměr komise vydávat pět svazků ročně se začal výrazně omezovat, ač rukopisů připravených k vydání byl dostatek. V roce vydání Slánska (1904) vyšel ještě pouze jeden svazek, a to Cechnerovo Královéhradecko.

Pro Slánsko se do konce ledna 1903 sešlo z regionu 880 korun, zemská subvence činila 2 000 korun. Celkové náklady na Slánsko se tehdy odhadovaly na 6 000 korun.⁴²⁾ Velc však dlel v Sarajevu a vybírání prostředků mohl ovlivnit pouze nepřímo. Přesto se podle další korespondence patrně pokusil tlačit na Durase a další instituce, aby opatřili více peněz. Jak sděluje, do záležitosti se vložil slánský muzejní spolek a shánělo se, kde se dalo.⁴³⁾ Snažila se zapojit i Archeologická komise a plánovala „agitaci“ po okresním hejtmánství, avšak věc se zásadně z místa nepohnula. Velc neustále ze Sarajeva psal dopisy komisi, kde se dotazoval na stav věcí. V polovině roku 1903 se však Durasovi a Velcovi podařilo přimět slánské okresní zastupitelstvo, aby věc vzalo do svých rukou a finance pokrylo. Nakonec byla zbývající potřebná částka, která se vyšplhala na 6 600 korun, hrazena poměrným rozdělením⁴⁴⁾ mezi všechny tři soudní okresy slánského hejtmánství, což bylo výbory postupně odsouhlaseno během roku 1903. Okresní výbor ve Slaném tento výsledek Archeologické komisi potvrdil 18. února t. r., čímž nic nebránilo tomu, aby se rukopis v nezměněné podobě mohl dát do tisku. Komise o tom rozhodla na své schůzi 25. února 1904.⁴⁵⁾

Slánský soupis se tak patrně tiskl během druhé poloviny roku 1904, korespondence z této doby uložená v citovaném fondu ČAVU je zaměřena na technické otázky, především na dořešení obrazového materiálu pro účely výtisků. Že soupis konečně vyšel, oznámila komise Velcovi do Sarajeva 9. února 1905, tedy tři roky po odevzdání rukopisu. Měl nárok na 25 autorských výtisků a na honorář 1 856 korun za text a 690 korun za výkresy. František Duras obdržel za fotografie 903 korun. Celkové náklady vyčíslila komise na 9 751 korun 76 haléřů, přičemž se vydalo 1 000 výtisků. Prodejní cena byla stanovena na 14 korun 70 haléřů. Během roku 1905 se rozběhla nová akce, tentokrát spojená s distribucí. Dárci dostávali výtisky podle výše jejich příspěvku, komise také měla jistý okruh lidí, kterým zasílala soupisy zdarma. Vedle historických pracovníků k nim náleželi většinou autoři soupisů v jiných okresech a samozřejmě odborné instituce v rakouské monarchii. Celá záležitost byla patrně vyřízena během roku 1905, kdy se také sešly všechny finanční příspěvky, včetně toho nejdůležitějšího – od třech okresních zastupitelstev ve slánském politickém hejtmánství.

Několikrát jsem již zmínil, že Ferdinand Velc považoval soupis Slánska za své životní dílo a náležitě si této práce cenil. Skvěle to dokládá výše jmenovaný článek *Jak vznikl soupis Slánska*, který je autorovou vlastní obhajobou bez vážnější sebekritiky a dokládá, že Velc byl zdatný fabulátor. Spíše než na odbornosti, rozboru případné metody a koncepce stojí text na chvále vlastní píle, odhodlanosti a vztahu k regionu a na odsudku nezasvěceného okolí, které k Velcově práci a jejímu výsledku zaujímal negativní postoje nebo přípravu textu aspoň do jisté míry ztěžovalo (fary, obce, učitelé, koneckonců svými pochybnostmi i slán-

ský muzejní spolek a Akademie). Optika je tak subjektivně příliš zkreslena, navíc lze autora podezřívat z jistého mlžení.

V závěru článku připojil Velc jakýsi „dodatek“, kde se snaží odrazit všechny odpůrce: *Kdyby kritikové věděli a znali vznik, postup a historii vůbec uměleckého díla, ať již obrazu, sochy, knihy atd., které posuzovati mají, jistě by úsudek jejich, beztoho vždy skoro subjektivní, zněl častokráte zcela jinak. Nemáme někdy potuchy, s jakými obtížemi, ať jakýchkolimi (!), bylo umělci zápasiti, než vzrostlo a dohotoveno bylo dílo jeho rukou, dílo, které za normálních poměrů tůž umělec mnohem dříve a lépe byl by provedl. Toť jeden z bodů, který by měl každý posuzovatel vždy míti na paměti.*⁴⁶⁾ Ač zde Velc zobecňuje, přesto jistě píše o sobě. Případné nedostatky sváděl na objektivní příčiny, a vlastní chyby neviděl.

K nejdůležitějším kritikům nakonec patřil Zdeněk Wirth, který slánský soupis ostře odmítl negativní recenzí, publikovanou v Českém časopisu historickém.⁴⁷⁾ Protože svazek vyšel ve stejném roce jako okres Hradec Králové od Antonína Cechnera (který později sepsal i Rakovnicko), všiml si Wirth Slánska právě ve vztahu k práci profesionálního architekta. Cechnera chválí za svědomitost, přesnost, odbornost a střizlivost, ač se podle recenzenta projevilo autorovo technické, nikoli historické vzdělání. Cechnerův popis je sice suchý, přesný, inventární a jazykově neobratný, držel se však metodiky předchozích soupisů, užívá i poměrně správnou terminologii (ač s jistými poklesky). Z Wirthovy recenze vyplývá, že práci považuje za základní soupisovou publikaci pro region, na kterou se může bez obav navázat a dále ji zpřesňovat a doplňovat. Jak naznačují posudky Velcova způsobu zpracování z pera K. A. Borovského a K. Chytila, dalo se očekávat, že se Wirthovi v porovnání s Cechnerovým soupisem jevílo Velcovo Slánsko na zcela opačném pólu.

Wirth nekompromisně označuje Velce za *povídavého* diletantu a patriota trpícího přílišnou, až *mučednickou* samochválou své vlastní činnosti (poukazuje přitom vcelku oprávněně na uvedený Velcův článek ve Svobodném občanu). Odmítá jeho snahu uvádět bez výhrady všechny obce okresu i s nevýznamnými památkami (23 obcí považuje Wirth za zbytečně uvedené), kritizuje citovanou literaturu, která si všímá mnohdy nevýznamných prací, zatímco důležité pomíjí. Nelíbí se mu snaha jmenovat přednostně vlastní obrazy, Velc se nedržel ani časové hranice stanovené do počátku 19. století. Celkově Wirth odhaduje, že při zkrácení textu na polovinu by odbornost práce neutrpěla. Odmítá také přílišné množství historických údajů, filologické exkurze, etymologii pověstí a zbytečné citáty, pozastavuje se nad jazykovými poklesky. Nakonec recenzent rezignuje na výčet faktografických chyb (včetně uvádění nedůležitých věcí a opomíjení podstatného), terminologických nepřesností i tiskových nesprávností. I když jaksi z povinnosti zmiňuje Velcova píli a přínos v množství nového materiálu, především obrazového, nabádá k velké opatrnosti při používání celého soupisu. Práci považuje za *pilnou okresní diletantskou monografii* a s úsměvem poukazuje na *skutečně munificentní podporu ze strany samosprávných úřadů*. Zdeněk Wirth nezakrýval silné pobouření, avšak z celé záležitosti vinil pouze autora, nikoli metodický přístup Akademie věd, která na různorodých výsledcích jednotlivých soupisů má svůj organizační podíl.

Ferdinand Velc vedle tohoto svého nejobsáhlejšího díla publikoval také řadu drobnějších prací, které neunikly pozornosti odborných recenzentů. Je zajímavé zjistit jejich názor na Velcovy texty ve srovnání se všemi výše uvedenými posudky. Ty se zatím v podstatě shodují. Za zásadní považují posudek Antonína Profouse na známou Velcovu práci *Místní jména na Slánsku* (Slaný 1912), publikovaný v Časopisu pro dějiny venkova.⁴⁸⁾ Profousova recenze není tak rozhořčená jako

Wirthova, přesto autorovi důrazně vytýká ne odbornost. Cení jeho snahu sepsat místní jména, avšak ta nejsou příliš systematicky řazena a jsou vykládána jen podle lidové etymologie – nepátrá se po jejich skutečném významu. Práce není vědecká, pro historika a filologa je podle Profouse její hodnota značně omezená. Také podotýká, že autor uvádí pouze některá jména, rozhodně nejde o systematický soupis. V závěru recenzent vyčítá četné Velcovy jazykové prohřešky a poukazuje na nešetrné zacházení s jazykem. Profousovu recenzi lze shrnout jeho vlastními slovy: *Spolehlivý výklad jmen místních vyžaduje zajisté jazykovědné odborné přípravy, a té p. Velc nemá.*

Za zmínku stojí ještě dvě krátké anotace. První sepsal v r. 1916 Václav Kazimour a týká se Velcovy publikace *Bývalé vinaření na Slánsku* (Slaný 1915).⁴⁹⁾ Kazimour Velce naopak velmi chválí, brožurku dokonce nazývá *nejlepší prací o českém vinařství vůbec*. K textu nemá žádnou výtku, kladně hodnotí Velcovu velkou znalost literatury, kontextu vinařství v jiných oblastech a značnou *píli, znalost a sečtělou*. Také poslední anotace, kterou uvádíme, Velcovi nic nevytýká. Jde o krátkou zprávu sepsanou Václavem Davidkem o druhém vydání známé publikace *Mšec-Kornhaus* (Nové Strašecí 1935), které bylo realizováno patnáct let po Velcově smrti. Davidek práci vyzdvihuje, zdůrazňuje její hodnotu pro zemědělské dějiny a lituje jen, že oproti prvnímu vydání z roku 1908 nebyla více doplněna a aktualizována. Obě tyto uvedené zprávy jsou však pouhé stručné texty bez hlubšího kritického hodnocení, o jaké se pokusili Wirth s Profousem.

Při procházení Velcových prací nelze s odmítavými názory na jeho odbornou činnost nesouhlasit. Velcův soupis památek Slánska obsahuje řadu nesystematických údajů, které se vymykají zpracování a zhodnocení stavu umělecko-historických památek. Text je skutečně zatížen množstvím informací z oblasti pověstí a lokálních dějin, které jednak původní záměr soupisu zkreslují, jednak obsahují mnoho faktografických chyb. Nebylo ve Velcových silách ověřovat jednotlivé historické údaje či podávat etymologie pověstí, jak na to v jiné souvislosti poukázal Antonín Profous. Práce příliš fabuluje, není kritická a komentáře k jednotlivým památkám nejsou spolehlivé. Jde o snůšku faktů, které amatérský pracovník nashromáždil. Tím je třeba souhlasit s Wirthem, že jakákoliv odborná metodika je Velcovi cizí, pouze sepsal vše, co se mu dostalo pod ruku.

Na druhou stranu Velcova práce obsahuje soupis řady hmotných památek s bohatým, dosud nedoceneným obrazovým doprovodem a s množstvím zajímavých detailů. Máme tak nepřehlédnutelný, i když nevyvážený soubor mapující stav památek ve sledované oblasti na sklonku 19. století. Cenné jsou popisy zvonů včetně epigrafických prepisů, neboť tyto památky kvůli rekvizicím většinou nepřežily první či druhou světovou válku. Poukázat také lze na záslušnou dokumentaci terénních archeologických pozůstatků. Současný historik si zvykl na opatrný přístup k regionálním amatérským pracím a pro uvedenou dobu, kdy jich vyšlo velké množství, to platí zvlášť. Vzhledem ke vzdálenému časovému momentu jejich vzniku však k nim přistupuje shovívavě a s poměrnou úctou a laický styl tolik nepobuřuje, ač již v té době existovala solidní metodická úroveň historického i kunsthistorického zpracování. Velcova soupisová kniha, cesta k její realizaci a soudobé reakce představují pozoruhodný doklad kulturní práce týkající se slánského regionu na přelomu 19. a 20. století.

Poznámky:

¹⁾ ROUBÍK, František. *Přehled vývoje vlastivědného popisu Čech*. Praha: Společnost přátel starožitností, 1940, s. 80–81, 125.

²⁾ Ferdinandem Velcem se dosud nezabývala žádná seriózní studie. Kromě primárních pramenů jsme tak odkázáni na populární články, které vycházely v meziválečném období, např.: Ferdinand Velc, akademický malíř. *Slánský obzor* (dále SIO), 1934, roč. 42, s. 82; Ferdinand Velc. *Vlastivědný sborník školního okresu slánského a kladenského*, 1935–1936, roč. 13, s. 222–224; REŽ, F. J. *Ferdinand Velc, profesor kreslení, malíř a spisovatel, rodák vinařický*. Městské muzeum Nové Strašecí, archiv osobností, sl. Ferdinand Velc, 19 s., strojopis.

³⁾ K tomu viz publikovaný inventář tohoto fondu: ŠLECHTOVÁ, Alena; LEVORA, Josef; BERAN, Jiří. *Česká akademie věd a umění 1890–1952: Inventář fondu*. In: *Práce z dějin Československé akademie věd: Studia historiae academiae scientiarum bohemoslovacae I B*, 1989, s. 81–89. Další materiál k uvedeným soupisům je uložen:

Ústav dějin umění AV ČR, odd. dokumentace, fond Archeologická komise při České akademii pro vědy a umění 1893–1937.

⁴⁾ Literární archiv Památníku národního písemnictví Praha – Staré Hrady, Zíbrt Čeněk – osobní fond (dále LA PNP, Zíbrt), korespondence.

⁵⁾ Archiv Akademie věd ČR, fond Česká akademie věd a umění (dále Archiv AV ČR, f. ČAVU), kart. č. 256, Protokol o schůzi redakční komise Archeologické komise z 26. 5. 1897.

⁶⁾ Památky archeologické a místopisné (dále PAM), 1896, roč. 17, s. 662.

⁷⁾ Archiv AV ČR, f. ČAVU, kart. č. 256, koncept žádosti ze 16. 6. 1897.

⁸⁾ Tamtéž, kart. č. 258, Felcmanův list ze 7. 7. 1897.

⁹⁾ K tomu viz Vlastivědné muzeum Slaný, fond Muzejní a literární spolek Palacký, Kniha protokolů muzejního spolku ve Slaném 1886–1899; MAYSL, A. *Okres Slaný na Národopisné výstavě československé v Praze roku 1895*. Slaný: Výkonný výbor národopisného odboru, 1895. 47 s.; ŠŤOVÍČEK, Jan.

Národopisná výstava československá 1895 a Slánsko. SIO, 1993–1994, roč. 1–2 (101–102), s. 41–51.

¹⁰⁾ LA PNP, Zíbrt, korespondence, Velcův list Zíbrtovi z 11. 2. 1896. K Velcově pamětní knize Vinařic viz SIO, 1896, roč. 4, s. 99–100.

¹¹⁾ LA PNP, Zíbrt, korespondence, Velcův list Zíbrtovi z 18. 5. 1898.

¹²⁾ Velcovu pozůstalost jsem nikde nenalezl. Práce citované v pozn. č. 2 se v této souvislosti zmiňují spíše o jeho malířském díle, které většinou zůstalo v zahraničí či u jeho přátel v Jugoslávii.

¹³⁾ Archiv AV ČR, f. ČAVU, kart. č. 258, Velcův list ze 14. 10. 1898.

¹⁴⁾ Všechny uvedené listy viz tamtéž.

¹⁵⁾ Tamtéž, Felcmanův list z 3. 5. 1899. Na celou záležitost vzpomínal Velc ve svém článku „Jak vznikl soupis Slanska“. Tímto subjektivním a mnohde zkresleným textem se budeme v průběhu naší studie zabývat vícekrát. K počátkům vzniku soupisu tu jeho autor uvedl, že komise požádala Felcmana v roce 1898 (ve skutečnosti to bylo před 7. červencem 1897), aby si vzal soupis na starost, k čemuž se Felcman z důvodu zaneprázdnění neměl a požádal Velce, aby vzal věc (nebo spolupráci) na sebe. To pry teprve Felcman ohlásil v březnu 1899 komisi. O tom však nic nevíme, navíc se z dochovaného materiálu věc jeví tak, že Velc se nabídl sám, a to už uvedeného 14. října 1898, a komise se pak teprve 18. prosince 1898 ptala Felcmana, jestli s Velcovou nabídkou souhlasí. Věc tak má v pramenech zcela jinou logiku. Velc se navíc nabízel již dříve přes Č. Zíbrta (VELC, Ferdinand. *Jak vznikl soupis Slanska*. Svobodný občan, 1905, roč. 34, č. 8, s. 1–2, příloha k č. 8, s. 1; č. 9, s. 1–2, příl. k č. 9, s. 1).

¹⁶⁾ Ve Slánském obzoru publikoval Velc do roku 1899 kromě řady drobností tyto stati: *Umění malířské v Slaném*. SIO, 1894, roč. 2, s. 16–22; *Plastické umění na Slansku*. SIO, 1895, roč. 3, s. 10–22; *Stavitelské umění na Slansku*. SIO, 1896, roč. 4, s. 22–34; *Kamenické značky na chrámu sv. Gottharda a na Velvarské bráně v Slaném*. SIO, 1897, roč. 5, s. 22–25.

- 17) Archiv AV ČR, f. ČAVU, kart. č. 258, Hlávčův list z 22. 7. 1899.
- 18) Tamtéž, koncept listu Velcovi z 24. 7. 1899.
- 19) REŽ, Ferdinand Velc, profesor kreslení, malíř a spisovatel, rodák vinařický, c. d., s. 7–8.
- 20) Z vydaných svazků Wirth zpracoval tyto politické okresy: Vysoké Mýto (1902), Polička (1906), Chotěboř (1906), Kladno (1907), Litomyšl (s B. Matějkou a J. Štěpánkem, 1908), Stříbro (s J. Kamperem, 1908) a Náchod (s F. Machátem, 1910). Zpracované měl ještě okresy Jičín, Německý (Havlíčkův) Brod, Humpolec, města Kutná Hora a Plzeň a zámek Hluboká. Tyto svazky nevyšly (MORÁVEK, Jan. K sedmdesátce Zdeňka Wirtha. Časopis Společnosti přátel starožitností, 1948, roč. 56, s. 81–89, zvl. s. 82).
- 21) Archiv AV ČR, f. ČAVU, kart. č. 256, list Z. Wirtha z 5. 6. 1905.
- 22) Tamtéž, list Z. Wirtha z 20. 3. 1907.
- 23) Z vydaných svazků zpracoval Cechner tyto politické okresy: Hradec Králové (1904), Nová Paka (1909), Rakovník (1911, 1913), Kaplice (1921), Broumov (1930).
- 24) Muzeum TGM Rakovník, Jan Renner – osobní fond, kart. inv. č. 156.
- 25) Archiv AV ČR, f. ČAVU, kart. č. 260, Cechnerův list se žádostí o přidělení soupisu památek na Rakovnicku z 1. 7. 1903.
- 26) Za neprofesionální přístup lze označit i skutečnost, že Velc odmítl komunikovat s fürstenberským křivoklátským úřadem v němčině, a vědomě si tak zamezil přístup k archivu panství, odkud chtěl čerpat především stavební plány (VELC, Jak vznikl soupis Slanska, c. d.).
- 27) Archiv AV ČR, f. ČAVU, kart. č. 258, Velcův list z 9. 8. 1899.
- 28) VELC, Jak vznikl soupis Slanska, c. d. Autor tu kritizuje liknavý přístup dotázaných, kteří údajně odpovědi velmi odbyli.
- 29) Archiv AV ČR, f. ČAVU, kart. č. 258, koncept odpovědi F. Durasovi z 22. 6. 1900.
- 30) Tamtéž, list A. Kotrby z 12. 8. 1901. Snímky Kotrba zaslal v květnu 1902 (tamtéž, list A. Kotrby z 19. 5. 1902).
- 31) VELC, Jak vznikl soupis Slanska, c. d.
- 32) Tamtéž.
- 33) Archiv AV ČR, f. ČAVU, kart. č. 258, Velcův list z 1. 2. 1902; F. Velc, Jak vznikl soupis Slanska. V posledně citovaném článku Velc mj. potvrzuje, že s rukopisem byl hotov ke konci roku 1901.
- 34) PAM, 1902, roč. 20, s. 274.
- 35) Archiv AV ČR, f. ČAVU, kart. č. 258, Chytilův referát o Velcově soupisu z 25. 6. 1902.
- 36) Tamtéž, Velcův list z 6. 8. 1902.
- 37) Tamtéž, koncept listu Velcovi z 9. 10. 1902.
- 38) Tamtéž, Velcův list z 27. 10. 1902.
- 39) Tamtéž, list K. Chytila z 9. 12. 1902.
- 40) Tamtéž, Velcův list z 9. 1. 1903.
- 41) Tamtéž, koncept listu Velcovi z 24. 1. 1903.
- 42) Tamtéž.
- 43) Tamtéž, Velcův list z 1. 3. 1903.
- 44) Částka byla rozdělena podle poměru daně z roku 1903, která se brala jako základ pro vyměření okresních přírážek. 6600 K tak bylo rozpočítáno: soudní okres N. Strašecí 837 K, soudní okres Velvary 2023 K a soudní okres Slaný 3740 K.
- 45) Archiv AV ČR, f. ČAVU, kart. č. 258, koncept listu Velcovi z 10. 3. 1904.
- 46) VELC, Jak vznikl soupis Slanska, c. d.
- 47) Český časopis historický, 1905, roč. 11, s. 345–348.
- 48) Časopis pro dějiny venkova, 1916, roč. 3, s. 242–244.
- 49) Tamtéž, s. 169.

MARIE HROŠOVÁ – OLGA ŠEBELOVÁ

**Kladenská trestní
akce 1939¹⁾**

Je všeobecně známou skutečností, že občané Protektorátu Čechy a Morava byli v průběhu let 1939–1945 neustále vystavováni celé řadě bezohledných a krutých opatření, jejichž původcem byl okupační režim nastolený hitlerovským Německem. Málokdo dnes však ví, že první masovou akcí plně realizovanou v kompetenci okupačních orgánů po 15. březnu 1939 bylo stanné právo, vyhlášené již v červnu 1939 v Kladně a jeho nejbližším okolí s následným zatýkáním politicky a společensky aktivních osobností. Do povědomí současníků se tehdejší postup okupační moci zapsal jako kladenská akce.

Podnětem k zahájení trestních opatření byla noční událost v centru Kladna ze 7. na 8. června 1939. Tehdy krátce po půlnoci, asi o půldruhé, tedy již 8. června, byl přímo na nároží Váňovy a Hruškovy ulice²⁾ před nočním podnikem Srdíčko zastřelen německý policista Wilhelm Kniest. Pachateli uvedeného činu, v té době ještě neznámými, byli studenti kladenské průmyslové školy Jan Smudek a František Petr. Podle nejnovějších poznatků chtěli tito mladí lidé notně podnapilému policistovi, jehož si předtím vytipovali při náhodné návštěvě nedaleké restaurace, odebrat služební zbraň. Situace se zdramatizovala, když se W. Kniest rozhodl zbraň použít. Dříve než se mu ji podařilo vytáhnout z pouzdra, přivodila mu okamžitou smrt střelná rána z pistole Jana Smudka.³⁾ Je samozřejmé, že mladíci neprodleně opustili místo činu a ráno se jim dokonce podařilo, aniž by vzbudili něčí pozornost, odejet z města. Mezitím se rozjela rozsáhlá akce zaměřená nejenom na jejich dopadení. Smrt W. Kniesta totiž nebyla nacisty vyšetřována jako čistě kriminální čin. Jmenovaný byl totiž služebně přidělen do Kladna pouhých devět dnů před svou smrtí, a tak byla vyšetřovateli téměř vyloučena možnost osobní msty nebo vyřizování účtů. S ohledem na nálady panující mezi českým obyvatelstvem, jehož většina se stavěla k okupaci a okupačnímu režimu nepřátelsky, byl „kladenský případ“, považován za akt výsostně politický. Z tohoto důvodu probíhala paralelně se skutečným vyšetřováním noční události a snahou o dopadení pachatelů realizace perzekučních zásahů politického charakteru. Smrt policisty se stala záminkou k provádění represálií vůči českým lidem, a hlavně představitelům veřejného života, kteří zjevně neměli s noční událostí nic společného.

Již 8. června 1939 bylo vyhlášeno stanné právo, které se tak stalo prvním stanným právem na území protektorátu. Oberlandrát dr. Otto Meussel podepsal vyhlášku platnou pro obce Kladno, Kročehlavy, Dříň a Dubí, která s okamžitou platností zakazovala veškerá shromáždění pod širým nebem. Prikázáno bylo uzavření veřejných místností, biografů, divadel a všech podobných zařízení. Uvedené nařízení se týkalo rovněž všech druhů škol a taktéž mateřských školek. V době od 20. do 5. hodiny ráno musela být zavřena všechna okna a uzamčeny vchody do budov. Nechyběla ani výstraha, že do otevřených oken se bude střílet, a výhrůžka dalších opatření, pokud nebudou oznámena jména pachatelů.

V Kladně zavládla mezi českým obyvatelstvem stísněná nálada a obavy z toho, co se bude dít dál. Atmosféru panující 8. června na ulicích večerního města zachytil jeho tehdejší obyvatel JUDr. Pavel Anzenbacher, který se vracel z návštěvy: *Při příjezdu do Kladna bylo nám nápadné, že město jako by bylo ponořeno do tmy. Jen tu a tam svítila nějaká lucerna a pod ní jako by se něco blýskalo – bodák nasazený na pušce.*⁴⁾ Ulice byly samozřejmě opuštěné a bez chodců. Splněna byla pohružka o střelbě do oken, při níž došlo dokonce ke zranění několika osob. Přes všechnu snahu vyšetřovatelů a zastrašující opatření pachatelé nadále zůstávali neodhaleni.

Příští den byla proto vydána doplňující vyhláška. Ta sice s ohledem na charakter průmyslové výroby již umožňovala pobyt na ulici v době zákazu vycházení osobám jdoucím do práce nebo vracějícím se z ní, jinak se však výhrůžky a sankce vůči městu a jeho obyvatelům ještě stupňovaly. Byla prodloužena lhůta pro vydání pachatelů do 10. června 1939 do 20 hodin. Současně bylo oznámeno, že pokud by někdo znal pachatele a neudal by je, bude zastřelen. Kladenskému policejnímu obvodu byla udělena peněžitá pokuta 50 000 říšských marek, což v přepočtu obnášelo 500 000 korun.⁵⁾

Vyhlášení stanného práva a doprovodných nařízení znemožňovalo organizaci běžného života, vedlo k finančním ztrátám, ale především se podílelo na šíření strachu a nejistoty. Brzy se ukázalo, že obavy nebyly zdaleka přehnané. V Kladně a nejbližším okolí probíhalo intenzivní zatýkání a internování byli nejenom jednotlivci, ale celé skupiny obyvatel.

V rámci vyšetřování smrti W. Kniesta přišli na řadu jako první majitelé nočních podniků nacházejících se poblíž místa napadení a jejich hosté. V Pamětní knize horního města Kladna se můžeme dočíst: *Bylo zadrženo a vyslechnuto mnoho osob, jež se v noci zdržovali buď v blízkých místnostech nebo v ulicích, aby z jejich výpovědi mohla být zachycena alespoň nič, jež by vyšetřující orgány uvedla na stopu pachatelů...*⁶⁾ Tak byl například zadržen Emanuel Hübl, majitel vinárny, a jeho manželka Marie.⁷⁾ Mezi zajištěnými hosty nočních podniků se ocitla kromě jiných i skupina sokolů, kteří se po ukončení schůze rozhodli, že se staví na kávu.

Současně byly zahájeny akce, které měly podobu cílevědomé perzekuce vybraných skupin českých obyvatel. Mezi první postižené patřil překvapivě kladenský policejní sbor. Jeho zástupci byli ponejprv přizváni k vyšetřování a podle některých svědectví se dokonce vyskytovali jako doprovod německé policie při zatýkání svých spoluobčanů.⁸⁾ Z pohledu nacistů však neprojevovali přílišnou iniciativu a německá strana nabyla dojmu, že se snaží vyšetřování spíše mařit. A tak byl vůči kladenským policistům uplatněn dost neobvyklý a v podmínkách protektorátu naprosto ojedinělý postup. Nedůvěra, kterou nacisté pocítovali, a jejich pochybnosti o loajálnosti kladenské policie byly vyjádřeny následujícím způsobem: *Sbor, jehož početní stav byl 2 důstojníci a 118 gážístů,*⁹⁾ *obdržel dne 8. června 1939 o 16. hodině rozkaz nastoupiti se všemi zbraněmi na Wilsonově náměstí v Kladně. Když o 18. hodině sbor v trojstupu vpochodoval na náměstí, vpochodoval tam i prapor do města narychlo přivolané Schutzpolizei, který se kolem kladenského policejního sboru postavil do čtverhranu. A když se zakrátko na místo dostavil i K. H. Frank s německým generálem a několika vyššími důstojníky a kladenským oberlandrátem dr. Meusselem, věděli všichni příslušníci kladenského policejního sboru, nastoupení v trojstupu na slavném kladenském náměstí, že je nečeká nic dobrého.*

Po uzavření policejního sboru do čtverhranu praporem německé Schupo přijelo velké nákladní auto obsazené několika příslušníky Schupa, kteří po vystoupení

z auta postupně odebrali všem příslušníkům sboru všechny zbraně včetně obušků a naházeli je do auta. Po tomto odzbrojení předstoupil před sbor mjr. Schupo, který velel praporu, a přečetl německy rozkaz protektora Neuratha. Po přečtení rozkazu předstoupil před sbor Hauptwachtmeister Schupo a bídně vyslovovanou češtinou přečetl tento rozkaz česky. Stručným obsahem tohoto rozkazu bylo: Česká státní policie v městě Kladně nekoná svoje povinnosti tak, jak jí bylo německými úřady rozkázáno. Bude proto z rozkazu Reichsprotektora odzbrojena a uvězněna.

Na to vše se se svou suitou díval ze vzdálenosti několika kroků K. H. Frank. ... Pohoupával se v kolenech, bičkem se sekal přes boty a na jeho obličej a v očích viděli nejbližší z českých policistů, jak se spokojeně usmívá.¹⁰⁾

Obklíčení policisté byli v trojstupech v čele se svým velitelem kpt. Soukupem vedeni ulicemi města do školy „Na Amálce“. Zde byli policisté rozděleni do čtyř tříd hlídaných ozbrojenou stráží. Internovaným byly odebrány osobní věci kromě kapesníků, spali na slámě a přes den mohli pouze sedět. Nikdo ze zadržovaných neměl zdání, co se dále bude dít. Až 13. června před půlnocí byl dán rozkaz. Poválečná zpráva k tomu uvádí: ... po nastoupení měl proslov jeden důstojník Schupo, který znovu vytýkal celému sboru špatné chování se vůči říši, naprostou nespolehlivost ve výkonu služby podle německých předpisů a že vůdce dal celému sboru milost s tím, že upustil od svého rozhodnutí, že každý desátý příslušník má být zastřelen. Namísto toho že jsou všichni příslušníci kladenského policejního sboru přeloženi z trestu do Prahy, kam bude provedena eskortace a přečten jim zákaz návštěvy rodin v Kladně a jakýkoliv vstup do policejního obvodu kladenského vůbec.¹¹⁾

Krátce po půlnoci byl zahájen pěší pochod policistů do Prahy, kam dorazili na policejní ředitelství kolem sedmé hodiny ráno. Museli jít v trvalém dešti bez pokrývek hlavy, což mělo neblahé následky. Špinaví, zarostlí, uniformy ve slámě uválené a promoklé, několik příslušníků již těžce nemocných. Při příchodu do místnosti se strážmistr Skála¹²⁾ a Havrлік¹³⁾ zhroutili a byli převezeni do nemocnice, kde byli několik měsíců v léčení, a strážm. Skála později doma zemřel. Několik jiných příslušníků těžce onemocnělo a důsledky toho jsou u nich stále patrné.¹⁴⁾ Z hlášení Oblastní kriminální úřadovny v Kladně z roku 1947 se dále dozvídáme, že nepříznivé zdravotní následky jako důsledek internace a nočního přesunu se projevíly ještě u kriminálního inspektora Václava Kačírka, kriminálního asistenta Františka Dobrovského, vrchních kriminálních inspektorů Františka Kricnera a Jana Novotného, kriminálních inspektorů Bohumila Kukly, Antonína Martinovského, Jaroslava Melena, Antonína Škrívana, Jaroslava Vondrušky, Josefa Zůzy a civilního inspektora Břetislava Sršně. Na následky onemocnění zemřeli civilní strážník Jan Jedlička a civilní policejní inspektor Jan Všetečka.¹⁵⁾

Můžeme se jen dohadovat, co bylo pravou příčinou popsáného postupu vůči kladenským policistům. Nelze vyloučit, že za skutečný podnět posloužilo personální složení sboru. Většina orgánů kriminální služby, uvádí se v poválečném hlášení, konala za první republiky službu v pohraničí, kde odhalovala a zneškodňovala protistátní činnost Němců a Maďarů. 21. května 1938 nastupovali do SOS a mnozí utrpěli zranění nebo byli odvečeni do německých koncentračních táborů.¹⁶⁾

Nejtvrději dopadla opatření okupantů na představitele veřejného života. Především bylo sesazeno a pak i pozatýkáno zastupitelstvo města Kladna v čele se starostou Františkem Pavlem.¹⁷⁾ Nacistická moc neměla žádné pochybnosti o smýšlení a postojích členů kladenského zastupitelstva. Vždyť poslední volby se konaly ve vypjaté atmosféře předchozího roku a naprostá většina politických

subjektů vedla svůj zápas o hlasy voličů v bojovém protinacistickém duchu, odsuzovala henleinovce a volala po aktivní obraně republiky.¹⁸⁾ Zatýkáni zastupitelů a dalších osobností podle předem připraveného seznamu¹⁹⁾ bylo zahájeno v průběhu 8. června a pokračovalo během celé noci. Způsob, jakým bylo prováděno zadržení jednotlivých osob, v mnohém naznačoval, co mohou zatýkáni očekávat. Zážitky z této události po válce popsal Jaroslav Tlustý: *V noci 8. června 1939 v Tyršově ulici č. 1003 mne zatkli. Přišli dva příslušníci SS a jeden náš četnický strážmistr..., zabušil na okno, vstal jsem a šel otevřít. Posvítili mi baterkou do očí a ptali se, zda nemám zbraně. ... mne vyzval, že s nimi půjdu k výsledku... že za chvíli se vrátím. Ani rozloučit jsem se nesměl. Nebrali ohled ani na to, že manželka je 8 měsíců v jiném stavu. Čekali jsme druhé dítě.*²⁰⁾ Ve věci zatčení účetního Pražské železářské společnosti Václava Holečka projeví iniciativu němečtí kolegové, kteří mu vypáčili stůl a hledali přitěžující materiál. Zatčení redaktora Práva lidu PhDr. Radima Foustky a jeho otce MUDr. Zdeňka Foustky probíhalo následujícím způsobem: *V noci – bylo půl druhé – probudilo mne silné zvonění. ... Otevřel jsem dveře a do dveří rázem vrazilo několik SS s puškami v rukou, za nimi otec, který se okamžitě postavil tváří ke zdi, s rukama vzhůru, a konečně náš četník beze zbraně. Velitel hlídky se mne zeptal, jsem-li Dr. Foustka, a po přisvědčení mne vyzval: ‚Oblékněte se a půjdete s námi!‘... Oblékl jsem si plášť do deště a vyšli jsme na ulici... Do smrti mi utkvěl kužel světla svítlny na rohu Hruškovy a Fibichovy ulice, kterou jsme zahrnuli k Masarykově škole práce.*²¹⁾

Zatčení byli nejdříve odváděni k výsledku. Vzpomínky na atmosféru bezprostředně po zatčení nám zanechal opět PhDr. Radim Foustka: *Vedli nás po osvětlených schodech do prvního poschodí Masarykovy školy práce, kde již na chodbě stála dlouhá řada lidí čelem ke zdi a s rukama vzhůru. ... Ještě když jsme byli u ‚zápisu‘ v místnosti, vrazil náhle do ní mladý poddůstojník... a hlásil rozhořčeně, že jeden ze zatčených omdlel, když za ním zacvakali zámek pušky. ... Příhoda se stala řediteli kůru Hoffmannovi, staršímu pánovi, jeho napjaté nervy na chvíli povolily. Později se ukázal statečným mužem. Po chvíli stání dostali jsme povel ‚vpravo bok‘. ... Jeden ze strážných vedl nás ke schodům. ... dostal jsem pohlavěk, že jsem měl co dělat, abych nesletěl ze schodů. Šel jsem dále a slyšel jsem, jak za mnou mlaskají pohlavky.*²²⁾

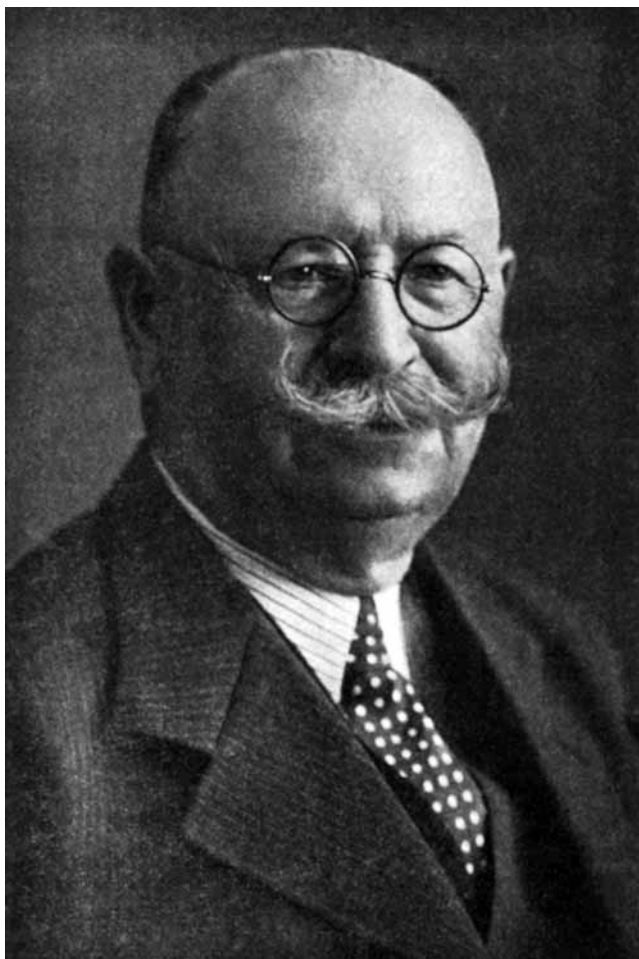
Do chlapecké školy k výsledku a posléze do školy „Na Amálce“, kde se již nacházeli kladenští policisté, byli z domova odvezeni obyvatelé Kladenska pocházející z různých společenských vrstev, povolání, odlišných politických názorů i náboženských vyznání. Kromě starosty, který kandidoval ve volbách za sociální demokracii, byli z téže strany zatčení zastupitelé Josef Brož, František Veis, Karel Zika, Václav Konopa, Václav Sýkora.²³⁾ Německou policií byl zajištěn tak vážený občan města, jakým byl ředitel kladenské okresní nemocnice a současně profesor Univerzity Karlovy v Praze prof. MUDr. Bohuslav Niederle, který figuroval v nedávných obecních volbách na prvním místě kandidátky Národního sjednocení. Po šest dnů byl profesor tyranizován, až byl pravděpodobně na základě přímluvy ředitele Poldi, jehož manželce předtím zachránil úspěšnou operací život, propuštěn.²⁴⁾ Podobné štěstí jako on neměli další zastupitelé z výše uvedené kandidátky – hutník Josef Čečák, Ing. Jaromír Ducháč, obchodník František Udlínek a advokát JUDr. Adolf Harsa.²⁵⁾ Společně s nimi stejný osud sdílel děkan Josef Klouček, který byl představitelem strany lidové. Zatčený majitel pily František Drvota a majitel obchodu s koberci Jaroslav Brynda reprezentovali v zastupitelstvu živnostenskou stranu. Z národních socialistů byl zatčen například Daniel Adelt. Vězněm byl i nejstarší člen zastupitelstva, čtyřiasedmdesátiletý poštovník ve výslužbě Vincenc Kratochvíl.

Zatčení byli také všichni zastupitelé, kteří nastoupili na volná místa po představitelích KSČ, zbavených v návaznosti na zrušení této strany a následně mandátů v radách a zastupitelstvech měst a obcí. Na jejich místa schválil Okresní úřad v Kladně dne 9. 3. 1939 jmenovacími dekrety 13 nových členů. Tak se pouhé tři měsíce práce v zastupitelstvu staly osudnými Antonínu Tlustému, Václavu Smetanovi, PhDr. Antonínu Ortmanovi, Františku Vávrovi, Jaroslavu Lorencovi, Oldřichu Černohorskému, Jaroslavu Tlustému, Hugovi Tauberovi, Antonínu Humlovi, Jindřichu Jedlincovi, Antonínu Pešičkovi a Františku Hoffmanovi.²⁶⁾ Ovšem ani kladenští zastupitelé, kteří byli v posledních volbách zvoleni za KSČ, nezůstali mimo pozornost německých orgánů. V rámci kladenské trestní akce zatčení nebyli členové městské rady za KSČ, kteří již byli preventivně vězněni v rámci akce Gitter hned po 15. březnu 1939 a již se navrátili do svých domovů.²⁷⁾ Lze předpokládat, že se nacisté v té době orientovali hlavně na zastrašování potenciálních nepřátel, a tak se rozhodli v tomto případě pozatýkat nejenom zastupitele, ale i další členy KSČ, zastávající v minulosti nejrůznější veřejné funkce v řadě organizací a spolků. Celkem tak bylo podle neúplných údajů námi zjištěných zatčeno třicet sedm komunistů.

V provizorní věznici zřízené ve školní budově se tak ocitla velmi různorodá společnost. V samostatné místnosti zde byly zadržovány rovněž ženy. Kromě těch, které měly nějaký vztah k restauračním zařízením, buď jako jejich hosté nebo vlastníci, byla v Kladně a později na Pankráci až do 11. 9. 1939 internována kvůli příslušnosti ke KSČ Anna Švejcarová.²⁸⁾ Dále se zde ocitla Helena Zápotocká, která zastupovala v městském zastupitelstvu národní socialisty a v Kladně byla vězněna do 21. 6. 1939.²⁹⁾ Další internovanou ženou byla bývalá senátorka za KSČ Rozálie Hajníková z Motyčína. Určitou dobu zde pobyla Anna Kamhäuserová.

Nejistotu a dohady vězňených přerušil během soboty 10. června příkaz k nástupu. *Tento příkaz se týkal pouze mužů, kteří byli pozatýkáni jako veřejní činitelé.*³⁰⁾ Předtím si ještě v průběhu kladenské internace zažili dostatek ponižování a vyhrožování. Vrchní dílvedoucí Poldiny huti Václav Bejček po válce o věznění v Kladně napsal: *Tam nás tloukli, až jsme byli samá krev...*³¹⁾ *Děkan Klouček byl zbit do krve, učitel Jedlinec musel od jedné školy, kde byl výslech, lézt ke druhé, kde jsme byli zavření, po zemi a strážný ho pobízel bodáním bodáku do stehů.*³²⁾ To nejhorší však mělo ještě přijít. Něco málo přes sto kladenských vězňů usedlo ve večerních hodinách do tří nákladních aut přikrytých plachtou, v nichž byly po stranách přidělány lavice. O cíli noční cesty se mohli jen dohadovat, neboť jim nebyl oznámen, a přes spuštěné plachty bylo téměř znemožněno průběžné sledování směru jízdy. Navzdory tomu se některé momenty hluboce vryly do paměti zúčastněných. Po válce zaznamenal své vzpomínky Ing. Jaromír Ducháč: *Se všemi zacházeno bylo jako s vrahy. ... zastavili jsme v Jihlavě, kde Němci a jejich ženy podávali strážím nádoby s líhovinami, lezli do vozů, svítili nám baterkami do očí a do očí plivali. Žádali, aby nás okamžitě odstříleli. Opilí strážci po celou cestu z Jihlavy do Brna zle nás týrali.*³³⁾ *Obdobně vyličil převoz kladenských vězňů další z vězňených: Každé zastavení na cestě bylo velmi nemilé. SS-mani vždy vyskákali z aut, provokovali a uráželi, zesměšňovali nás. ... Velmi nebezpečná situace se vytvořila v Jihlavě. Zde auta natankovala na místě, kde se konala nějaká nacisty pořádaná zábava. Během tankování se účastníci zábavy – většinou ženy v tzv. dirndlech, vyhrnuly na ulici, obklíčily naše vozy a pokřikovaly na SS-many: ‚Pomlaťte je, vždyť je to blbý český folk, za jednoho tisíc‘ apod.*

*... Byla to velká úleva, když se auta opět dala do pohybu, třebaže místní nacističtí výrostkové je ještě doprovázeli, vyskakovali na stupátka a stále opakovali své výzvy, aby ten „blbý český folk“ pomlátili atd.*³⁴⁾

František Pavel (1896–1939), od roku 1938 starosta Kladna. První kladenská oběť II. světové války.

Na úsvitu dne 11. června dorazili vězni z Kladna do moravské metropole Brna a ocitli se na nádvoří Špilberku, který sloužil v té době jako věznice. Zde byli vězni nejdříve seřazeni. Popis toho, co následovalo, nám opět zanechal JUDr. Pavel Anzenbacher: *Byli jsme pak roztríděni do několika místností – tuším ve II. patře – v každé místnosti určen jeden tlumočník z našich řad... Místnosti byly zcela holé, bez nábytku, leželi jsme proto na podlaze a hned začalo jedním SS-manem předříkávané vyučování němčině. Já, jako tlumočník, musel po onom SS-mannovi předkládat a předříkávat věty jako: Der – Herr – Rottenführer hat zwei Litzen (pan rottenführer má dva prýmký), tj. učili nás rozeznávat hodnosti. Celá světnice musela tyto německé věty opakovat po mně.³⁵⁾ Vězni pak byli nuceni k tomu, aby dozorce při každém setkání oslovili německy a uvedli rovněž v němčině jeho hodnost. Zkoušeli nás, zda jsme se naučili dobře šarže a hlášení. Museli jsme obojí řívat, stále jim to bylo málo hlasité, stále pobízeli: ‚Hlasitěji! Hlasitěji!‘ Kdo nestačil hlasem, musel udělat několik kliků, k zemi, vztyk, k zemi, vztyk, k zemi, vztyk a pořád dále, aby prýj mu zesílil hlas. Velící se ani nenamáhal velet, jen palcem, klopeným k zemi a vztyčováním naznačoval rozkazy.³⁶⁾*

Věznění na Špilberku bylo poznamenáno dvěma tragickými úmrtími. Nedlouho po příjezdu do Brna byla zmiňovaná „výuka“ nečekaně přerušena smrtí starosty města Kladna. Podle očitých svědků spáchal sebevraždu skokem z otevřeného okna věznice a okamžitě zemřel.³⁷⁾ ... jako dnes vidím našeho starostu, vzpomínal JUDr. Pavel Anzenbacher, jak opakuje ony předříkané věty, až pojednou se bleskurychle zvedl, proběhl k východu ze světnice na chodbu k oknu a já již jen viděl, jak se jeho postava kácí z okna na kamennou dlažbu, na níž zůstal mrtev ležet.³⁸⁾ František Pavel patřil do skupiny nejznámějších a nejváženějších kladenských občanů. Jen nedlouho před svou smrtí oslavil začátkem roku své sedmdesátiny. V pamětní knize horního města Kladna byl při této příležitosti učiněn zápis: *19. 1. se dožil kladenský starosta František Pavel ve zdraví a duševní svěžesti 70 let. Je rodákem z Pouchova u Králova Hradce a byl po léta úředníkem nemocenské pojišťovny v Kladně. Je občanstvem všeobecně vážen, k jeho jubileu dostalo se mu hodně upřímných blahopřání.*³⁹⁾

František Pavel zastával funkci starosty poměrně krátkou dobu. Stal se jím v dubnu 1938 po rezignaci svého předchůdce a ve funkci zůstal i po obecních volbách v červnu 1938. Dosažení nejvýznamnější pozice v městské správě bylo vrcholem jeho společenské a politické kariéry. Co jej vedlo k osudovému kroku, se již nedozvíme. Podle některých spoluvězňů psychicky nevydržel neustálé ponižování lidské důstojnosti, a zařadil se tak mezi první lidské ztráty v souvislosti s nacistickou perzekucí na území Čech a Moravy okupovaném po 15. 3. 1939.⁴⁰⁾

Kladenští vězni se ještě nedokázali vyrovnat se smrtí starosty, která je hluboce zasáhla, když se odehrála v jejich středu další tragédie. Jak již bylo uvedeno, vězni museli sedět a v noci ležet na podlaze, přičemž se nesměli hýbat. Problémy s tím měl například vězeň František Zvonář: *Trpěl jsem srdeční nervozitou, a proto abych se ubránil nenadálých pohybů ve spánku, přivázal jsem se k bratřovi⁴¹⁾ a V. Müllerovi,⁴³⁾ kteří leželi vedle mě.⁴⁴⁾ Zmiňovaný zákaz se stal osudným zedníkovi Františku Loudovi, bývalému zastupiteli za KSČ. *Do tvrdého spánku zaslechl jsem zase šum a podvědomí mne alarmovalo, abych se probudil. Než jsem se ale vzpamatoval, vzpomínal na smutnou událost kladenský vězeň Radim Foustka, padla rána, rozlehl se pád těla na podlahu a výkřik: ‚Ježíšmarjá!‘ Měl jsem hlavu přikrytou pokrývkou, ale viděl jsem i skrze ní, že se už skoro rozednilo. Rychle jsem zavolal: ‚Nikdo se nehýbejte! Ležte! Ani hmut!‘ Raněný – byl to zedník Louda, který ležel právě naproti dveřím, byl nahluclý, a jak později vyprávěli jeho sousedi, náhle se zvedl a šmátral v kleče rukama po okně, jako by něco hledal, snad brýle či co – nařikal v srdcervoucí nechápavosti: ‚Muselo to být? Muselo to být?‘⁴⁴⁾ Vězněný nerozuměl německy, a tak strážce jeho počínání vyhodnotil jako neuposlechnutí rozkazu a začal po nešťastníkovi střílet. Postřelený vězeň byl později převezen do brněnské městské nemocnice, kde však 16. července 1939 zemřel.**

Brněnský Špilberk byl však na strastiplné cestě kladenských vězňů jen krátkou zastávkou. Zanedlouho jim byla dána možnost, aby se seznámili s poměry panujícími v koncentračních táborech. Co je ve skutečnosti čeká, neměli ani zdání, a když byl 12. června 1939⁴⁵⁾ vydán opět rozkaz k nástupu, v skrytu duše doufali, že se navrátí domů. Ve skutečnosti auta mířila do budoucího vyhlazovacího tábora Mauthausen, který byl v té době ve výstavbě a připravoval se na přijetí tisíců politických vězňů z celé okupované Evropy.

Pobyt v táboře, kde později zahynuly stovky a stovky českých vězňů včetně budoucích obětí kladenského gestapa, byl opět spojen s týráním. *V Mauthausenu prožívali jsme přímo peklo.⁴⁶⁾ V Mauthausenu zacházeli s námi všichni surově,*

rána za ránou, přerážení žeber, noh, vyrážení zubů.⁴⁷⁾ Utrpení a strádání na ně čekalo od první chvíle. *Sehnali nás z vozů, popisoval své dojmy z příjezdu do tábora Jaroslav Tlustý, a v prudkém dešti nás vehnali do výkopu, kde byla mazlavá hlína a po pás vody. Po stranách výkopu bejčáky nás honili v té vodě a blátě.*⁴⁸⁾

Vzpomínku na příjezd do tábora zaznamenal rovněž Pavel Anzenbacher: *Auta zastavila jakoby na nějakém velkém dvoru obklopeném dřevěnými baráky a věžemi, byli jsme seřazeni do pětistupů a SS-mani se hned za pustého nadávání a řvaní ‚Tschechische Schweine‘, ‚Tschechische Hunde‘⁴⁹⁾ apod. na nás vrhli... Pak následovalo hromadné cvičení – ještě za tmy jsme byli honěni po onom dvoře za stálých povelů: ‚Nieder‘ a ‚Auf‘,⁵⁰⁾ do kaluží, bláta, honěni obušky, takže jedni padali přes druhé, starý Hajn, více než sedmdesátiletý, utrpěl zlomeninu žeber a toto honění trvalo až do svítání.⁵¹⁾ Svědkem otřesného počínání dozorců byl Jaroslav Tlustý: *Viděli jsme Josefa Bondyho, jak leží na zemi, jeden SS-man mu seděl na břiše a druhý po něm skákal ve vysokých botách.*⁵²⁾*

Není se tedy co divit, že po takových zážitcích vězni opouštěli Mauthausen se značnou úlevou. Nyní již věděli, že se přesouvají do Dachau, nejstaršího zařízení podobného druhu na území Německa, určeného k izolaci politických odpůrců hitlerovského režimu. Přesun se uskutečnil asi 15. června 1939.

Poměry v Dachau znamenaly pro vězně z Kladna po všem, co měli za sebou, určitou změnu k lepšímu. Dostali se do tábora, který žil svými zaběhnutými pravidly. S ohledem na počet vězňů již nebyli v centru pozornosti. Neznamená to však, že by se i zde nesetkali s krutostí a nelidským chováním dozorců. Již příjezd do tábora všem připomenul, že hlavním rysem vězeňského systému třetí říše je ponížování lidské důstojnosti. *Přijeli jsme do Dachau a velkými vraty jsme ujeli do kasáren, kde byl koncentrační tábor. Zastavili jsme na apelplatze, před táborovou kuchyní, otevřeli dveře a SS-man, který byl uvnitř vozu, vyhazoval vězně a SS-mani v Dachau, kteří nás přebírali, do nás kopalí.*⁵³⁾ Navíc kladenští vězni utrpěli v Dachau další nenahraditelnou ztrátu. Nedlouho po příchodu zde v důsledku neposkytnutí patřičné lékařské péče zemřel dne 30. června 1939 obchodník Alois Šmolík.

Dachau však přes všechna příkoří a nástrahy znamenal pro vězněné zásadní změnu, neboť právě zde bylo zahájeno postupné propouštění na svobodu. Jako první se vracel domů, a to jen několik dnů po příjezdu do Dachau, MUDr. Hynek Hajn, bývalý městský lékař. Zanedlouho po něm byl propuštěn JUDr. Karel Reimann s dalšími dvěma kladenskými spoluvězni. V červenci šla domů polovina městského zastupitelstva. Víme o tom, že 7. července 1939 byl propuštěn⁵⁴⁾ člen městského zastupitelstva Antonín Huml, ředitel kůru František Hoffmann a taktéž zastupitelé Antonín Peterka, Václav Smetana, Václav Sýkora. Do skupiny vězňů, kteří se ocitli na svobodě, byl dále zařazen Jaroslav Urban, Václav Holeček, komisař politické správy JUDr. Bohumil Nebáznivý a Antonín Pešíčka.

V další etapě opouštělo 2. 9. 1939 Dachau dvacet šest vězňů. Kromě jiných účetní Václav Holeček, Václav Šlist, člen městské rady Jindřich Jedlinec, Jaroslav Tlustý. Domů se vracela i skupina komunistů a mezi nimi řezník Stanislav Chalupa, předseda rudých odborů a povoláním doručovatel Richard Charvát.

Mezitím přepadením Polska byla zahájena druhá světová válka. Nacistům vznikla potřeba internace vojáků polské armády, a tak se Dachau na určitou dobu změnil na zajatecký tábor. Z tohoto důvodu byl 27. září 1939 zbytek kladenských vězňů převezen do Buchenwaldu. Po příchodu do Buchenwaldu přestali kladenští vězni tvořit celek, neboť jednotlivci byli ubytováni v různých

částech tábora. Navíc se zmenšoval i jejich počet v důsledku pokračujícího propouštění. Dne 25. 10. 1939 byl propuštěn penzista Jindřich Huml, Otto Hrbek a za několik dní 28. 10. 1939 mohl opustit Buchenwald plukovník ruských legií MUDr. Zdeněk Foustka.

Poslední velká skupina patnácti kladenských vězňů, vesměs členů KSČ, opouštěla Buchenwald 24. prosince 1939. Patřil k ní kromě jiných Rudolf Bejček, Bohumil Beránek, Jindřich Huml, Jaroslav Hodek, František Kindl, truhlář Antonín Novotný, dělníci Jaroslav Svoboda, Josef Rákosník, polní hlídač Rudolf Vacek. Bohužel přibyli další mrtví. Dne 12. 10. 1939 zemřel Ing. Josef Korte a 18. 11. 1939 Josef Macák. Pokračovalo však i propouštění. Komunisté František Rejffr a Josef Unger, který byl majitelem malé holičské živnosti v Kladně, se dostali na svobodu 4. ledna 1940. PhDr. Radim Foustka si spočítal, že byl propuštěn z původní skupiny kladenských vězňů jako třináctý od konce. Stalo se tak 9. února 1940. Na cestu mu bylo vydáno oblečení, v němž byl v červnu zatčen. Své pocity zachytil těmito slovy: *Můj civil! Naposled jsem jej nosil v parných dnech června a teď byly úmorné mrazy mezi dvaceti a třiceti stupni. Lehounké šaty, opánky, které po procházce mauthausenským blátem zivaly na celé kolo, klobouk po koupeli v Mauthausenu a s uskladněním v pytli podobný kusu neformálního hadru a kabát do deště. Ještě že mi vrátili svetr, šálu a rukavice, palečnice, co mi poslala žena z domova. Co to bylo všechno platné, že jsem se klepal, jak jsme vylezli zase na mráz, jako osika, když jsem šel domů! Byl bych šel třeba nahý.*⁵⁵⁾ Prvním dnem svobody Václava Zvonaře z Rozdělova byl 15. únor 1940. Dne 9. listopadu 1942 opustil Buchenwald bývalý funkcionář KSČ a člen závodní rady Pražské železářské společnosti Václav Junek a jako poslední se dostal ještě v průběhu války na svobodu dne 23. února 1943 rozdělovský zastupitel za KSČ Václav Miler.

Na svobodu nebyli vůbec propuštěni, až na jednu výjimku, židovští vězni. Tou výjimkou byl JUDr. Karel Reimann a stalo se tak zřejmě jen proto, že vězniteli nebyl odhalen jeho původ. Po návratu bydlel v Praze, a dokonce se oženil. Při masových deportacích židovského obyvatelstva se dostal v roce 1942 do terezínského ghetta. Poslední zpráva hovoří o tom, že byl zařazen do prvního transportu směřujícího z Terezína do Osvětimi, odkud se nevrátil ani on, ani jeho manželka Marianna.⁵⁶⁾

Malá skupinka vězňů zůstala za ostatními dráty do konce války. Jedním z nich byl vedoucí kladenské redakce večerního vydání Českého slova Karel Kašák, jemuž bylo kladeno za vinu, že prostřednictvím svých článků vystupoval v roli ideového původce Kniestovy smrti.⁵⁷⁾ Z Buchenwaldu byl za nějaký čas odeslán do Dachau, kde byl osvobozen americkou armádou společně s dalším vězněm „kladenské akce“, předválečným členem KSČ Františkem Lemonem. V Buchenwaldu zůstali až do konce války komunisté František Zvonař, JUDr. Pavel Anzenbacher, Josef Hajník a taktéž mládežnický funkcionář a současně nejmladší ze zatčených rukojmí, František Musil z Rozdělova. V koncentračním táboře Gross Rosen se dočkal osvobození v roce 1945 další člen KSČ, kterým byl Karel Škach.

Propuštění a návrat do Kladna se nerovnal vždy návratu k předchozímu životu, nebyl zdaleka bez problémů a měl svá úskalí. Propuštění vězni museli řešit existenční problémy, neboť zpravidla byli donuceni opustit předchozí zaměstnání. Jinou práci si museli hledat zaměstnanci železáren. Takto postižení byli zaměstnanci: závodní válcoven Ing. Vladislav Strnad, přednosta výpravny Antonín Uxa z Kročehlav a účetní hlavní účtárny Václav Holeček. Ještě hůř byl na tom Václav Miler, který byl poslední nacisty propuštěný vězeň kladenské trestní akce.

Po čtyřech letech jsem se vrátil. Celá řada mých známých se mně vyhýbala, byl jsem slabý na práci, přimluvit se za mě žádný nechtěl.⁵⁸⁾ Na jeho přijetí okolím se zřejmě odrazila zkušenost obyvatel s dalšími stannými právy a hlavně heydrichiádou, nemluvě o strachu, který mezi obyvateli šířilo počínání kladenského gestapa.

Ztráta zaměstnání a odcizení bývalých přátel bylo sice značně nepříjemnou záležitostí, ale přece jenom nebylo tím nejhorším, co mohlo bývalé vězně potkat. Někteří z nich si totiž dlouho neužili ani takové svobody. Jako rukojmí byl po vypuknutí války opět uvězněn člen městské rady, revírní tajemník Svazu horníků Václav Konopa a městský zastupitel Václav Sýkora. Jejich druhá internace v Buchenwaldu skončila až osvobozením tábora. Jako rukojmí byl ve stejnou dobu uvězněn další bývalý zastupitel za sociální demokracii, zámečník PŽS Antonín Peterka. Ani drastické zážitky neodradili mnohé bývalé vězně od účasti v odboji, a tak se často opět dostávali do soukolí nacistického donucovacího aparátu a někteří z nich dokonce rozšířili počty obětí nacistické perzekuce. Pro podezření z odbojové činnosti byl gestapem opakovaně vyslýchán a několikrát krátce vězněn Miloslav Kuna. Do odbojové činnosti se zapojil v místě nového bydliště JUDr. Bohumil Nebáznivý. Odboje se zúčastnili a pro tuto činnost byli zatčeni komunisté Josef Veverka, Vojtěch Zobač i Rudolf Krečan, který zahynul v Mauthausenu, a Karel Kindl, který zemřel při bombardování Drážďan v tamní věznici. Člen městské rady za sociální demokracii Pavel Zrůst zahynul v Dachau. Bývalé vězně najdeme rovněž mezi aktivními účastníky květnového povstání.

Kladenská trestní akce byla jen malou epizodou dějin nacistické okupace naší vlasti. Bilance důsledků se ale ukázala navzdory relativní krátkosti věznění většiny postižených značně tragická. Svoji roli sehrála taktéž skutečnost, že kladenská rukojmí byli zpravidla pánové ve středním a starším věku.⁵⁹⁾ Na následky útrap z koncentračního tábora zemřel 7. 11. 1940 v kladenské nemocnici ředitel Masarykovy školy práce Antonín Pavlis. O městském úředníkovi ve výslužbě Františku Beranovi napsala jeho manželka těsně po osvobození tato slova: *Manžel byl natolik ztýrán, že musel na operaci a zemřel.* Oprávněně můžeme předpokládat, že smrt MUDr. Hynka Hajna v roce 1943 rovněž uspišil pobyt v koncentračním táboře. Věznění prohloubilo zdravotní problémy i jednoho z nejmladších vězněných, kterým byl dělník Karel Zanker zatčený jako člen KSČ, do té míry, že v Kladně v roce 1942 zemřel.⁶⁰⁾ O zdravotních problémech a různých formách zdravotního postižení se po válce zmiňovala, byť bez tragického vyvrcholení, celá řada vězněných.⁶¹⁾

Nejhorším následkem kladenské trestní akce byly nesporně oběti na životech v průběhu samotného věznění. Kromě starosty města Kladna Františka Pavla se domů již nikdy nevrátil dělník František Louda, obchodník Alois Šmolík, Josef Macák, Ing. Josef Korte, který zemřel v Buchenwaldu, obchodník Viktor Grünfeld, předseda židovské náboženské obce v Kladně Emil Taussig, který údajně zahynul v Buchenwaldu po amputaci omrzlé nohy, a smrt si zde našla taktéž obchodníka se železářským zbožím Josefa Bondyho.

Obyvatelé Kladenska se tak nechtěně a s určitým předstihem v plné míře seznámili s typickými projevy politické, národní, ale i rasové perzekuce, které pak byly realizovány na území protektorátu v nejrůznějších obměnách a se stoupající krutostí po celou dobu nacistické nadvlády. Mezi prvními na sobě pocítili, čeho je schopen nacistický okupační režim.

Příloha:

Jmenný seznam osob vězněných na Špilberku a v koncentračních táborech.⁶²⁾

1. Adelt Daniel, nar. 20. 1. 1895 Kladno
2. Anzenbacher Pavel, JUDr., nar. 26. 6. 1901 Plasy
3. Bejček Josef, nar. 13. 9. 1883 Osek
4. Bejček Rudolf nar. 18. 10. 1897 Dubí
5. Beran František, nar. 31. 12. 1880
6. Beránek Bohumil, nar. 30. 5. 1903
7. Bondy Josef, nar. 12. 12. 1885 Tomice
8. Brož Josef
9. Brynda Jaroslav
10. Čečák Josef
11. Čermák Alois
12. Černohorský Oldřich, nar. 1. 12. 1887 Kladno
13. Doleček Ambrož
14. Drvota František, nar. 12. 8. 1897 Doksy
15. Duchač Jaromír, Ing., nar. 12. 12. 1898 Kladno
16. Fleyberk Václav, nar. 16. 6. 1896 Opatovice⁶³⁾
17. Foustka Radim, PhDr., nar. 22. 2. 1907 Kročehlavy
18. Foustka Zdeněk, MUDr., nar. 20. 7. 1873 Praha
19. Grünfeld Viktor, nar. 21. 3. 1896 Praha⁶⁴⁾
20. Hajn Hynek, MUDr., nar. 22. 9. 1862 Solnice
21. Hajník Josef, nar. 17. 8. 1905 Motyčín
22. Harsa Adolf, JUDr., nar. 24. 9. 1887 Kladno
23. Hodek Jaroslav, nar. 4. 12. 1899
24. Hoffman František, nar. 2. 7. 1887 Kladno
25. Holba Antonín
26. Holeček Václav, nar. 25. 5. 1888 Kročehlavy
27. Horák Jaroslav
28. Horák Josef
29. Hrbek Jaroslav
30. Hrbek Otto, nar. 22. 8. 1895 Hradec Králové⁶⁵⁾
31. Huml Antonín, nar. 29. 2. 1896 Kladno
32. Huml Jindřich, nar. 27. 4. 1875
33. Chalupa Stanislav, nar. 5. 12. 1902 Újezd
34. Charvát Richard, nar. 25. 3. 1892 Kladno
35. Janata Stanislav (Jaroslav?)
36. Jedlinec Jindřich, nar. 17. 9. 1910 Kladno
37. Jirava Jaroslav, nar. 19. 11. 1898 Kladno
38. Junek Václav, nar. 31. 12. 1899 Herne
39. Kašák Karel, nar. 15. 12. 1906 Rokycany
40. Kindl František, nar. 27. 11. 1900 Chyňava
41. Klouček Josef, nar. 22. 11. 1890 Studenec
42. Konopa Václav, nar. 28. 6. 1886 Podlešín
43. Korte Josef, Ing., nar. 16. 10. 1888 Radobice
44. Kratochvíl Vincenc, nar. 20. 11. 1865 Hluboš⁶⁶⁾
45. Křečan Rudolf, nar. 13. 12. 1895 Kladno⁶⁷⁾
46. Kuna Miloslav, nar. 21. 7. 1906 Dubí
47. Lemon František, nar. 16. 2. 1895 Dubí
48. Lorenc Jaroslav
49. Louda František, nar. 21. 4. 1893 Kováry
50. Lukáš Antonín, JUDr.
51. Macák Josef, nar. 26. 8. 1880 Libušín⁶⁸⁾
52. Marzin Emil, nar. 11. 9. 1896 Kladno

53. Merhaut Jaroslav, nar. 15. 5. 1898 Zvoleněves
54. Miler Václav, nar. 3. 7. 1892 Vrapice⁶⁹⁾
55. Musil František, nar. 30. 5. 1919 Rozdělov
56. Nebáznivý Bohumil, JUDr., nar. 2. 10. 1905 Jindřichův Hradec
57. Neuberk Jan, nar. 11. 5. 1884 Nové Dvory⁷⁰⁾
58. Neuman Jaroslav
59. Novák Jaromír, nar. 16. 8. 1902 Motyčín⁷¹⁾
60. Novák Ludvík, nar. 22. 1. 1876 Motyčín⁷²⁾
61. Novotný Antonín, nar. 7. 6. 1906 Stradonice
62. Ortman Antonín, PhDr., nar. 5. 4. 1903 Domažlice
63. Pavel František, nar. 19. 1. 1869 Pouchov
64. Pavlis Antonín, nar. 24. 11. 1890 Kladno
65. Pešek
66. Pešička Antonín, nar. 30. 12. 1896 Staré Sedlo
67. Peterka Antonín, nar. 11. 3. 1879 Kladno
68. Rákosník Josef, nar. 2. 6. 1892 Dříň⁷³⁾
69. Reimann Karel, JUDr., nar. 4. 1. 1907 Kladno⁷⁴⁾
70. Rejříf František, nar. 11. 10. 1887 Komofany⁷⁵⁾
71. Smetana Václav, nar. 8. 9. 1886 Kladno
72. Srna Václav, nar. 18. 2. 1897 Dolní Kalná
73. Strnad Vladislav, nar. 27. 6. 1892 Liberec
74. Svoboda Jaroslav
75. Sýkora Václav, nar. 6. 5. 1883 Kladno
76. Šedivý Josef, nar. 16. 1. 1883 Vysoká Pec
77. Šíma Václav nar. 21. 4. 1909
78. Šimek Bohuslav
79. Škach Karel, nar. 1. 8. 1905 Kladno
80. Šlist Václav, nar. 17. 9. 1885 Slaný⁷⁶⁾
81. Šmíd František, nar. 25. 11. 1893
82. Šmíd Rudolf, nar. 10. 4. 1883 Kladno⁷⁷⁾
83. Šmolík Alois, nar. 9. 4. 1876 Kakejcov
84. Šulc Josef, nar. 3. 1. 1894 Bratronice
85. Šustr
86. Švarc Josef
87. Tauber Hugo, nar. 12. 5. 1889 Příbram
88. Taussig Emil, nar. 8. 5. 1896
89. Tlustý Antonín, nar. 30. 4. 1911 Beřovice
90. Tlustý Jaroslav, nar. 27. 4. 1910 Kladno
91. Tuček Václav, nar. 27. 9. 1878 Cerhovice
92. Týfa Jaromír
93. Udlínek František, nar. 1877
94. Unger Josef, nar. 18. 8. 1903 Roztoky
95. Urban Jaroslav, nar. 4. 4. 1901 Újezd u Kladna
96. Uxa Antonín, nar. 4. 11. 1892 Kročehlavy
97. Váša
98. Vávra František, nar. 21. 5. 1886 Svinařov
99. Veverka Josef, nar. 8. 5. 1901 Dominikální Paseky
100. Veis František, nar. 6. 5. 1878 Babice⁷⁸⁾
101. Unger Josef, nar. 18. 8. 1903 Praha
102. Zanker Karel, nar. 5. 1. 1912 Kladno⁷⁹⁾
103. Zeithaml
104. Zika Karel⁸⁰⁾
105. Zobač Vojtěch, nar. 12. 10. 1886 Zastávka
106. Zrůst Pavel, nar. 2. 7. 1897 Hlinsko
107. Zvonař František, nar. 5. 4. 1900 Kladno
108. Zvonař Václav, nar. 18. 12. 1901 Kladno⁸¹⁾

Poznámky:

¹⁾ Náš příspěvek by nevznikl bez obětavé a vydatné pomoci archivních a muzejních institucí. Naše poděkování patří řediteli SOA Praha – SOKA Kladno Mgr. Václavu Krútovi a archivářkám zmíněného archivu PaedDr. Ireně Veverkaové a Jitce Horové. Velkou vstřícnost k našim badatelským požadavkům projevila PhDr. Dagmar Baumannová, CSc. z Muzea města Brna, která nám operativně umožnila studium kartotéky vězňených kladenských občanů. Tato kartotéka, která obsahuje celou řadu dnes již nezjistitelných údajů, neboť v mnohém jsou v ní zaznamenány poznatky pamětníků, zpracovávala v průběhu let tehdejší pracovnice uvedeného muzea PhDr. Marie Menšíková. S velkým pochopením pro studium písemností vztahujících se k našemu tématu jsme se setkaly taktéž ve Vojenském ústředním archivu – Vojenském historickém archivu, kde nám vytvořili příznivé podmínky pro studium jeho vedoucí PhDr. Julius Baláz a archivářky Mgr. Michaela Malá a Magda Duszková.

²⁾ Původní budovy, které se nacházely v blízkosti popisované události, již neexistují. Přibližným místem, kde se vše seběhlo, je parkoviště u obchodního centra Delvita v centru Kladna, konkrétně v té jeho části, která je poblíž budovy gymnázia a nachází se na rohu dnešních ulic Kleinerovy a Váňovy.

³⁾ Na základě podrobného studia archivních materiálů dospěl ke zmíněnému vysvětlení celé události Petr Koura, Pozapomenutá legenda českého odboje: Případ Jana Smudka a nacistická okupační politika, Soudobé dějiny XI, 1–2, 2004, s. 110–127.

⁴⁾ Muzeum města Brna, JUDr. Pavel Anzenbacher, Moje vzpomínka na Špilberk roku 1939 (psáno na výzvu Muzea města Brna v srpnu 1977), i. č. 152 817.

⁵⁾ S texty obou vyhlášek se lze seznámit v publikaci: Čvančara, Jaroslav. Někomu život, někomu smrt: Československý odboj a nacistická okupační moc 1939–1941. Praha: Nakladatelství Laguna, 2002. 353 s. ISBN 80-86274-40-3, s. 48

⁶⁾ SOA Praha – SOKA Kladno, Pamětní kniha horního města Kladna, s. 383.

⁷⁾ Před vinárnou Srdíčko bylo nalezeno mrtvé tělo W. Kniesta.

⁸⁾ Srovnej: SOA Praha – SOKA Kladno, Komise regionálních dějin, i. č. 3082, Radim N. Foustka, Vzpomínky z koncentračního tábora.

⁹⁾ Popisované „potrestání“ se vztahovalo ještě na dalších třináct civilních pracovníků kladenské policie. Srovnej: Vojenský ústřední archiv – Vojenský historický archiv (dále jen VÚA – VHA) 308–57–1.

¹⁰⁾ VÚA – VHA 308–57–1, list 125.

¹¹⁾ VÚA – VHA 308–57–1, list 126.

¹²⁾ V poválečném dotazníku o věznění za okupace kladenského policejního sboru Čenka Urbana je uvedeno, že se jednalo o Josefa Skálu. Srovnej: VÚA – VHA, Domácí odboj – dodatky II, Čeněk Urban – dotazník.

¹³⁾ Bližší údaje o stržm. Havrlíkovi nejsou v citované zprávě uvedeny.

¹⁴⁾ VÚA – VHA 308–57–1, listy 126–127.

¹⁵⁾ Újmu na zdraví utrpěl Václav Kačírek nar. 12. 12. 1884. Citelnou újmu na zdraví utrpěl František Dobrovský nar. 19. 10. 1911, František Kricner nar. 16. 10. 1914, Jan Novotný nar. 28. 5. 1886, Bohumil Kukla nar. 24. 7. 1908, Antonín Martinovský nar. 13. 6. 1911, Jaroslav Melen nar. 9. 3. 1909, Antonín Skřivan nar. 30. 4. 1909, Jaroslav Vondruška nar. 3. 9. 1913, Josef Zůza nar. 8. 4. 1911 a Břetislav Sršeň nar. 9. 3. 1884. Zemřeli Jan Jedlička nar. 2. 11. 1914 a Jan Všečetka nar. 11. 10. 1893. Srovnej VÚA – VHA 308–57–1, listy 119–120.

¹⁶⁾ VÚA – VHA 308–57–1, list 111.

¹⁷⁾ Obvykle se uvádí, že bylo zatčeno celé zastupitelstvo. Při jmenovité rekonstrukci počtu uvězněných se uvedené tvrzení nepotvrdilo, i když jej nelze úplně vyloučit, neboť v našich archívech nebyl nalezen úřední doklad o počtu zatčených zastupitelů. Z posledních předválečných voleb vzešlo zastupitelstvo, které mělo v Kladně 42 členů a z nich bylo prokazatelně po určitou dobu vězněno 39 zastupitelů.

¹⁸⁾ Volby se v Kladně konaly 12. 6. 1938. Zastoupení jednotlivých stran v městském zastupitelstvu bylo podle tiskové zprávy následující: „Národní sjednocení 5 mandátů, političtí

živnostníci 4, lidovci 2, domovináři 1, Němci 1, komunisté 13, sociální demokraté 10 a národní socialisté 5.“ Srovnej: SOA Praha – SOKa Kladno, Stráž svobody 17. 6. 1938, č. 24, s. 2.

¹⁹⁾ Podle tvrzení Josefa Hajníka bylo zatýkání prováděno podle seznamu veřejných funkcionářů, který na základě příkazu kladenského hejtmána vypracoval úředník okresního úřadu a komisař politické správy JUDr. Bohumil Nebáznivý, který se taktéž ocitl mezi zatčenými. S výše uvedenou skutečností se svěřil svým spolupovězňům v průběhu společného pobytu v Dachau. In: Josef Hajník. Stručný životopis od r. 1939 a podrobné vyličení bojové – odbojové činnosti z roku 1965. Archiv autorky M. Hrošové.

²⁰⁾ Události na Kladně z 8. června 1939. Vzpomínky na tyto události dle vypracování vězně Jaroslava Tlustého. SOA Praha – SOKa Kladno, Antonín Hloušek, Kronika města Kladna za dobu německo – fašistické okupace 1938 – 1939, list 18.

²¹⁾ SOA Praha – SOKa Kladno, Komise regionálních dějin, i. č. 3082, Dr. Radim N. Foustka, Vzpomínky z koncentračního tábora, list 2.

²²⁾ SOA Praha – SOKa Kladno, Komise regionálních dějin, i. č. 3082, Dr. Radim N. Foustka, Vzpomínky z koncentračního tábora, list. 4.

²³⁾ Výčet zatčených zastupitelů podle příslušnosti k jednotlivým politickým stranám první republiky není úplný, neboť jsme nenalezly žádný úřední doklad obsahující tyto údaje. Naše neúplná rekonstrukce se opírá o zápisy ze schůzí městského zastupitelstva, novinové články a nejrůznější dotazníky a vzpomínky vězňů.

²⁴⁾ Srovnej: Lemon, Vladimír, MUDr. Významné osobnosti kladenského zdravotnictví: Záznam přednášky. Městský úřad Kladno, b. d., 30 s., s. 15.

²⁵⁾ Srovnej: SOA Praha – SOKa Kladno, Stráž svobody, 17. 8. 1938, č. 24, s. 2.

²⁶⁾ SOA Praha – SOKa Kladno Pamětní kniha horního města Kladna, s. 374.²⁷⁾ V záznamech pamětní knihy je mezi nově jmenovanými uvedena ještě Eliška Mikešová. Zda i ona byla zadržena společně se svými mužskými kolegy se nám nepodařilo vypátrat.

²⁷⁾ Akce Gitter (Mříž) probíhala ihned po okupaci Čech a Moravy na celém území

nově vzniklého protektorátu z iniciativy a s vědomím okupantů, avšak realizována byla ještě našimi policejními orgány.

Zatýkáni byli veřejně činní komunisté, sociální demokraté, němečtí emigranti a politicky aktivní židé. Kromě německých emigrantů, židů a funkcionářů vrcholných orgánů KSČ a jí blízkých organizací, kteří byli odesíláni do německých koncentračních táborů, byla naprostá většina zadržovaných propuštěna. Předtím však museli všichni podepsat prohlášení, že se v budoucnu zdrží jakékoliv nepřátelské činnosti vůči říši. V rámci akce Gitter byli zatčeni kladenští radní Alois Hrdina, Adolf Pošta, JUDr. Vilém Pithart a Josef Škach, kteří byli tehdy internováni přibližně dva měsíce.

Zmíněná internace byla zřejmě důvodem, proč nebyli zatčeni společně s dalšími členy zastupitelstva v červnu 1939.

K jejich druhému zatčení dochází daleko později z důvodu odhalení jejich protinacistické odbojové činnosti.

²⁸⁾ VÚA – VHA, Domácí odboj – dodatky II, Anna Švejcárová – dotazník.

²⁹⁾ VÚA – VHA, Domácí odboj – dodatky II, Helena Zápotocká – dotazník.

³⁰⁾ Uváděn je počet 106, 107 ale i 111 osob, které byly z Kladna přesunuty na Špilberk a do koncentračních táborů.

³¹⁾ VÚA – VHA, Domácí odboj – dodatky II, Václav Bejček – dotazník.

³²⁾ SOA Praha – SOKa Kladno, Regionální komise dějin, i. č. 3082, Dr. Radim N. Foustka, Vzpomínky z koncentračního tábora, list 6.

³³⁾ VÚA – VHA, Domácí odboj – dodatky II, Ing. Jaromír Ducháč – dotazník.

³⁴⁾ Muzeum města Brna, JUDr. Pavel Anzenbacher. Moje vzpomínka na Špilberk roku 1939, (psáno na výzvu Muzea města Brna v srpnu r. 1977), i. č. 152 – 817, list 2 – 3.

³⁵⁾ Muzeum města Brna, JUDr. Pavel Anzenbacher. Moje vzpomínka na Špilberk roku 1939..., list 3.

³⁶⁾ SOA Praha – SOKa Kladno, Komise regionálních dějin, i. č. 3082, Dr. Radim N. Foustka, Vzpomínky z koncentračního tábora, list 12.

³⁷⁾ Jako den smrti bývá uváděn 11. (12.) červen 1939. Srovnej: František Vašek, Miroslava Menšíková. Nové skutečnosti ke smrti kladenského starosty Františka Pavla na Špilberku.

Forum Brunense 1992, Muzeum města Brna, s. 125.

³⁸⁾ Muzeum města Brna, JUDr. Pavel Anzenbacher. Moje vzpomínka na Špilberk roku 1939..., list 4.

³⁹⁾ SOA Praha – SOKA Kladno, Pamětní kniha horního města Kladna, s. 369

⁴⁰⁾ Smrt starosty Františka Pavla vyvolávala po řadu let nejrůznější dohady. Na otázku, zda jmenovaný spáchal sebevraždu, nebo byl dozorcí přímo zavražděn, se pokoušeli odpovědět František Vašek a Miroslava Menšíková, Nové skutečnosti ke smrti kladenského starosty na Špilberku, Forum Brunense 1992, Muzeum města Brna, s. 125–136. Ovšem ani jim se nepodařilo najít jednoznačnou odpověď. My se přikláníme k mínění, že starosta Kladna spáchal sebevraždu. Náš názor se opírá o údaje uvedené v dotaznících vyplňovaných jeho spoluvězni bezprostředně po válce, které jsou dnes součástí sbírek VÚA – VHA. Setkaly jsme se v nich s opakovaným tvrzením o smrti Františka Pavla v důsledku sebevraždy.

⁴¹⁾ Společně s Františkem Zvonařem byl vězněn jeho o rok mladší bratr Václav.

⁴²⁾ Správně V. Miler.

⁴³⁾ Z revolučních bojů kladenských poldováků: Vzpomínky Františka Zvonaře nositele řádu republiky. Text zpracoval a doplnil dokumenty Zdeněk Uhrek. Kladno, POLDI SONP a Komise regionálních dějin OV KSČ, 1981, 53 s., s. 46.

⁴⁴⁾ SOA Praha – SOKA Kladno, Komise regionálních dějin, i. č. 3082, Dr. Radim N. Foustka. Vzpomínky z koncentračního tábora, list 15

⁴⁵⁾ Na základě vzpomínek pamětníků lze usuzovat, že do Mauthausenu byli vězni odvázeni ve dvou skupinách.

JUDr. Radim Foustka uvádí jako den odjezdu 14. červen 1939.

⁴⁶⁾ VÚA – VHA, Domácí odboj – dodatky II, Ing. Jaromír Duchač – dotazník.

⁴⁷⁾ VÚA – VHA, Domácí odboj – dodatky II, Václav Bejček – dotazník.

⁴⁸⁾ SOA Praha – SOKA Kladno, Antonín Hloušek. Kronika města Kladna za dobu německo – fašistické okupace 1938–1945. Události na Kladně z 8. června 1939. Vzpomínky na tyto události dle vypravování vězně Jaroslava Tlustého, list 18.

⁴⁹⁾ Český překlad: „české svině, čeští psi“.

⁵⁰⁾ Český překlad: „dolů“, „nahoru“.

⁵¹⁾ Muzeum Města Brna. JUDr. Pavel Anzenbacher, Moje vzpomínka na Špilberk roku 1939 (psáno na výzvu Muzea města Brna v srpnu r. 1977, i. č.152 817.

⁵²⁾ SOA Praha – SOKA Kladno, Antonín Hloušek. Kronika města Kladna za dobu německo – fašistické okupace 1938 – 1945. Události na Kladně z 8. června 1939. Vzpomínky na tyto události dle vypravování vězně Jaroslava Tlustého, list 21.

⁵³⁾ SOA Praha – SOKA Kladno. Antonín Hloušek. Kronika města Kladna..., list 21

⁵⁴⁾ U jednotlivých dat nejsou uvedena všechna jména propuštěných vězňů, neboť nebyla námi dohledána. Rovněž data lze považovat pouze za orientační, neboť jejich rekonstrukce byla uskutečněna na základě údajů samotných vězňů a ty se mnohdy neshodují.

⁵⁵⁾ SOA Praha – SOKA Kladno, Komise regionálních dějin, č. 3082, Dr. Radim N. Foustka. Vzpomínky z koncentračního tábora, list 93.

⁵⁶⁾ Jednalo se o transport s označením By, do něhož bylo zařazeno 1866 terezínských vězňů, z nichž se po válce vrátilo pouze 28 osob. Srovnej: Kárný, Miroslav. „Konečné řešení“: Genocida českých židů v německé protektorátní politice. Praha: Academia, 1991, 184 s. ISBN 80-200-0389-4, s. 156.

⁵⁷⁾ Muzeum města Brna, kartotéka kladenských vězňů zpracovaná PhDr. Miroslavou Menšíkovou, údaje poskytnuté zpracovatelce Karlem Kašákem.

⁵⁸⁾ VÚA – VHA, Sbírnka vzpomínek, i. č. 2079, Václav Miler, Okupace na Kladensku a revoluce v Rozdělově, s. 3

⁵⁹⁾ Na základě ověřených dat narození u 84 osob bylo zjištěno, že jejich průměrný věk byl 44 roků. Domníváme se, že tento věk se příliš neliší od skutečného věkového průměru všech zatčených.

⁶⁰⁾ SOA Praha – SOKA Kladno, policejní přihláška, VÚA – VHA – kartotéka členů ilegální KSČ.

⁶¹⁾ Vymlácené zuby, revmatismus, problémy se srdcem a nedoslýchavost byly nejčastěji zmiňovanými neduhy, vzniklými jako důsledek věznění rukojmích v rámci kladenské trestní akce.

⁶²⁾ Základem uvedeného seznamu je soupis vězňených, který pořídil Antonín Hloušek v průběhu let 1964–1975 a který je součástí jeho rukopisné práce, jež je pod názvem Kronika města Kladna za dobu německo-fašistické okupace roku 1938–1945 uložena v Státním okresním archivu Kladno. V seznamu Antonína Hlouška je uvedeno 99 jmen vězňených osob, ovšem bez dat narození a v některých případech nejsou uvedena křestní jména. Kromě toho byla využita kartotéka občanů Kladna vězňených na Špilberku, kterou dlouhá léta zpracovávala tehdejší pracovnice Muzea města Brna PhDr. M. Menšíková. Uvedená kartotéka, která je dnes součástí písemných fondů uvedeného muzea, orientovala autorky na další prameny a umožnila získání dříve neznámých poznatků včetně zjištění dalších osob zatčených v průběhu trestní akce. Upřesňování soupisu vězňených pokračovalo dále studiem fondů a sbírek Vojenského ústředního archivu a jeho součástí Vojenského historického archivu, a to hlavně dotazníků osob vězňených za okupace v koncentračních táborech a různých seznamů a kartotéky vězňených členů KSČ. Jako významná pomůcka posloužila taktéž kartotéka policejních přihlášek, která je k dispozici ve Státním okresním archivu Kladno. Náš seznam vězňených vznikl vzájemnou konfrontací výše uvedených pramenů. Odkazy na konkrétní zdroje poznatků uvádíme pouze v případě nejednoznačnosti zjištěných skutečností. Chybějící data narození nebo křestní jména znamenají, že se jedná pouze o údaje ze seznamů A. Hlouška a PhDr. Menšíkové a další identifikace uvedených osob nebyla úspěšná.

⁶³⁾ SOA Praha – SOKA Kladno, policejní přihláška, uvedeny jsou dvě varianty příjmení: Fleyberk a Flejberk.

⁶⁴⁾ V seznamu Antonína Hlouška i PhDr. Miroslavy Menšíkové je uveden Ervín Grünfeld. Studium policejních přihlášek a seznamů židovských obchodníků ve Státním oblastním archivu Praha jsme dospěli k závěru, že plné jméno zatčeného je Viktor Grünfeld.

⁶⁵⁾ VÚA – VHA, Domácí odboj – dodatky II, Hrbek Otto – dotazník, kartotéka členů ilegální KSČ. Jmenovaný není uveden

v seznamu Antonína Hlouška a kartotéce PhDr. Miroslavy Menšíkové.

⁶⁶⁾ SOA Praha – SOKA Kladno, policejní přihláška, uvedeny jsou dvě varianty křestního jména – Vincenc a Čeněk.

⁶⁷⁾ VÚA – VHA, kartotéka členů ilegální KSČ. Rudolf Křečan není uveden v seznamu Antonína Hlouška a v kartotéce PhDr. Miroslavy Menšíkové.

⁶⁸⁾ V seznamu Antonína Hlouška a PhDr. Miroslavy Menšíkové je uveden Antonín Macák. Posledně jmenovaný byl sice za války vězňen, ale jindy a v jiné souvislosti. V kladenské trestní akci byl zatčen Josef Macák. Srovnej VÚA – VHA, kartotéka členů ilegální KSČ.

⁶⁹⁾ V kartotéce Antonína Hlouška a PhDr. Miroslavy Menšíkové je uveden Václav Müller, který byl sice zatčen, ale jindy a v jiné souvislosti. V kladenské trestní akci byl zatčen Václav Miler. Srovnej VÚA – VHA, kartotéka členů ilegální KSČ, Sběrka vzpomínek i. č. 2079, Domácí odboj – dodatky II, Václav Miler – dotazník.

⁷⁰⁾ V policejní přihlášce uložené v SOA Praha – SOKA Kladno je uvedena varianta příjmení „Neuberg“. Stejná podoba příjmení je uvedena v dotazníku uloženém ve VÚA – VHA – Domácí odboj – dodatky II.

⁷¹⁾ VÚA – VHA, Domácí odboj – dodatky II, Jaromír Novák – dotazník. V seznamu Antonína Hlouška a kartotéce PhDr. Miroslavy Menšíkové není Jaromír Novák uveden.

⁷²⁾ VÚA – VHA, Domácí odboj – dodatky II, Ludvík Novák – dotazník. V seznamu Antonína Hlouška a PhDr. Miroslavy Menšíkové není Ludvík Novák uveden.

⁷³⁾ VÚA – VHA, Domácí odboj – dodatky II, Josef Rákosník – dotazník. V seznamu Antonína Hlouška a PhDr. Miroslavy Menšíkové není Josef Rákosník uveden.

⁷⁴⁾ V seznamu Antonína Hlouška je uveden Karel Reimann, obchodník. Identifikaci dotyčného pomohl Karel Kašák, s nímž jak vyplynulo ze záznamů v kartotéce PhDr. Miroslavy Menšíkové, byli redakční kolegové a proto lze údaje Karla Kašáka považovat v tomto případě za hodnověrné.

⁷⁵⁾ VÚA – VHA, Domácí odboj – dodatky II, František Rejřík – dotazník. V seznamu Antonína Hlouška a PhDr. Miroslavy Menšíkové není jmenovaný uveden.

⁷⁶⁾ VÚA – VHA, Domáci odboj – dodatky II, Václav Šlist – dotazník. V seznamu Antonína Hlouška a PhDr. Miroslavy Menšíkové není Václav Šlist uveden.

⁷⁷⁾ VÚA – VHA, Domáci odboj, dodatky II, Rudolf Šmíd – dotazník. V seznamu Antonína Hlouška a v kartotéce PhDr. Miroslavy Menšíkové není Rudolf Šmíd uveden.

⁷⁸⁾ V seznamu Antonína Hlouška a PhDr. Miroslavy Menšíkové je veden František Weis. V policejní přihlášce uložené v SOA Praha – SOKA Kladno v zápisech schůzí městského zastupitelstva je uveden František Veis.

⁷⁹⁾ V seznamu Antonína Hlouška a kartotéce PhDr. Miroslavy Menšíkové je veden jako Canger komunista. Jako Karel Zanker (nebo Zanger) je uveden v kartotéce členů ilegální KSČ uložené ve VÚA – VHA a stejná podoba příjmení je zaznamenána v policejní přihlášce archivované v SOKA Kladno.

⁸⁰⁾ V seznamu Antonína Hlouška a kartotéce PhDr. Miroslavy Menšíkové je veden Jaroslav Zika. V souladu se zápisy schůzí městského zastupitelstva uložených v SOKA Kladno bylo jméno opraveno na „Karel“.

⁸¹⁾ V kartotéce PhDr. Miroslavy Menšíkové je uveden ještě číšník Maňhal a Karel Macek. Naším pátráním se nepodařilo blíže identifikovat uvedené osoby a potvrdit jejich zatčení v rámci kladenské trestní akce. Do našeho seznamu jsme rovněž nezařadili Antonína Vítka, nar. 12. 1. 1905 v Hnidousech, neboť jmenovaný nebyl kvůli zranění, které utrpěl ještě v Kladně, převezen společně s ostatními na Špilberk, ale byl držen jako vězeň v jedné z pražských nemocnic. Rovněž Jindřich Burger, který je uveden v kartotéce PhDr. Miroslavy Menšíkové. Podle našich poznatků byl jmenovaný vězněn později a důvodem zatčení byla odbojová činnost.

MILAN HES

Založení Kuratoria pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě

V textu si nekladu za cíl vyčerpávajícím způsobem popsat fungování protektorátní mládežnické organizace, ale chci připomenout 13. březen 1943. V tento den byla v Městském divadle ve Slaném slavnostně zahájena činnost Kuratoria pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě (dále jen „Kuratorium“). Regionálním dějepisectvím nebyla dosud věnována této problematice žádná pozornost.

Na základě dosavadního studia odborné literatury, dobových pramenů i svědectví pamětníků nemohu prozatím bohužel odpovědět na otázku, proč k založení Kuratoria došlo právě ve Slaném.

Přípravy

Považuji za prospěšné se nejprve stručně zmínit o tom, co slavnostnímu aktu ve Slaném předcházelo. Idea organizovat českou a moravskou mládež v nacistickém duchu se objevila již v samotných počátcích fungování protektorátu. V Berlíně panovalo přesvědčení, že převýchovou vhodné části české mládeže se lépe podaří naplnit vize o budoucnosti českomoravského prostoru. Jako každý totalitní režim, tak i německý nacionální socialismus si jasně uvědomoval, že systematický tlak na nejmladší generaci je nutnou podmínkou pro snazší ovládnutí českého národa v budoucích letech. Nacisté se však nespokojili jen se svazováním a kontrolou českého školství, ale po vzoru německých dětských a mládežnických organizací měl mít režim rovněž možnost dozírat a usměrňovat mimoškolní aktivity českého dorostu. Jen tak se mohla česká mládež „plně podílet na novém vývoji v zemi a novém pořádku v Evropě“, jak zdůrazňovala dobová propaganda.

Pro přípravu založení Kuratoria se v roce 1941 podařilo okupantům získat skupinu asi 25 českých fašistů a vlajkařů. V čele přípravného výboru stál Emanuel Moravec a vlastní organizační činností byl pověřen František Teuner. Mimo jiné Teunerova angažovanost pro věc Kuratoria vedla k hluboké krizi uvnitř Vlajky. Teuner 20. 2. 1941 rezignoval na místo vedoucího Mládeže Vlajky. Vlajka tak v osobě mladého lékaře Teunera neztratila jen cenného mládežnického aktivistu, ale taktéž člověka, který měl na starosti propagandu hnutí. Teunera v odchodu z Vlajky následovali další aktivisté, kteří vytvořili skupinu prvotních organizátorů Kuratoria. Připomínám vedoucí Žen Vlajky Marii Pechovou. Nebylo náhodou, že se do předních pozic Kuratoria dostali bývalí vlajkaři. V „Memorandu o stavu a situaci hnutí Vlajka“ se píše: *Přes své chyby je Vlajka jediným prostředkem, kterým může být formována mentalita českého lidu. Je zbytečné, aby*

se sami Němci o to starali, protože každý pokus přímého zásahu by byl pochybným. Současná nepřátelská mentalita Čechů se může změnit jen působením Čechů samotných. Vlajka v tom spatřuje dějinnou cestu k záchraně národa.¹⁾

Ačkoli v citovaném „Memorandu o stavu a situaci hnutí Vlajka“ je kladen důraz na ovlivňování české mentality českými lidmi, přesto z pochopitelných důvodů klíčový tlak přicházel z Německa. Kuratorium a jeho organizátoři byli vždy pod přímým dohledem německých poradců. Názory na to, jak naložit s českými dětmi a mládeží, se v plánech nacistů vyvíjely postupně. V korespondenci H. Himmlera se o tomto problému můžeme dočíst: *Jsem absolutně pro to, aby schopní chlapci z čistě českých, rasově dobrých rodin měli možnost vstoupit do nacionálně socialistických výchovných ústavů.*²⁾ V citované části dopisu R. Heydrichovi zastával H. Himmler názor, že nejlepším řešením by bylo většinu českých dětí vyvézt přímo do ústavů v říši.

Naléhavosti této otázky si byl vědom i adresát výše uvedeného listu. Heydrich již 18. 5. 1942 v jedné ze svých zpráv M. Bormannovi napsal, že pokud má být dosaženo cílů, které mu v protektorátu určil vůdce, je samozřejmě jedním z nejdůležitějších úkolů podchycení a výchova české mládeže.³⁾

Naplno se přípravné práce k založení Kuratoria rozběhly na jaře 1942. Jak sám generální referent Teuner vnímal svůj úkol? Jak hodnotil výchozí podmínky? Jaké si kladl cíle? *Česká mládež bude vychovávána tak, aby mohla spoluvytvářet podle svých sil a schopností říšskou přítomnost i budoucnost.*⁴⁾

I přes víru v naplnění „velkých“ cílů hodnotil Teuner výchozí pozice organizace vcelku střízlivě a opatrně: *Mnoho lidí projevilo od začátku snahu spolupracovat, mnoho jich přinášelo projevy oddanosti a pohotovosti, bohužel ale musím konstatovat, že z devadesáti procent to byli agenti nepřátelských exponentů, kteří k nám byli vysíláni, aby vyzvídali. Budeme začínat svou práci se značnou nenávisí a nepřijemností svého okolí. Naše situace je těžší než situace německého národa, protože český národ nemá tak slavnou přípravu, jakou bylo pro Němce buršáctví.*⁵⁾

Dalším dokladem Teunerovy sebereflexe je jeho dopis ze dne 11. 10. 1941 adresovaný E. Moravcovi. *Právě teď jsem ještě více než kdy jindy pocítil nespravedlnost a hloupou tvrdost českého prostředí, jak v něm žiji. Ještě více nenávisť a zloby. A za co? Jen proto, že věřím ve vítězství Německa, že jsem si zachoval zdravý rozum a nechci přísahat na zločinecké žvanění londýnské propagandy...*⁶⁾

K větší aktivitě ve věci Kuratoria pobízel české kolaboranty právě zastupující říšský protektor Heydrich. *Nejde přece o to, aby se každému dítěti dostalo vyššího školního vzdělání a aby dítě dosáhlo nějakého akademického titulu, ale jde o to, aby si každý podle svých schopností osvojil vhodné povolání a aby dostal v určitých letech zásadní orientaci k myšlence říše a vlasti. Nemůžeme si dovolit, aby byla česká mládež vychovávána v duchu nihilistického vagabundismu nebo jen intelektuálního diskutování pro diskutování.*⁷⁾ Paradoxem zůstává, že se faktického založení Kuratoria Heydrich nedožil. Dva dny po atentátu na Heydricha protektorátní vláda vydala 29. 5. 1942 nařízení o povinné službě mládeže. Vládní nařízení stanovilo, že všichni mladiství protektorátní příslušníci árijského původu – chlapci a děvčata od 10 do 18 let, podléhají povinné službě mládeže. Mládež tak pro příště smělo vést jen Kuratorium a organizace Kuratoriem prověřené. Krédem celé organizace byl známý Moravcův výrok: *Vedte českou mládež duchovně do říše!*

Výstavba organizace začala v létě 1942. Dohlíželi na ni němečtí poradci, kteří vesměs patřili k členům Hitlerjugend. V čele německých poradců stál E. Schaschek. Za všechny cituji názor jednoho z neaktivnějších – W. Gladrowa. *Chceme-li dodržet*

věrnost odkazu R. Heydricha a splnit příkaz daný nám říšským vedoucím, musí-me nyní, po organizačním podchycení české mládeže, důsledně provádět říšskou politiku...⁸⁾ Taktéž v tomto období Kuratorium ideově připravovalo své vychovatele. Jedna z vůdcovských škol vznikla na Čeperce u Unhoště.

Po fázi přípravné byla vytvořena organizační struktura, která využívala sítě dosavadních mládežnických spolků pracujících pod různými organizacemi. (...) Z územně správního hlediska se kuratorní organizace členila do jedenácti oblastí, sestávajících se z osmdesáti okresů.⁹⁾ Připomínám, že vedoucím Kuratoria byl E. Moravec, generálním referentem F. Teuner. Dále bylo jmenováno 15 hlavních pověřenců a jim podřízených okresních pověřenců.

13. březen 1943 ve Slaném

Podívejme se již blíže na slavnostní akt z 13. března 1943 ve Slaném. Právě v tento den v předvečer výročí 15. března byla oficiálně zahájena činnost Kuratoria. Pochopitelně že odlišně události v slánském divadle hodnotil protektorátní tisk a rozhlas, jinak se stávali k celému problému představitelé českého exilu. Dejme však zcela záměrně nejprve „slovo“ těm, kterých se měla činnost Kuratoria dotýkat nejvíce.

V Městském divadle byli ve velkém počtu přítomni žáci a studenti slánských škol. Zúčastnili se nejen slavnostního sobotního dne, ale i čtvrtedního nácviku. V knize M. Moulise *Mládež proti okupantům* na onu „událost“ vzpomíná jeden z tehdejších studentů slánské obchodní akademie. *Manifestace měla být v sobotu a my, studenti obchodní akademie, jsme se velmi divili, proč jsme náhle již ve čtvrtek byli pozváni do budovy divadla. Šla nás slušná řádka již ze školy, pak se k nám připojilo gymnázium a učňovská škola. Zaplnili jsme bezmála celý sál a se zájmem jsme čekali, co se bude dít. Nakonec nás překvapil kamarád okresní pověřenec Lisec, z jehož dlouhé řeči jsme se dozvěděli, že v sobotu bude přítomen sám Moravec a jiní významní hosté, a že je tudíž nutné, aby vítání dopadlo co nejlépe. Pak už nebylo nic než pustá psina...*¹⁰⁾

Do Slaného se 13. března 1943 již od rána sjíždělo velké množství mladých lidí. Část domů ve městě byla vyzdobena prapory říše a protektorátu. Do „slavnostně naladěného“ Slaného přijeli pochopitelně i významní hosté, o jejichž přítomnosti podává svědectví kolaborantský časopis *Zteč*. *Oficiální hosté, v zastoupení říšského protektora SS-Obersturmbannführer Fischer, za říšské vedení mládeže Gebietsführer Knoop, za vládu protektorátu její předseda profesor dr. Jaroslav Krejčí, ministr školství a ministr lidové osvěty, předseda Kuratoria pro výchovu mládeže Emanuel Moravec a ministr zemědělství a lesnictví Adolf Hrubý i další.*¹¹⁾ Před budovou okresního soudu nastoupili v trojřadu účastníci výcvikových táborů Kuratoria a ministr Moravec za zvuků pochodu provedl přehlídku. Hosté vešli do budovy okresního úřadu. Zde je v zasedací síni uvítal okresní hejtman Josef Procházka a starosta Slaného Jaroslav J. Pála.¹²⁾ Po uvítání se hosté pěšky přemístili do divadla. Slavnostní atmosféru ve Slaném dokreslovala hned dvě hudební tělesa. Zatímco na náměstí vyhrávala hudba vládní policie, u okresního úřadu to byla v krojích vystrojená hornická kapela.

Jeviště divadla ve Slaném bylo bohatě vyzdobeno prapory říše, protektorátu a znakem Kuratoria. Součástí výzdoby byly obrovské transparenty s hesly, adresovanými mladé generaci.¹³⁾ Prestižní místa na jevišti obsadili účastníci výcvikového tábora na Čeperce, přízemí bylo rezervováno pro veřejnost.

Naše škola zaplnila galerii. Byl jsem tehdy žákem čtvrté třídy obecné školy chlapecké. Odrostlejší mládež byla na balkoně. Z vysoko umístěné galerie jsme

Pohled na jeviště
Slánského divadla za
projevu E. Moravce
(Světlo – Občan č. 12
z 19. 3. 1943)

dobře viděli na slavnostně vyzdobené jeviště, které se hemžilo mnoha potentáty v civilu i uniformách. Naši dětskou pozornost vzbudila různost uniforem: převládala hnědá barva, nechyběla ani černá barva patřící příslušníkům zbraní SS. Uniformy se lišily od těch, které jsme znali od vojáků místní posádky Wehrmachtu nebo od členů Luftwaffe, kteří měli svoji pozorovatelnu na Slánské hoře¹⁴⁾, vzpomínal s odstupem více než šedesáti let pamětník.

Poté co usedli prominentní hosté do lóží, zazněl z jeviště sborový přednes. Následovaly projevy, které přenášel rozhlas a zaznamenávala je rovněž filmová kamera. Jako první vystoupil okresní pověřenec Kuratoria František Lisec a po něm obsáhle promluvil generální referent Kuratoria Teuner. Věnujme pozornost alespoň klíčovému momentům Teunerova vystoupení. Teuner v úvodu své řeči připomněl 15. březen 1939. Čtvrté výročí 15. března bylo dle Teunera vhodnou dobou, *abychom ukončivše všechny potřebné přípravné práce, mohli slavnostně zahájit začátek naší výchovné práce v české mládeži...*¹⁵⁾ Teuner se ve svém projevu zcela postavil na stranu „nového řádu“, který zvítězí nad židovstvím a bolševismem. *I my, česká mládež, ve jménu budoucnosti, ve jménu společné říše stavíme se s veškerým nadšením i všemi svými silami na stranu říše a všech protibolševických bojovníků. (...) Naším vzorem není lidská troska tak, jak ji vytvoří z mladého člověka židovský bolševismus.*¹⁶⁾ Teuner postavil před českou mládež vzor radikálně odlišný. *Radost místo zoufalství, sebevědomí místo otrokářského příkrčení, kázeň místo anarchie, mravnost místo zvrhlosti, láska místo zákeřnictví, povinnost a čest místo zahálky a nectnosti.*¹⁷⁾

Protektorátní mládež měla využít všech svých dobrých vlastností a žít stejně šťastný a smysluplný život jako mladý člověk v říši. Právě Kuratorium mělo být místem, kde mládež bude posilovat své duševní i fyzické schopnosti. Absolventi této výchovy měli být pevnými nositeli „nového řádu“. Teuner oceňoval na Kuratoriu ten fakt, že konečně byla založena organizace, která sjednotila veškeré sportovní, kulturní i výchovné činnosti do jediného ideového proudu. Teuner ve

Slaném slíbil, že Kuratorium bude mít pro potřeby české mládeže k dispozici všechny dostupné materiální i lidské zdroje. Za potřebné zázemí poděkoval říšskému protektorovi i protektorátní vládě Jaroslava Krejčího. Projev ukončil „výkladem“ symboliky znaku Kuratoria. *Znak symbolizuje tisíciletý příklad svatého Václava orlicí svatováclavskou a doplněním znaku hákového kříže na její hrudi spolu se znaky slavných zemí Čech a Moravy. Pochopí-li každý význam i závazky těchto symbolů a bude-li vždy v jejich znamení vedena výchova naší mládeže, pak také vyplní se slova modlitby: nedej zahynouti nám, ni budoucím!*¹⁸⁾

Během projevu měla probíhat dle protektorátního tisku¹⁹⁾ divadlem vlna euforie. Veřejnost a obzvláště mládež měla být nadšená a měla burácivě tleskat. O skutečném stavu věci nás spíše zpravuje městský archivář a kronikář Vladimír Slunečko, který v Městské kronice Slaného poznamenává, že mládež byla k tomuto účelu *dobře připravena*.²⁰⁾ Již zcela bez příkras vzpomíná na celou událost očitý svědek – tehdejší student gymnázia ve Slaném. *Na to, co se dělo na pódiu, jsme kašlali. Hlavní bylo, že jsme se ulili. Během projevu jsme se bavili, a dokonce vzadu mastili karty.*²¹⁾

Po Teunerovi oslovil v začínajícím odpoledni shromážděné posluchače ministr školství Emanuel Moravec a přečetl poselství státního prezidenta Emila Háchy. Ten apeloval na český dorost, aby se přiblížil prací v Kuratoriu *vzoru vynikajících hochů a dívek německých*.²²⁾ Hácha své poselství zakončil slovy: *Pod vedením vůdce Adolfa Hitlera se rodí nová Evropa, pro kterou říše přináší dějinné oběti. Jedněte tak, abyste pro tuto novou Evropu byli připraveni jako celí čeští mužové a ženy.*²³⁾

Z jeviště bylo přečteno i poselství státního sekretáře Karla Hermanna Franka. Frank připomněl blížící se výročí 15. března 1939 a vyzdvihl skutečnost, že právě v tyto dny se česká mládež přihlásila k nové výchově a nové životní náplni. *Česká mládež se staví do šiku s ostatní evropskou mládeží a tím projevuje, že je rovněž rozhodnuta pracovat na novém řádu v tomto životním prostoru. Mládež je vždy průkopníkem nových idejí.*²⁴⁾ Frank ujistil českou mládež, že se vydala správným směrem, a slíbil jí na této cestě plně podporovat.

Po dlouhém potlesku zazněly hymny říše a protektorátu. Slavnostní akt skončil. Prominentní hosté se zúčastnili slavnostního oběda v reprezentačním sále Městské spořitelny ve Slaném. Co zanechalo odpoledne 13. března 1943 v myšlení mladých diváků? Velmi zajímavý a živý postřeh přináší ve své vzpomínce tehdejší gymnazista. *Po návratu do školy jsme se samozřejmě o tom, co se dělo v sobotu v divadle, živě bavili. Projevy byly vděčným námětem k legráčkám a parodiím. Vzpomínám si, že náš nadaný třídní básník napsal o celé podívané v divadle báseň asi o dvaceti slokách. Tím nejvýraznějším místem v celé básni byly verše, v kterých poeta vtípně a výstižně popsal oba hlavní řečníky, kteří na akci mluvili. Verše zněly takto: Jeden s hlavou blejskavou – druhý s hubou vejskavou.*²⁵⁾ Báseň o bezvládném – „blejskavém“ Moravcovi a dlouho hovořícím Teunerovi si gymnazisté s velkou chutí opisovali. Naštěstí neskončila v rukách udavačů či gestapa. V případě odhalení této studentské recese by potrestání „viníků“ bylo s největší pravděpodobností velmi nemilosrdné.

Ohlas založení Kuratoria na vlnách BBC

Události z března 1943, které se ve Slaném odehrály, reflektovala i česká exilová politika. Například Jaroslav Stránský, ministr spravedlnosti čs. exilové vlády, jenž promlouval na vlnách BBC pravidelně k občanům v okupované vlasti. Zahájení činnosti Kuratoria ve Slaném Stránský věnoval svou rozhlasovou relaci z 21. 3.

Emanuel Moravec,
 čs. důstojník a vojenský publicista,
 jeden z nejaktivnějších kolaborantů
 v době nacistické okupace

1943. Nese název „O mládež.“ V úvodu promluvy přiznal, že když poslouchal výzvy a odezvy z Městského divadla ve Slaném, bylo mu velmi těžko. Nepodlehł však skepsi. *O mládež, jejíž cit a rozum vzdělávala ještě naše svobodná rodina a škola v pravdě a počestnosti, není třeba se bát. Ti už rozumějí, ti už se neodrodí, s těmi nic nepořídí zrádce, který Němcům slíbil, že českou mládež do roka nikdo nepozná.*²⁶⁾ Více se Stránský obával o osud mladších dětí – *duchově ještě nevyzbrojených.*²⁷⁾ Kriticky hodnotil metody a cíle, které si Kuratorium pro sebe ve Slaném vytyčilo. *Česká mládež má uvěřit, že náš národ nemá stejné právo, aby si své věci sám spravoval, jaké mají národy jiné. Česká mládež se má zpronevřit mrtvým buditelům a křisitelům a má se svěřit jen živým uspavačům a vrahům. Má pohrdnout Palackým i Masarykem a má ctít Hitlera a Himmlera. Má za zrádce považovat Eduarda Beneše a za hrdinu Emanuela Moravce.*²⁸⁾

Stránský si byl vědom toho, jak je obtížné vlévat naději českým dětem a rodičům ze vzdáleného Londýna. Přesto se snažil povzbudit a ukázat, jak i na této „frontě“ co nejlépe nacistickému tlaku čelit. Věřil v soudržnost české rodiny. *Vedte mládež, aby četla staré knihy – v nich se uchovává mládí národa. Vedte ji k počestnosti a hrdosti, a hlavně k spravedlnosti, učte ji úctě k právu, učte ji štítit se křivdy...*²⁹⁾

1944–1945: Rozklad a zánik Kuratoria

Většina mladých lidí v protektorátu nepodlehla tlaku germanizace a nacionálního socialismu. Kuratorium, které zahájilo slánským shromážděním z března 1943 svoji činnost, se již od přelomu let 1943/1944 potýkalo s velkými obtížemi. Ačkoli tato organizace měla podporu z nejvyšších protektorátních i nacistických míst, přesto nesplnila to, co se od ní očekávalo. Od dubna 1944 se stále otevřeněji hovořilo o jejím zániku. Poslední významnější akcí Kuratoria byl tzv. Týden mládeže v červenci 1944. *V průvodu Prahou se však provolávala dvojsmyslná hesla, jako například „Ať žije česká Praha“, což nacisty šokovalo.*³⁰⁾

Rozkladu a celkového neúspěchu si byli vědomi i sami představitelé mládežnické organizace. Jeden z předních aktivistů Kuratoria v Praze popisoval na jaře 1944 své pocity následovně: *Co se týče Kuratoria, vztah obyvatel pražských obvodů se rovněž nezlepšil... Většina je den ze dne bláznivější a již se těší na to, jak nás budou brzy všet. Pociťuji to přesně, když se denně objevují v uniformě. Například v elektrice potkávám jen výjimečně lidi, kteří by se na mě přátelsky nebo alespoň lhostejně dívali.*³¹⁾

Na přelomu let 1944/1945 se Kuratorium podílelo na organizaci odjezdů totálně nasazené mládeže do říše a zákopových prací. Zánik protektorátu s sebou přinesl i konec této organizace, jež byla založena v březnu 1943 ve Slaném.

E. Moravec a F. Teuner

Osudy dvou hlavních řečníků v divadle ve Slaném se vyvíjely zcela odlišně. Emanuel Moravec, narozený roku 1893, bývalý legionář a důstojník generálního štábu československé armády, jenž se ale po nacistické okupaci stal nenáviděným kolaborem a protektorátním ministrem školství a osvěty, spáchal 5. května 1945 v Praze sebevraždu.

MUDr. František Teuner, narozený roku 1911, bývalý asistent (internista), generální referent Kuratoria, byl po válce odsouzen k trestu smrti. Milostí prezidenta republiky mu byl nejvyšší trest změněn na doživotní žalář. Po propuštění z vězení emigroval do Německé spolkové republiky, kde se oženil a pracoval jako lékař. Zemřel v Norimberku roku 1978.

Poznámky:

¹⁾ Memorandum o stavu a situaci hnutí Vlajka, In: Nakonečný, M.: Vlajka, Praha 2001, s. 297.

²⁾ Dopis H. Himmlera R. Heydrichovi z 19. 2. 1942, In: Pasák, T.: Český fašismus a kolaborace 1939–1945, Praha 1999, s. 352.

³⁾ In: Gebhart, J., Kuklík, J.: Dramatické i všední dny protektorátu, Praha 1996, s. 227.

⁴⁾ In: Špringl, J.: Protektorátní vzor mladého člověka, Soudobé dějiny 1–2/2004, s. 159.

⁵⁾ In: Gebhart, J., Kuklík, J.: Dramatické i všední dny protektorátu, Praha 1996, s. 227–228.

⁶⁾ Dopis F. Teunera E. Moravcovi z 11. 10.

1941, In: Pasák, T.: Český fašismus a kolaborace 1939–1945, Praha 1999, s. 353.

⁷⁾ In: Gebhart, J., Kuklík, J.: Dramatické i všední dny protektorátu, Praha 1996, s. 229.

⁸⁾ In: Gebhart, J., Kuklík, J.: Dramatické i všední dny protektorátu, Praha 1996, s. 231.

⁹⁾ In: Špringl, J.: Protektorátní vzor mladého člověka, Soudobé dějiny 1–2/2004, s. 157–158.

¹⁰⁾ In: Moulis, M.: Mládež proti okupantům, Praha 1966, s. 146–147.

¹¹⁾ Jásavý projev mládeže, In: Zteč, roč. 2, č. 7 (1943), s. 3.

¹²⁾ J. J. Pála (1882–1963). 1919

spoluzakladatel firmy Palaba, 1940–1944 starosta Slaného, 1945 zatčen, 1947 odsouzen na doživotí. Zemřel ve vězení v Ilavě na Slovensku.

¹³⁾ Například hesla: Nová doba potřebuje nové lidi. Služba je nám ctí.

¹⁴⁾ Vzpomínky V. Mouchy, 10. 11. 2005.

¹⁵⁾ Projev Dr. Teunera ve Slaném, In: Zteč, roč. 2, č. 7 (1943), s. 4.

¹⁶⁾ Tamtéž.

¹⁷⁾ Tamtéž.

¹⁸⁾ Tamtéž.

¹⁹⁾ Například: Nedělní České slovo, Zteč.

²⁰⁾ Kronika města Slaného, rok 1943, str. 156.

²¹⁾ Rozhovor s A. Leopoldem, 4. 10. 2005.

²²⁾ Poselství státního presidenta „České mládeži!“, In: Zteč, roč. 2, č. 7 (1943), s. 3.

²³⁾ Tamtéž.

²⁴⁾ Poselství státního sekretáře „Čeští jinoši a české dívky!“, In: Zteč, roč. 2, č. 7 (1943), s. 3.

²⁵⁾ Rozhovor s A. Leopoldem, 4. 10. 2005.

²⁶⁾ In: Stránský J., Hovory k domovu, Praha 1946, s. 368–369. Narážka na známý Moravcův výrok.

²⁷⁾ In: Stránský J., Hovory k domovu, Praha 1946, s. 369.

²⁸⁾ In: Stránský J., Hovory k domovu, Praha 1946, s. 369–370.

²⁹⁾ In: Stránský J., Hovory k domovu, Praha 1946, s. 370.

³⁰⁾ In: Pasák, T.: Český fašismus a kolaborace 1939–1945, Praha 1999, s. 357.

³¹⁾ Dopis E. Chalupy německému pověřenci Dresslerovi z 8. 4. 1944, In: Pasák, T.: Český fašismus a kolaborace 1939–1945, Praha 1999, s. 357–358.

Prameny a literatura:

Český antifašismus a odboj, Praha 1988.

Brabec, J.: Protektorátní kultura pod tlakem kolaborantských projektů (1941–1945), In: Soudobé dějiny 3–4/2002, s. 412–428.

Gebhart, J., Kuklík, J.: Dramatické i všední dny protektorátu, Praha 1996.

Kronika města Slaného, rok 1943.

Leopold, A.: rozhovor, 4. 10. 2005.

Moulis, M.: Mládež proti okupantům, Praha 1966.

Moucha, V.: vzpomínky, 10. 11. 2005.

Nakonečný, M.: Vlajka, Praha 2001.

Pasák, T.: Český fašismus a kolaborace 1939–1945, Praha 1999.

Pernes, J.: Až na dno zrady Emanuel Moravec, Praha 1997.

Stránský J., Hovory k domovu, Praha 1946.

Špringl, J.: Protektorátní vzor mladého člověka, In: Soudobé dějiny 1–2/2004, s. 154–177.

D. Tomášek – R. Kvaček: Obžalovaná je vláda, Praha 1999.

Zteč, roč. 2, č. 7 (1943).

JANA KROTILOVÁ

Konec 2. světové války ve Slaném

Úvod

Při vzpomínce na konec 2. světové války vybaví se snad každému dramatické dny povstání českého lidu proti německým okupantům ve dnech 5.–9. května 1945. Květnová revoluce byla však jen vyvrcholením dlouhého procesu. Český národ se nikdy nesmířil s nacistickou nadvládou a od samého počátku proti ní aktivně bojoval. Události na sklonku r. 1944 nabraly tak rychlý spád, kdy každý soudný člověk pochopil, že „tisíciletá“ německá říše se hroutí. I v době stupňovaného násilí v poslední fázi války byl cítit ve vzduchu závan blížící se svobody.

Po osvobození Slaného Rudou armádou v noci z 8. na 9. května 1945 žilo město v mimořádných poměrech a až do konce června bylo pod ochranou a zároveň i kuratelou sovětských vojsk. Teprve po této době lze charakterizovat události ve Slaném jako pomalý návrat k normálnímu mírovému životu.

Stať o konci 2. světové války ve Slaném bude se proto zabývat přibližně první polovinou roku 1945.¹⁾ Pro lepší pochopení dané doby jsme se pokusili vylíčit děje ve Slaném v širších dějinných souvislostech, nejen v návaznosti na Pražské povstání, ale i ve vztahu k zásadním událostem v Německu i ve válčící Evropě.

Seriózní a nestranné vylíčení průběhu konce 2. světové války se ukázalo jako velice nelehký úkol. Sled událostí probíhal tak rychle, překvapivě a nekontrolovaně, že ani přímý účastník nebyl často schopen se v různých nepřehledných situacích dostatečně orientovat a správně je vyhodnotit. V ulicích se bojovalo, na úřadech se neúřadovalo, v závodech se nepracovalo, ve Slaném tou dobou nevycházela žádný periodický tisk²⁾ a kronikářské zápisy vznikaly mnohdy i s dvoletým zpožděním.

Při absenci archivních dokumentů mají však tyto kronikářské prameny spolu se vzpomínkami účastníků cenu zlata. Nejenže vhodně doplňují oficiální historické statě, ale lépe z lidského hlediska čtenářům přibližují mimořádné ovzduší před 60 lety a dodávají celému dění více plastičnosti. Musíme jen litovat, že takovýchto vzpomínek se nedochovalo více.

Slaný na sklonku 2. světové války

Na přelomu roku 1944 a 1945 vstupovala válka do své poslední fáze. Německo zůstalo na počátku r. 1945 osamoceno. Jen zfanatizované německé ozbrojené síly, zejména jednotky SS v čele s vůdcem Adolfem Hitlerem, věřily své iluzi o nepřemožitelnosti říše a kladly zvláště na východě do poslední chvíle tuhý odpor. Hitler chtěl stále otvírat další fronty, což vedlo k povolávání dalších ročníků mladých Němců do zbraně. Jejich místa v továrnách museli stále ve větší míře

zastávat cizí, totálně nasazení dělníci, kteří byli značně nespolehliví. Množily se sabotáže, docházelo ke snižování výroby; říše se hospodářsky hroutila.

Ani po vojenské stránce na tom nebylo Německo lépe. Po neúspěšné invazi do Sovětského svazu bylo v průběhu r. 1944 osvobozeno Finsko, Rumunsko, Bulharsko, Albánie, větší část Polska, Maďarska a Jugoslávie. Angloamerické oddíly začaly obsazovat italský poloostrov, dále Řecko a postupně osvobodily Francii i Belgie. Na konci r. 1944 stanuly tyto oddíly na Rýně, a tím začal boj o vlastní hitlerovské Německo.

Existoval ale ještě obrovský vojenský potenciál Německa³⁾, který vyvolával nejen obavy, ale i otázku: Jak dlouho potrvá válečná křeč a kolik utrpení a obětí ještě lidstvu způsobí? V té době ale i nejbližší Hitlerovi spolupracovníci počítali s uzavřením separátního míru⁴⁾.

Nacistická oficiální média si zatím nepřipouštěla možnost prohry a v denním tisku to prezentovala velkopansky nabubřelým způsobem. Tak 25. 2. 1945 vyšel v Národním politickém článku Na konci dnešního zápasu bude německé vítězství (vůdcův projev k 25. výročí vyhlášení programu NSDAP) anebo 31. 3. v těchto novinách článek Hlad v zemích obsazených Anglo-Američany (Spojenci před problémem, jakého svět nezažil ani v dobách černé smrti a moru).

V Lidových novinách se to v 1. čtvrtině roku 1945 hemžilo články s narůstajícími výpady proti bolševizmu, Anglii a W. Churchillovi⁵⁾.

V této vypjaté vojensko-politicko-hospodářské situaci stal se i Slaný účastníkem velkého dramatu. Slánským občanům se dařilo den ode dne hůře. Ve městě nastal chronický nedostatek zboží všeho druhu, na trzích nebylo co prodávat a mnozí lidé si drželi domácí zvířata na černo, aby vůbec mohli přežít. Šetřilo se vším, i elektrickým proudem.

Dne 28. 12. 1944 vyhlásila protektorátní vláda mobilizaci mužů ve věku od 17 do 45 let na zákopové práce a později i na kopání nádrží v případě požárů⁶⁾. V lednu a v únoru 1945 probíhal ve Slaném dokonce odvod psů vyšších plemen a odvod koní⁷⁾. V polovině března se začaly stavět z nařízení vojenské správy na 15 výpadevých komunikacích z města zátarasů. Pracovní povinnost se vztahovala zhruba na 1 000 osob.

Příkazy úřadů, neutěšená hospodářská situace a stupňující se bojové akce jen přesvědčovaly české obyvatelstvo města⁸⁾, že válka spěje ke konci, a proto s nastávajícím jarem přibývala i dobrá nálada a optimismus.

Němci ve Slaném, zřejmě přesvědčení o svém vítězství, přebudovávali ještě v prosinci 1944 hotel Pošta na Německý dům a sídlo NSDAP. Nájemcem hotelu a hostinské živnosti se stala Němka Liste Schusterová, bývalá kantýnská v kasárnách.

Na letecké nálety byli obyvatelé Slaného již delší dobu zvyklí. Od dubna 1943 začaly nálety lavinovitě narůstat. Akutní nebezpečí se městu přiblížilo v polovině roku 1944, kdy nad Slaným přelétávaly stovky spojeneckých letounů. Na území Slaného dopadlo 16. 12. 1944 za bývalou chemickou továrnou 7 bomb, které vytvořily pouze krátery.

Pokud za celý rok 1944 bylo napočítáno 44 náletových dnů, pak od 16. 1. do 9. 5. 1945 zaznamenal městský kronikář 47 náletů a 111 leteckých výstrah nebo poplachů. Houkání sirén bylo na denním pořádku; poplachy trvaly někdy jen několik minut, jindy i několik hodin⁹⁾.

Dne 16. 1. 1945 byly zasaženy nedaleké úseky Sudet a ve Slaném lidé zažili do té doby neobvyklý úkaz – na severu byla obloha jeden plamen, ve městě se třásla země, drnčela okna a dveře. Stejně tak tomu bylo i ve dnech 13.–15. února, kdy byly bombardovány Drážďany a Sasko.

Letecké útoky se Slanému nebezpečně přibližovaly. Dne 14. února byla poprvé

letecky napadena Praha; toho dne ráno našli lidé ve Studeněvsi na polích i na silnici plno staniolových proužků a německy psaných protinacistických letáků.

Dne 2. března byl zaznamenán nad Sláným a severně od něho přelet cizích letadel. V boji mezi německými stíhačkami a americkými bombardéry bylo sestřeleno i americké letadlo a 8 členů posádky zahynulo. Mrtví byli pochováni na slánském hřbitově a brzy byly jejich hroby zaplaveny květinami. Gestapo zahájilo přísné vyšetřování¹⁰⁾. Současně byla sestřelena u Třebíze německá stíhačka, jejíž pilot zahynul; druhá německá stíhačka dostala zásah u Vrbičan a musela nouzově přistát. Při tomto náletu bylo na sever od Slaného shozeno 73 trhavých bomb, které dopadly pouze do polí.

Tragický dosah mělo bombardování blízkých Kralup nad Vltavou 22. března. Bylo pobořeno nebo poškozeno na 70 % budov, zabito 136 občanů a bylo i mnoho raněných.

Těžký nálet zažila o 3 dny později i Praha; byla zasažena hlavně severovýchodní část města a zničeny četné továrny. V době tohoto náletu spadlo na Mšecku, v okolí Řevničova a na sever od Slaného 297 malých trhavých bomb, které opět nezpůsobily větší škody.

Od února 1945 se snažili britsko-američtí letci narušovat náhlými útoky provoz na železničních tratích a silnicích. Na Slánsku řádili hloubkoví letci (lidově přezdívání kotláři) na tratích kolem Podlešína¹¹⁾.

Hloubkoví letci se snažili nad jedoucími vozidly s výstrahou, aby vozidla zastavila. Pokud řidiči a strojvůdci neuposlechli, špatně dopadli. Dne 18. 4. večer napadli hloubkoví letci nákladní automobil ČMD, který jel do Srbče pro uhlí. Řidič Václav Coufal ze Slaného byl zabit, ostatní posádka vozu byla zraněna. Stejně tragicky skončilo nákladní auto jedoucí 20. 4. ze Slaného do Loun. Řidič a jeho spolujezdec opět nedbali výstrahy a byli usmrceni.

K největšímu masakru došlo ale v neděli 22. 4. při útoku hloubkových letců na osobní vlak mezi Podlešínem a slánskou zastávkou. Bylo zabito 12 osob včetně strojvůdce Emila Šimy a slánské rodačky Vlasty Věchtové, kterou stačili ještě převézt do nemocnice ve Slaném; 27 osob bylo těžce a přes 30 osob lehce raněno. Útočící letadla se zakrátko po incidentu vrátila a zničila ještě lokomotivu nákladního vlaku na podlešínském viaduktu.

O čtyři dny později 26. 4. dopoledne napadli hloubkoví letci mezi stanicemi Podlešín a Želenice vojenský vlak s transportem 600 mužů. Bylo usmrceno 5 německých vojáků a vlak neschopen jízdy. V dalších několika dnech zde bylo těžce poškozeno 5 lokomotiv, řada osobních a nákladních vozů a zahynulo 43 lidí.

Jak se válka blížila ke konci, přibývalo bojových akcí. V bílichovských lesích se objevili parašutisté, partyzáni a také se zde ukrývali uprchlí váleční zajatci. Všechny tyto skupiny domácí obyvatelstvo účinně podporovalo¹²⁾.

Dne 16. 3. přistál u Bílichova tříčlenný výsadek sovětské zpravodajské služby s velitelem Vladimírem Orlovem a radistou Vladimírem Jakovlevičem Dalgovem¹³⁾. Sedmičlenný výsadek URAN přistál na Slánsku v noci z 24. na 25. 3. Skupina však byla prozrazena, přišla o veškerý materiál a do květnových dnů provozovala jen nepříliš účinnou zpravodajskou činnost. Na Slánsku došlo k výsadekům poměrně pozdě¹⁴⁾.

Když dne 19. března ve 14.20 hod. byl u hájovny Ostrov postřelen Jan Válek a zastřelena služka Libuše Kratochvílová – oba byli zabiti z ruských samopalů – objevili se v lese Okrouhlík mezi Bílichovem a Hřešicemi němečtí vojáci lounské a slánské posádky. Při pátrací akci našli v lese dva parašutisty – jeden byl mrtev a druhého zajali. Navíc zajistili vysílačku, ruční granáty a potraviny, které předali Sicherheitsdienstu v Kladně.

V následujících dnech bylo nalezeno mezi Bílichovem a Hořešovicemi několik ruských padáků s pytlkem, který obsahoval 5 q zbraní. Vše bylo zabaveno kladenským Gestapem¹⁵⁾.

Složité byla i situace ve městě. Slaný se stávalo lazaretním městem. Již 1. 8. 1944 byla zabrána budova nového gymnázia pro vojenský německý lazaret. Pro nemocniční účely se vyklízely další školní budovy a je možné bez nadsázky říci, že školní rok 1944 – 1945 se ve Slaném prakticky nekonal. A nebylo také, kdo by učil. Profesori a učitelé byli již v lednu 1945 nasazeni do různých úřadů jako pomocné síly, někteří byli přiděleni obecním úřadům v okolních obcích.

V zabírání škol se pokračovalo. Byly vyklizeny hudební a hospodářská škola, 24. 1. i budova obchodní akademie a nábytek a sbírky byly přestěhovány do budovy starého gymnázia, kde se zároveň přestalo učit na učňovské škole. Navíc bylo ve starém gymnáziu uvolněno pět místností pro německou obecnou školu a muzeum bylo uzavřeno¹⁶⁾.

V polovině února byl v synagoze uskladněn nábytek ze všech slánských škol a ke konci února se nastěhovali do budovy chlapecké školy na Komenského nám. němečtí uprchlíci.

Koncem dubna došlo i na Schülerheim (Korcův dům) ve Wilsonově ulici a dívčí školu Na Hájích, které měly sloužit nemocným německým vojínům. K nemocničním účelům se dokonce připravovala i kasárna. Pro lehce raněné polního lazaretu bylo využito i baráků ČM strojíren na hřišti Na Hájích. Raněných stále přibývalo. V 2. polovině ledna přivezly tři lazaretní vlaky do slánských rezervních nemocnic další raněné vojíny.

Za tohoto stavu školní vyučování skomíralo. Střídavě se učilo při omezeném počtu hodin na různých místech ve městě, ale i to nakonec přestalo a žáci si chodili pro úkoly do různých hostinských lokálů, do sálu Občanské záložny, do biografu a jinam.

Od 15. února do 19. března byli slánští občané vystaveni smutné „podívané“ – pochodem smrti. To se z evakuovaných táborů na východě v Horním Slezsku přesouvali váleční zajatci směrem na západ¹⁷⁾. Byli mezi nimi Angličané, Američané, Srbové, Francouzi i Rusové. Nocovali po vesnicích ve stodolách a chlévech, a když některý velitel transportu dovolil, nosili jim Češi něco k jídlu. Jinak slánský místní rozhlas denně varoval – podle příkazu Gestapa, aby se občané neopovažovali cokoliv zajatcům dávat, nebo se s nimi jen stýkat. Navzdory tomu solidarita českých lidí se zuboženými zajatci byla obrovská. Ve Slaném se pro ně vařila ve velkých kotlích polévka a shánělo jídlo, peníze i ošacení. Mnohé slánské ženy neohroženě odnášely sebrané věci do okolních vesnic. Z popudu Gestapa došlo k několika zatčením dobročinných osob, které byly odvezeny k výsledku do Kladna¹⁸⁾.

Ve dnech 1. – 19. března procházel slánským okresem transport válečných zajatců v počtu asi 70 000 osob, střezěný hlídkou wehrmachtu. První čtyři skupiny zajatců pochodovaly směrem na Karlovy Vary, pátá skupina se ve Slaném oddělila a procházela přes Písek, Kutrovice, Třebíz a Hořešovice do Mostu¹⁹⁾.

Nemocní zajatci byli odvázeni v železničních vagónech do nemocnic v Chomutově a Falknově (Sokolov). Dne 6. 3. se vlak zdržel v železniční stanici ve Slaném několik hodin a velitel transportu dovolil poskytnout zajatcům jídlo, kuřivo a šatstvo. Kronikář poznamenal, že mnoho rodin bydlících u nádraží toho dne neobědvalo²⁰⁾.

Kromě válečných zajatců procházely městem od začátku února i kolony uprchlíků, kteří přechali před postupující Rudou armádou. Byli to převážně Němci. Přicházeli z německých východních území, hlavně z Horního Slezska, také Sedmihradsko (Sasové) a odjinud.

Němečtí uprchlíci (tzv. národní hosté) na slánském náměstí

Tyto transporty – denně jich Slaným prošlo kolem 1 500 osob – se na noc seřazovaly na náměstí, kde se staly přehlídkou nevýslovné lidské bídy. Měli s sebou vozy opatřené plachtou, které táhly traktory, koně nebo jenom brav. Obědy a večere dostávali uprchlíci v kasárnách, snídaní a kaši pro děti v chlapecké obecné škole. Přenocovali, kde se dalo, ve školách i v sálech hotelů, dobytek umísťovali na noc do stodol a kůlen. Druhý den táhli přes Smečno a Nové Strašecí, údajně do Bavor.

Jedni uprchlíci odcházeli, další přicházeli. Jelikož se jednalo většinou o zemědělské rodiny, byly některé umísťovány k jednotlivým rolníkům na práci.

Začátkem dubna musela být v budově obecných chlapeckých škol zřízena i nemocnice pro uprchlíky, kde 75 nemocných ošetřoval lékař z vojenského lazaretu. Současně děti z Essenu byly ubytovány v bývalém Schülerheimu a později převezeny do Roudnice.

Transportů uprchlíků zv. Trecks však přibývalo, takže pro ně muselo být vybudováno na slánském okrese 32 uprchlických táborů. Nastal problém, jak tyto transporty přesunout do říše²¹⁾. Uprchlíci byli rozděleni do tří pochodových útvarů zv. Marschblock, které měly sraz ve Smečně, Zlonicích a Novém Strašecí²²⁾. Průchod transportů okresem se odhadoval přibližně na čtyři dny, neboť uprchlíci se přesouvali pouze v noci, ve dne odpočívali²³⁾.

Do tohoto „stěhování národů“ začaly čtené přesuny německých vojsk, ať už ku Praze nebo k hranicím.

Koncem dubna se v okolí Slaného objevila i Vlasovova armáda. Tábořila v některých obcích na západ a severozápad od města a mezi 1. a 2. květnem odtáhla směrem na Prahu.

Úřady byly v této situaci celkem bezmocné. Německá správa se ocitla na pokraji kolapsu.

Okresní úřad ve Slaném řídil dr. Jaroslav Procházka, Němcům ve všem povolený, a na slánské radnici již neúřadoval J. J. Pála, neboť od 24. 1. 1944 předsedal nově zřízené správní komisi Jos. Fiala, jehož pravomoci byly silně okleštěné, a navíc vedle 5 Čechů byli v komisi zastoupeni i 2 Němci²⁴).

Ke dni 16. 4. 1945 došlo ke změně ve vedení správní komise; toho dne byl slavnostně uveden do úřadu jako vládní komisař Gustav Seibt, čelný představitel NSDAP, který byl nucen opustit Vídeň po evakuaci města. Vedle toho byl pověřen řízením pobočky RAV pro Slaný²⁵). Byla to změna zcela zbytečná, neboť úřad stále vedl v jeho zastoupení Jos. Fiala a Seibt si nechával k podpisu jen nejzávažnější a říšské věci.

Kulturní život ve městě stagnoval²⁶), nekonal se ani oficiální oslavy či jiné akce. Ještě velitel vojenské posádky pozval městskou správu na slavnost památného dne hrdinů, která se konala v neděli 11. 3. na místním hřbitově a Veřejná osvětová služba (VOS) uspořádala 22. 3. pro obecní zaměstnance ideologické školení, jehož se účastnilo 20 úředníků, ale 15. března a vůdcovy narozeniny 20. 4. proběhly bez oslav a vlajkoslávy. Vyšly jen články v denním tisku²⁷).

Když 1. května 1945 oznámil rozhlas, že v Berlíně zemřel Adolf Hitler, bylo každému jasné, že dny německého panství jsou sečteny. Na úředních budovách byly spuštěny vlajky na půl žerdi a 4. 5. byly sejmuty. V továrnách se nepracovalo, ačkoliv dělnictvo do nich docházelo.

Český národ, stejně jako občané Slaného a Slánska, se s německou okupací nikdy nesmířili. Již od r. 1939 začaly na Slánsku vznikat ilegální odbojové skupiny, i když mnohé o sobě vůbec nevěděly.

Koncem září 1944 se utvořila **skupina ve Smečně** pod vedením lesního rady V. Káry, v níž byli zapojeni i někteří občané ze Slaného.

Začátkem roku 1945 vzniká ve Slaném **Hnutí za svobodu**, vedené št. kpt. Karem Výborným, profesorem ve Slaném. Vedle něho ve skupině působili št. rot. J. Karel, rot. Boh. Hanzlík, odb. učitel ve Slaném, št. kpt. Karel Prášil, ředitel záložny Jos. Mareček aj. Skupina byla organizována vojensky a připravovala mobilizační vyhlášky²⁸). V březnu a dubnu organizovali jmenovaní důstojníci spolu se záložními důstojníky první vojenské čety. Hnutí za svobodu mělo spojení s ilegálními organizacemi KSČ a s ilegálními pracovníky v Lánech a Kralupích²⁹), a také s již jmenovaným Václavem Károu ve Smečně, který byl v kontaktu s partyzány.³⁰

Ilegální skupinu „SLANÝ“ založil na jaře 1945 Karel Kučera, major v záloze a emeritní ředitel banky, který také ustavil tzv. „Kučerův národní výbor“. Ten byl později nahrazen okresním a místním národním výborem.

U vzniku **ilegální skupiny Černý lev** v dubnu 1945 stáli št. kpt. Bulíř a tajemník Stožický. Pplk. Kutman řídil obranu města, mjr. Kučera vedl městskou policii a št. kpt. Švarc měl na starosti dopravu.

Kromě toho již delší dobu v ilegality pracovali slánští sokolové a skupiny politických stran. Skupinu soc. demokratů vedl odb. učitel Bohumil Hanzlík a prof. Karel Výborný, skupinu českých socialistů vedl tajemník Jar. Stožický a učitel Václav Vojtěch, komunisté měli v čele náměstka nemocenské pojišťovny Fr. Dufka a št. kpt. Bulíře. Skupinu Vzájemnosti vedl její ředitel Jos. Braun a řidič Jos. Karbus. Ke konci dubna byl přizván k součinnosti s ilegální skupinou K. Kučery odb. učitel Karel Pejša, zástupce strany lidové.

Bezpečnostní sbory měly nařízenou pohotovost již před 4. květnem, kdy 14členná bývalá uniformovaná obecní policie byla ve službě.

V posledních týdnech před revolucí byly podle směrnic letáku ministra exilové vlády Huberta Ripky konány přípravy na zřízení národních výborů³¹⁾.

Nakonec je nutné zmínit se o činnosti skautů, kteří se účastnili četných sabotážních akcí, řízených št. kpt. Jos. Marečkem. Skauti později při převratu pomáhali posádkovému velitelství ve Slaném.

Revoluční dny 5.–9. 5. 1945 ve Slaném

Již v předvečer povstání 4. května se situace v Praze i na jiných místech protektorátu silně radikalizovala. Po vypuknutí Pražského povstání zasáhla revoluční vlna další česká a moravsko-slezská města a lavinovitě se šířila. Bylo to povstání živelné, spontánní, mnohdy nekoordinované, i když už týdny předtím byly zaznamenány snahy o organizaci průběhu bojů. Na počátku r. 1945 se podařilo položit základy budoucího ústředního orgánu České národní rady (ČNR), která se definitivně ustavila 29. dubna 1945. Vzápětí vznikl i pražský **revoluční Ústřední národní výbor**.

V pátek večer 4. května začaly mizet v Praze německé nápisy a vyhlášky, odstraňovaly se německé štíty a firmy a na ulicích bylo vidět více než jindy hloučky lidí; docházelo i k drobným potyčkám s Němci. Proto se rozmisťovaly vojenské hlídky a stavěly zatarasy.

Přesné zprávy o přípravách na povstání v Praze došly téhož večera i do Slaného. Také zde večer a v noci na 5. 5. byly všude odstraňovány německé nápisy a na pokyn městské policie a za pomoci občanů byl zaházen podkop na Pražském předměstí, připravený k podminování a vyhození benzinových nádrží fy brí Zikmundové.

Ve vypjaté atmosféře v Praze, kde skupiny civilistů odzbrojovaly německé vojáky, konala se na Tylově nám. v místnostech Bratrství (Včely) **schůze dělnických zástupců** z Prahy, Berouna, Kladna a Plzně, kterou svolalo ilegální odborové hnutí s jediným bodem programu – přípravy na ozbrojené povstání.

Volání Pražského rozhlasu ve 12.33 hod. 5. 5. se stalo mezníkem ve vývoji událostí, počátkem povstání českého lidu. Od té chvíle byly zraky celé země upřeny k bojující Praze s obavami o její osud. Pražanům se podařilo ovládnout hlavní poštu a vyřadit některé telefonní linky, takže řada německých vojenských útvarů zůstala bez zpráv. Němci se ocitli v defenzivě.

Po poledni byl na příkaz ČNR zatčen předseda protektorátní vlády R. Bienert, právě když chtěl vyhlásit ukončení protektorátu a za podpory K. H. Franka sestavit novou loutkovou vládu Českomoravské republiky.

Hitlerův nástupce velkoadmirál Dönitz byl 5. 5. rozhodnut složit zbraně vůči západním mocnostem, ale na východní frontě chtěl pokračovat v boji, aby uchránil Němce před bolševizmem. Německé vojenské kruhy měly životní zájem udržet Prahu jako nejkratší cestu na západ pro jednotky umístěné ve východních a severovýchodních Čechách – pro přechod početného vojska Schörnerovy armády³²⁾.

Dne 5. 5. odpoledne se ujala řízení povstání ČNR a k ní se připojili i ti, kdo si postup akcí představovali jinak a původně chtěli vést povstání sami.

Ve Slaném probíhala sobota 5. 5. v naprostém klidu a možno říci, že byla nejúspěšnějším dnem povstání. Všude v ulicích vlály od časného rána čs. vlajky a vlajky spojenců, nikde se nepracovalo a občanstvo s velkým průvodem i s hudbou dorazilo před radnici. Zde ještě za ranního soumraku zástupci čtyř povolených stran zvolili **revoluční místní národní výbor** v čele s Jos. Karbussem, a potom i **revoluční okresní národní výbor** s předsedou Jos. Braunem.

Z ilegálních čet byl utvořen **1. pěší prapor**, jehož velitelem se stal aktivní št. kpt. Schimmel z Lán. Ráno nastoupili čs. důstojníci a vojáci do pohotovostní služby. Vojenským velitelem města se stal pplk. Alois Špeta, jeho zástupcem pplk. pěchoty Štěpán Kutman, posádkovým a policejním velitelem major pěchoty Karel Kučera a vojenským referentem ONV št. kpt. dělostřelectva v z. Karel Výborný.

Vojenské službě byl hned k dispozici prapor dobrovolníků o dvou rotách vytvořený št. kpt. Jos. Marečkem. Ještě před vypuknutím revoluce měl tento prapor 12 důstojníků a 286 mužů, ale pouze 15 pušek a několik pistolí. Stejně jako v Praze trpěli povstalci chronickým nedostatkem zbraní a střeliva, které si museli obstarávat nejrůznějšími způsoby. V noci na 5. května byla tato výzbroj rozmnožena na 51 pušku, 34 ruční granáty a 35 pancéřových pěstí s 250 ostrými náboji. To všechno povstalci získali od německých vojáků, kteří houfně dezertovali z kasáren a zbavovali se zbraní.

Českému vojenskému velení se dali k dispozici vrch. strážmistr Jan Hajšman, ustanovený zástupce velitele uniformované obecní policie (býv. velitel policie Václav Ctibor byl mezitím zatčen), dále okresní velitel četnické stanice kpt. Polák s veškerým mužstvem a místní Národní garda se št. kpt. v z. Vladimírem Křečkem.

Během dne obsadila česká policie a četnictvo poštu, telegraf, nádraží, státní úřady a důležité podniky, takže místní národní výbor ovládl zcela situaci ve městě a okolí.

V kasárnách byla sice německá posádka s 800 dobře vyzbrojenými muži, Němci však byli těmito rychle organizovanými akcemi zaskočeni, že se nezmohli na odpor. Téhož dne se kasárna stala útočištěm pro německé civilisty ze Slaného.

V 7.30 hod. ráno sjednala důstojnická deputace (št. kpt. Bulíř, zpravodaj praporčík Stočes a rotmistr Dlouhý)³³⁾ schůzku delegace MNV s velitelem kasáren hejtmanem Reinhardem. Aktéři po objasnění situace žádali striktně kapitulaci německé posádky ve Slaném. Velitel byl velice překvapen, stále očekával vyšší rozkazy. Mezitím vstoupili zástupci MNV a ujali se dalšího jednání. Byly stanoveny podmínky, že německé vojsko i němečtí příslušníci zůstanou v kasárnách, nepoužijí zbraně, a naopak česká strana zaručí klid a pořádek.

Během jednání se shromáždil před branou kasáren značný dav lidí a za každou cenu se chtěl dostat dovnitř. Němci začali činit protiopatření – proti vratům namířili kulometry a zesílili stráž. Přítomní čeští důstojníci pověřeni zajištěním dojednaného pořádku u kasáren hned zakročili. Přesto však došlo k jednotlivým incidentům z německé i české strany.

V tomto okamžiku nikdo nemohl tušit, že podmínky sjednané s německým posádkovým velitelem budou ze strany Němců dodrženy jen do pondělního rána 7. května. Zatím ONV a MNV mohly klidně zajistit Němce, zrádce a kolaboranty včetně jejich majetku. Četnictvo a policie odvedli na 70 osob do věznice okresního soudu.

Kolem 10. hod. dopoledne se rozhodlo 8 německých četníků opustit stanici³⁴⁾ a odjet nákladním autem k německé posádce do kasáren. To zpozorovali někteří občané a chtěli četníky zadržet. V tu chvíli přijíždělo od sokolovny těžké zásobovací nákladní auto org. TOT, naložené vojenskými zásobami a doprovázené několika německými vojáky. I toto auto rozvášněný dav zastavil, a když nedosáhl toho, aby se četníci stáhli do stanice, vrhl se na oba vozy, odzbrojil četníky i vojáky, kteří chtěli střílet, a zbil je do krve. Jen s velkým úsilím odvedli naši četníci lehce raněné německé četníky do stanice, kde se jim dostalo nejnutnějšího ošetření a pod ochranou naší policie byli odvezeni do kasáren. (Mezi nimi byl

i český zrádce Rudolf Kalina.) Všechny zásoby, zbraně a munici lid rozchvátíl a německou četnickou stanici zdemoloval.

Po tomto incidentu vystoupil před shromážděným davem na zabavené auto náměstek předsedy ONV Václav Vojtěch, aby přečetl slavnostní manifest ONV³⁵⁾, a byl odměněn neutuchajícími ovacemi. Všude byly ulice plné lidí. Manifest MNV přečetl z portálu Benešova obchodu předseda MNV Jos. Karbus. Potom prošel průvod městem před radnici, kde účastníci zazpívali čs. národní hymny a ještě vyslechli krátký projev Jos. Karbuse.

Představitelům nově ustaveného ONV bylo hned na počátku povstání jasné, k čemu může ve vypjaté revoluční situaci ve městě dojít. Proto již 5. 5. vyšla vyhláška č. 1, která nejen vybízela občany k ochraně veřejného klidu a pořádku, ale zároveň přesně definovala, co se považuje za trestné činy, před nimiž občany důrazně varovala³⁶⁾.

Další hodiny byly vyplněny zajišťováním zbraní a střeliva (hlavně ručních granátů) pro povstalce. Ve správkárnách aut zabavili Češi všechna německá vozidla, a pokud byla schopná jízdy, použili jich k přepravě zbraní a střeliva z okolních německých muničních skladů, zejména z Hříškova, kterého se již zmocnili tamní občané.

Na nádraží ve Slaném zadrželi povstalci proviantní vojenský vlak s 50 vagóny proviantu a třemi vagóny třaskavin. Byl posunut na postranní kolej vedoucí do Příbylovy továrny a od začátku stráženo policií. Poblíž zastávky drážní zaměstnanci přerušili trať rozšroubováním kolejí.

Na všech výpadech i postranních silnicích vedoucích do města a uzavřených dřevěnými zátarasy (jež dříve pořídili Němci) stály stráže čs. vojska. Na důležitých spojkách a křižovatkách kolem města hlídkovali i partyzáni.

A právě partyzánům se večer 5. 5. podařilo přepadnout autobus s prchajícím kladenským Gestapem. Osm gestapáků bylo zabito a ukořistěná munice a zbraně byly později odevzdány na posádkovém velitelství ve Slaném. Mnoho z kořisti MNV rozdál nebo rozprodal slánským občanům.

Kolem poledne zaznamenali ve Slaném zoufalé volání pražského rozhlasu o pomoc. Bylo vypraveno několik nákladních aut se střelivem z Hříškova do Prahy. U Berouna však byla auta napadena německými hloubkovými letci. Při ostřelování zraněný řidič Karel Průcha ze Slaného cestou do nemocnice v Berouně zemřel. V neděli 6. 5. bylo vypraveno Praze na pomoc další nákladní auto s 30 ozbrojenými muži.

V sobotu a v neděli, kdy byl ve Slaném poměrně klid, v Praze, která se stala městem barikád, se tvrdě bojovalo. Lidé podle možnosti sledovali boj o rozhlas³⁷⁾, všude chtěli slyšet, že Praha bojuje, že Praha ještě žije. ČNR vyzývala i venkov ke stavění barikád, zátarasů a překážek na silnicích a železnicích. Pražské povstání přešlo do defenzivy.

Pondělí 7. 5. bylo ve Slaném dnem velkého napětí a nejtěžším dnem pro MNV. V noci na 7. 5. byl z Prahy dosazen do slánské německé posádky nový velitel mjr. Berndt. Tento čin pozici německého vojska už nezachránil, ale situaci ve městě značně zkomplikoval. Berndt porušil slovo svého předchůdce.

Nejdříve Němci obelstili čs. stráž u kasáren smyšlenkou, že německý parlamentář půjde pod ochranou slabé stráže vyjednávat s MNV, načež německá posádka odzbrojila nejen stráž u kasáren, ale také u zátarasu u Sloupu a přes energický protest Jos. Karbuse a Jos. Fialy Němci částečně odzbrojili naše hlídky i důstojnictvo.

V 7 hod. ráno vjela do města 4 nákladní auta se 2 prapory pěchoty, vyzbrojená kulomety a pancéřovými pěstmi. Předtím Němci znovu obsadili úřady, radni-

ci, železnici a poštu, a navíc se zmocnili pracně nashromážděných zbraní, až na nepatrnou část, kterou se na poslední chvíli podařilo ukrýt. Několik čs. vojáků zůstalo v kasárnách jako rukojmí, ale později byli propuštěni.

Německé oddíly, které dojely před radnici, měly absolutní převahu. Kritickou situaci zvládl velitel naší posádky pplk. Alois Špeta, který spolu se št. kpt. K. Výborným a předsedou MNV Jos. Karbussem vyšli po zuby ozbrojené německé posádce vstříc a doprovodili německého velitele k radnici, aby zabránili krveprolití. Na náměstí tou dobou byla v pohotovosti obecní policie, skupina partyzánů a několik ozbrojených občanů.

Po krátkém jednání na radnici odešla do kasáren deputace zastoupená předsedou MNV Jos. Karbussem, pplk. A. Špetou, býv. předsedou správní komise Jos. Fialou a št. kpt. K. Výborným, aby vyjednávala s mjr. Berndtem. Ten zdůvodňoval obsazení města tím, že Slaný bylo prohlášeno za lazaretní město, a proto musí být zachován průjezd městem. Za to Berndt přislíbil předat naší posádce proviantní vlak o 31(?) vagoněch a souhlasil s tím, aby čs. vlajky zůstaly na svých místech; neprodleně odstraněny musely být jen sovětské vlajky. Největším úspěchem vyjednávání byla pro MNV skutečnost, že nemusel znovu propustit již zajištěné kolaboranty a zrádce. Další jednání s německým velitelem probíhala během následující noci.

Ve 12 hod. v poledne se německé jednotky stáhly zpět do kasáren. Občanstvo mělo volnost pohybu a v odpoledních hodinách se shromáždilo na náměstí, aby vyslechlo rozhlasový projev MNV o dohodě s německým posádkovým velitelem. Na konci projevu došlo k nepochopitelnému činu, když nad náměstím přeletělo německé letadlo a zahájilo palbu do lidí; při útoku bylo zraněno několik osob.

Naše vojenské čety svedly toho dne úspěšný boj s prchajícími jednotkami SS u hrdlívkého hřbitova. Akci vedl poručík v z. Jaroslav Mareček, účetní ze Slaného, který byl v boji těžce zraněn.

Mezitím jiné oddíly SS útočily na Prahu ze severovýchodu, severu a jihu. V Praze stoupal počet obětí. Němci se nechtěli vzdát a vůbec nebrali v úvahu, že 7. 5. ve 2.41 hod. Německo podepsalo protokol o bezpodmínečné kapitulaci vůči všem spojencům³⁸⁾.

V noci na úterý 8. května při dalším jednání s německým velitelem docílil pplk. Špeta, že od 8. hodiny ranní budou předány českým bezpečnostním sborům, tj. četnictvu a policii, všechny důležité vojenské objekty včetně skladů a proviantního vlaku na nádraží, kromě kasáren. Jejich ochranu přejali většinou neozbrojení Češi. K tomu jim Němci svěřili i svoji polní nemocnici v nové budově gymnázia, plně obsazenou raněnými a nemocnými německými vojíny. Po převzetí nemocnice zde Češi našli sklad zbraní, ručních granátů a střelivo, jimiž se vyzbrojilo četnictvo, policie i civilní obyvatelstvo. Zajištěna byla také lékařská zařízení, roentgeny, přístroje, léky, obvazy i potraviny.

Mezitím došla i do Slaného zpráva o kapitulaci Německa, která vstoupila v platnost od 24.00 hod. 8. května a kterou zdejší Němci, právě tak jako jinde, neuznávali. Situace zůstávala nadále velice napjatá.

Ještě před polednem začaly městem projíždět od Mělníka a Velvar ustupující silné německé sbory, které pokračovaly dále na Karlovy Vary a jejichž frekvence vyvrcholila ve večerních hodinách. Některé oddíly měly za úkol evakuovat polní nemocnici ve Slaném, ale nebyl již čas ho splnit. Proto byli z nemocnice vyzvednuti jen lehce ranění a nemocní. Zmatený ústup trval až do 22.30 hod., kdy ke Sloupu dorazil předvoj ruských pancéřových sborů.

Do této chaotické a nepřehledné situace se prolínaly akce partyzánů, organizované většinou parašutisty, ale i některými četníky a důstojníky. Partyzáni

rozněcování zprávami o řádění Němců a SS-manů hlavně v Praze vrhali se na ujíždějící německá vozidla, zajímali posádky a zmocňovali se kořisti.

Také městská policie ve Slaném napadla ostřelováním 13 vojenských nákladních aut v Palackého ulici. Při přestřelce byli smrtelně zraněni Václav Zíka, Fr. Šroubek a Bohumil Holý, všichni ze Slaného, kteří se výpadu na Němce spolu s policií zúčastnili.

Ve 14 hod. byl pozván na radnici mjr. Berndt, kde ho náš velitel pplk. Špeta opět vyzval ke složení zbraní. Německý velitel zase odmítl, ale slíbil, že Němci vydají kasárna neporušená a předají proviantní vlak (kolikrát už ho předali – pozn. autora), jenž měl být vyhozen do povětří.

Kolem 17. hod. bylo pozorováno, že německá posádka provádí v kasárnách opevňovací práce, buduje zákopy a kulometná hnízda. Byl to už jen projev zoufalství³⁹).

Ve 20.10 hod. byl odposlechnut rozhovor německého velitele, ve kterém hlásil do Kralup, že ustoupí s posádkou na Karlovy Vary. A skutečně k večeru začaly ujíždět uvedeným směrem kolony vozidel s vojíny, ženami i dětmi. Byl to velice zmatený útěk, zvláště když byly zabarvovány, odstraňovány nebo špatně orientovány silniční ukazatele. Do toho úprku zaznívaly z okolí Slaného rány z pušek a kulometů, z lesů houkaly pancéřové pěsti, jimiž byly ostřelovány ujíždějící vozy německé branné moci.

Ve 21 hod. oznámil velitel, že německá posádka opouští kasárna a žádal o převzetí. Přesto se strhla větší přestřelka mezi hlídkami na nádraží a kasárnami, kde byl celý den pozorován, jak už bylo řečeno, podezřelý ruch. Nastaly obavy, aby odtud nedošlo k přepadení města. Civilní obyvatelstvo se proto uchýlilo do krytů a sklepů.

A právě v době, kdy pracovníci MNV a čs. důstojníci přebírali kasárna – bylo 22.30 hod. – dorazily na okraj Slaného U Sloupu první ruské tanky⁴⁰).

Čelný ruský tank vystřelil ránu na výstrahu směrem k městu, další tanky popojely dopředu, zastavily se a čekaly, zda Němci nezačnou útočit. Asi po 5 min. se přiblížil od města nepřehledný transport německých vozidel. První přejel zábranu velký vůz nacistů černé barvy, za ním autobus bývalé říšské pošty a velký nákladní autobus s ozbrojenými vojáky. Jakmile Němci spatřili ruské tanky, zhasili světla. Ruský tank vpředu zničil první dva německé vozy, jiný tank vyřídil další německý vůz, ze kterého bylo stříleno kulomety a automaty, a zapálil jej. Záře hořícího vozu osvětlila bojiště jako ve dne. Rozpoutalo se dvacetiminutové peklo. Tanky stojící směrem od Písku odpovídaly na střelbu z kasáren. Poznenáhlu vřava utichla a byly slyšet jen ojedinělé rány. Jeden dělový výstřel zasáhl dům důchodního Josefa Peterky. Němci bezhlavě prchali, kudy se dalo. U Sloupu ruská sestra ošetřovala 3 raněné Rusy, zasažený německý vůz v zábraně dohořival, boj ustal. Bylo 23.45 hod. a první ruské tanky vjely do města. Právěčas.

Od Mělníka se blížilo na 5 000 SS-manů a zdejší německá posádka byla připravena se mstít. Těsně před příjezdem Rudé armády vystřelili Němci z Jiráskovy ulice pancéřovou pěst, urazili roh Městské spořitelny a tlakem vzduchu se roztránila všechna okna v Grandhotelu, ve spořitelně, u kupce Hrdého a jinde. Kasárna však byla zajištěna a mnoho Němců uteklo do polí. Na cestě do centra města museli Rusové překonat jen několik malých překážek. Potom se jim od zdejšího obyvatelstva dostalo tak vřelého uvítání, až byli překvapeni.

V noci na středu 9. 5. se ještě porůznu snažila projet městem německá auta obsazená vojáky, SS-many i civilisty. Posádky vozů byly většinou odzbrojovány, pozatýkány, ovšem živelné akce se někdy neobešly bez krveprolití.

Příjezd Rudé armády do Slaného

Ruské tanky projížděly Masarykovým náměstím, kde se jen krátce zastavily a pokračovaly rychle ku Praze⁴¹⁾. Proud ruských oddílů trval až do 4. hod. ráno, pak nastala delší přestávka. Toho využily prchající německé jednotky, které napadaly a ohrožovaly střelbou občany. Po uvedené pauze projížděla Rudá armáda Slaným celý den.

Od 01.10 hod. v noci rozhlas opakovaně vyzýval Němce, aby složili zbraně, neboť uplynulo více než 24 hodin, kdy vstoupila v platnost Dönitzova kapitulace pro všechny německé branné síly.

Před 5. hodinou ráno se snažila projet u nádraží z města 2 vojenská auta s přívěsem, která bezcílně střílela v ulicích a pak i po hlídce u nádraží. Hlídka v prvním voze však zastřelila 2 vojáky a 18 jich zajala; ve druhém voze zastřelila 4 vojáky a 28 jich zajala. Kromě toho zajistila ve vozech zbraně a střelivo.

K další srážce došlo na téměř místě o hodinu později. Z Wilsonovy tř. přijíždělo 6 těžkých nákladních aut plně obsazených příslušníky SS. Snažili se projet z města a stříleli po občanech. I jim se postavila na odpor stráž, která hlídala proviantní vlak na nádraží. Když Němci zjistili, že neprojedou, postavili se Čechům se zbraní na odpor. Poměr sil byl nerovný, proto stráž rychle telefonicky přivolala posilu z obecní policie a četnické stanice, a teprve potom byli SS-mani zdołáni. Sedm mužů SS bylo usmrceno a 18 zraněno. Mezi prchajícími bylo i několik žen a dětí. Na české straně nebyl nikdo zabit ani zraněn. Hlídka ukořistila pušky, střelivo, kulometry, a dokonce zabité prase a drůbež.

V 10 hod. dopoledne došlo konečně k obsazení kasáren; byli zajati 2 důstojníci a 20 mužů. Ti se pak podíleli na odstraňování min na nádvoří. Po zajištění

zbraní a střeliva mohl být v 18 hod. večer ubytován v kasárnách prapor čs. vojska. Bylo to však na velice krátkou dobu.

Ještě 9. května v časovém rozmezí 12.23–13.15 hod. slyšeli slánští občané poslední houkání sirén. Letecká výstraha upozorňovala, že německá letadla bombardují – vlastně po ukončení války – česká města (Mělník, Mladá Boleslav).

Nepochopitelný výjev se toho dne udál na Masarykově nám., kdy před radnicí zastavilo osobní auto s označením německého Červeného kříže a z něho vystoupili 2 důstojníci. Domáhali se na tajemníkovu dr. Grohmannovi nějakých opatření. Držého jednání si povšiml projíždějící ruský důstojník a odvedl oba německé důstojníky do budovy posádkového velitelství. Tam je vyšetřil, vrátil se k autu a vyházel z něho větší množství ručních granátů, několik pušek a automatů.

V okolí Slaného trvaly stále přestřelky, ve mšeckých a smečenských lesích i směrem na Blahotice a Zlonice. Všude byli zneškodňováni a zajímáni němečtí vojáci, které partyzáni přiváděli do Slaného. Na 30 000 zajatců bylo shromážděno na hřišti S. K. Praga a v sokolovně. Zajatci byli postupně odesíláni v doprovodu stráží do Loun.

Porevoluční vývoj

O půlnoci na 8. května 1945 skončila kapitulací Německa 2. světová válka, 9. květnem vyvrcholilo Květnové povstání českého lidu proti německým okupantům. Život ve Slaném se jen pomalu dostával do normálních kolejí. Trvalo několik týdnů, než město opustili němečtí váleční zajatci, byly zajištěny nepřátelské osoby, bezpečnost a zásobování obyvatel a došlo alespoň k nejnútnejšímu obnovení průmyslové a zemědělské výroby. Úřadům také připadla starost o navrátilší se z koncentračních táborů, o nuceně nasazené a jinak postižené občany. K obnově školství a zdravotnictví došlo až v průběhu celého roku.

Dne 12. 5. 1945 převzal ochranu města i celého slánského okresu sborový velitel Rudé armády generálmajor Jamanov. Rusové pak zůstali ve Slaném do konce června 1945.

Období od 5. května do konce června částečně dokumentuje 10 revolučních vyhlášek, které vydával ONV ve Slaném⁴²⁾. Tyto vyhlášky po létech dokazují, jak orgán státní správy, vzniklý před revolucí se všestranně staral o řádný poválečný vývoj, a musel počítat nejen s potřebami obce, ale také s negativními jevy, které doba přinášela. Je zde obsažena řada výzev obyvatelstvu a také varování před trestnou činností, s níž ONV neúprosně bojoval.

Vyhláška č. 3 se týkala zajišťování Němců, zrádců a kolaborantů. Tuto činnost vyvíjely i jednotlivé MNV na obcích. ONV vybízely i samotné občany, aby se aktivně podíleli na vyhledávání osob nepřátelských států; stížnosti pak měly být opodstatněné a zodpovědné a nemělo zde být místo pro malicherné osobní spory⁴³⁾.

Ještě po 9. květnu projížděly městem ve dne v noci nekonečné kolony aut. Brzy nato byla částečně obnovena osobní autobusová i železniční doprava. Ve dnech 11.–14. května se postupně do frekvence vojenských motorových vozidel a tanků začínaly mísit vozy tažené koňmi, až zcela koňské potahy převládly – to projížděl ruský trén. Zároveň s ním bylo hnáno velké množství dobytka, vepřů a skotu.

Vyhláška č. 4 se zabývala zaměstnáváním osob povoláných k vojenské službě, bezpečnostními opatřeními ve městě a okolí a hlavně o převzetí slánského okresu do ochrany sovětské branné moci. Velitelství Rudé armády s genmj. Jama-

Vozatajstvo Rudé armády v Třebízského ulici

novem přijelo do Slaného 11. 5. večer. Narychlo se opatrovaly byty v soukromí; generál s chotí byl ubytován v Pálově vile v Máchově ulici. Druhý den večer vykonal gen. Jamanov oficiální návštěvu na okresním úřadě, kde především prohlásil, že bere město i okres pod svoji ochranu do té doby, než převezme správu naše vláda a čs. branná moc. O několik dní později vydal velitel rozkaz č. 1 o zavedení pořádku a odevzdání zbraní, střeliva, jakož i německého majetku Rusům.

Ještě před příchodem Jamanovova štábu musel náš čs. dobrovolnický prapor vojska opustit po jednodenním pobytu kasárna a přestěhovat se do školy na Komenského nám. Do kasáren přišel pluk Rudé armády a získal tak zařízení a zásoby všeho druhu. Současně obsadila Rudá armáda hotel Pošta, Grandhotel, dívčí školu na Hájích a staré gymnázium.

Dne 10. 5. v 15 hod. se konal slavný pohřeb 3 ruských hrdinů na místním hřbitově. Poměr obyvatelstva k osvoboditelům byl srdečný a přátelský; dojemně bylo chování Rudoarmějců k dětem. Jen někteří hospodáři si stěžovali na spásání jeteliny a nadějně úrody. Proto ruské velitelství vydalo rozkazy pokud šlo o ochranu soukromého majetku. V neděli 13. 5. se konala v kostele sv. Gotharda děkonná bohoslužba za ukončení války za neobvyklé účasti obyvatelstva.

V polovině května se oteplovalo a ve městě bylo plno nečistot, zvláště když projždění aut se znásobovalo a průhon dobytka neustával. K tomu nastal katastrofální nedostatek vody; velké množství vody ovšem spotřebovávala kasárna. Na odstraňování škod a nepořádků v ulicích byli proto nasazeni zatčení Němci a čeští kolaboranti, jejichž počet stoupl na 90 osob. Obavy z nakažlivých nemocí se naplnily až později.

V noci na 15. května prošel Slaným poslední velký transport zajatých Němců. Přes 20 000 jich nocovalo na louce za železničním náspem u plovárny a ráno pokračovali do Loun. Ten den se rozsvítilo veřejné elektrické osvětlení, zatím sice jen na křižovatkách, a hlavně pomínil zákaz zatemňování.

V obchodech však nebylo stále co prodávat, a proto většina jich zůstávala uzavřena. Lidé se jen pomalu vraceli do práce. Postupně se obnovovaly tabulky s českými nápisy a vracely se staré názvy ulic.

Po polovině května začal další exodus obyvatelstva – vraceli se internovaní z koncentračních táborů a dělníci pracující na nucených pracích v Německu⁴⁴). Přijížděli autobusy, vlaky, ale i na kolech a pěšky. Na nádraží byla pro ně zřízena služebna ČsČK⁴⁵). Předním úkolem zástupců města a okresu se stalo zlepšení nedostatečného zásobování obyvatelstva. ONV vydal vyhlášku č. 5, v níž apeloval na zemědělské dělnictvo k zajištění sklizně a zakazoval mu přestup do jiných pracovních oborů. Zároveň byl zemědělským pracovníkům ze Sudet a ze Slovenska zakázán návrat do jejich domovů. S případnými provinilci mělo být jednáno jako se škůdci národa.

To však stále nestačilo. Na polní práce k místním rolníkům byli vysláni němečtí uprchlíci v počtu 170 osob a slánští, dosud nezajištění Němci. V červnu bylo přivezeno do Slaného dalších 658 německých příslušníků, převážně žen, aby vypomáhali na polích. Nakonec došlo i na domácí obyvatelstvo. Byla vyhlášena pracovní povinnost v zemědělství pro žáky vyšších tříd a všechny ženy byly povolány na okopávání řepy. Z ČM strojíren a dalších podniků docházelo pracovat 1 200 osob vždy odpoledne na pole blahotického velkostatku.

V poválečné atmosféře Slaného byly i dny zábavy a kulturního rozptýlení. Na Hájích se denně konaly večerní koncerty, při nichž sovětští vojáci tančili s našimi děvčaty. Dne 24. 5. uspořádal MNV pro Rudou armádu v divadle Večer české hudby za účinkování spolku Dalibor. „Večer“ měl takový ohlas, že musel být opakován pro veřejnost. V bio Humanita se promítaly ruské filmy, mezi nimi i propagační film Sevastopol.

Konečně nadešel den, kdy občané Slaného mohli důstojně oslavit konec války. V neděli 27. května uspořádaly MNV a ONV lidovou manifestaci, které se účastnilo 15 000 lidí. Pochodovaly různé korporace, mezi nimi čs. i ruské vojenské jednotky. Průvod prošel Wilsonovou, Brožovského, Třebízského a Husovou třídou na náměstí, kde byly vztyčeny čs. a ruské vlajky a konala se vzpomínka na padlé hrdiny. Po smutečním chorálu a písni Ktož jsou boží bojovníci zazněly proslovy předsedy ONV Jos. Brauna, ruského plukovníka Golovina a za čs. vládu promluvil ministr výživy V. Mayer a poslankyně A. Hodinová-Spurná. Slavnost ukončil tiskový a kulturní referent ONV Václav Vojtěch, který přednesl pozdravný telegram prezidentu republiky. Potom se konal lidový koncert a veselice na Hájích.

Ten den byly vypraveny vlaky se zdravotnickými potřebami a šatstvem do Prahy a Terezína. Vlajková výzdoba zůstala ve Slaném až do konce května.

Ještě v červnu bylo ve Slaném a okolí mnoho nevybuchlé munice a pohozených ručních granátů. Proto byl také vyhlášen zákaz vstupu do bývalého lomu Na dolíkách⁴⁶).

Od 1. 6. byly obnoveny pravidelné zájezdy kladenského divadla do Slaného. Jen podmínky pro školní výuku se nezlepšily, i když 6. 6. byl v sále Občanské záložny zahájen 1. pracovní den profesorů a učitelů slánského okresu⁴⁷). V novém gymnáziu sídlila divizní nemocnice, tentokrát čs. vojsk gen. Svobody, jiné školy obsadilo ruské vojsko, po německých uprchlících byli v obecných chlapeckých školách internováni místní Němci v počtu 87 osob⁴⁸). Místa vyučování se měnila. Sály, ve kterých se po půldnech začalo vyučovat, případly v krátké době

Průvod občanů ve Slaném v květnových dnech 1945

jinému uživateli. A tak si žáci některých škol chodili stále jednou týdně pro úkoly⁴⁹⁾.

ONV Slaný nepřestával stále pátrat po lidech, kteří se jakýmkoliv způsobem zdiskreditovali s německými okupanty. Ve vyhlášce č. 6 z 29. 5. vyzval úřad české občany, kteří byli organizováni ve Vlajce, v Lize proti bolševizmu, spolupracovali s Němci anebo zažádali o přiznání německé státní příslušnosti, aby se do 24 hodin přihlásili pod přísným trestem na velitelství uniformované policie ve Slaném a na venkově u příslušné četnické stanice⁵⁰⁾.

Ve vyhláškách č. 7 a 8 ONV znovu apeloval na občany, aby nastoupili do práce, zvláště do zemědělství a hornictví. Kdo neměl potvrzení od zaměstnavatele, neobdržel potravinové lístky. A nakonec se ONV obracel na ty občany, kteří při obsazování bývalých Sudet se neoprávněně zmocnili jakéhokoliv majetku, aby ho nejpozději do 15. 6. odevzdali příslušným národním výborům⁵¹⁾.

Na podporu raněných a postižených v bojích za svobodu byl při ONV zřízen fond ve výši 595 000 K. Současně probíhala prezentace dobrovolníků z řad partyzánů, příslušníků revolučních gard (RG) a bojovníků na barikádách pro Sbor národní bezpečnosti (bývalé četnictvo). Svaz osvobozených politických vězňů se sešel k poradě 13. 6. v sále Občanské záložny.

V 2. polovině června Rudá armáda začala opouštět nejprve okres, později i město, odkud 30. 6. odjeli poslední Rudoarmějci⁵²⁾. Loučení bylo srdečné, nechyběly ani přísliby psaní a opětného návratu. Nikdo tenkrát netušil, že po více než 20 letech k nám ruští vojáci přijedou, nikoliv však v roli osvoboditelů, nýbrž jako okupanti, a jako taková v suverénním státě přes 20 let zůstanou.

Němečtí zajatci v Třebízského ulici

Sympatickému a oblíbenému gen. Jamanovovi se dostalo cti – byl jmenován čestným občanem města Slaného. Zástupci ONV a MNV se sešli dne 11. 6. v zasedací síni okresního domu za účelem provedení slavnostního aktu. Diplom vyhotovil odb. učitel Jan Jungmann. Kromě toho dostal generál četné vzpomínkové dary.

Ještě 15. 6. se na celozávodní schůzi v ČM strojárně dostavili zástupci velitele města plk. R. A. Golovin a pob. Zajcov, aby promluvili k dělníkům. Schůze se účastnila také poslankyně Škrdlantová-Kaninská.

Dne 27. června pozdravilo předsednictvo ONV⁵³⁾ v lánském zámku prezidenta republiky Ed. Beneše a jeho choť a informovali ho o stabilizaci poměrů ve městě a okrese, o chodu podniků a stavu zemědělských prací.

Doslov

Při sčítání škod a ztrát z doby povstání i celé okupace vyšel Slaný poměrně dobře. Na město nebyla shozena ani jedna bomba a poškození budov při pouličních bojích bylo minimální. Počet zatčených a popravených nebyl ve srovnání s jinými městy vysoký.

Většinu obětí ze Slaného mělo na svědomí kladenské Gestapo. Padesát jedna osoba zemřela v koncentračních táborech (v Mauthausenu, Terezíně, Dachau, Brandenburgu, Flossenburgu, Buchenwaldu a Osvětimi), jiní byli popraveni, zastřeleni, stali se nezvěstnými, anebo byli zabiti při náletech⁵⁴⁾. Několik slánských občanů padlo v revolučních bojích ve Slaném, v Praze a v bojích o skladiště zbraní v Hříškově⁵⁵⁾.

Samostatnou kapitolou byla deportace židovského obyvatelstva do vyhlazovacích táborů, kam ze Slaného bylo odvečeno 63 mužů, žen a dětí. Vrátilo se pouze 8 Židů a 3 Židovky ze smíšených manželství.

Velké ztráty zaznamenal slánský Sokol. Od roku 1941 opustilo řady Sokola 48 bratří a 11 sester⁵⁶⁾. Sokolovna sloužila za okupace jako skladiště nakradených bytových zařízení, zvláště židovských. Sokolská obec odhadovala škody na majetku na 875 705,- K.

Přesný počet obětí na životech slánských občanů se dá těžko dohledat, nikdo už nevede počet a jména těch, kteří přežili útrapy koncentračních táborů, nucených prací v Německu anebo „jenom“ těch, kteří se podrobili výslechům na Gestapu a byli kratší či delší dobu internováni.

Okupace a válka si vyžádaly oběti i nepřímo. Následkem migrace obyvatelstva, zvláště v 1. polovině 1945, nedostatkem potravin a hygieny se objevily ve Slaném nakažlivé nemoci. Už koncem dubna onemocněla skoro polovina obyvatel Slaného na nemoc podobnou úplavici a později se zde objevil skvrnitý tyf. Tato nemoc zaútočila od srpna 1945 větší silou, takže od 16. 9. do 17. 10. bylo zaznamenáno 1 567 případů nemocných tyfem, z nichž zemřelo 148 lidí.

Nikdo dnes už nevyhodnotí, kolik zajatců, uprchlíků, parašutistů a vojínů různých národností našlo ve Slaném smrt. Ve vyhrocené situaci povstání, kdy se bojovalo a umíralo na mnoha místech, nebylo možné podchytit tuto smutnou statistiku. A co se týká německých příslušníků – wehrmachtu, jednotek SS, Gestapa či pouhých civilistů, chyběla zde snaha a vůle tyto údaje zaznamenat. Zášť proti všemu, co souviselo s šesti léty německé okupace, byla v té době pochopitelná⁵⁷⁾.

Poznámky:

¹⁾ Článek se převážně zabývá událostmi ve Slaném; v některých případech byla autorka nucena pro pochopení souvislostí popisovat děje v nejbližším okolí města.

²⁾ Časopis Světlo-Občan přestal ve Slaném vycházet již v r. 1943.

³⁾ Válečná výroba v Německu byla ještě v březnu 1945 jeden a půlkrát vyšší než na počátku r. 1942.

⁴⁾ Květen 1945 ve středních Čechách. Sborník dokumentů a vzpomínek na revoluční dny 1945. Vydal Středočeský KNV ORBIS Praha 1965.

⁵⁾ V Lidových novinách se 20. 1. např. píše: Tři politické cíle Moskvy. Světová revoluce, imperialismus a vláda Židů a 15. 2. vyšel článek Moskva diktovala Jaltě. Churchill a Roosvelt zradili v Jaltě Evropu definitivně bolševismu.

⁶⁾ Dodnes existují ve Slaném 2 nádrže: před mateřskou školou na Hlaváčkově nám. a na Skalkách.

⁷⁾ Bylo vybráno 12 psů a 24 koní, a protože se nedostávaly vagóny, byli koně hnáni po silnici do Prahy lidmi, které strážníci pochytili po ulicích.

⁸⁾ Němců a kolaborantů bylo ve městě

málo. K 5. 5. 1945 činil počet osob hlásících se k německé národnosti 206.

⁹⁾ Od 16. 4. 1945 vycházely náletové zprávy pro 6 okruhů. Do okruhu č. 1 spadaly Roudnice, Lysá nad Labem, Nymburk, Český Brod, Benešov u Prahy, Jílové, Beroun, Kladno a Kralupy nad Vltavou. Viz Národní politika 17. 4. 1945

Orientační mapa pro náletové zprávy.

¹⁰⁾ Zadržené osoby (60 osob, z toho 7 žen) po výslechu na Gestapu v Kladně eskortovali po 14 dnech to Terezína.

¹¹⁾ Fr. Nitka: Řádění hloubkových letců u Podlešína (SO 1945, roč. LIII. s. 88–89)

¹²⁾ K. Vybulka: Partyzánská skupina „Bulka“ ve Třtici (SO 1945, roč. LIII. s. 87–88).

¹³⁾ Dne 15. 4. 1945 došlo v Hřešicích k velké razii. Do obce přijeli v 9 automobilech vojáci z německých posádek ve Slaném a Lounech a příslušníci Sicherheitsdienstu z Prahy a Kladna a obsadili usedlost č. p. 7 Emilie Bichertové. Její synové Miloš a Vladimír ukrývali na statku ruského radistu Dalgova, a to tak dokonale, že ho Němci nenalezli. Jejich matka, která o ničem

nevěděla, byla zatčena a později brutálně ubita. Kromě ní Němci pozatýkali rodinu Müllerovu a služku u Bichertové Annu Viktorovou. Oba synové se ukrývali až do revoluce v lesích.

¹⁴⁾ V málo zalesněné krajině Slánska nebyly pro parašutisty tak dobré podmínky jako např. v brdských lesích.

¹⁵⁾ V této lokalitě zapálili partyzáni 4. května 2 stohy na znamení, že odboj proti Němcům začíná.

¹⁶⁾ Na počátku roku 1945 byly sbírky uloženy porůznu ve městě. Nejcennější předměty uchovávala v trezoru městská spořitelna.

¹⁷⁾ Trasu pochodů částečně určují hroby ve Velvarech, Nabdině, Osluchově, Luníkově, Dolíně, Otrubech, Řisutech a Malíkovcích. Slaným procházeli váleční zajatci kolem hudební školy, po Sadech, kolem Střelnice, Fügnerovou a Čechovou ulicí ke Sloupu a dále do Loun. Viz Zd. Kalenda: Protifašistický odboj na Kladensku v letech 1939–1945.

¹⁸⁾ Ludmila Petržílová: Pro pět cigaret (SO 1945, LIII. s. 78–81).

¹⁹⁾ Během tranzitu slánským okresem uprchlo 113 válečných zajatců, z nichž 30 bylo zatčeno a předáno další koloně. Četníci dodatečně zatkli 16 zajatců, které eskortovali Sicherheitspolizei do Kladna. Na okrese zemřelo 27 zajatců a 7 jich bylo zastřeleno při pokusu o útěk. Výlohy obcí slánského okresu na válečné zajatce dosáhly částky kolem 120 000,- K. Viz Jana Krotílová: Historický vývoj Třebíze.

²⁰⁾ Nemocné zajatce sužovaly hlavně žaludeční a střevní katary. Ve vagóně 11. 3. zemřel 35letý Ivan Grigor a byl pochován na místním hřbitově.

²¹⁾ Kolem 20. dubna odjízďeli uprchlíci ze Slaného nejprve do Dokes u Kladna.

²²⁾ Přitom ani němečtí uprchlíci nebyli ušetřeni odvodu koní pro wehrmacht. Ten se konal na náměstí ve Slaném od 8. do 12. 4. Příslušné obce pak byly povinny poskytnout uprchlíkům příprze na hranici okresu.

²³⁾ K 26. 4. bylo na slánském okrese 2 421 dospělých uprchlíků, 326 dětí s 436 koňmi, 14 kusy hovězího dobytka, 313 pivozy a 5 traktory. V kmenových táborech bylo umístěno 3 671 uprchlíků. A to ještě 2. 5. přijížděli další uprchlí Němci z Brna. Než však úřady stačily

vyřešit problém, jak všechny běžence přesunout do říše, nastal konec války.

²⁴⁾ Od 1. 7. 1942 začalo ve Slaném úřadovat německé četnictvo s působností pro celý okres a od 1. 10. 1942 i německá kriminální policie (KRIPPO).

²⁵⁾ Centrála RAV – Reichsauftragsverwaltung = správa z pověření říše měla sídlo v Kladně.

²⁶⁾ Jen městská veřejná knihovna nepřerušila činnost. I když po přílivu uprchlíků ze Slezska musela postoupit některé místnosti, čítárna zůstala zachována. Od začátku roku 1945 silně přibýlo čtenářů. V knihovně se pracovalo i o květnových dnech, kdy knihovníci pomáhali vojenské ošetrovné službou u telefonu. Již 14 dní před 5. květnem převzali 1 vozík zakázaných knih, aby je po tomto datu mohli půjčovat.

²⁷⁾ Tak např. v Národní politice vyšel k narozeninám A. Hitlera článek Muž nezlomné vůle.

²⁸⁾ Mobilizační plány a jiné listiny vypracované pplk. Ostrčilem byly ukryty ve slánském muzeu.

²⁹⁾ Ilegální síť KSČ v Praze měla spojení s Kladnem, Slaným, Buštěhradem, Unhoštěm, Tuchlovicemi a bylo v ní zapojeno na 400 pracovníků.

³⁰⁾ Partyzánské hnutí a podzemní hnutí se na Slánsku doplňovaly.

³¹⁾ Leták byl v březnu a dubnu shazován anglickými letadly a rozšiřován ilegálními spojkami.

³²⁾ Kolem 5. 5. se na sever od Prahy pohybovala skupina armád „Mitte“.

³³⁾ Bulír: Riskantní čin důstojníků (SO 1945, roč. LIII. s. 84–85).

³⁴⁾ Německá četnická stanice sídlila v 1. poschodí Benešova obchodního domu na rohu Třebízského a Jiráskovy ulice naproti Grandhotelu. Dnes je zde proluka.

³⁵⁾ Manifest ONV byl komponován již v noci z 3. na 4. 5. 1945 a během dopoledne 5. 5. ho vytiskla tiskárna Veleslavín.

³⁶⁾ Krátce nato vyšla vyhláška ONV č. 2, jejímž hlavním úkolem bylo udržení veřejného pořádku a zajištění plynulého zásobování obyvatelstva. V 11 bodech je podrobně vypsán kodex chování obyvatel. Ten, kdo by „ohrozil nebo poškodil zájem národa“, měl být potrestán Národními soudy, a to až trestem smrti.

37) „Vysílání čs. rozhlasu působilo bezprostředně na nejširší okruh českého obyvatelstva a stalo se koordináčním střediskem Květnového povstání českého lidu“. Viz Vl. Kotinský: Praha 2 a Pražské povstání v květnu 1945.

38) Vladimír Kotinský: Praha 2 a Pražské povstání v květnu 1945.

39) Právě tou dobou 8. 5. v 16 hod. kapitulovalo německé vojenské velitelství v Praze do rukou ČNR. Ale i potom bojovali Němci zuřivě dál, neboť se jim nedařilo průlom do vnitřního města.

40) Květen ve středních Čechách 1945. V tomto sborníku je podrobně vylíčen příjezd Rudé armády do Slaného podle informace z časopisu Svoboda v Kladně z 3. 6. 1945.

41) Ve 4 hod. ráno přijel 1. sovětský tank na hranici Prahy v Liboci a v 8 hod. odvysílal Pražský rozhlas zprávu o příchodu sovětských vojsk do Prahy. V Národní politice se 9. 5. objevuje řada článků, které komentují neústupnost německých jednotek a jejich snahu pokračovat v boji a také výzvu, aby poražené armádě, pokud opouští Prahu v pokoji, nebyl kladen odpor. K českému venkovu se ČNR obracela slovy „Česká města okamžitě telefonicky hlase tiskovému odboru ČNR vojenskou situaci u vás a ve vašem okolí. Žádejte úplnou kapitulaci vojenských jednotek po vzoru Prahy.“

42) Vyhlášku č. 1 vydal ONV Slaný již 5. 5., vyhlášky č. 2 a 3 vydal ONV spolu s okresním úřadem ve Slaném (podepsán Jos. Braun a za zajištěného okr. hejtmána Jar. Procházkou dr. J. Mužík), vyhlášky č. 4–7 vydaly ONV ve Slaném a Novém Strašecí společně a poslední vyhlášky č. 8–10 vydal opět pouze ONV Slaný. (Vedle podpisu předsedy je i podpis vedoucího úřadu dr. J. Mužíka.)

43) Ve vyhlášce je uvedeno jmenovitě 25 zajištěných Němců a kolaborantů a 14 dalších osob, u nichž byl vydán příkaz k zatčení.

44) V nemocnici bylo zjištěno u osob, které se vrátily z koncentračních táborů, 6 případů skvrnitého tyfu. Nemocnice byla přeplněna, a občané byli proto upozorněni, aby zde nevyhledávali ošetření. Přitom ambulantní ošetření úplně odpadlo.

45) ČsČK vydal 180 osobám vrátivším se z koncentračních táborů po 25 dkg másla, 3 vejcích a 20 dkg medu.

46) Stará munice byla ničena na vojenském cvičišti ve Slaném ještě v listopadu 1945.

47) Současně Dělnická akademie zahájila kurzy ruštiny vedené prof. Liškou a majorem Rudé armády Jaškem Zajcovem.

48) Dalších 40 osob německé národnosti bylo internováno v budově okresního soud; všichni tito Němci chodili denně pracovat, kde toho bylo nejvíce zapotřebí.

49) Složitá praxe vyučování ve školním roce 1944/1945 by si pomalu zasloužila samostatnou kapitolu. Od vánočních prázdnin 20. 12. 1944 se na všech slánských školách prakticky nevyučovalo a výuka byla obnovena až 22. 10. 1945.

50) Mezi zrádce a horlivé kolaboranty patřil Rudolf Kalina, býv. podúředník Berní správy, později německý četník ve Slaném. Kalina těžce ublížil mnoha českým občanům, a proto v převratových dnech utekl s německou posádkou. Dne 7. 6. byl zajištěn v Chebu, odkud ho přivezl předseda MNV Jos. Karbus. Kalina se však do rána v cele oběsil na kapesnících. Ve vazbě zůstala jen jeho žena, kdysi hlavní mluvčí slánské německé kolonie, která manželka podněcovala ke kolaborantské činnosti.

21) Poslední vyhlášky ONV č. 9 a 10 obsahují již jen směrnice pro zavedení pracovní povinnosti a zákaz omezeného vstupu do polí od června do října 1945 v zájmu ochrany zemědělského majetku a úrody.

52) Do Slaného ještě zavítali důstojníci štábu gen. Jamanova pplk. Trofimovič a mjr. Margulis, kteří mezitím byli odveleni služebně do Budapešti a vrátili se 15. 7. do města, aby se s místními obyvateli rozloučili. Jejich pobyt trval asi 10 dní. Naposledy projížděly vozy Rudé armády Slaným v 2. polovině listopadu ověšené obrazy marš. Stalina a prezidenta Ed. Beneše, když opouštěly naši republiku. Teprve 5. 12. přejalo město od Rudé armády kasárna, ale trvalo chvíli, než je uvedlo do uživatelného stavu a mohlo je předat naší branné moci. Část slánské posádky zatím sídlila v novostavbě okresního soudu.

53) Členové deputace byli předseda ONV Jos. Braun, místopředseda Václav

Vojtěch, vojenský referent Karel Výborný a vrch. komisař pol. správy dr. J. Mužík.

⁵⁴⁾ Mezi těmito oběťmi bylo i 7 členů Muzejního a vlastivědného spolku Palacký ve Slaném.

⁵⁵⁾ Velitelství SNB ve Slaném udává (SO 1945, roč. LIII. s. 46, 62–63), že v revolučních bojích ve Slaném a okolí a v Praze padli 4 občané města Slaného. Tento počet byl rozhodně vyšší, neboť jen při přestřelce v Palackého ul. ve Slaném 8. 5. zahynuli 3 slánští občané, nehledě na ztráty Sokola apod. Patrně ani seznam obětí Gestapa (SO 1945, roč. LIII.

s. 68–72) není úplný ani přesný. Těžko už se dá dohledat počet obětí ze Slaného, zvláště když zahynuly mimo domov (v Praze, nebo jinde v protektorátu nebo v říši).

⁵⁶⁾ Dne 3. 8. 1945 konala se v sokolovně tryzna za všechny umučené Sokoly; při té příležitosti promluvil bratr Jos. Pešek a zástupce Rudé armády mjr. Bogodín.

⁵⁷⁾ Dne 20. 11. 1945 se usnesl MNV Slaný, aby byly po odborné prohlídce odstraněny německé hroby po tlecí době a s nimi i německé nápisy na pomnících.

Seznam pramenů a literatury

Pamětní kniha města Slaného II. 1938–1947 s. 232–327 (retrospektivně opsál ve dnech 21. 11. 1951–14. 1. 1952 Jarka Rus)
10 vyhlášek ONV Slaný a Nové Strašecí 5. 5.–25. 6. 1945
Národní politika 2. 1.–11. 5. 1945 (6.–8. 5. noviny nevycházely)
Lidové listy 2. 1.–11. 5. 1945 (6. 5. noviny nevyšly) – oboje noviny uloženy v knihovně NM odd. novin a časopisů
Bally, Jiří: Městská veřejná knihovna ve Slaném v r. 1945 (SO 1945, roč. LIII. s. 130–133)
Beránková, Olga: Utrpení Židů ve Slaném (SO 1945, roč. LIII. s. 72–76)
Bulíř: Riskantní čin důstojníkův (SO 1945, roč. LIII. s. 84–85)
Čížek, K.: Zpráva o činnosti Muzejního a literárního spolku Palacký ve Slaném za r. 1945 (SO 1945, roč. LIII. s. 141–142)
Duchek, Ad.: Tragedie v Hřešicích. Zápis v kronice obce Hřešice. (SO 1945, roč. LIII. s. 76–78)
Kalenda, Zdeněk: Protifašistický odboj na Kladensku v l. 1939–1945, Kladno 1987
Kniha o Slaném. Vydal MÚ Slaný 1994.
Statě: Dvořáková, Zora: Slánské společenské a kulturní dění v nové době
Krottilová, Jana: Politicko-správní a hospodářský vývoj Slaného v letech 1794–1945
Kotinský, Vladimír: Praha 2 a Pražské povstání v květnu 1945, Praha 1988
Krottilová, Jana: Historický vývoj Třebíze. Vydal MNV Třebíz 1980

Květen 1945 ve středních Čechách (Sborník dokumentů a vzpomínek na revoluční dny 1945. Vydal Středočeský KNV ORBIS Praha 1965)
Nitka, Fr.: Řádění hloubkových letců u Podlešína (SO 1945, roč. LIII. s. 88–89)
Nitka, Fr.: Železničáři ve službách odboje (SO 1945, roč. LIII. s. 89)
Nitka, Fr.: Obětavost železničářů (SO 1945, roč. LIII. s. 89)
Oběti Gestapa. Seznam umučených, zemřelých v koncentračních táborech, vězeních, při náletech v době okupace ze Slaného a slánského okresu. (SO 1945, roč. LIII. s. 68–72)
Pešek, Jos.: Válečné bědy slánského Sokola (SO 1945, roč. LIII. s. 134–136)
Petržilová, Ludmila: Pro pět cigaret (SO 1945, roč. LIII. s. 78–81)
Rus, Jarka: Slaný v revolučních měsících r. 1945. Podle záznamů měst. kronikáře V. Slunečka (SO 1945, roč. LIII. s. 11–29)
Rus, Jarka: Sedm se jich nevrátilo (SO 1945, roč. LIII. s. 65–68)
Slunečko, Vladimír: Několik dat z kroniky města Slaného za r. 1945 (SO 1945, roč. LIII. s. 91–105)
Soukup, Jar.: Hasičské sbory na Slánsku a Novostrašecku v odboji (SO 1945, roč. LIII. s. 81–82)
Velitelství SNB: Revoluční dny v okrese slánském a novostražském (SO 1945, roč. LIII. s. 46, 62–63)
Vybulka, Karel: Partyzánská skupina „Bulka“ ve Třtici (SO 1945, roč. LIII. s. 87–88)

Autorem fotografií V. Krupička (ze Sbírek Vlastivědného muzea ve Slaném)

IRENA VEVERKOVÁ

Výstavní činnost v Kladně v 1. polovině 20. století

Regionální kultura v Kladně, její úroveň a rozmanitost, bývá často vnímána zjednodušeně a zkráceně. Kladeňáky obvykle vnímá jejich okolí jako lidi bez hlubšího zájmu o umění, které osloví maximálně lidové zábavy a umění obecně označované jako nenáročné.

Tento obraz můžeme považovat spíše za moderní mýtus. Následující fakta dokládají, že kulturní život v Kladně byl a je mnohem bohatší. Tentokrát jsme se zaměřili na oblast výtvarného umění. Právě tady se setkali umělci, mecenáši i nadšení podnikatelé ochotní věnovat část svého zisku na kulturu, a tím vytvořit specifickou kulturní atmosféru, která byla pro Kladno své doby stejně charakteristická jako doly a hutě.

Kračmarova galerie v Kladně

Meziválečný a válečný obraz Kladna by nebyl úplný, pokud bychom se nezmiňovali o osobitě výstavní činnosti, která v tomto městě probíhala. Dodnes je u některých starších obyvatel asociován pojem soukromé galerie se jménem Františka Kračmara a s rohovým domem čp. 1458 v dnešní ulici Vašatově. Ne náhodou byl tento krejčí několikrát v místním tisku označen za českého Trefjaka.¹⁾

Osobnost Františka Kračmara si musíme přiblížit podrobněji. Narodil se ve Slatině (okres Jičín) 25. října 1896 v rodině rolníka. Navštěvoval pouze obecnou školu a po absolvování povinné docházky se vyučil krejčím. Tovaryšská léta pak strávil ve Vídni a na několika místech v Německu.

Do armády byl odveden 15. dubna 1915 k 11. zeměbranceckému pluku do Jičína. Válku prožil na ruské frontě (Karpaty, Krasnik, Brest). Po vzniku republiky sloužil u vojska v Kladně, kde byl také dne 15. října 1920 demobilizován.

Právě kladenské období bylo pro Františka Kračmara důležité. Měl dostatek času a řadu příležitostí věnovat se sebevzdělávání. Síla jeho osobnosti spočívala v neustálé celoživotní snaze rozšiřovat si znalosti a vědomosti. Kladno ho oslovilo natolik, že se tu rozhodl usadit natrvalo.

Krátce po demobilizaci se oženil s učitelkou Annou, roz. Moravcovou²⁾ a 22. dubna 1922 si zažádal o vystavení živnostenského listu na krejčovskou živnost. Manželka, hlavně v počátcích, podporovala jeho umělecké zájmy a zcela převzala starost o domácnost. Vedle svého hlavního zaměstnání, krejčovského řemesla, se František Kračmar zajímal o výtvarné umění. Znalosti si doplňoval systematickým studiem odborné literatury a pravidelnými návštěvami galerií.

Přes tento ušlechtilý zájem se zodpovědně věnoval i své živnosti. Jeho módní salon, který během několika let vybudoval, se mohl směle měřit s přední evropskou konkurencí. Některé prameny uvádějí, že v meziválečném období měl jeho

podnik třicet zaměstnanců. Kračmar pečlivě sledoval módní trendy. Jeho obleky byly synonymem elegance a kvality. Aby si udržoval široký rozhled potřebný pro krejčovské povolání, navštěvoval módní přehlídky a podnikal cesty do Itálie, Francie, Jugoslávie, Rakouska, Německa, Bulharska a Ruska. Navštívil dokonce i Malou Asii. Při svých cestách za módou se však ve volných chvílích stále seznamoval se sbírkami světových galerií.

Kromě módního salonu měl pronajatý obchod na hlavní třídě v domě čp. 708, kde prodával broušené sklo a další luxusní zboží, mnohdy orientálního původu, nechyběl ani porcelán či perské koberce. Sortiment obchodu obohacoval dovozem z jihovýchodní Evropy, kde měl kontakty již od I. světové války.

Z galeristy samouka se v průběhu 20. let minulého století stal opravdový znalec výtvarného umění. Kračmar dokázal rozeznat talent i u nastupující generace výtvarníků. Vytvořil si kvalitní soukromou sbírku obrazů, jejímž zpřístupněním chtěl obohatit kladenský kulturní život. Na svých zahraničních cestách poznal, jaký význam mají mecenáši pro kulturní úroveň společnosti.

V roce 1927 zakoupil rohový dům čp. 1548 a v něm poprvé upravil jednu z místností jako galerii, aby mohl představit svoji sbírku čítající na 200 obrazů. O pět let později přistoupil k dalším stavebním úpravám objektu a v podkroví domu vybudoval největší venkovskou galerii s prosklenými stropy (104 m²), která se stala nejmodernějším výstavním prostorem mimo Prahu.

Kračmarova galerie byla slavnostně otevřena dne 4. října 1932. Majitel představil vlastní sbírku obrazů obsahující přes stovku originálů. *Kladnu pak, jako městu velkého kulturního ruchu, dostává se v Kračmarově galerii doplnku skutečně hodnotného a potřebného.*³⁾

Nové výstavní prostory přinesly řadu možností jak pro majitele galerie, tak především pro mladé výtvarné umělce. Tím, že Kračmar provozoval galerii jako

Dnešní podoba domu Františka Kračmara. V podkroví se nacházela galerie. (Foto archiv autorky)

prodejní, umožnil nejen začínajícím umělcům získat peníze, ale zároveň vycházel vstříc i méně majetným zájemcům o výtvarné umění. Dokládá to následující upoutávka z jeho katalogu: *P. T. zájemce upozorňuji, že prodávám na mírné měsíční splátky a vyhovím dle možnosti. Rovněž provádím směny a kompenzace.*⁴⁾

Již první rok činnosti galerie byl hodnocen v místním tisku kladně: ... můžeme říci, že galerie v Kladně vykonala plně předpokládaný úspěch. Jí můžeme vděčit za zvýšený zájem o obrazové i plastické umění ve všech vrstvách kladenského občanstva i za to, že řadě nemajetných umělců umožnila bezplatné, nebo velice výhodné uspořádání jejich výstav. Během roku vystavovalo u Kračmara celkem 14 umělců, malířů i plastiků. (...) Vstup na výstavu je bezplatný, aby byla umožněna návštěva i nejšířším lidovým vrstvám.⁵⁾

V jednom z rozhovorů nechává František Kračmar nahlédnout do svého nitra, aby objasnil důvod, proč se dal cestou mecenáše umění. Jeho názory dodnes udivují svojí aktuálností: *Naší době schází kultura a cit. Náš věk dovede získat nekonečné prostředky k životu, ale nedovede žít. Život harmonický, jak u jedince, tak u společnosti sestává ze dvou nerozdělitelných částí: získat prostředky k životu, tomu říkáme třeba civilizace, a pak žít. To jest kultura. Rozdělí-li se tyto dvě složky, život upadá (...) dílo, které se nestane majetkem všech, nemá pro lidstvo význam, byť bylo sebedokonalejším. (...) záchrana nás všech nespočívá ve zmechanizování a nivelizování života, ať mašinou kapitalistickou, či socialistickou, ale v jeho novém zlidštění a procitlivění.*⁶⁾

Přestože vybudoval ve svém domě vlastní výstavní prostory, rozhodl se v roce 1937 věnovat sbírku obrazů městu, aby jeho galerie zcela sloužila mladým výtvarníkům.⁷⁾ Sbírkou darovaná městu našla své místo v kreslírně II. měšťanské chlapecké školy v Kladně. Před instalací provedla pověřená komise složená z místních odborníků na výtvarné umění, za všechny jmenujme alespoň Stanislava Kulhánka a Svatopluka Klíra, ocenění darované sbírky.⁸⁾ Darovaný soubor obsahoval práce malířů, jako byl Jan Slavíček, Karel Purkyně, Julius Mařák, Luděk Marold, Jakub Obrovský a Max Švabinský. Sbírkou 212 obrazů a skic měla tvořit základ pro plánovanou městskou galerii.

František Kračmar se z mecenáše umění propracoval na skutečného odborníka. Stal se soudním znalcem a koncesovaným obchodníkem s obrazy. Pravidelně obohacoval svoji sbírku i nákupem v zahraničí: *F. Kračmar, majitel obrazové galerie podnikl letos dvě velké cesty, nejen pro zotavenou, ale hlavně za malířským kumštem. Před týdnem se vrátil z cesty po Balkáně a Malé Asii. Všude navazoval styky s uměleckými korporacemi. Zvláště přátelsky byl přijat v Bukurešti, což mu usnadňuje jeho znalost rumunské řeči. Ze své cesty přivezl několik originálů ... budou vystaveny od soboty v Kračmarově galerii v rámci výstavy 150 českých, německých, italských a bulharských mistrů.*⁹⁾ Výstavu u něho neodmítl ani malíři působící v Mekce umělců – v Paříži. Na podzim roku 1936 vystavoval v Kračmarově galerii pařížský malíř Jaroslav Versi.¹⁰⁾ Autor článku *Jak se stal krejčí Kračmar slavným*¹¹⁾ připomíná u příležitosti sté výstavy osobnosti malířského světa, které u Kračmara vystavovaly a mnohdy jím byly i objeveny. Defilují před námi jména jako Antonín Hudeček, Sylva Studentová, T. F. Šimon, Vitalij Novák, Václav Košnář, Karel Souček, Vojtěch Tittelbach či František Emler. Nechyběli ani sochaři jako Václav Koukolíček a Luděk Havelka.

Československé dějiny první poloviny 20. století jsou úzce a neoddělitelně spjaty s činností politických stran a charakterů lidí jsou mnohdy ztotožňovány s jejich politickou příslušností. Při bližším studiu zjišťujeme, že tato zjednodušená kategorizace meziválečné české společnosti je zcela nedostačující. Dnes se zdá zcela nemožné, že mezi levicově smýšlející občany patřila i řada živnostníků,

kteří v padesátých a šedesátých letech ztratili své obchody či řemeslnické dílny. K této skupině živnostníků patřil i František Kračmar. Mezi jeho přátele se počítali salonní komunisté, jako byli JUDr. Vilém Pithart¹²⁾ a MUDr. Jiří Diensbier¹³⁾. Oba se stejně jako další obdobně smýšlející intelektuálové zapojili do odbojové činnosti během II. světové války. Kračmarův obchod, který měl dva vchody, byl místem častých ilegálních schůzek odbojářů a ochota finančně pomáhat těmto lidem jeho majiteli nechyběla.¹⁴⁾

Provozovat v době války galerii nebylo nijak jednoduché. Výstavní koncepci Kračmar však udržel i v těchto dobách. Z torzovitých dokladů máme doložené výstavy Sylvie Studentové a Karla Karase, Spolku výtvarníků Praha, společnou výstavu Miroslava Brotánka, Josefa Glückseliga a Kamily Wiesnerové, Františka Michla, Jana Alstera a krajináře Bohumila Knytla.

V poválečném Československu pokračoval Kračmar ve své práci. Hned v září 1945 u něj vystavoval Jaroslav Paur. V této době byl František Kračmar podruhé ženatý a přibyla mu ještě starost o dvě malé děti.¹⁵⁾ Přes tyto nové závazky provozoval galerii až do roku 1948. Zároveň pokračoval ve vedení svého krejčovského salonu, který byl po únoru 1948 nucen uzavřít. Stal se zaměstnancem nově založeného družstva Moděva.

Téhož roku se rozhodl darovat městu další část své rozsáhlé sbírky obrazů. *F. Kračmar, majitel Umělecké galerie v Kladně, daroval městu Kladnu 150 hodnotných obrazů. Je to již druhý dar městu a příspěvek pro městskou galerii, která bude instalována pravděpodobně v Lidovém domě.*¹⁶⁾ Město Kladno přijalo tento dar na počátku roku 1949 a obyvatele informovalo prostřednictvím drobné zprávy: *V radě MNV v Kladně bylo znovu jednáno o otevření městské galerie, která bude umístěna v sále bývalého kina v Dělnickém domě. V místnosti budou provedeny nutné adaptace a poslouží i příležitostným výstavám. Majitel umělecké Kračmarovy galerie věnoval jako základ pro městskou galerii 150 originálů.*¹⁷⁾

Místní národní výbor v Kladně na Kračmarovu nabídku odpověděl následovně: *Rada místního národního výboru v Kladně ve své schůzi dne 7. ledna 1949 jednajíc o Vašem rozhodnutí, kterým věnujete sbírku Vašich cenných originálů pro galerii města Kladna, usnesla se vysloviti Vám za tento dar poděkování.*

Vyřizující Vám toto usnesení sdělujeme Vám současně, že převzetí tohoto daru a jeho definitivní umístění bude provedeno dle dispozic komitě, které bylo pro městskou galerii ustanoveno.

*Předseda MNV Jar. Špaček*¹⁸⁾

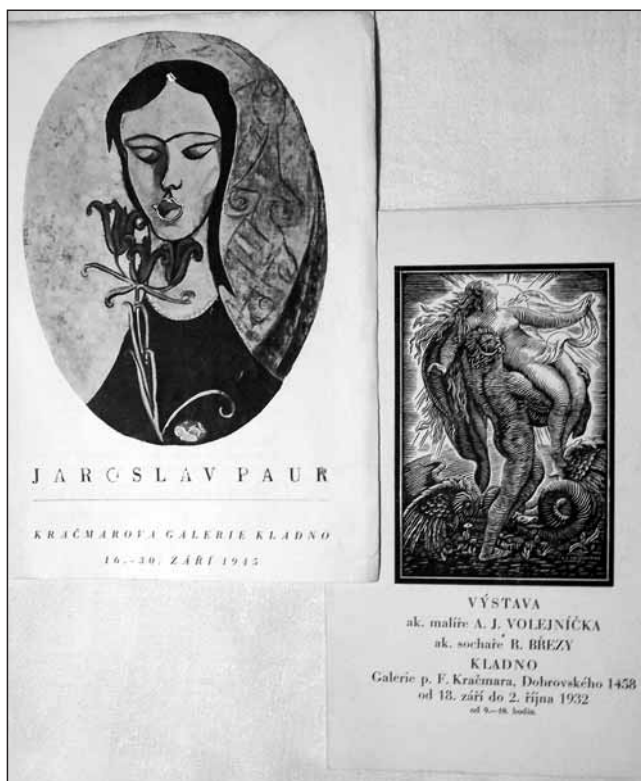
Ze schůze MNV se dozvídáme ještě následující podrobnosti: *Pokud se týká dalších návrhů ORO, zejména pak zřízení komunálního podniku prodejny uměleckých předmětů, bude o nich jednáno až po utvoření uvedeného komitětu.*¹⁹⁾

Umělecká galerie byla skutečně v kladenském Dělnickém domě v roce 1950 otevřena, ale první katalog uvádí jen 110 obrazů a v několika případech najdeme poznámku, že se jedná o majetek Ministerstva školství. V úvodní stati od dr. Vladimíra Novotného nenajdeme žádnou zmínku o Kračmarově daru, ale autor se odvolává na Národní galerii v Praze a na její pomoc při přípravě kladenské galerie.

František Kračmar chtěl svým majetkem pomoci také vzniku městského osvětového domu. *Včera převzal kladenský městský osvětový sbor od Frant. Kračmara²⁰⁾, krejčího v Kladně, dar 60 olejů našich i cizích mistrů, větší počet litografií, leptů a j. v úhrnné ceně přes 50 000 Kč. Městský osvětový sbor uspořádá aukci a z výtěžku založen bude fond pro postavení městského osvětového domu v Kladně.*²¹⁾ Jak celý záměr dopadl, nemůžeme dnes již zjistit.

Změněná společenská atmosféra postupně zasáhla i do Kračmarova života. V krátké době odešel z družstva Moděva a jako jeden z mála si vymohl zpět svo-

Ukázka výstavních katalogů Kračmarovy galerie. (Foto archiv autorky)

ji krejčovskou živnost a opět začal šít soukromě. Nechtěl být zmechanizován a nivelizován životem v padesátých letech. Svým postojem si v této době vysloužil řadu nepřátel a noviny uveřejňovaly zcela odlišné články o krejčím – galeristovi. Zdrojem kritiky byly tehdy módní kalhoty „trubky“, které krejčí Kračmarova formátu bez problému přešil každému mladíkovi z jeho starých kalhot. *Trubky přece jenom poněkud víc táhnou některé zákazníky, totiž ty, kteří jsou ochotni obětovat pro „amerikánskou modernost“ cokoli, třeba i dobrý vkus a povlivé kalhoty.*

Vrána k vráně sedá (...) Pan Kračmar je ochoten pro svůj zisk, pro slávu svého soukromého kšeftu propagovat a rozšiřovat i úpadkovou módu odpadkových příslušníků „zlaté mládeže“, která je u nás našťestí už v posledním tažení stejně, jako pochybné podnikatelské choutky pánů Kračmarů.²²⁾ Jistě je na místě pro srovnání připomenout pohled prvorepublikových novinářů na Kračmaru. ... U nás – a budíme upřímní – málokdo dosud pochopil Kračmarovu práci, tu práci, kterou jinde dělají světové korporace, nebo města... To vše kladenský Kračmar podniká na své riziko, zdarma propůjčuje nemajetným a strádajícím malířům místnost a vyjde jim vstříc zejména tím, že jejich pomalované plátno vymění jim za obleky. Darmo již dnes nemá Kračmar mezi pražskou kumštýřskou obcí název „Táta kumštýřů“ (...) Kladno má v Kračmarově galerii umělecký ústav, jako málokteré město u nás...²³⁾

František Kračmar zemřel 21. ledna 1972 v Kladně. V roce 1975 byla sejmuta busta dívky zdobící původní vchod do galerie. Galerijní prostory byly přestavěny na byt. Rohový dům přesto ještě dlouho poté zdobila výrazná červená písmena

Fr. Kračmar, která byla odstraněna až v roce 1985. Z Kračmarovy galerie zbylo jen několik výstavních katalogů, které však nemohou v celé šíři vypovídat o práci krejčího – galeristy. O dalším osudu darovaných obrazů pro městskou galerii však dobové materiály mlčí.

Výstava českých umělců ve výkladních skříních kladenských obchodníků 15. 5. – 3. 6. 1940

Kračmarův zájem o výtvarné umění a jeho pravidelné výstavy otevřely a zpřístupnily mnoha lidem v Kladně a okolí svět výtvarného umění. Je až s podivem, kolik milovníků malířství se v Kladně našlo.

První válečná léta ještě umožňovala, i když poněkud skrytě, hlásit se k češtví a propagovat osobnosti české kulturní veřejnosti. Proto v roce 1940, v rámci Českého hudebního máje, vznikl doprovodný projekt – výstava českých mistrů štětce. Originální na celé myšlence byla instalace výstavy. Použit kladenskou hlavní třídu jako „výstavní síň“ se může zdát nemožné. Opak byl však pravdou. Aktivní spolupráce Kladenského obchodního grémia a výstavního výboru přinesla Kladnu nejoriginálnější výstavní prostory. Výloha každého obchodu na hlavní kladenské třídě se změnila v galerii. *Naše město zaplavil průboj krásy: už nezpívá jen z melodií se zdejší scény (myšlen Český hudební máj), volá z výkladů, ze zvláštních výstavních místností. Jejeho hlasu nepřeslechneš. V tomto městě nebude nikdo, kdo by přešel mimo ni bez povšimnutí, nebude nikoho, kdo by nezaťoulil alespoň na chvíli octnout se tváří v tvář těm téměř 150 jménům, která znamenají výsledek uvědomělé snahy po osobitosti, po výrazu svého pojetí viděného světla...*²⁴⁾

Přestože akce vznikla spontánně, byla počáteční myšlenka realizována s největší profesionalitou. V čele pořadatelů stál Městský osvětový sbor v Kladně. Zárukou precizní práce byl již předseda výstavní komise, profesor kladenského reálného gymnázia Stanislav Kulháněk. Z dalších členů jmenujme Josefa Cipru, Ludvíka Smrčkovou nebo Aloise Všetečku. Výstavu doprovázel unikátní katalog s úvodním slovem Františka Kleina²⁵⁾. Katalog obsahuje nejen základní životopisná data jednotlivých umělců, jeho součástí je i nezbytný rejstřík autorů a děl, jenž dodnes celou výstavu dokumentuje do nejmenších podrobností. Nezapomíná ani na podíl jednotlivých obchodníků, z nichž mnozí zapůjčili na výstavu vlastní obrazy.

Horní část expozice byla umístěna v lékárně U nemocnice, kde v rohové výloze bylo šest obrazů. Mezi jinými obraz Sylvie Studentové-Ježkové s názvem Moře.

Další díla byla umístěna ve výlohách knihkupectví Františka Horny, tedy proti Lidovému domu, následovaly firmy Anny Klemperové, Taušův obchod s hudebninami, firma ing. Beneše, další výlohy patřily Oldřichu Makovičkovi. Blok uzavíral oděvní dům Františka Náprstka²⁶⁾.

Stejným způsobem pokračovala výstava po hlavní třídě přes náměstí směrem do Huťské ulice, kde byla umístěna nejspodnější část expozice. Aniž bychom chtěli nějak zjednodušovat, lze bez nadsázky říci, že této ojedinělé akce se účastnil každý větší obchodník. V prostorách firmy Kozel²⁷⁾ bylo dokonce vystaveno i několik prodejních exponátů z dílny kladenských malířů Karla Karase, Václava Košnáře a Václava Junka.

Pokud se probíráme zažloutlými stránkami katalogu, zaujmou nás jednotliví autoři obrazů. Defilují před námi nejen známá jména jako František Kaván, Joža Uprka, Adolf Liebscher či Stanislav Sucharda, ale i jména kladenských umělců. Vedle již zmiňovaných malířů Karla Karase, Václava Košnáře a Václava Junka se

Katalog výstavy českých umělců ve výkladních skříních kladenských obchodníků. (Foto archiv autorky)

kladenské veřejnosti připomněli Stanislav Kulhánek²⁸⁾, Ludvika Smrčková, Karol Souček, Ladislav Novák nebo Alois Všečetka.

Také některé náměty obrazů byly Kladeňákům blízké. Řada vystavených krajinek přibližovala nedaleké okolí města. Za všechny připomeňme Košnářovu Berounku a Klíčavu. I další náměty byly místní. Obrazy s názvem Kladno tu byly hned dva, jeden od E. Longena a druhý od Jaroslava Šnobla, hutě zase inspirovaly dílo Josefa Jakšika (Práce v hutích), Adolfa Liebschera (Symbol Kladna) či Karla Součka (Železárny).

Dalšími významnými tématy pro Kladeňáky byly portréty. Portrét Evy Fouskové²⁹⁾ od Zdeňky Schwarzerové, MUDr. I. Hajna³⁰⁾ od Aloise Všečetky, portrét MUDr. J. Hrušky³¹⁾ z dílny Josefa Barty a v neposlední řadě portrét dcery od Aloise Všečetky.

Nelze podlehnout mylné představě, že komise na výstavu zařadila díla pouze provinčního charakteru. Za výlohami bylo možno zhlédnout mimo jiné i práce Václava Rabase (Děvče v šátku), Oty Bubeníčka (Polední bouře), Josefa Čapka (Hrající si děti), Maxe Švabinského (Náčrt psů), Alfonse Muchy (Kresba dámy, Dáma u klavíru), Joži Uprky (Vázání šátků), Františka Tichého (Černošská loď) i Toyen (Kresba).

Je třeba dodat, že ojedinělá výstavní akce, která neměla a nemá v jiných městech obdoby, by se neuskutečnila bez spolupráce kladenských obchodníků. Ti podpořili akci nejen finančně, ale jak bylo uvedeno již na začátku, i zapůjčením vlastních obrazů. Kvalitní katalog pak zcela uhradily jejich reklamy.

Katalog výstavy I. kladenský salon.
(Foto archiv autorky)

I. kladenský salon

Následující válečný rok 1941 se pokusili milovníci umění zpestřit další výstavní akcí. Jednalo se o instalaci páté prodejní výstavy pražské odbočky Spolku výtvarných umělců Aleš. Pro ni byla tentokrát použita chodba kladenského divadla. I toto setkání s výtvarným uměním, které mělo založit novou tradici (proto název I. kladenský salon) bylo úspěšné. *V improvizované výstavní síni, proměnné chodbě kladenského divadla, jsou vkusně instalována díla 21 umělců výtvarného spolku Aleš. ... Všechny vystavené práce však vznikly inspirací z přírody, některé jsou dokonce její svědomitou kopií. ... Jejich díla vyznačují se poctivostí, technickou dokonalostí a svérázností.³²⁾*

I. kladenský salon seznámil diváky s moravskými a pražskými autory, kteří byli organizováni ve spolku jako v zájmovém sdružení výtvarníků. Z dochovaných fotografií je jasné, že v prostorách divadelní chodby vznikla pozoruhodná výstava, která představila práce současných malířů a sochařů. Za všechny jmenujme Františka Podešvu, Václava Trefila, Adolfa Zahela, Jana Vítka, Antonína Kalvodu, Lucii Klímovou a Jana Znoje. Ohlas výstavy byl následující: *První kladenský salon vystavuje několik hodnotných děl, která by si zasloužila, aby se stala*

*majetkem kladenských korporací ... je-li to jen trochu možné, aby byla zakoupena a pro Kladensko zachována.*³³⁾

I. výstavní salon byl pro milovníky výtvarného umění další příležitostí, aby organizátoři výstavy připomněli, jak v Kladně chybí městská galerie.

Janoutův grafický kabinet

Z zcela jiných okolností, avšak inspirován Kračmarovou činností na poli výtvarného umění, vznikl v roce 1942 v Kladně další soukromý výstavní prostor s názvem Janoutův grafický kabinet. *Že byla tato myšlenka správná (myšlena Kračmarova činnost), to dokázalo letošní zřízení druhé, i když mnohem menší, výstavní síně u Karla Janouta.*³⁴⁾

Karel Janout, další milovník výtvarného umění, se narodil 12. prosince v roce 1910 v rodině kladenského učitele Čeňka Janouta. Po ukončení základního vzdělání se učil fotozinkografem a v roce 1930 získal v Praze od mistra Jana Štence výuční list.³⁵⁾ Od stejného mistra získal i výuční list v oboru chemigrafie. Následně si doplnil vzdělání studiem na Státní grafické škole v Praze, které mělo hodnotu tovaryšské zkoušky. Potřebnou praxi získal ve Vojenském zeměpisném ústavu, kde pracoval ve fotoreprodukčním oddělení. V tomto zaměstnání získal nebývalou praxi především při reprodukování map. Všechny tyto znalosti uplatnil následně ve své pozdější živnosti.

Po získání potřebných zkušeností si v roce 1934 podal u Okresního úřadu v Kladně žádost o provozování chemigrafické živnosti. Jednalo se o výrobu štočků

Dnešní podoba domu Janoutova grafického závodu. (Foto archiv autorky)

spojenou s uměleckou a průmyslovou fotografií, rozmnožováním plánů a map fotografickou cestou a o výrobu diapozitivů.³⁶⁾

Živnost si Karel Janout zařídil v domě čp. 1357, kde měl v přízemí tři oddělené místnosti sloužící jako provozovna. Janout ve své provozovně zaměstnával jednoho dělníka a jednoho učně.

V roce 1937 se ve Znojmě oženil s kadeřnicí Annou roz. Konečnou a v krátké době se jim narodily dvě děti.³⁷⁾

Jako vyučený fotograf neměl k výtvarnému umění daleko, a proto se rozhodl vybudovat si vlastní výstavní místnost. Povolení dostal před Vánoce v roce 1941 a již v lednu 1942 vznikl Janoutův grafický kabinet. Skromné výstavní prostory přiměly majitele nazvat je kabinetem.

1. února 1942 byla otevřena první výstava Aloise Moravce a Bohumila Ullrycha. Janoutův grafický kabinet pravidelně pořádal vernisáže až do roku 1944.

Janoutův grafický kabinet připravil celkem dvacet čtyři výstavy z prací českých umělců. Pravidelně každý měsíc byla nová prodejní výstava. Profesionálně připravený katalog pokaždé hodnotil dílo představovaného umělce a byl doplněn reprodukcemi několika vystavených děl.

V úplnosti dochované katalogy dodnes dokládají Janoutovu práci a jeho přínos výtvarnému umění v Kladně. Zároveň nám ukazují galeristovu schopnost přizvat ke spolupráci osobnosti nejen z regionu, ale i z celých Čech a Moravy. Tím máme na mysli nejen vystavovatele, ale i spoluautory katalogů. Mezi autory úvodních statí najdeme Františka Kožíka³⁸⁾ i profesory reálného gymnázia v Kladně Stanislava Kulhánka a Bohumila Lebra³⁹⁾.

Každá z výstav byla osobitá. Proto si některé z nich připomeneme podrobněji. Šestá výstava (4. 10.–18. 10. 1942) Karla Gabriela měla podnázev *Motivy z Kladna a odjinud*. Autor je zde připomínán jako malíř, jenž ... *vždy se snažil vniknout pod povrch a výtvarně zachytiti duchovní podstatu kraje a podíl lidské práce, jež mu vnucuje jeho charakteristický ráz. (...) Kladensko bude jistě novým mezníkem v jeho uměleckém vývoji.*⁴⁰⁾

V listopadu roku 1942 (VIII. výstava, 4. 11.–17. 11. 1942) vystavoval Karel Souček. V úvodníku Bohumila Lebra je tento malíř označen ... *prvním místním umělcem, který vyrostl z našeho prostředí, prožil v něm valnou část života, a ujal se proto lépe než kdokoli jiný úkolu stát se malířským básníkem našeho krásného, ale opomíjeného kraje. Svou soustavnou prací stává se prvním opravdovým regionálním pracovníkem v tomto oboru. A Kladno potřebuje i dělníků jeho druhu, chce-li se dobýt v našem kulturním životě místa, jakého si zaslouží.*⁴¹⁾

Poněkud odlišný charakter měla výstava jevištního výtvarníka ing. arch. Jiřího Procházky (21. 2.–3. 3. 1943), jenž v té době měl za sebou i několik kladenských inscenací. Výstava byla věnována jeho scénickým návrhům. ... *je průvodním znakem celkových úspěchů nové kladenské činohry... V Janoutově výstavní síni shrnul vynalézavý ing. arch. J. Procházka výtvarné náměty, které již byly proměněny v čin. Již letmý pohled na jeho plány prozrazuje výtvarníkův jemný divadelní cit...*⁴²⁾

Další kladenský autor byl zastoupen na XV. výstavě (30. 5.–13. 6. 1943). Janout přiblížil ve svém kabinetu dílo Václava Košnáře, malíře Kladenska, spjatého s hornickým krajem od narození. Jeho tvorba je v katalogu charakterizována následovně: *Co zobrazuje Václav Košnář, je prožitek a poznání. Co chce, je poctivost a kázeň... Nejvyšší metou jeho umění je, aby byl pochopen především doma a aby skrze svá sdělení ... nám stále říkal, co je krásného a nejkrásnějšího v tom, kolem čeho denně chodíme a co milujeme.*⁴³⁾

V několika případech Janout oslovil autora, který sice neměl ke Kladnu pří-

PF Karla Janouta od Stanislava Kulhánka.
(Foto archiv autorky)

mou vazbu, ale v jeho tvorbě se našlo několik obrazů věnovaných tomuto městu. To byl např. malíř František Charvát.

Poslední výstava byla věnována Rudolfu Jindřichovi (19. 3.–5. 4. 1944). Z celého umění Jindřichova pak zvláště krajiny mají velký individuální půvab a jsou vyznáním lásky malířovy k jeho české vlasti.⁴⁴⁾

Touto dvacátou čtvrtou výstavou končí činnost Janoutova grafického kabinetu. Nepodařilo se nám vypátrat, proč byla ukončena celý rok před odchodem rodiny z Kladna. Je však třeba říci, že i za situace, kdy nedokážeme odpovědět na řadu otázek kolem činnosti tohoto podnikatele, patří Janoutův grafický kabinet nesmazatelně do kulturní historie Kladna.

Zmapovat detailněji osobnost Karla Janouta a jeho činnost za II. světové války je prakticky nemožné. Z některých narážek pamětníků, a především z poválečných vyšetřovacích spisů lze usuzovat, že Karel Janout, obdobně jako František Kračmar, podporoval ilegální činnost kladenských komunistů: ... bylo zjištěno, že měl v Kladně grafický závod, ve kterém pracoval pro stranu KSČ. Jako člen strany prý většinu prací pro tuto dělal zdarma a neb za velmi malý poplatek, což prý vedlo k častým roztržkám s jeho matkou.⁴⁵⁾

Rodina Karla Janouta záhy po skončení války odešla do pohraničí. Již 23. června 1945 byli všichni trvale hlášeni v centru Liberce, kde Karel Janout získal byt

Ukázka výstavních katalogů Janoutova grafického kabinetu. (Foto archiv autorky)

i dobré zaměstnání. Po převratě, v roce 1945, přesídlil do Liberce, kde byl zaměstnán v nakladatelství Svoboda a později pracoval jako obchodní zástupce u fy Severografia.⁴⁶⁾

Určitou roli při rozhodování o odchodu z Kladna mohly sehrát poněkud komplikované rodinné vztahy mezi Karlem Janoutem a jeho rodiči, především pak mezi ním a matkou. Po odchodu do Liberce si s ní pouze korespondoval.⁴⁷⁾

Janoutovi nežili v Liberci dlouho. Pravděpodobně již v srpnu roku 1948 emigrovali. Toto jejich rozhodnutí zůstalo i pro Janoutovy současníky záhadou. Zřejmě byli rozčarováni poválečnou politickou situací, a proto volili odchod do exilu. Tento čin nebyl překotný, ale důkladně naplánovaný. Janoutovi se podařilo zmást své okolí a nevyvolat podezření, protože rozhlašoval, že se hodlá přestěhovat do Prahy. Útěk rodiny se začal vyšetřovat až 23. září 1948. Jmenovaný (Karel Janout) měl již před svým útekem odesílati ze svého bytu několik cestovních zavazadel a balíků. Místa, kam tyto věci odeslal, se nepodařilo zjistit.⁴⁸⁾

Vyšetřovací komisi, která byla ustanovena v září 1948, se nepodařilo nic zásadního odhalit. Jako předpokládané místo ilegálního pobytu bylo ve spisech uvedeno Holandsko s poznámkou, že Karel Janout spáchal sebevraždu.

Nikdo nerozkryl Janoutův důvod útěku. V protokolu se proto komise spokojila s následujícím obecným konstatováním: *Důvod útěku Janouta a jeho rodiny za hranice zde není znám. Svým ilegálním útekem do ciziny dal však zřejmě najevo, že nesouhlasí s dnešním lidově demokratickým zřízením a jest důvodně podezření, že se bude snažit poškodit důležité zájmy Československé republiky.*⁴⁹⁾

Další osud Karla Janouta a jeho rodiny se nám nepodařilo zjistit. Podle ústních sdělení vzdálených příbuzných, která však nejsou podložena žádným hmatatelným dokladem, se rodina usadila v Jižní Americe a potomci dnes žijí na území USA.

Všechny snahy o založení kladenské městské galerie v první polovině 20. století vyšly na prázdno. Do dnešních dnů se nepodařilo vybudovat v Kladně trvale galerii, která by byla důstojným stánkem výtvarného umění. Po celá léta suplovalo tuto činnost kladenské muzeum, dnes oddělení kultury městského magistrátu, ve výstavních sálech kladenského zámku. V osmdesátých letech 20. století sice v Kladně městská galerie na krátkou dobu vznikla, ale její život byl ukončen dříve, než se dala její činnost rozvinout do šíře, odpovídající významu výtvarného umění pro společnost.⁵⁰⁾

Výtvarníci zmiňovaní v textu:

Alster, Jan (1892–?), malíř, absolvent AVU Praha, profesor na střední škole v Praze.

Bárta, Josef (1894–1919), malíř a grafik, žák Pirnera a O. Mařáka.

Brotánek, Miroslav (1916–1987), malíř, absolvent AVU Praha.

Bubeníček, Ota (1871–1962), malíř krajin, absolvent AVU Praha – žák O. Mařáka.

Cipra, Josef (1894–1970), vydavatel bibliofilských listů známých jako Ciprův Kladenský lis. Spolupracoval s řadou výtvarníků.

Čapek, Josef (1887–1945), malíř, knižní grafik, kreslíř a spisovatel.

Emler, František (1912–1992), malíř, absolvent AVU Praha – žák O. Nejedlého.

Gabriel, Karel (1891–1963), sochař a grafik, absolvent UPŠ Praha.

Glückselig, Josef (1908–?), malíř, absolvent AVU Praha – žák O. Nejedlého, specialista na krajinomalbu.

Havelka, Luděk (1908–1963), sochař narozen v Kladně, absolvent UPŠ Praha, profesor ve Zlíně.

Hudeček, Antonín (1872–1941), malíř, absolvent AVU Praha – žák M. Pirnera a Brožíka.

Charvát, František (1885–?), malíř, absolvent AVU Praha.

Jakší, Josef (1874–1908), malíř, absolvent AVU Praha – žák Fr. Ženíška a J. Schikanedera.

Jindřich, Rudolf (1882–?), malíř a grafik, absolvent AVU ve Vídni, později AVU v Praze.

Junek, Václav (1913–?), malíř narozen v Kladně, absolvent UPŠ Praha.

Kalvoda, Antonín (1907–1974), sochař a malíř, absolvent Školy uměleckých řemesel v Brně a AVU Praha.

Karas, Karel (1892–1969), malíř žijící v Kročehlavech, absolvent UPŠ Praha a Ukrajinské akademie výtvarných umění v Praze.

Kaván, František (1866–1941), malíř krajinář, absolvent AVU Praha – žák J. Mařáka.

Klímová, Lucie (1884–1961), malířka, absolventka AVU Praha – žačka J. Obrovského, V. Nechleby, O. Nejedlého.

Klír, Svatopluk (1896–1959), malíř, kreslíř a grafik narozen v Kladně, absolvent UPŠ Praha – žák E. Dítěte. Profesor Státní grafické školy v Praze.

Knytl, Bohumil (1903–1977), malíř, soukromě studoval AVU v Bělehradě.

Košnář, Václav (1909–?), malíř krajin žijící v Kladně, absolvent Ukrajinské akademie výtvarných umění v Praze.

Koukolíček, Václav (1900–?), sochař a grafik, studoval soukromě.

Kulhánek, Stanislav (1885–1970), malíř a grafik, absolvent Speciální školy pro dekorativní umění malbu prof.

J. Schikanedera při UPŠ v Praze, profesor kreslení na Reálném gymnáziu v Kladně.

Liebscher, Adolf (1857–1919), malíř, absolvent UPŠ ve Vídni.

Longen, Emil – vlastním jménem Pittermann – (1885–1936), malíř, spisovatel a herec, absolvent AVU v Praze – žák Fr. Thieleho.

Marold, Luděk (1865–1898), malíř a ilustrátor, posluchač AVU v Praze a v Mnichově.

Mařák, Julius (1832–1899), malíř, kreslíř a grafik krajinář, posluchač AVU Praha a Mnichov. Zemřel jako rektor Akademie.

Michl, František (1901–1977), malíř a grafik krajinář, absolvent AVU v Praze – žák O. Nejedlého.

Mucha, Alfons (1860–1939), malíř, kreslíř, plakátista, ilustrátor a grafik, studoval na AVU v Mnichově, působil v Paříži.

Novák, Ladislav (1865–1944), malíř a kreslíř, krátce studoval AVU v Praze, absolvent architektury. Knižní ilustrátor.

Novák, Vitalij – nepodařilo se nám zjistit žádné informace o této osobě.

Obrovský, Jakub (1882–1949), malíř figuralista, grafik a sochař, žák UPŠ v Praze, pak AVU v Praze – žák M. Piknera.

Paur, Jaroslav (1918–1987), malíř narozený v Kladně-Dubí, absolvent grafické školy, následně Ukrajinské akademie výtvarných umění v Praze.

Podešva, František (1893–1979), malíř figuralista a grafik, žák AVU v Praze, absolvent grafické speciálky.

Procházka, Jiří (1913–1989), ing. architekt, divadelní výtvarník v Kladně, absolvent Vysokého učení technického v Praze – architektura a pozemní stavitelství.

Purkyně, Karel (1834–1868), malíř, žák malířské akademie v Praze.

Rabas, Václav (1885–1954), malíř, grafik a sochař, absolvent AVU v Praze – žák m. j. M. Švabinského.

Schwarzerová-Kriseová, Zdeňka (?–?), sochařka, žačka speciální sochařské školy J. Mařatky.

Slaviček, Jan (1900–1970), malíř krajinář, žák Preisslera a Nechleby. Syn Antonína Slavička.

Smrčková, Ludvika (1903–1991), narozená v Kročehlavech, absolventka UPŠ Praha – žačka V. Brunnera

a Fr. Kysely, profesorka kreslení a umělecko-průmyslová výtvarnice.

Souček, Karel (1915–1982), narozen v Kročehlavech, malíř a knižní ilustrátor, absolvent UPŠ v Praze.

Studentová-Ježková, Sylva (1903–1987), malířka a keramička, absolventka keramické školy v Bechyni a AVU v Praze – žačka J. Obrovského.

Sucharda, Stanislav (1866–1916), sochař a medailér, absolvent UPŠ Praha – žák J. B. Myslbeka.

Šimon, Tavík František (1877–1942), malíř a grafik, absolvent AVU v Praze.

Šnobl, Jaroslav (1884–?), malíř, absolvent AVU v Praze – žák Fr. Ženíška.

Švabinský, Max (1873–1962), malíř, kreslíř a grafik, profesor AVU v Praze.

Tichý, František (1896–1961), malíř, kreslíř a grafik, absolvent AVU v Praze, profesor UPŠ v Praze.

Tittelbach, Vojtěch (1900–1971), malíř a grafik, absolvent UPŠ a AVU v Praze – žák M. Švabinského, učitel kreslení.

Toyen, Čermínová, Marie (1902–1980), malířka, žačka UPŠ v Praze, později působila v Paříži.

Trefil, Václav (1906–1989), malíř, absolvent AVU v Praze – žák O. Nejedlého.

Ullrych, Bohumil (1893–1948), malíř, povoláním literární učitel.

Uprka, Joža (1861–1940), malíř a grafik, studoval mimo jiné na AVU v Praze – žák Fr. Čermáka.

Vítek, Jan – nepodařilo se nám zjistit žádné informace o této osobě.

Versí, Jaroslav – nepodařilo se nám zjistit žádné informace o této osobě.

Všetečka, Alois (1893–?), narozen v Kladně, malíř, studoval na malířské škole Fr. Engelmüllera v Praze, pak v Krakově, učitel na učňovské škole v Kladně.

Wiesnerová, Kamila (1911), malířka, absolventka malířské školy v Piešťanech, pak soukromá studia.

Zahel, Adolf (1888–1958), malíř krajin, žák UPŠ a AVU v Praze.

Znoj, Jan (1905–1950), sochař-keramik, absolvent odborné keramické školy v Bechyni.

Poznámky:

- ¹⁾ Trefjakov, Pavel Michailovič (1832–1898), kupec, moskevský mecenáš umění, zakladatel Trefjakovské galerie v Moskvě, kterou městu daroval v roce 1892.
- ²⁾ Anna Kračmarová, roz. Moravcová (1895–1970?), učitelka. Sňatek v roce 1921, manželství rozloučeno asi v roce 1941.
- ³⁾ Rodinný archiv. Album výstřížků s názvem Český Trefjak. Kladno bude mít uměleckou obrazovou galerii, po Praze největší.
- ⁴⁾ Rodinný archiv. Katalog Kračmarovy umělecké galerie.
- ⁵⁾ Rodinný archiv. Album výstřížků s názvem Český Trefjak. Rok Kračmarovy galerie v Kladně.
- ⁶⁾ Tamtéž.
- ⁷⁾ In: Katalog – Vystaveno ve výkladních skříních. Najdeme bližší informace o těchto darovaných obrazech Fr. Kračmarem městu. Zmiňované obrazy jsou označeny *.
- ⁸⁾ Dopis starosty Karla Kindla ze dne 7. 6. 1937, č. j. 4933/37/96.
- ⁹⁾ Rodinný archiv. Album výstřížků s názvem Český Trefjak. Fr. Kračmar se vrátil z lovu obrazů.
- ¹⁰⁾ Stráž Svobody, č. 38, 3. 10. 1936.
- ¹¹⁾ Rodinný archiv. Album výstřížků s názvem Český Trefjak.
- ¹²⁾ Vilém Pithart, JUDr. (1911–?), právník, v 50. letech velvyslanec v Bělehradě, později v Paříži. V roce 1968 protestoval u generála de Gaulla ohledně obsazení Československa vojsky Varšavské smlouvy. Následně propuštěn z diplomatických služeb a pracoval v dělnické profesi u firmy Vodní zdroje. Otec JUDr. Petra Pitharta.
- ¹³⁾ Jiří Diensbier, MUDr. (1906–1977) lékař, od roku 1936 primář interny kladenské nemocnice. Otec Jiřího Diensbiera.
- ¹⁴⁾ In: Vzpomínky Viléma Pitharta, strojopis.
- ¹⁵⁾ Druhá manželka byla učitelka Bianka Všečeková (1920–1988). František Kračmar se s ní oženil 17. 1. 1942. Z tohoto manželství se narodila dcera Bianka a syn Ivan.
- ¹⁶⁾ Rodinný archiv. Album výstřížků s názvem Český Trefjak. Krásný dar městu.
- ¹⁷⁾ Tamtéž. Kladno buduje vlastní obrazovou galerii.
- ¹⁸⁾ Dopis MNV z 7. 2. 1949, č. j. 30505/1. V majetku rodiny.
- ¹⁹⁾ Zápis ze schůze rady MNV v Kladně ze dne 7. 1. 1949, bod 12a. Magistrát města Kladna.
- ²⁰⁾ V novinové zprávě je špatně uvedeno jméno – František Kračmář
- ²¹⁾ Rodinný archiv. Album výstřížků s názvem Český Trefjak. Vzácný dar kladenského krejčího.
- ²²⁾ Tamtéž. Trubky snadno a rychle.
- ²³⁾ Tamtéž. Kračmarova galerie na světovou výstavu?
- ²⁴⁾ In: Výstavní Katalog – Vystaveno ve výkladních skříních. Úvodní slovo Fr. Kleiner.
- ²⁵⁾ František Kleiner (1886–1942), ředitel učitelského ústavu v Kladně, význačný sokolský a kulturní pracovník. 1942 zahynul v Osvětimi.
- ²⁶⁾ Celý zmiňovaný blok budov dnes již neexistuje a na jejich místě je dvouproudá silnice směrem do Rozdělova.
- ²⁷⁾ Firma Kozel, čp. 1795.
- ²⁸⁾ Oba vystavené obrazy Můj otec a Stařec s knihou patří mezi nejlepší autorova díla.
- ²⁹⁾ Eva Foustková (1911–1977), česká herečka, dcera kladenského lékaře MUDr. Zdeňka Foustky.
- ³⁰⁾ Ignác Hajn, MUDr. (1862–1943), městský lékař, dlouholetý starosta Sokola, často nazýván lékař–lidumil.
- ³¹⁾ Jaroslav Hruška, MUDr. (1847–1930), závodní lékař PŽS, starosta Kladna po dobu 25 let. Psal pod pseudonymem H. Uden.
- ³²⁾ O výtvarném salonu. Novinový výstřížek článku St. Kulhánka. Nedatováno. SOA Praha, SOkA Kladno, sbírka DR 1426.
- ³³⁾ Tamtéž.
- ³⁴⁾ Rodinný archiv. Album výstřížků s názvem Český Trefjak. Jubileum Kračmarovy galerie.
- ³⁵⁾ Výuční list dostal od Společnosti fotografů a veškerých odvětví tisku fotochemického v Praze. List má datum 1. 7. 1930 a je podepsán Leopoldem Jelínkem – starostou společenstva a Janem Štencem – vyučitelem. SOA Praha, SOkA Kladno.

Fond Okresní úřad Kladno, karton č. 1076.

³⁶⁾ Výroba štočků mu však byla povolena až po roce.

³⁷⁾ Syn Karel (*1938) a dcera Hana (*1939).

³⁸⁾ František Kožík (1909–1997), český prozaik a dramatik, autor převážně životopisných románů, působil také v čs. rozhlase v Brně.

³⁹⁾ Bohumil Lebr (1913–?), profesor deskriptivní geometrie a kreslení, dlouholetý pedagog kladenského gymnázia.

⁴⁰⁾ In: Janoutův grafický závod, katalog č. 6. Úvodní stať od J. Loriše.

⁴¹⁾ In: Janoutův grafický závod, katalog č. 8. Úvodní stať od B. Lebra.

⁴²⁾ In: Janoutův grafický závod, katalog č. 13. Úvodní stať od A. F. Šulce.

⁴³⁾ In: Janoutův grafický závod, katalog č. 15. Úvodní stať od Z. Skyby.

⁴⁴⁾ In: Janoutův grafický závod, katalog č. 24. Úvodní stať od R. Svátka.

⁴⁵⁾ In: Trestní oznámení z 20. 10. 1949. SOA Litoměřicích – SOkA Liberec, fond Okresní soud Liberec.

⁴⁶⁾ Tamtéž.

⁴⁷⁾ Rodiče nebydleli spolu, jejich manželství bylo rozloučeno. Matka žila trvale v Kladně, otec odešel do Mělníka.

⁴⁸⁾ In: Trestní oznámení z 20. 10. 1949. SOA Litoměřicích – SOkA Liberec, fond Okresní soud Liberec.

⁴⁹⁾ Tamtéž.

⁵⁰⁾ Jediní, kteří se zajímají systematicky o výtvarné umění, jsou po roce 1990 opět soukromí galeristé manželé Slepíčkovi (Galerie Radost) a bratři Perglové (kavárna Ateliér), kteří pravidelně představují Kladnu české a moravské výtvarné umělce. Menší výstavy jsou pořádány např. v prostorách České spořitelny, Komerční banky, Střeďočeské vědecké knihovny, SOA Praha – Státního okresního archivu Kladno aj.

Prameny a literatura:

Evidence obyvatel. SOA Praha, SOkA Kladno.

Český Trefjak – album výstřižků.

V majetku rodiny Kračmarů.

Zápis ze schůze rady MNV v Kladně ze dne 7. 1. 1949.

Výstavní katalogy Kračmarovy galerie.

Výstavní katalog – Vystaveno ve výkladních skříních. Zapůjčeno ze soukromé sbírky.

Výstavní katalog – I. kladenský salon.

Zapůjčeno ze soukromé sbírky.

KULHÁNEK, St. O výtvarném salonu.

SOA Praha, SOkA Kladno, sbírka DR 1426.

Materiály k povolení živnosti Karlu

Janoutovi. SOA Praha, SOkA Kladno, fond OÚ Kladno, karton č. 1075.

Výstavní katalogy Janoutova grafického kabinetu. Zapůjčeno ze soukromé sbírky.

Trestní oznámení na rodinu Karla Janouta z 20. 10. 1949, fond Okresní soud Liberec. SOA Litoměřicích, SOkA Liberec.

TOMAN, P. Nový slovník československých výtvarných umělců. díl I., A–K. Rudolf Ryšavý, Praha 1947.

TOMAN, P. Nový slovník československých výtvarných umělců. díl II., L–Ž. Tvar, Praha 1950.

Internetové zdroje na doplnění osobních dat výtvarníků.

MOJSLAVA SEHNALOVÁ

Přelomový rok kladenského divadla

V pohnuté devadesátileté historii stálé profesionální scény v Kladně nalezneme řadu výjimečných okamžiků, které připomínají výlučnost této umělecké instituce a podtrhují její význam pro utváření kulturní tradice kladenského regionu. Mnohé z nich svým významem přerostly regionální rámec a včlenily se bez nadsázky do dějin českého divadelnictví. Nebyl to jen samotný vznik stálé scény v r. 1915 v době tehdejšího Rakouska-Uherska, ale také přehlídka her českých dramatiků uskutečněná na závěr divadelní sezóny 1917–1918 v předvečer vyhlášení československého státu, léta dvacátá minulého století, kdy se v divadelním zákulisí odrážel zápas revoluční ideologie s demokratickými principy. Zvláštní kapitolu historie kladenského divadla tvořila léta třicátá dvacátého století, zatím nejméně zdokumentována jak po stránce uměleckých výsledků, tak také po stránce vnitřního chodu divadelního organizmu, v nichž se obnažily problémy umělecké instituce na pozadí celosvětové hospodářské krize. Ale v žádném jiném roce neprožilo kladenské divadlo tak radikální proměnu, jako tomu bylo r. 1945.

Připomeňme si výchozí situaci protektorátu, která se bezprostředně dotýkala divadla. V únoru r. 1943 bylo z moci úřední zrušeno Družstvo lidového divadla v Kladně, spolek původně založený v říjnu r. 1897 jako Družstvo pro vystavění domu lidového divadla v královském horním městě Kladně. Když se v r. 1912 otevřením divadelní budovy cíle spolku naplnily za finanční a morální podpory tehdejších městských orgánů a finanční půjčky Městské spořitelny v Kladně, stalo se Družstvo vedle zástupců města a spořitelny třetinovým podílníkem v divadelní správě, která nadále o osudu divadla rozhodovala. Rozhodnutím okupační správy města z r. 1943 přešla nejen divadelní budova, ale i soubor v ní tehdy působící jako městský podnik pod správu města.

Od sezóny 1943–1944 byl ředitelem divadla (na tři roky) jmenován dosavadní šéf činohry Jaroslav Novotný, který přišel do Kladna v r. 1942 z Východočeského divadla v Pardubicích i se svou ženou, kladenskou rodačkou Evou Foustkovou. V tehdejším denním tisku A-Z se nám dochoval přehled repertoáru divadla a také ambiciózní plány tehdejšího ředitele pro další sezónu a seznam členů uměleckého souboru, s nímž byla na příští sezónu podepsaná smlouva. Byla zveřejněna tato jména: L. Burešová, Z. Danielová (pseudonym pro dceru popraveného českého spisovatele Vladislava Vančury), E. Foustková (dcera známého kladenského lékaře Zdeňka Foustky), Z. Froňková, E. Hrázská, A. Kostková, A. Portová, Z. Zeithamlová, G. Skálová, E. Hilarová, M. Kolofíková a R. Libertinová, v mužském souboru J. Heyduk, F. Horák, A. Kostka, J. Kropáček, J. Machovec, L. Navrátil, B. Port, J. Pravda, B. Roček, O. Schart, nově angažovaní znovu O. Krejča, dále V. Očásek, Z. Jelínek, E. Kavan.

J. Novotný zveřejnil svůj úmysl rozdělit činoherní soubor na dvě skupiny pod vedení Karla Nováka a Karla Palouše. Nadále v souboru měl působit ing. Jiří Pro-

Josef Kemr. Angažmá v kladenském divadle připomínají všichni autoři životopisných studií i knížek. V roli Tondy ve hře Olgy Scheinflugové Okénko (premiéra 4. 10. 1945). Fotografie je publikována poprvé.

cháзка jako šéf výpravy a Jan Kopecký jako dramaturg, jehož přičiněním se v uplynulé sezóně realizovaly tzv. kladenské premiéry dosud neuvedených titulů (např. Gozzi Šťastní žebráci v novém překladu Jana Vladislava). Podle vyjádření Novotného operetní soubor nebyl v sezóně 1943–1944 na vynikající úrovni zejména pro nedostatek kvalitních sil. V příští sezóně by měl podle představ ředitele z původního souboru nadále působit L. Macák jako kapelník, F. Knopp jako baletní mistr (byla připomenuta výchova dorostu ve vlastní baletní škole) a primabalerina V. Benešová, O. Černoch, A. Vojta-Jurný, V. Jeřábek, z nově angažovaných byla zmíněna jména: I. Krátký (také jako režisér), V. Vrzal, J. Heidelberg, taneční subreta Z. Poláčková z Ostravy, mladokomik J. Kobr (připomenuto, že je to rodák z Kladna a absolvent bývalé kladenské reálky), dále J. Valášek, V. Vrána, N. Deborská, L. Zemánková. Ke zlepšení umělecké úrovně operety mělo přispět angažování šestnáctičlenného orchestru složeného z profesionálních hudebníků, kteří by nahradili hráče z ochoty.

Z plánů na příští sezónu Novotný zveřejnil záměr výchovy všeho členstva účastí na odborných seminářích, uvádění dalších tzv. kladenských premiér a poprvé se objevil návrh spolupráce s Kladenským divadélkem, souborem amatérských ochotníků, kteří naposledy zaujali uvedením Dykova Zmoudření Dona Quijota (v režii K. Trouсила se premiéra uskutečnila 16. 4. v sále hotelu Bílý beránek). Je zajímavé, že v plánech na příští sezónu se neobjevila zmínka věnovaná nadcházející jubilejní sezóně divadla, která měla být sezónou třicátou. Ale jinak se o uplynulé sezóně hovořilo jako o mezníku (tímto slovem se mnohokrát v hodnocení činnosti divadla zacházelo příliš marnotratně). Rovněž byly připo-

František Miška. Přišel do kladenského divadla z Terezína. Ve hře G. Zapolské Morálka paní Dulské hrál postavu Zbyška (premiéra 10. 10. 1945). Fotografie je publikována poprvé.

menuty uskutečněné úpravy v divadelním zákulisí (vybudování hereckých sprch, šaten a vymalování chodeb).

Sezóna 1943–1944 skončila podle plánu 2. července, kdy divadlo uvedlo dvě představení Jiráskovy Kolébky, po měsíci prázdnin zahájila opereta v Kladně 12. 8. Lehárovou Zemí úsměvů, následoval 15. 8. Piskáčekův Tulák, 17. 8. Stelibského Děti manéže a 19. 8. Amersdorferova zpěvohra Milion sem, milion tam. Činoherní soubor zahájil sezónu v Mladé Boleslavi 14. 8. uvedením Moliérova Lakomce, následovala 17. 8. premiéra Mahenovy Uličky odvahy a 25. 8. Schreivogelova hra Titanic. K 1. září 1944 byla všechna divadla v protektorátu uzavřena.

Tak jako herci z ostatních divadel, i herci kladenského divadla byli dáni k dispozici pracovnímu procesu. Podle vzpomínek Jiřího Pravdy jen někteří využili možnost odjet do místa svého trvalého pobytu a pracovat jako pomocníci v zemědělství či v živnostech svých příbuzných. Většina byla přidělena na práci v cíhelně, ostatní v Poldovce. Z každého divadla byli vybráni dva herci, kteří byli uvolněni pro filmovou práci. Z kladenského divadla tuto „prominent kartu“ získali O. Krejča a J. Pravda. Již v polovině dubna r. 1945 byla při ilegální Ústřední radě odborů ustavena Revoluční odborová organizace divadelníků, která do osmi bodů shrnula směrnice, podle nichž se měla nadále činnost divadel řídit. Na prvním místě bylo ustavení závodního výboru a vypracování plánu na převzetí divadla. Měla se neprodleně svolat schůze všech pracovníků divadla, provést výčet ilegální činnosti a provoz zahájit bez kolaborantů. V memorandu, které bylo již 13. května předáno ministerstvu školství, se objevil požadavek, aby bylo divadelnictví zbaveno všech okolností, které dovolují s ním nakládat jako se zbožím

Vlasta Šanová. Působila v kladenském divadle jen polovinu sezóny 1945–1946, bylo to její první angažmá po osvobození Terezína, kde byla vězněna. V roce 1948 emigrovala do Izraele a pod novým jménem Nava Shan se stala významnou herečkou. V roli Telegrafistky ve hře K. Simonova *Ruští lidé* (premiéra 28. 10. 1945). Fotografie je publikována poprvé.

a obchodovat. Memorandum se postavilo za divadlo tendenční a nastolilo nutnost prohlásit divadla za veřejné ústavy, jejichž kontrola bude soustředěna do rukou jediné instituce. Dále memorandum žádalo ozdravení divadelních poměrů znemožněním konkurenčního přetahování herců mezi divadly nabídkou vyšších platů.

Zatím nebyly objeveny prameny, které by spolehlivě mapovaly situaci v kladenském divadle v prvních dnech skončené války. Dnes tedy můžeme čerpat informace pouze z denního tisku. Podle zveřejněné zprávy již 20. května se v divadle konal slavnostní večer, na kterém vystoupily sbory Smetana a Slovanka, recitační sbor kladenského divadla, Střeodočeská filharmonie i Dvořákův symfonický orchestr a členové Kladenského divadélka. Novinová zpráva k tomuto večeru uvedla, že *kladenské divadlo bylo vždy střediskem nejlepší umělecké činnosti Kladenska v dobách mírových. Tato činnost byla omezena ihned po příchodu německého režimu a odumírala po celých 6 let nacistické okupace. Režisér Městského divadla J. Novotný přednesl pozdrav Rudé armádě a promluvil o poslání umění v osvobozené vlasti.*

Domnívám se, že toto prohlášení jakkoli bylo myšleno upřímně, bylo účelově zjednodušené, protože nepostihovalo emotivní vztah, který právě během okupace diváci vůči divadlu pocítovali a svou návštěvností dávali zřetelně najevo. Vždyť v neposlední řadě šlo také o českou řeč, která z jeviště do posledních chvil mohla zaznívat v prostředí, v němž byla němčina, jako řeč okupantů, stále více prosazována z moci úřední. Poválečný despekt k vlastní umělecké práci a k diváckému zájmu byl prvním porušením důvěry mezi divadlem a jeho diváky (a bohužel

Václav Budínský. Přišel do Kladna se zkušenostmi z divadelní společnosti Anny Budínské. V Kladně působil až do svého odchodu do důchodu v roce 1966. Potom s divadlem spolupracoval jako host. Naposledy na jevišti vystoupil v roce 1969. V roli Komedianta ze hry B. Johnsona Lišák Volpone (premiéra 30. 12. 1945).

nikolivěk posledním), s jehož důsledky se divadlo dlouhá léta těžce vyrovnávalo.

Dne 30. května se konala první premiéra divadla v osvobozené vlasti. Činohra uvedla Jiráskovu hru Gero a 31. května uvedla operetu premiéru Nedbalovy Polské krve. Žádná z premiér nebyla v tisku kriticky hodnocena. (Pro zajímavost uvádím, že činohra Národního divadla v Praze zahájila 28. června premiérou Jiráskovy Lucerny). Dne 17. června uvedla činohra premiéru hry sovětského dramatika Katajeva Milion trápení a 19. června drama Lope de Vegy Vzbouření na vsi. Poslední premiérou operetního souboru zvláštní a dějinnými okolnostmi poznamenané neúplné sezóny se stala Hervéova Mam'zelle Nitouche. Katajev a Lope de Vega se dočkali kritického hodnocení (s malými výhradami), zato k uvedení slavné Mam'zelle Nitouche ve Svobodě č. 13 z 28. 6. vyjádřil autor kritiky pod značkou „kr“ své pochybnosti o výběru titulu: *chybí nám sebemenší náznak důvodu, proč právě tato hra a v tyto dny, čím omluvit naprostý nedostatek vztahu k tomu, čím srdce českého člověka dnes přetéká*. O samotném provedení se autor zmínil pochvalně, a protože se nedochoval program s obsazením, uvedme, že Denisu zpívala Poláčková, *(Její měkký tón hloubí mělkost libreta, mimický kumšt Kobrova Celestina obdarovává hru vlastním vtípem a komikou)*, dále byl zmíněn herecký projev Kotoučové v roli Matky představené, Krátkého v roli Poručíka a výkony Vrzala, Vojty a Kotouče. Zmiňuji tuto kritiku podrobněji jen proto, že toto představení bylo vlastně poslední z té éry operety, která byla pamětníky mnohokrát vzpomínána a pro niž se kladenská opereta v divadelním světě stala na dlouhou dobu pojmem.

Otakar Brousek. První angažmá v kladenském divadle mu přineslo mimo jiných i roli Jiříka ve hře J. K. Tyla *Fidlovačka* (premiéra 10. 3. 1946). Také pro jeho syna Otakara Brouška ml. se Kladno stalo místem prvního angažmá (působil zde v letech 1978–1990). Fotografie je publikována poprvé.

Řešení situace divadel v osvobozené vlasti následovalo neprodleně. Již 6. června r. 1945 vydalo Ministerstvo školství a osvěty směrnice pro uměleckou a hospodářskou správu divadel, kterou byly zrušeny všechny divadelní koncese a bylo stanoveno, že provoz divadel bude nadále svěřován jen státu, odborům, komunálním útvarům a armádě. Na přechodnou dobu do 31. července měly převzít správu nad divadly a divadelními sály závodní výbory, byla jmenována Divadelní rada a 26. července se v Praze konala manifestační schůze divadelníků, jíž se zúčastnilo na 2 500 přítomných. Byla rozdělena správa divadel v Praze a také v Čechách mimo Prahu. Na této schůzi bylo zmíněno Kladno jako příklad možného zániku divadla z důvodu neexistence souboru. Je zajímavé, že v tehdejší regionálním tisku tato situace nebyla vůbec reflektována. A přitom byla nepochybně vážná. Vždyť divadelní soubor v Kladně přestal prakticky existovat. Řada herců činohry odešla do Prahy do nově vytvořeného Realistického divadla (K. Palouš, J. Pravda, F. Horák), a také do divadel mimopražských (ing. J. Procházka a K. Novák do Olomouce, J. Kobr do Ostravy), řada lidí odešla mimo divadlo (J. Novotný založil agitační skupinu *Modrá halena* při Ústřední radě odborů).

S tak značným časovým odstupem je již nemožné postihnout všechny přesuny v této přelomové době. Vážnost situace na divadelní scéně v Kladně podtrhoval také fakt, že po zániku Družstva, jehož činnost po válce nebyla obnovena, zůstalo divadlo sice pod správou města, ale pro naléhavost jiných problémů nebyla vůle řešit skutečnost, že jde o dědictví po okupační správě města z r. 1943.

Červencová manifestační schůze divadelníků ukázala na nedostatek herců v kladenském divadle, takže budoucí ředitel divadla Ludvík Žáček mohl během

Josef Hlinomaz. Působil v kladenském divadle necelou sezónu 1945–1946. V tehdejší novince českého dramatika Jana Drdy *Hrátky s čertem* vytvořil roli vysloužilého vojáka Martina Kabáta (premiéra 30. 4. 1946). Fotografie je publikována poprvé.

velmi krátké doby sestavit nový herecký soubor. Za zmínku stojí připomenout, že Žáček přišel do Kladna po svém působení v Horáckém divadle v Třebíči, kde v letech 1941–1945 byl administrativním ředitelem. Situace v kladenském divadle mu zřejmě nebyla neznámá jednak proto, že právě v Horáckém divadle našel působiště režisér Antonín Kurš po svém nuceném odchodu z Kladna (pro své výrazné levicové smýšlení), a také proto, že právě z Horáckého divadla přišli v závěru okupace O. Krejča, J. Pravda, L. Navrátil a F. Horák.

Svoboda již 6. 9. přinesla zprávu o první schůzce nového hereckého kolektivu i prohlášení L. Žáčka, že si plně uvědomují, že budou působit v městě práce, dolů a hutí. Ještě před uvedením první premiéry vyšel ve Svobodě 15. 9. článek J. Kose, který reaguje na zprávu, že na Kladně nebude opereta, pomocí argumentů, jež z dnešního pohledu působí sice úsměvně, jednoznačně však vypovídají o tendenci budoucího posuzování umění především zábavného žánru. *Každý poctivý dělník skutečně zatínal ruce v pěst, když slyšel, jak si Moravec představuje zábavu dělníků a když slyšel, jak čeští umělci jsou obětavě připraveni ukojit několika šlágry na harmoniky, několika přehloupými vtipy komiků a několika vilnými tanci podřadných girls hlad dělníků po umění. Byl by poctivý dělník a všechen pracující lid spokojen s vládou, která by se na zábavu lidu dívala tak, jako ony přišery, jež právě zmizely do propadliště dějin? Stačila by na zábavu opereta s hrabaty a knížaty v hlavních rolích, při kterých lid je zastupován přehloupými koktaly nebo prostoduchými loutkami? Bude lid tleskat tomu, jak je sám urážen s jeviště nebo plátna? Bude se užívat jiných cest než dosud k pobavení nejširších lidových vrstev.* V podobném duchu odpověděl také L. Žáček v pro-

gramu k další premiéře divadla (Kvadratura kruhu) na výtku divačky k zrušení operety.

Nový soubor se představil 20. září premiérou Tylova dramatu Kutnohorští havíři. Podle dostupných pramenů (knihy repertoáru aj.) byla tato Tylova hra v Kladně uvedena poprvé za dobu existence stálého divadla. Premiéry se zúčastnil V. Nosek, tehdejší ministr vnitra, a také V. Vydra, člen tehdejšího vedení Národního divadla. Krajská odborová rada zakoupila dvě představení. Představení v režii J. Jahna bylo hodnoceno jako příkladné nejen provedením, ale také samotným výběrem. Představil se v něm v podstatě celý soubor: A. Kotouč, A. Helcelet, A. Kostka, F. Miška, J. Hlinomaz, K. Vavřík, L. Píchová, J. Lír, R. Jančařík, V. Všelicha, L. Szkibik, J. Fišer, K. Janda, A. Vojta, O. Brousek, V. Kalendová, H. Kotoučová.

V dalších inscenacích mohli kladenští diváci poznat ostatní herce: J. Všelichovou, V. Fáberovou, J. Zítkovou, Z. Žáčkovou, P. Skálu, A. Kostkovou, V. Šanovou, O. Scharta a V. Budínského, L. Burešovou, L. Gregorovou, J. Kemra. Situace v souboru byla velmi proměnlivá, což bylo dáno až živelným kvasem v českém divadelnictví, kdy k divadlům přicházeli herci ze zrušených soukromých společností (do Kladna tak přišel J. Hlinomaz, V. Budínský a J. Kemr), mladí lidé, kteří toužili po herecké kariéře a rozhodli se využít příležitosti, ale také lidé, kteří se vrátili z koncentračních táborů (v Kladně to byla V. Šanová a F. Miška). V září uvedlo divadlo ještě dvě premiéry. Komedii V. Katajeva Kvadratura kruhu a Okénko O. Scheinpflugové.

Jako slavnostní premiéra byla 27. října uvedena hra K. Simonova Ruští lidé. Před představením promluvila B. Škrdlantová, představitelka komunistické strany. I když přesný obsah jejího vystoupení nebyl zaznamenán, ještě po desetiletí byl pamětníky vzpomínán v negativním slova smyslu jako projev, který se urážlivě dotkl všech, kteří v minulosti patřili k věrným návštěvníkům divadla. Kritik představení (anonymní) ve Svobodě 31. 10. se zhostil své hodnotící role jednoduše: *Tolik silných chvil, tolik nadšení kladenské divadlo nikdy nezažilo. Popsat se to nedá. To by se muselo napsat každé slovo té hry. To se musí vidět.*

Do konce roku 1945 uvedl tento nový soubor ještě Figarovu svatbu Beaumarchaise (režie R. Všelicha), komedii F. Langra Velbloud uchem jehly (režie V. Nejezchleb) a Zweigovu úpravu Johnsonovy komedie Lišák Volpone (režie K. Novák).

Byl to opravdu přelomový rok nejen pro kladenské divadlo, ale pro řadu herců nejen těch, kteří se s Kladnem rozloučili, ale především pro ty, kteří, jako ti mnozí před nimi, právě v Kladně začínali svou profesionální dráhu. Mnozí z nich dali svým vzpomínkám knižní podobu (J. Lír, F. Miška, V. Šanová). A i když do jejich vzpomínek s odstupem doby proniká jistý sebeironizující tón, není možné pochybovat o slovech, která v r. 1961 k 45. výročí divadla napsal divadlu režisér Kutnohorských havířů J. Jahn: *První divadelní sezóna po osvobození: všechno, o čem jsme několik let snili a na co jsme se připravovali, všechny myšlenky a plány, společné názory na svobodné a socialistické divadlo mohly být proměněny v činy. Tak začal v roce 1945 kolektiv tehdy mladých divadelních pracovníků v Městském divadle. Rozuměli jsme si lidsky i umělecky, navzájem jsme si důvěřovali a naše vztahy byly upřímné a otevřené. Byl to opravdu kolektiv organizační i organický. Jistě jsme mnoho našich plánů neuskutečnili a dělali mnoho zbytečného a nesprávného. Ale co všechno jsme přesto stihli: každý měsíc nová premiéra, teoretické studium, pravidelný styk s našimi diváky z kladenských závodů, besedy s příslušníky sovětské armády, agitační politická práce, nesčíslné zájezdy, podrobné diskuze o ideologických a uměleckých otázkách, publicistická*

Jarmila Všelichová. Na rozdíl od ostatních byla již zkušenou herečkou. V roli Fanky ve hře K. Čapka Loupežník (premiéra 18. 9. 1946). Fotografie je publikována poprvé.

činnost, atd. Náš kolektiv žil a pracoval ofensivně a průbojně, stejně jako mnoho jiných divadelních souborů v té době. A v tom je pro nás všechny hlavní význam společné práce na Kladně.

K historii divadla patří také tyto přelomové okamžiky a je dobré si je občas připomenout.

Použité prameny:

Svoboda, r. 1945

A-Zet ranní, r. 1944

Časopis Divadlo, r. 1945

Pravdovi Jiří a Hana: Krátké povídky
z dlouhého života, nakladatelství PRIMUS
Praha 1999

VÁCLAV ŠARBOCH

Slánské filharmonické sdružení (1950 – 1965)

Dějiny každého státu ale i každého města se neskládají pouze z takzvaných velkých dějin – válečných událostí a mocenských převratů nebo z příběhů významných osobností. Hlavním tvůrcem obrazu každé doby jsou lidé, kteří svými schopnostmi, uměním, elánem a poctivou prací zhodnocují každodenní všední život. Tato skutečnost platí i o těch, kteří svůj volný čas aktivně věnují svým zálibám a koníčkům.

A tak je až s podivem, kolik lidí se dokázalo a dokáže sejít u notových pultů, aby si zamuzicírovali a udělali radost nejen sobě, ale i těm, kteří je poslouchají.

Určitě nebylo a není výjimkou ani město Slaný, kde hudba a její produkce vždy našla určitý počet nadšenců, kteří ji provozovali nejen doma pro svoje potěšení, ale také se sdružovali v soubory a provozovali tuto hudbu i veřejně.

Pokusme se alespoň částečně podle dochovaných záznamů zachytit jména nadšenců, kteří soubory založili i je vedli v 19. a 20. století. Určitě velký podíl na vzestupu hudebnosti a hry na různé nástroje mělo založení hudební školy ve Slaném 25. června 1830 Františkem Kašparem Brožovským z Pravoslav a následnými řediteli Františkem Hájkem (1838–1866) a Štěpánem Erstem (1866–1895).

Velký podíl na vzniku hudebních instrumentálních souborů měl vznik pěveckého spolku „Dalibor“ 1. května 1860. Ten byl na svých vystoupeních a koncertech doprovázen hudebníky v různém nástrojovém obsazení, jak se píše ve zprávě sboru: *První veřejná produkce spolková byla 1. ledna 1861 v městském divadle z čísel zpěvních, hudebních a deklamačních. Účinkovali 22 údové výkonní, dále slečna Marie Jandová ze Slaného, p. Štěpán Erst (pozdější ředitel městské hudební školy slánské).*

Spolupráce hudebníků a zpěváků i v dalších letech pokračovala v plném rozsahu a určitě byla na dobré úrovni i po umělecké stránce.

Důkazem je nastudování a provedení Blodkovy opery „V studni“ 1897 v slánském divadle. Provedl ji pěvecký spolek Dalibor a velký orchestr za řízení hudebního skladatele Al. Lad. Vymetala (tehdejšího ředitele kůru ve Slaném). Sólisté, sbory i orchestr byly členy Dalibora. Lidunku zpívala A. Klicperová, Verunu M. Smatová, Vojtěcha K. Manšinger (sbormistr Dalibora) a Janka J. Erlebach.

První desetiletí nového století se vyznačuje kolísáním v činnosti pěvecké i hudební, v dočasné nechuti ke zkouškám a trpí tím i jednotlivá vystoupení a koncerty. Přes značné potíže byl 21. května 1911 proveden jubilejní koncert Dalibora na oslavu jeho padesátky. V mužském sboru zpívalo čtyřiadvacet pánů, v ženském dvacet dam. Vzkříšen byl i hudební soubor s šestadvaceti členy, který řídil sbormistr Karel Novák.

Za první světové války v letech 1914–1918 ustává vlastní činnost jak Dalibora, tak instrumentálních souborů pro nedostatek činných členů, pro nouzi o uhlí i pro všeobecnou stísněnou náladu válečnou.

Doba od převratu znamená v životě našeho města nebyvalý rozmach nejen normálního občanského života, ale i činnosti kulturní, zvláště v oblasti hudební. Do této doby můžeme zařadit i opakované pokusy pedagogů a hudebních nadšenců ustavit ve Slaném orchestr, který by přispíval svojí činností ke kulturnímu životu našeho města a blízkého okolí. Bohužel všechny pokusy měly jen krátkodobé trvání. Bylo to z několika důvodů: chybělo trvalé zajištění prostoru pro pravidelné zkoušky orchestru, finanční zajištění činnosti a trvalý pobyt i činnost toho, kdo by dal orchestr dohromady a vedl.

Prvním, kdo se pokusil o ustavení orchestru v poválečném období, byl profesor Josef Michl (1879–1952), slánský rodák, absolvent pražské konzervatoře a žák Antonína Dvořáka. Ten od roku 1902 působil jako ředitel Pěveckého a hudebního družstva v jugoslávské Gorici, od roku 1921 jako profesor kompozice na konzervatoři v Lublani. Po návratu do Slaného v roce 1924 si založil svojí vlastní hudební školu. Vyučoval v rodinném domku v Tyršově ulici. Z jeho žáků se prosadili dr. Václav Smetáček, dirigent FOK a profesor pražské konzervatoře, a Kamil Běhounek, akordeonista a skladatel zejména swingových melodií. Co se týká činnosti orchestru, který se pokusil ustavit profesor Michl, existují jen ústní zprávy bývalých členů orchestru, kteří již nejsou mezi námi. Podle jejich sdělení orchestr pracoval necelé dva roky a uskutečnil dva koncerty ve Slaném – jeden v divadle a druhý v sále hotelu Pošta na náměstí.

Třicátá léta minulého století jsou v hudebních dějinách Slaného zapsána příchodem výborného pedagoga a organizátora, ředitele hudební školy Jiřího Včeláka, který kolem sebe po svém příchodu shromáždil studenty slánského gymnázia, bývalé studenty vysokých škol, zaměstnané v různých slánských podnikcích, a jinou tehdejší omladinu. Z těchto nadšenců vytvořil jednak pěvecký sbor a také doprovodný instrumentální soubor, který za druhé světové války uvedl Alšův Špalíček, Staročeské masopustní hry provedl dvakrát ve Slaném a dvakrát ve vyprodaném kladenském divadle. V těžkých dobách nacistické okupace upínal národ svoji pozornost a naději k pramenům své národní kultury, zejména pak k hudbě. Jiří Včelák v tom ohledu vykonal maximum. Zavedl pravidelné koncerty – Slánské hudební středy, které pod patronací Kruhu přátel hudby při Vlastivědném muzeu probíhají dodnes. Přes potíže války překročily padesátku (do roku 1944 jich bylo 53).

Do těch časů patří i totální nasazení neužitečných kumštýřů do zbrojního průmyslu (ve Slaném ČKD), jež postihlo v r. 1944 i Jiřího Včeláka. Kladem této surové skutečnosti bylo, že slánské ČKD mělo v té době kvalitní symfonický, dechový i taneční orchestr.

A tady je třeba se zmínit o dvou muzikantech, kteří měli velkou zásluhu na existenci těchto orchestrů. Za ředitelování Jiřího Včeláka byl členem pedagogického sboru na slánské hudební škole Karel Makárius, výborný houslista a dirigent, který se pokoušel ve čtyřicátých letech sestavit orchestr ze slánských muzikantů, což se mu víceméně podařilo, ale těleso neexistovalo dlouho a ani jednou se nepředstavilo veřejnosti.

Rovněž je nutné se zmínit o symfonickém orchestru ČKD, který vznikl v té době díky tomu, že do závodu bylo nasazeno dechové oddělení Pražské konzervatoře. Shodou okolností sem byl také nasazen Zdeněk Liška (1922–1983), smečenský rodák a čerstvý absolvent pražské konzervatoře. Měl být totálně nasazen na manuální práce, podařilo se mu však zakotvit v ČKD Slaný, kde mu bylo

pochopením vedení závodu umožněno, aby se zčásti mohl věnovat své profesi – dirigování orchestru.

Z hudebníků Slánska a pražských studentů vytvořil symfonické těleso na velmi dobré úrovni, o čemž svědčí památný koncert na nádvoří smečenského zámku v červnu 1943, na kterém zazněly Vltava, Z českých luhů a hájů Bedřicha Smetany a skladby Antonína Dvořáka. Orchester se ještě podílel na květnovém koncertu ve slánském divadle v roce 1945 a tím veškerá činnost místních symfonických těles skončila.

Jiří Včelák odešel na konzervatoř do Prahy, Karel Makárius do rozhlasu v Bratislavě a Zdeněk Liška do Zlína do Baťových závodů, kde se ujal skládání hudby k filmům, v čemž pokračoval i na Barrandově. Za svoji skladatelskou činnost byl poctěn mezinárodními cenami. Hudebních partitur bylo 89!

Odchodem těchto tří nadšenců skončilo období pokusů ustavit ve Slaném těleso hudební, které by soustavně pracovalo a přispívalo svými vystoupeními k obohacení života ve Slaném.

Hudební život ve Slaném po skončení druhé světové války se pomalu rozbíhal díky dvěma dechovým orchestrům Františka Maximoviče a Karla Pokorného i obnovené činnosti pěveckého spolku Dalibor, ale nebylo nikoho, kdo by se ujal sestavení orchestru smyčcového s obsazením dechových nástrojů. Až v roce 1950 se podařilo výbornému houslistovi Antonínu Dúrasovi ve městě a ing. Ivanu Gregorovi v závodě ČKD shromáždit kolem sebe několik nadšených muzikantů, ustavit přípravný výbor a svolat ustavující členskou schůzi Slánského filharmonického sdružení, která se uskutečnila 25. září 1950 v hotelu Grand ve Slaném.

Předseda SFS Antonín Dúras přečetl přítomným 80 hudebníkům pozdravný dopis zástupce závodního klubu ROH závodu J. Švermy n. p. ČKD Slaný Josefa Hýbla, v němž se praví, že závod ČKD stejně jako město vítá myšlenku utvoření symfonického orchestru a slibuje, že orchestr bude propagován mezi dělnictvem v závodě a bude podporován jak morálně, tak i finančně.

Dále zdůvodnil rozhodnutí ustavit symfonický orchestr v našem městě vzhledem k hudebním tradicím celého regionu, uvítal morální i finanční podporu závodu ČKD, podporu krajských orgánů v čele s patronkou okresu Dr. Jelenou Holečkovou-Dolanskou, která byla též na ustavující schůzi přítomna, stejně jako první dirigent právě vzniklého orchestru pplk. Jan Uhlíř, jehož doporučil dr. Václav Smetáček, patron Slánského filharmonického sdružení. Patronát nad orchestrem převzal i Pražský rozhlasový symfonický orchestr a jeho dirigent Fr. Dyk, kteří spolu se sólisty opery Národního divadla v Praze uskutečnili v letech 1951–1952 čtyři nádherné koncerty ve slánském divadle, a tím pomohli slánskému orchestru v jeho začátcích.

Na ustavující schůzi bylo rozhodnuto, že orchestr bude zkoušet každé pondělí od 19.30 hodin v sále hotelu Grand. Tak začala činnost tělesa, které bylo chlubou města po dobu 15 let. Obsazení orchestru ve srovnání s dnešní dobou bylo co do počtu aktivních muzikantů neobyčejné: 12 prvních houslí, 10 druhých houslí, 8 viol, 7 violoncell, 4 kontrabasy, 2 flétny, 2 hoboje, 2 fagoty, 3 trombony, 3 trubky, 1 tympany, 1 bicí, 4 lesní rohy. Hudebníci byli jednak ze Slaného (celkem 43), jednak z blízkého okolí (Smečno, Libušín, Pchery, Brandýsek, Zlonice).

Orchester se představil slánskému obecnstvu prvně ve středu 11. dubna 1951 ve slánském divadle pod vedením Jana Uhlíře se skladbami B. Smetany, A. Dvořáka, J. Suka, V. Nováka a V. Nejedlého. Před zcela zaplněným hledištěm měl tento koncert velký úspěch a ohlas a zdálo se, že orchestru nestojí nic v cestě za další prací a úspěchy. Pod vedením Jana Uhlíře začala též spolupráce s pěvec-

Program koncertu SFS
z 11. dubna 1951

SLÁNSKÉ FILHARMONICKÉ SDRUŽENÍ
závodního klubu ROH-ČKD v Slaném

I. koncertní večer ve středu dne 11. dubna 1951
v 19³⁰ hodin v divadle Zdeňka Nejedlého v Slaném

Symf. orchestr SFS ————— Dirigent Jan Uhlíř

PROGRAM KONCERTU

1. Vít Nejedlý:	Vítězství bude naše — koncertní pochod
2. Bedřich Smetana:	Předehra k opeře „Hubička“
3. Antonín Dvořák:	Polonéza Es dur
4. Vítězslav Novák:	„Zamilovaní“ ze Slovácké suity
5. Josef Suk:	Vesnická serenáda
6. Bedřich Smetana:	a) Ze studentského života — polka
7. Bedřich Smetana:	b) Jiřinková polka
P ř e s t á v k a	
8. Bedřich Smetana:	Slavnostní předehra
9. Josef Suk:	Sousedská
10. Antonín Dvořák:	Pražské valčíky
11. Bedřich Smetana:	Galop Bajaderek
12. Bedřich Smetana:	Gaudeamus — pochod studentských legií z roku 1848

Středočeské tiskárny, n. p., závod 49, Slaný 51-157

kým sborem Dalibor a jeho dirigentem Jaroslavem Vodrážkou, kteří se představili na společném vystoupení ve slánském divadle 3. prosince 1951. Bohužel to bylo poslední vystoupení dirigenta Jana Uhlíře, který ze zdravotních důvodů požádal o ukončení své činnosti u orchestru. Nastalo období hledání nového dirigenta, který by se uvolil pracovat s orchestrem při nácviu nových skladeb. Po delším hledání byl požádán Zdeněk Nedvěd, profesor na slánské Obchodní akademii, který se práce ujal a v roce 1952 uskutečnil 4 koncerty jednak ve Slaném, jednak v lázních Mšené. U dirigentského pultu se též prvně objevuje hráč druhých houslí Josef Feitl.

Situace v orchestru a práce při zkouškách způsobují, že zájem členů orchestru upadá a vedení je postaveno před nesnadný úkol tomuto zabránit. Díky dr. Václavu Smetáčkovi a jeho doporučení se ujímá vedení orchestru mladý absolvent pražské konzervatoře Karel Fiala. Orchester opět začíná zkoušet v plném obsazení a již 20. září 1952 za spoluúčinkování dalších souborů závodního výboru ČKD se představuje s velkým úspěchem ve slánském divadle při oslavách 80letého trvání podniku. Příchodem Karla Fialy se úroveň zkoušek a práce v orchestru velice zlepšila, stejně jako vystoupení orchestru na veřejnosti. Svědčí o tom zápis dr. Václava Smetáčka v kronice orchestru z 23. dubna 1953:

Překvapen úrovní Vašeho výkonu s radostí Vám vyslovuji svůj obdiv. Mohu Vám říci, že jsem málokdy slyšel amatérský hudební výkon tak vyrovnaný a připravený. Celé těleso je neobyčejně ukázněno a jeho zvuk je radostný a zářivý. Jsem přesvědčen, že je to výsledek velké práce a velkého nadšení. Blahopřeji Vám všem a Vašemu milému dirigentovi Fialovi, který je duší celého tělesa. Pracujte dále s tímtéž nadšením a stanete se jedním z nejlepších ochotnických orchestrů v naší vlasti. Váš dr. Václav Smetáček.

V té době zkoušel orchestr ve zkušební síni školy na Komenského náměstí díky pochopení jejího ředitele, člena orchestru akademického malíře Jana Jungmanna. Tady také na zkoušce 16. 11. 1953 rezignuje předseda orchestru Antonín Dúras ze zdravotních důvodů a do čela tělesa je zvolen dr. Miloslav Dražan. Nový výbor orchestru v čele s dirigentem Karlem Fialou vyzval přítomné členy k ještě většímu úsilí, aby další nová činnost měla ještě lepší výsledky a spěla ke skutečně uměleckému orchestrálnímu amatérství.

S léty 1952 – 1953 je s činností orchestru spojen počátek Divadla hudby, o něž se zasloužil Václav Šarboch, učitel na 2. střední škole ve Slaném. Divadlo počalo svoji činnost 6. listopadu 1952 v malé klubovně Závodního klubu v hotelu Grand. Spoluúčastní byli: Miroslav Kruncl, vedoucí knihkupectví, který obstaral potřebné gramofonové desky a obsluhoval aparaturu; kromě hlavního vedoucího Václava Šarbocha také Jana Procházková, studentka gymnázia ve Slaném, Jan Jungmann, ředitel 2. střední školy ve Slaném a Karel Pejša, učitel 1. střední školy na Hájích. Poutavé večery, pořádané vždy s průvodním slovem dvakrát v měsíci, byly čteně navštíveny. Uvedeno bylo 13 hodnotných programů s ukázkami naší i světové hudby a pěveckého umění. Celkem navštívilo tyto čtvrtěční skvělé večery 1022 posluchačů. Finanční efekt DH činil přes 10 000 Kč. Z této částky byla hrazena režie související s činností symfonického orchestru „OSS“ Slaný. Divadlo hudby ukončilo svoji činnost 30. 4. 1953.

Symfonický orchestr pod vedením Karla Fialy pokračoval ve své činnosti koncerty populární hudby i symfonickými. Památný byl koncert 3. února 1954 v divadle ve Slaném, kde společně s Pražským dechovým kvintetem (Hertl – flétna, Smetáček – hoboje, Říha – klarinet, Štefek – lesní roh, Bidlo – fagot) přednesl Koncertní symfonii pro dechové kvinteto a orchestr. V dalších koncertech to byla Romance pro housle a orchestr L. v. Beethovena, Nedokončená Franze Schuberta, Hlobilova Vesnická suita, Baletní hudba z Prodané nevěsty B. Smetany a další. S těmito skladbami se v šedesátých letech zúčastňoval celostátních přehlídek a soutěží SLUT, které se konaly v Praze v Rudolfinu (Domě umělců), Smetanově síni, Lucerně, Domě kultury na Smíchově a v Holešovicích. Celkem 7 účastí bylo ozdobeno pěti zlatými medailemi a I. cenou, z toho nejcennější bylo 27. 10. 1954 v Lucerně vyhlášení orchestru Absolutním vítězem v oboru symfonických orchestrů. Hodnocení výkonu nasvědčuje tomu, že v té době patřil slánský symfonický orchestr k vrcholným tělesům v oblasti hudební kultury.

V hodnocení se praví: *Výkon vašeho orchestru byl vynikající, jak v souhře jednotlivých skupin nástrojových, tak ve skupinách samotných, intonace, dynamika, smyky. Je vidět, že vašemu mladému dirigentovi na bezvadném výkonu záleželo. Ovládnutí partitury z paměti, jeho výrazná gesta a vůbec celý postoj, jej kvalifikují k velkému rozběhu. Jsem přesvědčen, že jste si odnesli palmu vítězství, která vám právem náleží. Přeji všem členům orchestru i pro časy budoucí takové dirigenty, a tím je řečeno vše! Stejného ocenění a umístění dosáhl orchestr o rok později v Domě umělců v Praze, kde vystoupil na festivalovém koncertu 2. 7. 1955.*

Hodnocení činnosti orchestru však nebyla jen kladná. Orchestr vystoupil 24. února 1956 na Slavnostním koncertu k 8. výročí vítězství československého

Praha – Smetanova síň Obecního domu 19. 9. 1954

pracujícího lidu ve slánském divadle Zd. Nejedlého, kde kromě jiných skladeb přednesl Symfonii č. 5 c moll „Osudovou“ op. 67 L. v. Beethovena. Jaké bylo překvapení vedení orchestru a jeho členů, když po koncertě v sobotu 25. února 1956 v závodním časopise „Švermova garda“ vyšel článek nadepsaný „Únor a Osudová“ od Karla Formánka. V něm stálo: ... *k tak významnému výročí, jako je Únor, se osudová německého skladatele nehodí. Představoval bych si na takovém koncertě dávat husitský chorál „Kdož jste boží bojovníci“ a jiné skladby českých skladatelů! Řekl bych, i když to má již symfonický orchestr vždy pečlivě nastudováno, tak se to nedá napasovat na každou akci, která přijde, a mělo by se k takové kulturní akci přistupovat odpovědněji. Vždyť ta „Osudová“ by seděla tak těm, kteří od nás po Únoru 1948 utekli! Bylo by správné dáti ku pomoci symfonickému orchestru ZK uměleckou radu, která pomůže řešit všechny úkoly umělecké pomoci na cestě pracujících při budování socialismu!*

Symfonický orchestr pokračoval dál ve své práci v oblasti hudební kultury a nenechal se podobnými výpady tehdejších stranických pracovníků znechutit. Ve spolupráci s pěveckými sbory Dalibor a Máj se pokusil o nastudování opery Viléma Blodka V studni a spolu se sólisty z Prahy Zdeňkou Psůtkovou–Horníkovou v roli Veruny, Jarmilou Vokounovou jako Lidunkou, Robertem Víškem jako Vojtěchem a Vladimírem Hubkou v roli Janka provedl tuto operu ve Slaném dvakrát. Prvně při vyhodnocení nejlepších pracovníků a nejlepší dílny SZ Slaný 14. května 1956 a potom 21. května odpoledne pro žactvo slánských škol a večer pro veřejnost. Všechna představení řídil Karel Fiala a dostalo se mu velkého uznání obecnstva. Pro velký úspěch a ohlas se provedení opery opakovalo ve slánském divadle ještě jednou 4. července 1956.

V roce 1958 kromě jiných koncertů se orchestr zúčastnil spolupráce se slánským gymnáziem, které slavilo 300 let od svého založení. Na akademii v divadle doprovodilo 150 členný pěvecký sbor gymnázia v pásmu národních písní hudebního skladatele Jana Zdenka Bartoše. Obě představení – odpolední i večerní – se konala před vyprodaným hledištěm divadla, večer se zúčastnil dr. Václav Smetáček s chotí a ocenil pěkné provedení skladeb a vysokou úroveň celého večera; zvláště pak provedení „Otvírání studánek“ Bohuslava Martinů v podání dívčího sboru a doprovodné skupiny gymnázia za řízení prof. Františka Hofmana.

Pro úplnost záznamů o vystoupeních symfonického orchestru je třeba se zmínit o účinkování na šesti reprezentačních plesích ROH Svazu zaměstnanců ve strojírnosti v Kulturním domě na Smíchově v Praze. Zde pravidelně zahajoval ples uvedením některé z polonéz a potom hraním známých valčíků Johana Strausse, Františka Kmocha, Julia Fučíka a známých polek od různých skladatelů. V celém průběhu plesu se potom střídala v hraní se známými tanečními orchestry a lidovými muzikami.

V činnosti orchestru nastal zlom v roce 1959. V červnu toho roku musel po sedmi letech opustit svoji zkušebnu v přednáškové síni ve škole na Komenského náměstí a přestěhovat nábytek, nástroje a pulty do budovy Domu kultury na náměstí 9. května v Slaném. Na půl roku byla činnost orchestru přerušena a obnovena byla až v listopadu 1959 zkouškou v sále bývalého hotelu Pošta na náměstí ve Slaném. Situace se odrazila i ve vystoupeních orchestru, za celý rok 1959 uskutečnil jen 4 koncerty.

Rok 1960 byl jubilejním desátým rokem od založení orchestru. Po stagnaci v předcházejícím roce na základě dopisu vedení orchestru, který byl zaslán všem členům tělesa, se sešli hudebníci v počtu 47, aby zahájili přípravu na jubilejní sezónu. Slavnostní koncert se konal v divadle ve Slaném 10. prosince 1960 a jako sólisté na něm vystoupili MUDr. Miloslav Dražan – violoncello, PhMr. Ota Modr – housle, Václav Šarboch – viola a Otakar Martinovský – klavír. Na programu byla 2. věta z koncertu pro violoncello a orchestr Antonína Krajta, Koncert d moll pro klavír a orchestr W. A. Mozarta a Koncertantní symfonie pro housle, violu a orchestr téhož skladatele. Večer byl zakončen skladbou Felixe Mendelshona–Bartoldyho Klidné moře a šťastná plavba. Před tímto slavnostním koncertem se konala jubilejní členská schůze orchestru v restauraci hotelu Grand, na níž kronikář Jan Jungmann přednesl zprávu o dosavadní činnosti (celkem uvedeno 102 pořadů – 80 populárních, 22 klasických, ve Slaném hrál na 63 vystoupeních), přečteny pozdravné dopisy bývalého dirigenta Jana Uhlíře, Míly Smetáčkové za jejího manžela dr. Václava Smetáčka, který byl v té době na koncertním turné v Sovětském svazu, a dopis od pěveckého sboru Dalibor, s nímž orchestr vystoupil na mnoha koncertech. Večerní koncert v divadle se pak konal před zaplněným hledištěm a měl velký úspěch.

Nový rok 1961 a vstup do nového desetiletí orchestru začal tradičním vystoupením na Strojírenském plese v Praze-Smíchově. Zdálo se, že nic nebrání tomu, aby se činnost orchestru dále úspěšně rozvíjela. Ještě v plném lesku se představil na jubilejním koncertu k 100. výročí pěveckého sboru Dalibor za spoluúčasti pěveckých sborů Smetana a Smetana-Slovanka z Kladna v divadle ve Slaném 11. listopadu 1961, kdy před zcela zaplněným hledištěm byla provedena Smetanova „Píseň česká“.

V prvních měsících roku 1962 nastala v práci symfonického orchestru stagnace. Mnozí z členstva, kteří hráli na dechové nástroje, nespolupracovali s kolektivem. Někteří z nich se totiž zavázali dlouhodobou smlouvou hrát za honorář při tanečních zábavách a plesech, jiní měli různé pracovní směny a u některých vů-

Letní kino ve Slaném, červen 1959

bec upadl zájem o nehonorovanou práci v orchestru. Mnozí neprojevíli zájem o zkoušky, když nebylo plánováno další veřejné vystoupení, a konečně u dalších lze vysvětlit jejich absenci nepříjemným prostředím zkušebny v sále restaurace „Pošta“, zvláště nedostatečně vytopenou a nevhodně osvětlenou místností. Na základě těchto skutečností byla v červnu 1962 přidělena orchestru nová zkušebna, a to sál Domu kultury na náměstí ve Slaném jako vhodné a vyhovující prostředí pro další hudební činnost.

I přes tuto pozitivní změnu se docházka do zkoušek orchestru nezlepšila i vinou silných mrazů na začátku roku 1963. Proto výbor SO rozhodl dne 23. května 1963, že v příští zkoušce se rozhodne o dalším osudu SO. A tak 27. května oznámil předseda dr. Dražan přítomným, že po dohodě s výborem závodního klubu ČKD a vzhledem k nedostatečné docházce uvádí se orchestr do klidu až do 1. září 1963. Dirigent Karel Fiala navrhl, že východiskem by mohl být komorní orchestr, který by mohl začít pracovat po prázdninách. Konečné rozhodnutí bylo stanoveno na podzim 1963.

Teprve 7. října 1963 byla konána opět první zkouška orchestru, ovšem v malém obsazení 22 hudebníků. Zdálo se, že se rodí Komorní orchestr ZK ČKD. V tomto obsazení hrál orchestr na slavnostním večeru v divadle v pondělí 24. února 1964 za spoluúčasti pěveckého sboru Dalibor a klavíristy Otakara Martinovského, další vystoupení se konalo na nádvoří Vlastivědného muzea v sobotu 6. června 1964 prakticky ve stejném obsazení.

Na zkouškách v dalším období se podílelo průměrně 20 členů, mnohdy byla účast ještě menší. Závodní klub ČKD Slaný značně snížil svou částku na financování svého orchestru.

Vše nasvědčovalo tomu, že činnost orchestru pomalu umírá a ke svému konci spěje i samo těleso. Ještě dvakrát vystoupil soubor ve slánském divadle: 24. února

1965 na počest Vítězného února společně s Daliborem a potom 9. května v den státního svátku ČSSR v rámci odměňování zasloužilých pracovníků ČKD společně s Daliborem s tímto programem: po státní hymně zazněla Šostakovičova Píseň míru, dále V. Kyrál pochod Strahov, R. Drejsl Rozkvetlý den, J. Flégl Domažlická polka a Kafuša, V. Dobiáš Polka míru a J. Seidl Internacionála. Jistě i požadovaná skladba repertoáru způsobila ochabnutí nadšení muzikantů. Každý program v té době musel být schválen stranickým orgánem.

Ještě na zkoušce 17. května 1965 předseda MUDr. Dražan ohlásil, že po dohodě se závodním klubem ROH má být ustaven v omezeném počtu hudebníků poloprofesionální placený estrádní orchestr, který by byl schopen častěji vystupovat.

A tak těleso, které začínalo v roce 1950 se sedmdesáti hudebními nadšenci a uskutečnilo celkem 120 koncertů v 18 místech Čech, z toho 74 ve Slaném, skončilo svoji činnost v našem městě pro absolutní nezájem hudebníků. Pro nás, kteří jsme po celých 15 let v orchestru a pro orchestr pracovali, to byly nezapomenutelné zážitky hudební díky dirigentům od samého začátku, hlavně však Karla Fialy, který od roku 1952 orchestr vedl, slavil s ním největší úspěchy v celostátních i krajských soutěžích a byl hlavním strůjcem vynikající atmosféry a vztahu mezi hudebníky orchestru. Patří mu velké poděkování!

A mně nezbývá než ukončit toto povídání o muzikantech a orchestrech v našem městě spolu s kronikářem Janem Jungmannem, který na poslední stránce kroniky Orchestrálního sdružení napsal: *Zdá se, že orchestr umře na nezájem! A pisatel této kroniky se domnívá, že je čas ukončit trapné zápisy a kroniku uložit ku věčnému spánku do Vlastivědného muzea! 21. června 1965.*

Prameny:

Sborník LŠU k 150 výročí školy
Vlastivědný sborník školního okresu
slánského roč. VIII
Švermova garda 7. 7. 1956 – A. Výstup
Slánský obzor roč. 12. 2004
Slánský obzor roč. 1 – 2, 1994
Slánský obzor roč. 5., 1997
Slánský obzor roč. 4., 1995
Kronika Slánského filharmonického
sdružení v provedení kronikáře Jana
Jungmanna 1950–1965

JIŘÍ KOVAŘÍK

Kladenské hutě v poválečném období (1946–1970)

Zmapování poválečné historie kladenských hutí bylo a stále je natolik obtížné, že dodnes takřka neexistuje studie, která by osvětlila, či se dokonce pokusila shrnout základní trendy a aspekty jejich vývoje. Byl před rokem 1989 vznikl pokus o syntézu,¹⁾ zůstala snaha o objektivnější zhodnocení neúplná zejména s ohledem na ekonomickou problematiku, jejíž výsledky se daly za minulého režimu těžko publikovat. Vývoj po roce 1989 pak vedl téměř až k zániku kladenského hutnictví, což se pochopitelně odrazilo i na badatelském zájmu. Hutě nicméně určovaly v poválečném období ráz, tón a atmosféru města i regionu mnohem více než v období předchozím a jejich vývoj může dát odpověď na řadu otázek, jež se týkají obrazu kraje v minulosti. Proto jsem se vrátil ke starším, jen zčásti publikovaným analýzám, a pokusil se shrnout ty nejzákladnější a hlavní rysy technicko-ekonomického vývoje i sociálně politických vazeb v období od znárodnění klíčového průmyslu až po zahájení celkové modernizace kladenských hutí na počátku 70. let. Organizačně tento úsek odpovídá době, kdy kladenské hutě nesly statutární název Spojené ocelárny, národní podnik (SONP).

Návštěva
prof. Z. Nejedlého
v roce 1945
v atmosféře, jež se
zatím nepodobala
Menzelovu filmu
„Skrivánci na niti“

K prvnímu výročí osvobození byly železářny PŽS přejmenovány za maršálovy přítomnosti na huť Koněv

Výchozí stav

Dne 7. 3. 1946 byl rozhodnutím Ministerstva průmyslu vytvořen se zpětnou platností k 1. lednu téhož roku národní podnik se statutárním názvem Spojené ocelárny. Skládal se ze 17 majetkových podstat, tvořených více než třiceti závody. Rozhodující podíl majetku připadl třem velkým krystalizačním jádrům: bývalé Poldině huti a. s. (40 %), bývalé Pražské železářské společnosti a. s. (33 %) a Válcovnám Mannesmannových trub (15 %)²⁾. Do čela nového mamutího komplexu byl jmenován jako ředitel Ing. Vladimír Kořínek a jemu byla podřízena čtyři hutní ředitelství (Kladno, Chomutov, Králův Dvůr, Mechanické závody), dělicí se celkem na 36 závodů. Pod hutním ředitelstvím Kladno zůstaly pouze kladenské hutě Koněv (což byly k prvnímu výročí osvobození přejmenované železářny bývalé Pražské železářské, tj. Vojtěšská huť) a Poldi (dříve Poldina huť, závod Kladno).³⁾

Hned první rok hospodaření Spojených oceláren n. p. skončil hrubou ztrátou 738 mil. korun⁴⁾, což dávalo tušit problémy rozsáhlého komplexu, v němž se setkaly závody slabší a silnější, ziskové i ztrátové. Hlubší postižení dalšího vývoje znemožňuje jak torzovitost pramenů, tak i rychlé změny, jimiž Spojené ocelárny v dalších letech procházely.

Druhá vlna znárodnění přivedla do tohoto konglomerátu dalších 38 znárodněných či konfiskovaných závodů a podniků z oblasti druhovýroby. Už rok 1949 ale přinesl první delimitace, po nichž následovaly další, zakončené k 1. lednu 1952 redukcí rozsahu Spojených oceláren, které od tohoto dne zahrnovaly už jen kladenské hutě Poldi a Koněv.⁵⁾

Důsledky četných organizačních změn byly z hlediska struktury, organizační provázanosti i ekonomické a technické spolupráce bývalých celků dosti závažné. Jestliže v březnu 1946 vplynuly do Spojených oceláren bývalé koncerny PŽS a Poldiny hutě až na svůj důlní majetek celkem neporušené, odtrhly se později v důsledku delimitací všechny sesterské a filiální závody těchto celků. Pro bývalou Poldinu huť to bylo nejzávažnější: do jiného národního podniku byl delimi-

Manifestace Poldiny hutě při
příležitosti znárodnění

tován v závěrečné etapě technologicky s ní úzce svázaný sesterský závod Poldi Chomutov.

Spojené ocelárny, stíhané řadou organizačních změn, vykázaly i v roce 1947 ztrátu ve výši 22 mil. Kčs, což vzhledem k vysokému schodku předchozího roku opravňovalo k optimismu. V roce 1948 už vykázaly zisk 90 mil. Kčs, který se jednoznačně dal považovat za úspěch.⁶⁾ Pokud se týkalo dvou vlastních kladenských hutí, byly zde v podstatě splněny úkoly dvouletky. V Koněvu bylo dosaženo úrovně výroby z roku 1937, v huti Poldi dokonce úrovně z roku 1939.⁷⁾ V absolutních číslech znamenal rok 1948 výrobu 216 tis. tun surového železa a 366 tis. tun oceli v huti Koněv. V huti Poldi činila výroba 118 tis. tun oceli. Obě hutě teprve rozjížděly nevyužité kapacity, investiční činnost se pohybovala jen na nutné úrovni dílčích modernizací a rozsáhlejší akce se soustřeďovaly pouze na energetické zázemí hutí.

Výrobně se obě kladenské součásti Spojených oceláren značně lišily a zůstaly po této stránce nezávislé, přičemž si uchovaly podstatnou část historického výrobního programu. Huť Koněv, klasický závod s úplným hutním cyklem, výrobce zejména válcovaného materiálu z martinských a Thomasových ocelí, zahrnovala čtyři vysoké pece (z 90. let 19. století), dvě martinské, a jednu Thomasovu ocelárnu s řadou na ně navazujících válcovacích tratí. Huť Poldi disponovala dvěma ocelárnami na duplexní pochody SM pec–elektrická pec, šesti válcovacími tratěmi,

Nové vysoké pece z 1. pol. 50. let

dvěma volnými a dvěma zápustkovými kovárnami a mechanickými provozy, v nichž se soustřeďovala finalizující strojírenská výroba. Byla známa jako výrobce ušlechtilých ocelí, jichž měla ve výrobním programu na 300 značek.

Obě hutě se lišily po mnoha stránkách, v neposlední řadě i výrobním cyklem, u huti Poldi mnohonásobně delším vzhledem k řadě úprav a stupňů zpracování. Značné rozdíly byly ve stavu základních prostředků, u hutě Koněv podstatně zastaralejších.⁸⁾

Období 1949 – 1955

Do pětiletého plánu (1949–1953) vstupovaly kladenské hutě s celkem opodstatněným optimismem. Hutnictví patřilo mezi nejpreferovanější obory a Spojené ocelárny v něm hrály v mnoha případech monopolní roli. Tzv. generální linie budování socialismu však upřednostňovala především výrobu neušlechtilých ocelí, tj. produkci huti Koněv, do níž byla vložena většina z celkové sumy investic ve výši 635 mil. Kčs. Nová výstavba se v podstatě soustředila do sféry hutní prvovýroby. Místo čtyř stávajících vysokých pecí byly vybudovány v ročních intervalech v období 1949–1951 tři tenkostěnné vysoké pece s objemem 586 m³ a s většinou odpovídajícího zázemí.⁹⁾ Krom toho byla v téže huti dokončena v roce 1949 válcovna Jemná IV, značně mechanizovaná a s kapacitou 130–140 kt/rok.¹⁰⁾

Výroba kladenských hutí během let 1949–1953 prudce rostla a okolo roku 1950 překročila nejvyšší válečné hodnoty. V huti Koněv stoupla (ve srovnání s rokem 1948) k roku 1953 v surovém železe z 216 na 397 tis. t, v surové oceli

z 366 na 519 tis. t a ve válcovaném materiálu z 241 na 359 tis. t. V hutí Poldi stoupla výroba oceli (ke stejným rokům) z 118 na 195 tis. t a u válcovaného zboží se zvedla z 59 na 106 tis. t.¹¹⁾ Tato čísla v sobě ovšem skrývala problémy. Obě hutě se blížily k hranici svých kapacit a rezervy, běžné v předválečných letech, neexistovaly. Každá větší porucha a výpadek znamenaly ohrožení stále zvyšovaných plánů. Ty ostatně nebyly za pětiletku splněny v hutí Koněv v surovém železe a válcovaném zboží. V hutí Poldi nesplnily zápusťkové kovárny. I většina ostatních oblastí, přestože jako celek plán naplnila, v některém z roků pětiletky požadované objemy podkročila.¹²⁾ Příčiny byly zdánlivě jednoduché. U vysokých pecí mohla za nesplnění přestavba vysokopecní základny, na niž se nebralo mnoho ohledů, dále neplánovaná stání, nízká bohatost vsázky, poruchy, nedostatek koksu a vzduchu. V ocelárnách Poldi padaly výpadky na vrub poruchy Frickovy indukční pece, v ocelárnách Koněv, v nichž pětiletku nesplnila ani Thomasova, ani martinská ocelárna, se za hlavní příčinu považovala jakost surového železa a jeho nedostatek.¹³⁾ Pro huť znamenalo toto období zvyšování výkonů, k čemuž docházelo prakticky bez investic a modernizací.

V letech 1. pětiletky se naplnilo i to, z čeho měla před vznikem Spojených oceláren národní správa Poldiny huť největší obavy. Vlivem politických poměrů v období studené války a centralizace zahraničního obchodu došlo k likvidaci obchodních vazeb i obchodní sítě Poldiny huť, jež před válkou zahrnovala filiálky, sklady a zastoupení ve 38 zemích světa. Delimitace závodů a provozů, které dříve tvořily koncern Poldiny huť a. s., s sebou přinesla i odloučení některých, většinou lukrativních výrobních jednotek. Nejednalo se o politická rozhodnutí, jež se jevila jako „vyvěnění“ několika dělnických ředitelů, vyslaných z Kladna do čela jiných provozů. Takto přišla Poldina huť např. o část finální výroby a tažírny i o výrobu slinutých karbidů POLDI DIADUR, jediné to evropské konkurence Kruppovu tvrdokovu Widia.¹⁴⁾

Ministerstvo zahraničního obchodu připravovalo v letech 1951–1952 dvouetapovou likvidaci obchodní sítě Poldi. Z té byla v roce 1949 vytvořena obchodní organizace Poldi. a. s., mezitím zúžená o znárodněné afilace a účasti v Rumunsku a Jugoslávii. Skutečná likvidace probíhala pomaleji, ale i tak byla do závěru pětiletky realizována v Austrálii, Milánu, Kalkatě, Buenos Aires, Lipsku, Rio de Janeiru, Curychu a Ženevě. V červenci 1951 přešel zbytek Poldi a. s. na čs. podnik zahraničního obchodu Ferromet a. s.¹⁵⁾ V komerční činnosti byl navíc od roku 1953 přijat systém, nahrazující přímý styk se zákazníky centralizovaným náběrem zakázek a jejich přidělem či rozpisem ze strany Hlavní správy odbytu Ministerstva průmyslu a rudných dolů. Těžkopádnost a byrokratismus tohoto systému se staly i jednou z příčin potíží řady následujících let.

Spojené ocelárny stále vykazovaly zisk, v roce 1949 ve výši 165 mil. Kčs, v roce následujícím 171 mil. Kčs a v roce 1953 (údaje za léta 1951–1952 chybí) ve výši 120 mil. Kčs.¹⁶⁾ Signály potíží se ovšem objevovaly. Od roku 1950 se začalo poukazovat na špatnou dodávkovou morálku vůči odběratelům, o rok později se hovořilo o nepamětném růstu výkonů a nákladů, v němž náklady stouply až trojnásobně rychleji. A přestože se v Kladně za pětiletku zvýšila výroba železa o 68 %, oceli o 32 %, válcovaného zboží o 46 % a kovaného zboží o 71 %, bylo vyrobeno i za 156 mil. Kčs zmetků.

Roky 1954–1955, pro které se stanovovaly pouze roční plány, nepředstavovaly pro Spojené ocelárny z hlediska výstavby a modernizace ani zásadní změnu, ani podstatnější rozšíření kapacit. Výroba oceli v hutí Koněv mírně poklesla na 494 tis. t, v hutí Poldi na 192 tis. t. O čtvrtinu, na 481 tis. t se k roku 1955 zvedla výroba válcoven Koněv, produkce ostatních oblastí se příliš nezměnila. Tou dobou už plnou silou narůstaly problémy. Plán hrubé výroby, výroby zboží i tržeb

splnily SONP v roce 1954 jen v rozmezí 90–94 %. V návaznosti na to zůstal nesplněn plánovaný objem realizace a vše vyústilo ve ztrátu téměř 111 mil. Kčs.¹⁷⁾ Veškerá opatření pro rok 1955 nebyla nic platná, výzvy a závazky i otevřené dopisy ministra hutního průmyslu a rudných dolů zůstávaly bez výsledku. Ekonomické problémy nevyřešila ani veřejná kritika SONP na stránkách Rudého práva.¹⁸⁾ Příčiny byly hlubší a v napjaté atmosféře 1. poloviny 50. let se hledaly především ve vnitřním nepříteli či v nedostatku umění mobilizovat. Zpočátku nadšená a později stále nervóznější atmosféra této doby se ostatně odrazila i v rychlejších změnách vedení SONP. První ředitel SONP Ing. Vladimír Kořínek byl odvolán v roce 1949 a vystřídal ho Ing. Vlastimil Leitner. Toho nahradil už roku 1951 „dělnický ředitel“ Václav Poncar, po němž v roce 1953 následoval Richard Šeděnka, opět v roce 1955 vystřídaný Oldřichem Wrobelem.

Období 1956–1960

Z vnějšího pohledu prodělávaly Spojené ocelárny ve 2. pětiletce zdánlivý rozvoj, který působil na nezasvěcené dokonce impozantně. Odrážely se v něm jak jisté politické uvolnění, tak i celostátně rostoucí potřeba ušlechtilých ocelí. Zvýšit jejich výrobu v Kladně bylo ovšem bez podstatnějších investic nereálné a v diskusích, byť stranickými orgány řízených a usměrňovaných, se ozvalo příznání, že huť Poldi zaostávala v modernizaci, protože se do ní prakticky nic od roku 1845 nevložitelo.¹⁹⁾

Z celkové výše investic v objemu 770 mil. Kčs (tj. o 140 mil. Kčs více než v pětiletce předchozí) patřil za těchto okolností huť Poldi hlavní díl. V akcích samotných dominovalo budování nového komplexu válcoven 6 a 7 huť Poldi, s ním souviselo i rozšíření ocelárny 2 (budované ve válečných letech). Po stránce vyba-

Odpich vysoké pece
v huť Koněv

vení se v této ocelárně postavila čtvrtá SM pec 35 t a dvě elektrické obloukové pece 30 t z Polska. V dostavbě, dokončené v roce 1960, byly zahrnuty odlévárny, hala příprav, šrotiště a další zázemí.²⁰⁾ Nová válcovna 6 huti Poldi ze ZVIL Plzeň, uvedená do provozu roku 1957, měla vyřešit stále aktuálnější potřebu výkonné jemné trati huti Poldi.²¹⁾ Na její halu navázala nová válcovna 7, bloková ze Žďárských strojíren, spuštěná do provozu roku 1959.²²⁾ Energeticky kryla nárůst kapacit nová elektrárna 2 huti Poldi.²³⁾

Novou trať s označením Jemná V dostala i huť Koněv. Pocházela ze ZVIL Plzeň, kde ji vyprojektovali už v roce 1949, a říkalo se jí „Maďarka“ podle země, kam se měla dodat a nedodala. V letech 1958–1959 ji místo v Maďarsku instalovali v Kladně.²⁴⁾

Každá z uvedených velkých investic měla určité slabiny. Ocelárna 2 v prvních letech existence zdaleka nenaplnňovala očekávané kvantum výroby. Parametry válcovny 6 nedokázaly naplnit projektovaný výrobní program a totéž platilo o válcovně 7. To znamenalo nutnost změny koncepčního řešení válcoven Poldi, v němž se původně počítalo se zastavením staré válcovny 2. Nejhůř na tom byla koněvská Jemná V, jejíž koncepční a konstrukční nedostatky zúžily výrobní program a z níž výrobky často překračovaly povolené úchytky rozměrových tolerancí dle ČSN, přičemž ani spolehlivost zařízení nebyla velká.

Vložené investice nepostačovaly ani objemem, ani kvalitou. Vznikaly sice nové provozy, jejich provedení však bylo nejakostní a mnohdy nekompletní. Prohloubila se disproporce mezi základními provozy, tepelným zpracováním a provozy finalizujícími. Nová výstavba vytvořila i nový směr toku materiálu, prodlužující vnitropodnikové spoje a komplikující návaznost výroby.

Navíc se objevovaly závady na relativně moderních zařízeních Spojených oceláren.²⁵⁾ V letech 1954–1956 prošly všechny vysoké pece opravami, které měly spíše charakter generálních rekonstrukcí. Přesto i nadále neodpovídaly soudo-

Sázení do obloukové pece huti Poldi

Odlévání na
Ocelárně 2
huti Poldi

bým parametrům jak malou mechanizací, tak i profilem a tenkými stěnami.²⁶⁾

Už tehdy byla zjevná nutnost zásadní koncepční modernizace SONP. Tu nastínil ve svém inauguračním projevu v roce 1958 nový podnikový ředitel Ing. Ladislav Šajch.²⁷⁾ Plány se zatím týkaly třetí a následující pětiletky a zjednodušeně řečeno obsahovaly následující: huť Koněv rekonstruovat za chodu na výrobu ušlechtilých ocelí a k tomu ocelárny této hutě přebudovat na duplexní pochod kyslíkový konvertor-elektrická pec. V oblasti válcoven se počítalo po náběhu válcovny Jemná V (která však spolehlivě a v plném rozsahu nenaběhla) se zrušením části starých jemných tratí. První nástin koncepce zůstal víceméně na papíře i s ohledem na celostátní přeinvestovanost v těžkém průmyslu.

Navzdory celkově nepříliš perspektivní situaci prodělávaly kladenské hutě v některých ohledech zajímavý technologický rozvoj. V ocelárnách huti Poldi se ověřovalo dmýchání kyslíku do lázně, prováděly se první pokusy s odléváním ingotů ve vakuu a začaly se hledat cesty k přechodu od ocelářských duplexních technologií k výrobě oceli z pevné vsázky. S celostátní předepsanou úsporou niklu souviselo zavedení nových korozivzdorných ocelí POLDI AKM a POLDI AKVH. Do výrobního programu byly zavedeny nové žárovečné oceli pro turbíny, rozšířil se i sortiment rychlořezných ocelí. V huti Koněv byl roku 1956 instalován a v dalších letech k sérii pokusů uplatněn zkušební 5t kyslíkový konvertor. Z jeho předpokládaného provozního využití sice sešlo, přesto na něm byly ověřeny možnosti pochodu, uplatněného pak v jiných československých podnicích.²⁸⁾

Celkové výsledky Spojených oceláren byly stále více alarmující; druhá pětiletka zde skončila ztrátou 417,9 mil. Kčs. Už rok 1956 se na ní podílel více než čtvrtinou, a jestliže se ztráty v následujícím roce snížily na 42 mil. Kčs, pak v letech 1958 – 1960 opět vzrostly. Plán nebyl splněn, ve výrobě zboží se dosáhlo jen 98,6 % a v hrubé výrobě 99 %, přestože ta sama o sobě za pětiletku vzrostla o 34 %. Na ztrátách se podílelo částkou téměř 283 mil. Kčs překročení vlastních nákladů, 85 mil. Kčs bylo přisuzováno změnám objemu i sortimentu výroby a zbytek, téměř 50 mil.

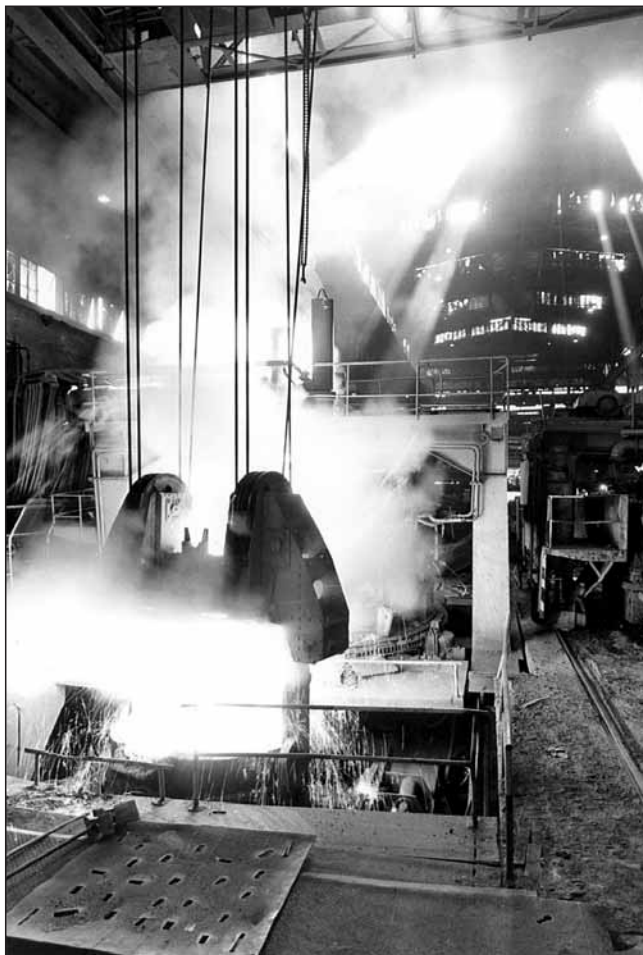
Blokovna Vá 6 spuštěná na
přelomu 50. a 60. let

Kčs, obsahovaly ostatní vlivy. Ztráta se téměř z 60 % přičítala externím nepříznivým vlivům: špatnému zásobování v sortimentu i jakosti, nekompletním investicím, rozdílu mezi plánem a realizací zakázkové náplně z ústředního přidělu Odbytového sdružení MHRD, v neposlední řadě pak i nedostatku pracovníků.

Vnitřní nedostatky pramenily z problémů, které se objevovaly už v první pětiletce. Podniku se při stoupající výrobě zúžily rezervní kapacity. Rostla pracnost výroby a disproporce v kapacitách navazujících provozů. Ve válcovnách huti Poldí, zčásti rozšířených, se výroba za druhou pětiletku zvýšila o 50 %; v provozech tepelného zpracování, nijak nezměněných, vzrostla o 130 %. Neúnosně se rozšířil výrobní program. Obsahoval na 250 značek ocelí a 1 000 profilorozměrů, vše s různými požadavky na úpravy, zkoušky a další náležitosti. Situaci komplikovaly zakázky, pohybující se v průměru okolo hmotnosti 5–5,5 t. Vzhledem k průměrné hmotnosti tavby docházelo k obtížím při zařazování do výroby i k narušení ekonomiky. Rostla zastaralost a poruchovost zařízení, patrný byl i pokles technologické kázně.²⁹⁾

V organizaci prodeje vrcholil centralistický systém náběru a přidělu zakázek, kumulovaných a rozepisovaných Odbytovým sdružením Ministerstva hutnictví a rudných dolů (MHRD). Jelikož byly objemy zakázek stanovovány na 100%

Odlévání obloukové pece
v Ocelárně 2 huti Poldi

využití fondu pracovní doby i výkonových norem, sebemenší narušení výroby znamenalo výpadek v plnění sortimentu, na to ale plán, stanovený v předstihu, nebral ohled.³⁰⁾ Současně zanikly v roce 1958 i poslední zbytky kdysi rozsáhlé obchodní sítě Poldi.

V absolutních číslech vzrostla k roku 1960 výroba oceli v huti Koněv na 572 tisíc tun a v huti Poldi na 239 tisíc tun.

Výroba válcoven Koněv stoupla na 500 tis. t a výroba válcoven Poldi na 177 tisíc tun. Produkce surového železa, kde vysoké pece vykazovaly nepřetržitou řadu problémů, zůstala na stejné výši jako v závěru pětiletky předchozí.³¹⁾ Nevyřízené zakázky, jejichž hodnota činila v roce 1957 celkem 126 mil. Kčs, stouply během pětiletky na 187 mil. Kčs. Relace mezi produktivitou a mzdami zůstala s výjimkou roku 1957 nepříznivá a neutěšená byla i situace v pracovních silách. Z téměř 21 000 osob bylo v závěru pětiletky jen 44 % zaměstnanců v podniku déle než 5 let. Téměř 23 % osazenstva tvořili krátkodobí brigádníci. Fluktuace dosáhla 74 %, což jinak znamenalo, že během pětiletky se ve Spojených ocelárnách vyměnilo ze tří čtvrtin celé osazenstvo.³²⁾ Nedostatek kvalifikovaných pra-

Manipulátory ve volných kovárnách, ve své době vysoce moderní zařízení

covníků a nízká pracovní morálka osob z organizovaného náboru tvořily průvodní jev tohoto stavu. Jelikož nebylo možné změnit systém plánovitého a centralizovaného řízení, hledalo se východisko i nadále ve výzvách k politické a pracovní uvědomělosti či v organizačních změnách uspořádání podniku do dvou hutí a v technologicky souvisejících výrobních oblastech. Za těchto okolností byly úkoly následující 3. pětiletky pro Kladno naprosto nereálné a absurdní. Obdobně tomu ostatně bylo v celém národním hospodářství, které nakonec stranické i vládní orgány donutilo celou pětiletku odvolat a nahradit ji ročními plány.

Období 1961–1965

Začátek 3. pětiletky se ve Spojených ocelárnách nesl do jisté míry v optimistickém duchu perspektiv na strukturální přestavbu, opakovaně nastiňovanou všemi – od podnikového ředitele vzhůru. Plány přestavby hutě Koněv „za chodu“ se na počátku 60. let měnily v koncepci vybudování nového závodu „na zelené louce“ u obce Dříň.³³⁾ Přeinvestovanost hutnicko-strojírenského komplexu a celostátní disproporce ekonomiky už ale byly takové, že se Kladno muselo místo slibovaných miliard na perspektivní rozvoj spokojit po dobu rozpadlé pětiletky s částkou 568 mil. Kčs, což bylo o 1/3 méně než v pětiletce předchozí.³⁴⁾

Hned rok 1961 skončil pro SONP nepříznivě. Hrubá výroba zůstávala proti plánu na 92 %, hodnota odbytu na 89,8 % a zisk, naplánovaný na 135 mil. Kčs, se změnil ve ztrátu 61 mil. Kčs.³⁵⁾ To byl jen začátek, rok následující představoval ztrátu 134 mil. Kčs. Hodnoty hrubé výroby i odbytu se podkročily proti plánu o cca 10 %, výrazně překročeny byly naopak úplně vlastní náklady.³⁶⁾ Rok 1963 pokračoval ztrátou 133 mil. Kčs, což byl pětinašobek tzv. „plánované ztráty“, položky, která se v této době v bilancích objevovala se železnou pravidelností. Podnik už byl hodnocen ne dle rentability, ale podle toho, jak se v závěrečném účtování vešel do předem naplánovaného schodku. SONP přiznávaly podíl na narušení tzv. proporcionálního vývoje národního hospodářství, za úspěch se pokládalo alespoň splnění

hodnoty hrubé výroby a téměř splněná hodnota odbytu. Kladenské hutě v této době dosáhly absolutně nejhorších poválečných výsledků.³⁷⁾

Příčiny tohoto stavu byly do značné míry shodné s příčinami ztrát pětiletky předchozí, dál se však prohlubovaly. Externí řešení nepřicházelo, spíše naopak. Přestože rok 1961 skončil už uvedenou ztrátou a neplněním, rozepisoval plán na rok následující hlavní ukazatele opět o 14–7 % vyšší. Stále více se prohlubovaly důsledky stárnutí zařízení a kvality investic. Jako červená niť se hlášeními oněch let vinula malá životaschopnost vyzdívek na ocelárně 2 a konvertorech, půd na martinských pecích, poruchy válcovacích tratí či kovárenských manipulátorů. V roce 1961 došlo k průvalům na dvou ze tří vysokých pecí a podnik se nakrátko dostal do téměř havarijní situace. Stupeň opotřebení základních prostředků byl v celopodnikovém průměru vyčíslen v roce 1964 na 54 %.³⁸⁾

Zarážejícím způsobem rostlo nedodržování technologické, technické i pracovní kázně. Hodnota nevyřízených zakázek dosáhla v roce 1961 částky 251 mil. Kčs, rostla výroba neplánovaných jakostí, překračovala se výroba II. jakosti a hrubé závady byly konstatovány u obsluh agregátů. Stejně tak se zvyšovala špatná předávka a oběh materiálu. Přijímala se sice opatření k odstranění těchto jevů, vzápětí se však konatovala formálnost, vznikající již při přípravě úkolu.³⁹⁾ Rostl nesoulad mezi skladbou zakázek, velikostí výrobních položek, agregátů a členitostí výrobního programu. Okolo roku 1961 bylo jen ve válcovnách ve výrobě 25 000 položek, zahrnujících 350 značek a 5250 profilorozměrů, z toho 50 % ve váze okolo 2 t a 10 % ve váze do 1 t.

V lednu 1963 se odehrála další změna ve funkci podnikového ředitele, do níž sestoupil z místa ministra hutního průmyslu a ministra strojírenství Josef Reitmajer. Jeden člověk sice mohl těžko situaci SONP změnit, přesto ale v jeho osobě přišel energický, cílevědomý a organizačně schopný vedoucí pracovník. Už v roce 1964 leccos naznačovalo, že v kladenských hutích se přece jen něco mění. V rozmezí 4–5 měsíců byly překročeny plánované úkoly hodnoty odbytu, hrubé výroby, výroby zboží i produktivity práce, a to přes fakt, že plán byl opět proti roku 1963 vyšší.⁴⁰⁾ Ztráta, plánovaná ve výši 75,5 mil. Kčs, byla o cca 4 mil. Kčs podkročena, stejně jako plán úplných vlastních nákladů. Z hlediska vývoje předchozích let to byl úspěch.

V následujícím roce 1965 se plánovala ztráta ve výši 42,3 mil. Kčs a skutečnost přinesla ztrátu 20,8 mil Kčs. Onoho roku splnil podnik hlavní ukazatele podobně jako v roce předchozím.⁴¹⁾ Přes přetrvávající dílčí neplnění jednotlivých provozů se mnohé obracelo k lepšímu. Počet reklamací sice neklesal a problémy s kvalitou trvaly, podíl ztráty ze zmetků se v letech 1963–1965 snížil z 4,05 % na 2,36 %. Výrazně klesl počet nevyřízených zakázek (zhruba na desetinu stavu z roku 1961) a podíl ztrát z neplnojakostní výroby (z 16,3 % v roce 1963 na 6,4 % v roce 1965).⁴²⁾

Poněkud zlepšenou situaci SONP provázelo koncem 1. poloviny 60. let jisté uvolnění obchodu na jedné a nástup několika technologických novinek na druhé straně. V odbytu se prosazoval návrat ke klasickým přímým vztahům, což se příznivě projevilo i ve skladbě zakázkové náplně. Oživením procházela výroba na export. Z hodnoty odbytu zatím tvořila okolo 15 %, z nichž dvě třetiny připadaly na vývoz do socialistických zemí, přesto byl ve výsledcích SONP právě v letech 1964–1965 patrný vzestup exportu na západní trhy. Z technických inovací bylo pozoruhodné zejména vybudování vakuové obloukové pece s odtavnou elektrodou firmy Leyboldt-Heraeus z Německé spolkové republiky, což samo o sobě svědčilo o rozhledu kladenských techniků a míře politického uvolnění. Souběžně byla zkonstruována a do provozu uvedena i první pec pro elektrostruskové

přetavování vlastní konstrukce Poldi. Prvenství těchto pochodů v rámci tehdejší ČSSR bylo neoddiskutovatelné, náskok, který tím Spojené ocelárny získaly, se bohužel otálením s provozním zavedením do značné míry promarnil. Modernizace se výrazně dotkla i části kováren. Zavedení rychlokovacích strojů SHL 416 a SHL 425 od GFM Steyer vytvořilo moderní a ve své době udivující provoz pro tváření vysoce jakostních ocelí.⁴³⁾

Pokud se týkalo vlastního vývoje a výzkumu, mezi nejzávažnější patřily nové postupy výroby korozivzdorných ocelí z pevné vsázky, propracované od roku 1961. Tyto technologie s použitím foukání kyslíku rozvíjela huť Poldi jako první v republice a výsledky byly později uplatněny i v ostravských hutích. Další progresivní postupy byly zavedeny v souvislosti se snahou o zlepšení povrchu ingotů. V letech 1962–1963 byla v provozním měřítku uplatněna metoda odlévání pod exotermickou směsí, patentovaná výzkumnou skupinou N. Chvorinova v huti Poldi.⁴⁴⁾

Investiční výstavba v SONP rozsáhlá nebyla. Omezila se na dokončování dříve nedokončených staveb a přestavbu neustále poruchových vysokých pecí na středosilnostěnné s vnitřním chlazením.

Výroba, jakkoliv se v jednotlivých letech lišila, v celkovém vývoji dále rostla: u surového železa k roku 1965 na 517 tis. t, u oceli v huti Koněv na 569 tis. t a u oceli Poldi na 288 tis. t. Na 560 tis. t vzrostla produkce válcoven Koněv a na 235 tis. t ve válcovnách Poldi.⁴⁵⁾ Určitými změnami prošel sortiment ocelí Poldi. Zatímco do roku 1963 podstatně stoupala výroba uhlíkových ocelí, ve dvou následujících letech začal převažovat podíl ocelí legovaných. Ten v roce 1965 činil z již uvedených 288 tis. t plných 224 tis. t.

Období 1966–1970

Po letech extrémních neúspěchů a určitém zlepšení let 1964–1965 se celková ekonomická situace Spojených oceláren vyvíjela až překvapivě dobře. Za celé pětileté období vykazovaly kladenské hutě čistý zisk, i když ve značně proměnlivé výši. Už rok 1966 uzavřelo splnění plánu ve všech hlavních ukazatelích a čistý zisk činil 226,6 mil. Kčs.⁴⁶⁾ Totéž se dalo konstatovat v roce následujícím, čistý zisk však poklesl na pouhých 3,5 mil. Kčs.⁴⁷⁾ I po mnoha stránkách obtížný rok 1968 vykázal při splněných ukazatelích čistý zisk 25,5 mil. Kčs.⁴⁸⁾ V roce následujícím byla za hlavních ukazatelů na 95–96 % podkročena hodnota hrubé výroby, výroby zboží a odbytu, opět však byl vykázan čistý zisk 150,6 mil. Kčs.⁴⁹⁾ Závěrečný rok 1970, jakkoliv opět pod plánem, zaznamenal bilanční zisk 216,3 mil. Kčs.⁵⁰⁾ Na těchto výsledcích měla určitý podíl úprava velkoobchodních cen, která zčásti zlepšila rentabilitu některých výrobků z ušlechtilých ocelí, nedokázala však vyloučit vysokou nákladovost výroby a zpracování.

Výsledky Spojených oceláren byly udivující, zvláště s ohledem na celkový vývoj, v němž kladenské hutě mnoho zásadních změn vybavení neprodělaly. Stav opotřebení základních prostředků Spojených oceláren byl vyčíslen v roce 1970 na 56 %, což bylo o 10 % více než průměr v rámci tehdejšího Generálního ředitelství Hutnictví železa. V huti Koněv opotřebení činilo 77,1 %. V souhrnu bylo 51 % základních prostředků pořízeno před rokem 1956, celkem 31 % pocházelo z doby před rokem 1945 a 11,3 % dokonce z doby před rokem 1921.⁵¹⁾

Objem investic dosáhl částky 656,9 mil. Kčs, o něco více než v pětiletce předchozí, avšak méně než ve druhé polovině 50. let. Stavebně se jednalo o 191,2 mil. Kčs, což bylo nejméně od konce 40. let. Z výrobního vybavení se na ocelárně 2 huti Poldi instalovaly (náhradou za obloukové pece Siemens-Halske) dvě obloukové pece z Polska, umožňující přechod od duplexních technologií k výrobě

oceli z pevné vsázky. Na ocelárně 1 Poldi byly zastaveny obě indukční pece Kjellin a tři martinské pece, které s nimi pracovaly v duplexu. Byly nahrazeny elektrickou obloukovou pecí 20 t, spuštěnou v roce 1970. V roce 1969 bylo předáno do provozu na ocelárně 2 kontinuální odlévání, stavěné ve švédské licenci A. B. Motalla. Na přelomu let 1968–1969 se dokončil vývojový poloprovoz se třemi elektrostruskovými pecemi pro maximální hmotnost ingotu 1,5 t. V kovárnách byl instalován roku 1968 lis od rakouské firmy Voest.

Většina tohoto a dalšího nového vybavení mohla svoji účinnost prokázat nejdříve v úplném závěru 60. let. Některá přinesla i těžkosti; problematický byl náběh kontinuálního odlévání, časově omezený dopad mělo s problémy instalované italské zařízení pro frézování ingotů za tepla Innocenti z roku 1966.⁵²⁾

Komplexní modernizace kladenských hutí se stále odkládala a měnila se i její koncepce. V polovině 60. let bylo opuštěno původní „Generální řešení rozvoje“ z roku 1962, stále uvažující s přestavbou hutě Koněv. Podle nové studie se měla výroba špičkových ocelí koncentrovat do hutí Poldi a pro běžné ušlechtilé oceli měly být vybudovány nové provozy na Dříně. Tato koncepce byla projednána Státní plánovací komisí a Ministerstvem hutního průmyslu. V roce 1967 měla být zahájena výstavba elektroocelárny a středojemné válcovny, na niž by v roce 1971 navázala výstavba kuploven, kyslíkových konvertorů a sochorové válcovny.⁵³⁾ Termíny se však dál posunovaly, koncepce měnily a i přes vládní usnesení č. 78 z března 1968 se zahájení výstavby nepřiblížilo.

V průběhu roku 1969 krystalizovaly plány do podoby, soustřeďující se na vybudování dříněské elektroocelárny a zavržení výstavby kyslíkových konvertorů. Celá problematika i výsledné řešení se staly do značné míry politickou otázkou,

Předseda Národního shromáždění Josef Smrkovský v hutích v roce 1968

v níž se výstavba nového závodu vzhledem k budoucnosti čs. hutnictví do značné míry zpochybňovala, avšak realističtější koncepce, navrhující soustředění na modernizaci stávající hutě Poldi, byly s postupující normalizací zcela potlačeny. I tak probíhaly ještě v roce 1970 pouze projekční práce a v roce následujícím nebyl vypracovaný projektový úkol dosud ani schválen Federálním ministerstvem hutnictví a strojírenství.⁵⁴⁾

I bez hodnocení průběhu složitých zápasů o modernizaci kladenských hutí, které by samy o sobě vydaly na obsáhlou studii, lze konstatovat, že se SONP ocitaly skutečně na hranicích možností. Stoupající poruchovost a rostoucí náklady na opravy byly patrné zejména v oblasti hutní prvovýroby v huti Koněv. V roce 1966 měly vysoké pece opět několik průlomů, jejich stav byl takřka havarijní a jedna z celkového počtu tří se musela, zčásti i z ekonomických důvodů, trvale odstavit. V závažné míře se poruchovost projevovala i na martinských ocelárnách huti Koněv. Výkony přesto v některých letech, zejména do roku 1967, dál rostly jak v ocelárnách, tak i ve válcovnách obou hutí. Zprávy o hospodářských výsledcích let 1966–1967 konstatovaly i určitá zlepšení v ukazatelích, s nimiž byly v uplynulých letech jen problémy. Snižovala se zmetkovitost, objemově klesaly reklamace a nevyřízené zakázky. Určité zlepšení technologické kázně bylo provázeno zlepšením profesní struktury.⁵⁵⁾

Rok 1968 přinesl kromě obvyklých problémů nový pokles pracovní kázně, který se přičítal zejména srpnovým událostem. Ty ostatně provázelo i porušení rytmu výroby jakož i dodávek materiálu i výrobků.⁵⁶⁾ Dva zbývající roky pak signalizovaly, že se staré problémy opět vrací. Nebývale rostl stav nevyřízených zakázek; ten činil objemově v roce 1966 celkem 20 mil. Kčs, v roce 1968 cca 41 mil. Kčs a v roce 1969 již 116 mil. Kčs. Mírně stoupal počet reklamací a problémy, související zejména s přechodem na čtyřicetihodinový pracovní týden, se promítly v dosahování plánované produktivity práce.⁵⁷⁾

Výroba v průřezu srovnáním let 1965 a 1970 až na výjimky stagnovala. Výrazný pokles na 383 tis. t roční produkce zaznamenala pochopitelně výroba surového železa. Výroba oceli Poldi klesla z 288 na 280 tis. t, oceli Koněv z 569 tis. t

Atmosféra „Pražského jara“: prezident Ludvík Svoboda v kladenských hutích

na 539 tis. t. Na stejné úrovni, vztaženo k výše uvedeným letům, zůstala výroba válcovaného materiálu Poldi, z 560 na 574 tis. t stoupla však výroba válcovaného materiálu hutí Poldi.⁵⁸⁾

Z hlediska technologického rozvoje tvořil asi nejpodstatnější bod cílevědomý přechod od duplexních ocelářských pochodů k výrobě oceli z pevné vsázky. Jejich podíl, který činil v roce 1965 pouhých 17 %, vzrostl k roku 1968 na 55 %. Zavádění nových značek ocelí již tak výrazné nebylo, představovaly pouhá 2 % z celkového objemu výroby. Z pohledu zajímavosti sortimentu se zahajovala výroba prvních chirurgických souprav pro osteosyntézu a termosond pro metalurgické pochody.⁵⁹⁾

Výjimečně pozitivním vývojem procházela sféra odbytu s výrazným vzestupem podílu připadajícího na vývoz. Objem hodnoty odbytu se ve srovnání let 1965 a 1970 zvýšil z 2 733,4 mil. Kčs na 3 851,7 mil. Kčs. Podíl exportu, který v roce 1966 činil 25 % z celkového objemu, sice k roku 1970 klesl na 21 %, od roku 1967 však v něm podstatně převážil vývoz do tzv. kapitalistických zemí. Tuto orientaci provázela aktivní komerční politika, zaměřující se zejména v období před srpnem 1968 na průzkum trhu, poradenskou službu, vysílání vlastních zástupců do zahraničí a školení zákazníků.⁶⁰⁾

V letech 1969 a 1970 docházelo v situaci Spojených oceláren ke zlomu. Dotsud stále vykazovaný a proti roku 1968 stoupající zisk provázelo opět podkročení hlavních plánovaných ukazatelů. A znovu se objevily potíže, které vývoj kladenských hutí provázely už v předchozích letech. Jako kdyby se po období vzepětí dostavila stagnace a vyčerpání nejen v materiálových zdrojích a výrobní základně. Kromě notoricky známé zastaralosti začalo do popředí vystupovat několik nepříznivých faktorů: nevyřízené zakázky a neplnění sortimentu, nerovnoměrnost výroby a předávek, podstatné zhoršení jakosti, nedostatky v organizaci práce a neplnění produktivity práce, opoždování investic a nízký podíl nových značek, technologií a výrobků v celkovém objemu výroby.

V hodnocení komplexních rozborů pozdějších let se jako jeden z důvodů zhoršených výsledků SONP uváděl pokles systematičnosti řízení podniku i jeho úrovně. To však bylo spíše stylistické zdůvodnění výměny téměř celého vedení podniku v důsledku vrcholící normalizace. V průběhu roku 1970 byl z funkce podnikového ředitele na vlastní žádost uvolněn Josef Reitmajer, kterého nahradil Ing. Zdeněk Půček CSc. Podobně byl uvolněn ekonomický náměstek Ing. Brich a obchodní náměstek Ing. Veselý, po nichž následoval výrobně technický náměstek Ing. Černý a poté i ředitelé hutí Koněv a Poldi.

V celkové bilanci konce 60. a počátku 70. let převažovaly zápory nad klady. Vývoj podniku byl jednoznačně degresivní, zejména s ohledem na zastaralost výrobního zařízení, zchátralost strojů a poruchovost, která oproti roku 1968 stoupla k roku 1970 o 110 %. Ve srovnání let 1968–1969 poklesla hrubá výroba a výroba zboží o cca 5 %, výroba legované oceli až o 11 % a na tomto stavu se v roce 1970 ustálila. Ztráta výhodnosti hutní profese přinesla odliv pracovních sil a určitý pokles osazenstva, který činil ve srovnání s rokem 1965 asi 10 %. Neméně patrný byl i prudký pokles pracovní iniciativy. Od let 1968–1969 se opět zhoršila jakost, zvýšily reklamace a ztráty ze zmetků. Ty činily v roce 1968 z celkových nákladů 1,65 %, do roku 1970 stouply na 2,57 %. Pokud podnik vykazoval zisk, byla za jeho hlavní příčinu považována konjunktura v zahraničním obchodě.

Vzestup vývozu na západní trhy za ceny vyšší než velkoobchodní přispěl k podstatnému snížení jinak vysoce překračovaných materiálových nákladů. Za největší mínus se však považovala bezkonceptnost dalšího vývoje, v němž se po-

stupně přestávalo mluvit o ucelené modernizaci stávající huti Poldi. Vše se upnulo na výstavbu nového závodu na Dříně, dosud neschváleného a po realizační stránce nezajištěného.⁶¹⁾ Tyto problémy vytyčily i hlavní osu dalšího vývoje kladenských hutí po roce 1970 a v mnohém předznamenaly jejich osudy v dlouhodobější perspektivě.

Poznámky

¹⁾ Sto let ocelí Poldi. Poldi Kladno – Práce, 1989.

²⁾ Kovařík, J.: Poldina huť v období národní správy (1945–1946). In: Z dějin hutnictví 12 (Rozpravy NTM, sv. 94), Praha 1984, str. 194–202. Srovnej: Týž, Správa a první revoluční orgány v kladenských hutích. Zpravodaj Komise pro dějiny závodů v ČSSR, č. 11, str. 13–26.

³⁾ Bareš, L.: Organizační vývoj Spojených oceláren n. p. 1946–1985. Rkp. archiv muzea POLDI, Kladno.

⁴⁾ Maleček, R. – Uxa, R.: Ekonomický vývoj SONP v letech 1946–1985. Rkp. archiv muzea POLDI, Kladno.

⁵⁾ Bareš, L.: c. d.

⁶⁾ Maleček, R. – Uxa, R.: c. d.

⁷⁾ Váchal, J.: Statistické tabulky k vývoji kladenských hutí, (1945–1985). Rkp. archiv muzea POLDI, Kladno.

⁸⁾ Viz Sto let ocelí Poldi. Poldi Kladno – Práce 1989.

⁹⁾ Bochníček, J.: Vývoj vysokých pecí v Československu 1945 až 1980. TEVUH Praha, Historia Magistra Vitae sv. 28, Praha 1985.

¹⁰⁾ Volf, Z.: Válcovny ČSSR v období 1945–1975. TEVUH Praha, Historia Magistra Vitae sv. 17, Praha 1977.

¹¹⁾ Váchal, J.: c. d.

¹²⁾ Roční výsledky a zhodnocení 1. pětiletky. StOA, podnikový archiv Poldi Ocel (dále jen StOA, PA POLDI), fond SONP, GR

¹³⁾ Tamtéž.

¹⁴⁾ Sto let ocelí Poldi. Poldi Kladno – Práce, 1989.

¹⁵⁾ Kovařík, J.: Zánik obchodní sítě Poldi. Rkp., archiv muzea POLDI, Kladno.

¹⁶⁾ Roční výsledky a zhodnocení 1. pětiletky. StOA, PA POLDI, fond SONP, GR. Srovnej též Kladenský kováč (časopis pracujících SONP Kladno), roč. 1951–1953.

¹⁷⁾ Roční výkazy za rok 1954, StOA, PA POLDI, fond SONP, GR.

¹⁸⁾ Kladenský kováč, roč. 1955.

¹⁹⁾ Tamtéž, roč. 1956, zvl. č. 41–42.

²⁰⁾ Váchal, J.: Ocelárny Poldiny hutě od r. 1945 do současnosti. Rkp. archiv muzea POLDI, Kladno.

²¹⁾ Volf, Z.: c. d.

²²⁾ Tamtéž.

²³⁾ Hotový, J.: Dějiny energetického hospodářství hutí Poldi v Kladně. Poldi-SONP Kladno, 1989.

²⁴⁾ Volf, Z.: c. d.

²⁵⁾ Zpráva o výsledcích komplexního rozboru plnění 2. pětiletého plánu, StOA, PA POLDI, fond SONP, GR.

²⁶⁾ Tamtéž. Srovnej Bochníček J., c. d.

²⁷⁾ Kladenský kováč 1958, č. 99.

²⁸⁾ Zpráva o výsledcích komplexního rozboru plnění 2. pětiletého plánu, StOA, PA POLDI, fond SONP, GR.

²⁹⁾ Tamtéž.

³⁰⁾ Tamtéž.

³¹⁾ Váchal, J.: Statistické tabulky k vývoji kladenských hutí (1945–1985). Rkp. archiv muzea POLDI, Kladno.

³²⁾ Zpráva o výsledcích komplexního rozboru plnění 2. pětiletého plánu, StOA, PA POLDI, fond SONP, GR.

³³⁾ Kladenský kováč, roč. 1961.

³⁴⁾ Sto let ocelí Poldi. Poldi Kladno – Práce 1989.

³⁵⁾ Zpráva o výsledcích komplexního rozboru za rok 1961, StOA, PA POLDI, fond SONP, GR.

³⁶⁾ Zpráva o výsledcích komplexního rozboru za rok 1962. StOA, PA POLDI, fond SONP, GR.

³⁷⁾ Zpráva o výsledcích komplexního rozboru za rok 1963. StOA, PA POLDI, fond SONP, GR.

³⁸⁾ Zpráva ročního rozboru za rok 1964, StOA, PA POLDI, fond SONP, GR.

³⁹⁾ Viz zprávy ročních rozborů za léta 1961–1963 v pozn. 35–37.

⁴⁰⁾ Zpráva ročního rozboru za rok 1964. StOA, PA POLDI, fond SONP, GR.

⁴¹⁾ Zpráva o výsledcích komplexního rozboru za rok 1965. StOA, PA POLDI, fond SONP, GR.

- 42) Tamtéž.
- 43) Petrmanová, J.: Vývoj technologií v POLDI SONP Kladno 1945–1985. Rkp. archiv muzea POLDI, Kladno.
- 44) Tamtéž. Srv. Zprávy ročních rozborů 1961–1965.
- 45) Váchal, J.: Vývoj výroby kladenských hutí od r. 1945 do r. 1985. Rkp. archiv muzea POLDI, Kladno.
- 46) Výroční zpráva o hospodářském výsledku za r. 1966. StOA, PA POLDI, fond SONP, GŘ.
- 47) Zpráva o výsledcích hospodaření za rok 1967. StOA, PA POLDI, fond SONP, GŘ.
- 48) Zpráva o výsledcích hospodaření za rok 1968. StOA, PA POLDI, fond SONP, GŘ.
- 49) Zpráva o výsledcích hospodaření za rok 1969. StOA, PA POLDI, fond SONP, GŘ.
- 50) Zpráva o výsledcích hospodaření za rok 1970. StOA, PA POLDI, fond SONP, GŘ.
- 51) Zpráva o výsledcích hospodaření za rok 1970. StOA, PA POLDI, fond SONP, GŘ.
- 52) Podrobnější údaje o parametrech investic viz Sto let ocelí Poldi. Poldi Kladno-Práce 1989. Zhodnocení nejobektivněji uvedeno ve Zprávách... za roky 1966–1970, cit. v pozn. 46–50.
- 53) Kovařík, J. – Mencl, P.: Investiční činnost v kladenských hutích v letech 1946–1985. Rkp. archiv muzea POLDI, Kladno. Srovnej též Bejček, S.: Cesta ke stavbě budoucnosti. Poldi SONP Kladno, 1986.
- 54) Zpráva o výsledcích hospodaření za rok 1970. Viz též Zpráva o výsledcích rozboru hospodářské činnosti za rok 1971, fond StOA, PA POLDI, fond SONP, GŘ.
- 55) Zprávy o výsledcích... za roky 1966 a 1967, cit. v pozn. 47–48.
- 56) Zpráva o výsledcích hospodaření za rok 1970. StOA, PA POLDI, fond SONP, GŘ.
- 57) Zpráva o výsledcích hospodaření za rok 1970. StOA, PA POLDI, fond SONP, GŘ.
- 58) Váchal, J.: Vývoj výroby kladenských hutí od r. 1945 do r. 1985. Rkp., archiv muzea POLDI, Kladno.
- 59) Petrmanová, J, c. d.
- 60) Zpráva o výsledcích... za roky 1969 a 1970, viz pozn. 49 a 50.
- 61) Tamtéž. Srovnej hodnocení, obsažená ve Zprávě o výsledcích hospodářské činnosti za rok 1971, StOA, PA POLDI, fond SONP, GŘ.

OTAKAR ŠPECINGER

Berta Mühlsteinová

* 30. ČERVENCE 1841
† 24. SRPNA 1887

K osobnostem, které pocházejí ze Slánska, náleží kdysi velmi úspěšná a dnes už téměř zapomenutá spisovatelka Berta Mühlsteinová.

Narodila se dne 30. července 1841 ve Velvarech v domě čp. 220 na náměstí. Otec inženýr Leopold Mühlstein řídil v tomto kraji stavbu silnic. Matka Johanna, rozená Čermáková, pocházela z nedaleké Budyně nad Ohří. V rodině vyrůstali ještě dva starší sourozenci. Johanna Mühlsteinová však brzy po narození dcery Berty zemřela.

Aby otec zajistil péči o tři malé děti, znovu se v krátké době oženil. V roce 1843 se jeho ženou stala Anna, rozená Mužíková z Knovize. Z druhého manželství se narodily další čtyři děti.

V rodném domě a městě prožila Berta Mühlsteinová pouhých prvních šest let života. Proto její vzpomínky na Velvary byly mlhavé, v mnoha případech překryté častými nemocemi, které ji sužovaly od narození. Anna Mühlsteinová dokázala vytvořit dobré rodinné zázemí všem dětem a její láska nerozlišovala mezi dětmi vlastními a vyvdanými.

V roce 1847 se celá rodina odstěhovala do České Lípy a po několika měsících do Jiřetína u Varnsdorfu, aby se po pěti letech opět vrátili do České Lípy, kde

zůstali až do roku 1864. Tamní život byl zcela pod vlivem německého živlu a to do té míry, že v dané oblasti nebyla ani česká škola. Z tohoto důvodu všechny děti ing. Mühlsteina získaly základní vzdělání ve škole německé. Domácnost Mühlsteinových, nehledě na společenské postavení otce, byla vedena v českém duchu. Důkazem je i další Bertin životní osud.

Pro tělesnou vadu chodila Berta do školy jen pět let. Roku 1854 ji rodiče poslali na léčení do Prahy. Tam se mladička dívka seznámila s Karolinou Světlou a Sofií Podlipskou, což mělo největší vliv na její myšlenkové zrání. Příklad těchto výjimečných žen podnítil Bertu k pilné četbě, k dalšímu sebevzdělávání i k prvním úvahám o česko-německé problematice. Pražské vlastenecké prostředí otevřelo mladé dívce zcela nové životní obzory. Tady začala přemýšlet o národnostních otázkách i o postavení ženy ve společnosti. Bez nadsázky lze říci, že tato léta byla pro formování její osobnosti nejdůležitější.

Do České Lípy se Berta Mühlsteinová vrátila v roce 1857. Smířila se se svým zdravotním postižením – s pokřivenými zády, a seberealizaci začala hledat v společenském uplatnění. Odtud už zbýval jen krok k jejím prvním literárním pokusům.

Literární prvotiny nejdříve předčítala pouze v rodině a přátelům. Představit svoji tvorbu veřejnosti se odhodlala krátce po smrti Boženy Němcové. V únoru roku 1862 se objevily v časopise Lada první tištěné řádky jedenadvacetileté debutantky Berty Mühlsteinové. Zmiňované prvotiny neměly příliš velkou uměleckou hodnotu, ale byly psány z hloubi duše. V kontextu těchto skutečností na každého čtenáře i po letech zapůsobí následující vzkaz v listárně téhož čísla: *Učte se plně češtině. Vaše vlastenectví jest jen věc přirozená!*

Berta si tato slova vzala k srdci. Nepospíchala s dalšími příspěvky, avšak sebevzdělávala se tak, jak se tomu naučila při svém pražském pobytu. Po roce pak nalézáme opět v pražské *Ladě* její báseň *Zvuky srdce*, která představuje značný umělecký pokrok mladé autorky:

Kdybych byla mužem, zatřásla bych slovem

zbabělým těch odrodilců duší.

Sama bych jim dala příklad, jak syn věrný

život v oběť matce svojí dává.

Jako skála pevně bez bázně bych stála,

hájíc národ náš a naše práva.

Překvapující je, že tato slova, pocházejí z pera mladé dívky, byla napsána v šedesátých letech 19. století v poněmčeném městě.

Po této zdařilé a odvážné básni uveřejnila Berta Mühlsteinová v *Ladě* další práce, zejména povídku *Poklad*. V jemné humoresce nalézáme výrazné regionální prvky, jako je např. pověst o ukrytém pokladu na Bezdězi.

Po uveřejnění první úspěšné povídky se autorka, navzdory naléhání redakce, odmlčela. Přípravovala totiž větší, společensky angažovaný text. Zmiňovaná práce definitivně upozornila na spisovatelku, se kterou bude nutno napříště počítat. Koncem roku 1864 publikovala Berta Mühlsteinová v *Ladě* satiricko-kritický fejeton o českých měšťanských kruzích a jejich salonech. V úvodu čteme: *Zdánlivých vlastenek máme velmi mnoho. Každá dáma, která nějaký český časopis čítá, která v besedě deklamuje „Já jsem Češka“ neb která před veřejnou slavností svěcení praporu toho neb onoho spolku červeno-bílý prapor vyšívá, domnívá se, že jest vlastenkou. A přece to krásné jméno, bohužel, tak málo dám zasluhuje. Na oko arcí se zdá, že naše dívky jsou vřelou láskou k vlasti nadchnuty; ale zkoumáme-li je bedlivěji, shledáme, že ten plamen v jejich řadrech je jen umělý, přetvářený.*

Poté rozděluje Berta Mühlsteinová falešné vlastenky do čtyř skupin. Za prvé – zdaleka vlastenky, zblízka lhostejné, nevzdělané a povrchní ženy. Jsou ale dob-

rého srdce a staly by se vlastenkami, kdyby o ně bylo pečováno. Za druhé – vlastenky ze *špekulace*, to jest Češky a Němky, podle okolností. Za třetí – kvůli *pikantnosti* a *originálnosti*, to jest ženy, které ničím nevynikají, a tak se z nouze dají na vlastenectví. A konečně za čtvrté – vlastenky z lásky. To když např. Němka se zamiluje do Čecha a stane se Češkou. A na závěr spisovatelka říká: *To je čtvrtý a poslední druh falešných vlastenek. Kdo pravé poznal, ví, že se od těch liší jako démanty skutečné od oněch z Města Paříže v Celetné ulici. A teď se vás ptám, bratři, jak jest možno si z nich vybrati jednu ku společné pouti životem? Kdo dobrou Češku našel a ji za ženu pojmul, nechť ji střeží jako zlato a drahokam, neb je nevšední poklad; a že řídký, o tom svědčí naši redaktoři, profesoři a spisovatelé, kteří posavad žádný takový nalézti nemohli.*

Práce napsaná triadvacetiletou autorkou z tehdejší německé Lípy vyznívá mimořádně kriticky. Vzbudila značný ohlas, protože vystihla poměry v maloměstských vrstvách po celé zemi. Mühlsteinová tu z vlastní zkušenosti zachytila tragickou epochu odnárodňování, jak probíhala v jejím severočeském bydlišti (ostatně tomu tak bylo v tehdejší době např. i ve Velvarech!), avšak zároveň tím nastavila zrcadlo vlasteneckým vrstvám Prahy. Mladá autorka zmiňovaným příspěvkem prokázala nejen mimořádný postřeh, ale i notnou dávku odvahy.

V roce 1864 se rodina ing. Mühlsteina natrvalo přestěhovala do Prahy. Tady mohla Berta bez problémů pokračovat ve své práci, zjednodušil se její kontakt s českou vlasteneckou společností (mezi přátele rodiny se počítal i mladý Jan Neruda). Nové prostředí jí umožnilo i ve větší míře publikovat.

Aktivně se zapojila do práce ženského emancipačního hnutí. Např. v roce 1866 přednášela v Americkém klubu¹⁾ dam u Vojty Náprstka²⁾, kde prezentovala následující názory na emancipaci žen:

Vzdělanost a samostatnost! To budiž naším heslem! Dobou naší hýbe mocné, nadějeplné slovo: emancipace žen! Ne ale nošení oděvu mužského a zavedení „free love“, svobodné lásky, nýbrž emancipací ducha, zřeknutím se zastaralých předsudků a idejí, zavedením rovnoprávnosti v společenském životě dosáhneme jeho naplnění. Mnohý se slova toho leká a myslí pod emancipovanou ženštinou ženského dragóna, který kouří, hlučně se chová a povolání ženského, zaměstnání domácího se odříká. Tomu ale tak není. Žena emancipovaná nehledí a nemá se vymknout z oboru, kam ji poměry a pohlaví postavily: ona nezamešká domácnost, ale tím, že je skromna ve svých potřebách... zbude jí dosti času, aby svůj zřetel také obrátila na umění, vědu a literaturu...“

Její názory o emancipaci žen podstatná část tehdejší společnosti nedokázala chápat a porozumět jim. Avšak v pokrokových vlasteneckých kruzích se Berta těšila značně úctě. Za všechny, kdo sdíleli její názory, jmenujme alespoň Jana Evangelistu Purkyně³⁾.

V následujících letech se objevovalo stále více prací Berty Mühlsteinové v různých vlasteneckých časopisech, kde publikovala básně a povídky. První samostatnou knížku vydala až v roce 1872. Jednalo se o sbírku básní s názvem *Pohrobky*. Sbírkou vzbudila zaslouženou pozornost a veřejnost ji přijala příznivě.

Sbírkou *Pohrobky* poskytuje i klíč k pochopení nitra inteligentní a nadané spisovatelky, která se však pro své špatné zdraví a vrozenou tělesnou vadu cítí uprostřed rušného pražského života osaměle.

*Ó jen jednu, jednu upomínku
Jako záblesk minulého štěstí
Kdybych měla na života scestí –
Ó jen jednu, jednu upomínku!*

Melancholie a zádumčivost, které jsou typické pro většinu jejích děl, vychází

z nenaplněného citového života mladé ženy. S těmito pocity Berta Mühlsteinová bojovala po celý život. Nejúčinnější zbrání jí bylo studium, práce a vlastenecké zaujetí. Její literární dílo můžeme s odstupem času pokládat za vítězství nad všemi jejími citovými a osobními problémy.

V letech 1873 až 1880 napsala Berta Mühlsteinová největší počet svých prací, převážně prozaických. Její povídky se objevovaly ve všech novinách, časopisech, kalendářích a sbornících. Staly se oblíbenými zejména u ženských čtenářek, a to jak ve městech, tak i na venkově.

První samostatnou knihu próz vydala Mühlsteinová v roce 1880 pod názvem *Povídky, novely a arabesky*. V roce 1883 se takřka současně objevil román *Na březích Nežárky* a kniha povídek pod názvem *Nové povídky*.

Za vyvrcholení literární činnosti Berty Mühlsteinové je třeba pokládat rok 1886, kdy vyšel dlouho připravovaný román pro dívky *Vlasti a sobě*. Autorka se v románu vrátila nejen k životu v České Lípě, ale zároveň citlivě spojila emancipační a vlastenecké ideje a snahy.

Berta Mühlsteinová zemřela v pražském bytě svých rodičů 24. srpna 1887 ve věku pouhých čtyřiceti šesti let. Byla pohřbena na Olšanských hřbitovech.⁴⁾

Úmrtí Berty Mühlsteinové bylo příležitostí pro zhodnocení významu její tvorby pro českou společnost. Důkazem toho byla řada otištěných nekrologů.

Vzpomínkových oslav v jejích rodných Velvarech se ujal Spolek akademiků západočeských Říp, který uspořádal zemřelé spisovatelce 8. září 1888 rozsáhlé oslavy. O rok později 14. a 15. září 1889 byla na jejím rodném domě odhalena pamětní deska.⁵⁾

Pokud hodnotíme Bertu Mühlsteinovou očima současníků, pak ji můžeme bezesporu zařadit po bok českých žen spisovatelek, jako byla Karolina Světlá. S odstupem doby však je třeba objektivně přiznat, že zdaleka nedosahovala jejich kvalit. Přestože se v následujících letech díla Berty Mühlsteinové dočkala několika reedic sestavených z jejích povídek, upadala postupně do zapomnění, kterému nezabránilo ani znovuvydání románu *Vlasti a sobě*, v němž i po letech najdeme řadu aktuálních myšlenek.

Obdiv si zaslouží zejména českolipské literární počátky Berty Mühlsteinové, která bez jakékoli pomoci tam v národně a společensky roztržštěné společnosti začala vyrůstat v uvědomělou a angažovanou českou spisovatelku.

Poznámky:

¹⁾ Americký klub dam, ženské kulturní středisko v Náprstkově muzeu, vzniklé z podnětu V. Náprstka.

²⁾ Vojtěch Náprstek, 1826–1894; český průmyslník, zastávce ženských emancipačních snah, založil Náprstkovo české průmyslové muzeum.

³⁾ Jan Evangelista Purkyně, 1787–1869,

český přírodovědec, národní buditel; formuloval buněčnou teorii. Některé jeho objevy jsou nazvány jeho jménem. Založil přírodovědecký časopis *Živa*.

⁴⁾ Berta Mühlsteinová je pohřbena v hrobě s označením III.-6–238.

⁵⁾ S mylným datem narození ji tu můžeme spatřit dodnes.

Prameny:

Torza životní a literární pozůstalosti Berty Mühlsteinové se nalézají v Literárním archivu PNP v Praze, ve Státním okresním archivu v Kladně a v Městském muzeu ve Velvarech.

Širší autorova studie pod názvem *Berta*

Mühlsteinová vyšla ve sborníku *Českolipsko literární* – 1979 a v Severočeském nakladatelství v Ústí nad Labem roku 1984, kde lze nalézt odkazy k příslušným materiálům.

MIROSLAV OLIVERIUS**František Kloz**

* 19. KVĚTNA 1905
† 13. ČERVNA 1945

(ke 100. výročí narození
a 60. výročí úmrtí)

František Kloz, kladenská fotbalová legenda

Fotbalista, útočník, jehož jméno sportovce je spjato jedině s Kladnem. Dnes, s odstupem 60 let od jeho úmrtí a 100 let od jeho narození, kdy zákonitě postupně odcházejí pamětníci jeho doby, je již i na Kladně zapomínán. Připomeňme si tedy tuto osobnost kladenské fotbalové historie, o níž psal právem v superlativech nejen regionální kladenský tisk, ale i tisk československý, a dokonce ho opěvovali i novináři v celé střední Evropě a v USA. Např. Kladenské noviny, nezávislý pokrokový časopis, dne 24. října 1936, po vítězství československé reprezentace 5:2 nad obávaným soupeřem, nad mužstvem Maďarska, konstatoval:

Milý Franto Klozi! Chtěli jsme v Kladenských novinách vypsati soutěž o nejpulárnějšího Kladeňáka! Dnes je zbytečné ho hledati. Jste jím Vy. A věříme, že byste dostal i palmu vítězství v anketě muže, který tohoto roku Kladno nejvíce proslavil! Blahopřejem Vám ke krásnému Vašemu nedělnímu úspěchu, jímž jste dopomohl k vítězství našim státním barvám nad soupeřem, nad kterým se nepodařilo Československu zvítěziti již osm roků.

Mládí

František Klok byl rodákem z Mlékosrb u Nového Bydžova. Zde se narodil 19. května 1905 a zde také začal „kopat do míče“. Jeho a staršího bratra Josefa vychovávala jen matka, zaměstnaná jako dělnice v cihelně. Otce nepoznal; zahynul při výkonu svého zaměstnání v sodovkárně. František začal hrát kopanou organizovaně v roce 1919 v Novém Bydžově, o pět let později hájil barvy Chlumce nad Cidlinou a v roce 1926 se objevil v prvním mužstvu roudnického Slavoj. Ještě v témže roce ho však „přelanařil“ zdejší místní rival – bohatší a tím i vyšší soutěž hrající – SK Roudnice. A potom v sezóně 1927 roudnické mužstvo přijelo hrát mistrák do Kladna. Zdejší Čechie, především díky Klovovým brankám, odešla z domácího hřiště¹⁾ poražena. Úspěšný střelec, obětavě hrající Klok, však neunikl pozornému oku funkcionářů ligového SK Kladno.

V Kladně, ve svém druhém domově

Přestupní lístky podepsal v roce 1928 a sám MUDr. Josef Neumann, významný funkcionář kladenského sportovního klubu, si ho přivezl do Kladna. On mu v Kladně dal nejen práci (zaměstnán jako řidič a zdravotní ošetřovatel v jedné osobě), ale především volnost, aby se mohl plně věnovat fotbalu. V modrobílých kladenských barvách poprvé nastoupil v přátelském utkání s Unionem Žižkov. A byl to pro něj dobrý fotbalový krok – Kladno zvítězilo 4:2. V té době ještě nikdo netušil, co všechno František Klok s merunou dokáže a jaké úspěchy čekají kladenské mužstvo.

Od roku 1928 do roku 1940, kdy v Kladně působil, se zde stal významnou sportovní osobností, kterou obdivovalo nejen celé město, tedy všichni Kladeňáci bez rozdílu věku, ale i kladenské okolí. František Klok díky svému zaměstnání, kdy s MUDr. Josefem Neumannem zajížděl za nemocnými, byl znám i v Braškově, Dobré, Družci a stejně tak i v dalších sousedních obcích. Jeho popularita obzvláště stoupla, a to i v samotné výspě československého fotbalu – v Praze, když několikrát nastoupil za národní mužstvo ČSR.

V barvách československé reprezentace

Třicátá léta v československém fotbale patřila především pražským klubům – mužstvům obou letenských „S“ – AC Sparta a SK Slavia, která střídavě vybojovala titul mistra ligy.²⁾ A podle toho se také odvíjela sestava československé reprezentace: ze Slávistů v této době byli pravidelně nominováni např. brankář František Plánička (celkem 73 reprezentačních startů), Ladislav Ženíšek (22), František Junek (32), Jiří Sobotka (23), František Svoboda (43), Vlastimil Kopecký (23), Antonín Puč (60), ze Sparty nastupovali Jaroslav Burgr (55), Josef Košťálek (42), Josef Čtyřoký (42), Oldřich Nejedlý (43), Jaroslav Bouček (28) ad. Co jméno, to fotbalový pojem v naší prvorepublikové kopané. I přes tuto skutečnost se Kladeňák František Klok dokázal v konkurenci „sešíváných“ a „rudých“ prosadit a celkem devětkrát si zahrál v reprezentačním mužstvu ČSR, za něž šestkrát skóroval:

Praha, 28. října 1929, přátelsky, **ČSR – SHS (Jugoslávie) 4:3** (2:0), Klok autor 1 gólu,

Varšava, 14. června 1931, přátelsky, **Polsko – ČSR 0:4** (0:1),

Praha, 18. října 1936, přátelsky, **ČSR – Maďarsko 5:2** (2:2), Klok vstřelil 4 góly,

Bukurešť, 18. dubna 1937, Pohár Malé Dohody, **Rumunsko – ČSR 1:1** (0:0),

Praha, 23. května 1937, Evropský pohár, **ČSR – Itálie 0:1** (0:1),

Budapešť, 19 září 1937, Evropský pohár, **Maďarsko – ČSR 8:3** (2:2),
 Praha, 24. října 1937, Evropský pohár, **ČSR – Rakousko 2:1** (0:1), Klok 1 gól,
 Sofie, 17. listopadu 1937, kvalifikace MS, **Bulharsko – ČSR 1:1** (0:1),
 Londýn, 1. prosince 1937, přátelsky, **Anglie – ČSR 5:4** (3:2).

Nejvýznamnějším Klovým startem v barvách reprezentačního mužstva ČSR se stalo vítězné utkání s Maďarskem 5:2 v roce 1936, kdy sportovní tisk komentoval výkon jednatřicetiletého kladenského útočníka: *Klok v utkání ukázal, co potřebuje a co dlouho postrádala útočná řada národního mužstva. Dokázal, že veškeré technické umění, veškerá bojovnost a nadšení mužstva nestačí k vítězství, není-li v útoku hráče, který má před brankou dobrý postřeh ve všech situacích, který dovede využít každé sebemenší naskytnuvší se mu příležitost ke scorování, který má důraz a dobrou mušku.* (Star).

Dvakrát odešel z Kladna, ale pokaždé se vrátil

V ligové sezóně 1929–1930 se František Klok stal poprvé ve své fotbalové kariéře „králem střelců“. V nejvyšší soutěži s 15 brankami skončil před trojicí slávistických útočníků: A. Pučem (14 vstřelených gólů), Františkem Junkem a Františkem Svobodou (oba po 13 gólech). Střelecky nevyšel naprázdno ani v dalších sezónách, proto nešel pozornosti bohatých letenských klubů, jejichž funkcionáři ho přesvědčili a on podepsal přestup – nejdříve na Slavii. V roce 1931 odejel s červenobílými na zájezd do Španělska a Portugalska. Potom ještě sehrál několik utkání v ligovém mužstvu Slavie na Letné. Pokus zařadit jej do útoku „sešivaných“ vedle Franciho Svobody se neosvědčil. Přestalo se mu dařit, chybělo mu Kladno, chyběli mu Josef Junek, Karel Kraus, Milda Procházka a další spoluhráči, jakož i příznivci. Slávističtí výboři ho přeřadili do tzv. „Buri-

SK Kladno
 vers. FC
 Juventus
 Turín 1:2 –
 odvetné
 utkání II. kola
 Středoevro-
 pského poháru,
 hrané dne
 17. 7. 1938
 v Kladně.
 Útočí
 František
 Klok, autor
 jediné branky
 domácího
 mužstva.

anovy jedenáctky“, která pod jménem známého českého herce a komika Vlasty Buriana působila při pražské Slavii a vyjžděla hrát fotbal po českém venkově. Všude byla vítána, jen v Kladně se fotbaloví příznivci postavili proti ní. Nemohli Klozovi zapomenout jeho přestup na Letnou. Za stavu 4:3 pro hosty na Kloze někdo vykřikl ošklivou nadávkou. Povolily mu nervy a odnesl to nejbližší stojící pořadatel při atletické dráze. František ho udeřil do tváře. Postižený muž nečekal a oplatil ránu ranou. Kloz zůstal ležet na zemi. Když ho konečně postavili na nohy, bylo už po zápase. Dodatečně se zjistilo, že tím pořadatelem nebyl nikdo jiný než známý profesionální kladenský rohovník Josef Vlček. Po necelém roce již zase začal oblékat kladenský dres. Zdejší tribuny ho zase opěvovaly. Byl to zase jejich „Franta Kloz“. Jeho strhující výkony v kladenském mužstvu postupem času smazaly neúspěšný start v mužstvu pražské Slavie. Začátkem roku 1933 se zase objevili lanaři – odešel z Kladna, tentokrát do Sparty. První mužstvo „rudých“ právě zahajovalo soutěž zápasy ve Středoevropském poháru. Zvítězilo 2:1 a 3:2 nad maďarskou Hungarií. V obou utkáních Kloz vstřelil po brance. V dalším kole Sparta nastoupila proti milánské Ambrosianě. Dvě Klotovy branky mužstvu zajistily remízu 2:2. Ale potom na Františka přišel zase ten stesk po Kladnu. Jeho výkonnost šla nezadržitelně dolů, a tak sám požádal o umožnění přestupu – samozřejmě zpět domů, do města železa a uhlí.

Úspěšným střelcem – kladenským „bombardérem“

Do Kladna se vrátil ještě v roce 1933, v říjnu, a opětovně hrál ligu (stihl poslední čtyři utkání) a zase začal střílet branky: Plzni, Teplicím, Náchodu. Díky Klotovu návratu a jeho střelecké potenci mužstvo Kladna dosáhlo skvělého úspěchu v ligovém ročníku 1933–1934. Skončilo na třetím místě za letenskými mužstvy Slavie a Sparty. Posledně jmenované mužstvo z Kladna odjelo se sklopenými hlavami – modrobílí je s pěti Klotovými brankami porazili nečekaně vysoko 5:1. V Čechách se do té doby nenarodil fotbalista, který by v jediném zápase železnou Spartě vstřelil za sebou pět branek. Jedině Kloz to dokázal! Když vstřelil pátou branku, tak k němu přišel jeho bývalý spoluhráč ze Sparty Belgičan Breine, poklepal mu na rameno a jen řekl: Frantiku, ty ses zbláznil. Proč jsi tak nehrál ve Spartě?

V roce 1934 nastoupila na kladenském hřišti dvě vynikající zahraniční klubová mužstva: milánská Ambrosiana (Inter), s níž domácí remizovali 1:1, a na žhavé italské půdě ji dokázali dokonce porazit 3:2. Toto památné utkání rozhodl František Kloz dvěma svými brankami. Druhým mužstvem byl nejpoblárnější maďarský tým té doby Ferencváros FC Budapešť. V prvním zápase, poškození rozhodčím, Kladeňáci v Budapešti prohráli 0:6. Vítězství 4:1 z Kladna jim však k postupu do dalšího kola Středoevropského poháru nestačilo.

Na podzim roku 1934 se František Kloz se svými spoluhráči zúčastnil památného „kladenského“ zájezdu do Spojených států amerických. Hned v prvním utkání s krajským mužstvem chicagské Sparty exceloval – na vítězství 9:0 se podílel pěti brankami.

V roce 1935 následoval zájezd kladenského mužstva do fotbalově neznámého Norska, a i zde se Kloz zapsal do střelecké soupisky. Závěrem si ještě připomeňme rok 1938, kdy mužstvo SK Kladno vyhrálo dobře obsazený fotbalový turnaj „O pohár časopisu Gazette de Liege“ v Lutychu a jako první československé mužstvo sehrálo dne 20. 4. 1938 přátelský fotbalový zápas v kolébce kopané – v Anglii. Prohru 2:3 s mužstvem FC West Ham United je nutné považovat za úspěch. V bojích o Středoevropský pohár v uvedeném roce Kladeňáky ve II. kole vyřadil

přední evropský tým – populární FC Juventus (po prohrách 2:4 v Turíně, 1:2 v Kladně). Na všech těchto náhodně vypsanych úspěších kladenského mužstva se nemalou měrou podílel především František Kloz.

Rodinné zázemí a volný čas

Před příchodem do Kladna byl ženatý, ale manželství bylo po velmi krátké době rozvedeno. Ordinace MUDr. Neumanna, Klozova zaměstnavatele, se nalézala v Poděbradově ulici. Na hlavní třídě – v domě u Machytků – bývala zubní ordinace. A zde potkával mladou svobodnou zubní laborantku Jindru Pozděnovou. Po roční známosti třiatřicetiletého Františka s osmnáctiletou Jindrou, které rodiče budoucí nevěsty moc nepřáli, se na kladenském úřadě dne 27. září 1938 vzali. František se přistěhoval do domu nevěstinych rodičů v Kladně-Ostrovci. Ti si ho brzy pro jeho přátelskou a veselou povahu zamilovali a stal se jejich synem. V roce 1939 se v manželství narodil syn František, o rok a půl později dcera Blanka. Obě děti otce zbožňovaly, a to snad také proto, že jim nic nezakazoval. (Výchovu dětí tak často musel převzít dědeček Jindřich Pozděna s babičkou Marií.)

To byla ta lepší strana mince Františkova rodinného života, druhou, v podstatě pro rodinu negativní, byla jeho popularita v Kladně. Znal ho každý, především sportovci a určitě fotbalisté ze všech kladenských fotbalových klubů. Jedenkrát týdně – převážně ve středu – chodil na tréninky. A zápasy, ty se povětšinou hrály v neděli odpoledne. Dav fanoušků i fanynek si ho kolikrát vyzvedával doma a doprovázel ho až ke hřišti. Když se vyhrávalo, spoluhráči i s příznivci kladenského fotbalu slavili v proslulé kladenské restauraci „U Šamsů“. Když se prohrálo, šli žal zapíjet zase k Šamsům. A František, populární kladenská osobnost, u toho nemohl chybět. Ostatní volný čas převážně vyplňoval sportem. V zimě bruslil a hrával hokej. Dokonce v sezóně 1937–1938 za mužstvo HOSK Kladno sehrál 9 utkání, ve kterých vstřelil 6 branek. Naposledy se v kladenských hokejových barvách objevil v pěti utkáních v následující sezóně 1938–1939. Na dvorcích kladenského tenisového klubu hrával tenis a díky svému bývalému spoluhráči z SK Kladno, ale i z pražské Slavie, Josefu Pletichovi, jezdil do Motyčína hrát stolní tenis. V letech 1942–1943 se ještě na čas ke kladenskému fotbalu vrátil, ale to již jako trenér I. mužstva.

Rozloučení s kladenským fotbalovým klubem

Po dlouhém duševním boji jsem se rozhodl, že už v letošní lize nenastoupím a učiním místo mladším..., tak začíná dopis, kterým František Kloz v první polovině roku 1940 oznámil fotbalovému výboru Sportovního klubu Kladno ukončení své sportovní činnosti v jeho mužstvu. Kladenský dres oblékl při 478 fotbalových zápasech, z nichž 185 bylo ligových. V měsíci říjnu 1940 odešel posílit divizní mužstvo SK Slaný, potom ještě dva roky hrál v dresu SK Roudnice nad Labem. A nakonec, snad díky přátelství s Františkem Mejtským z Vinařic, se v roce 1943 stal hráčem a kapitánem „malého“ SK Vinařice. Poslední branku na kladenském hřišti vstřelil právě za vinařické mužstvo, které zde v přátelském utkání s mužstvem SK Kladno, nastoupeným v ligové sestavě, prohrálo 1:10. Poslední fotbalový zápas František Kloz sehrál dne 1. května 1945 v Hnidousích, kde v přátelském utkání domácí fotbalisté podleli sousedům z Vinařic 1:4. Bylo to také naposledy, kdy František Kloz rozvlnil soupeřovu síť.

V ordinaci se svým
zaměstnavatelem
MUDr. Josefem
Neumannem

Květnové povstání roku 1945

A potom se už jen a jen čekalo na konec války a tím i na skončení německé nadvlády v tehdejším protektorátu. František byl nevoják, proto v prvních květnových dnech absolvoval krátký vojenský výcvik. Dne 6. května t. r. odjel společně s dalšími dobrovolníky pro zbraně do německého muničního skladu v lesích u Hříškova. Se zbraní v ruce šel proti německému nepříteli, který nehodlal sklad vydat dobrovolně. Při jedné z prvních přestřelek byl zraněn do nohy střelou dum-dum. V místní škole ho provizorně ošetřili a na nákladáku odvezli do lounské nemocnice. Lékaři navrhovali amputaci nohy. Jejich návrh potvrdil i MUDr. Neumann. František nesouhlasil, nedovedl si představit, že by již nikdy nemohl s merunou vyběhnout na zelený trávník nebo na škvárové hřiště. Nakonec svolil, ale to již bylo pozdě... Na kalendáři se objevilo datum 13. června 1945. Tak odešel František Kloz, ve 30. a 40. letech minulého století nejvýznamnější sportovec města Kladna. Pohřeb se konal na kladenských hřbitovech za účasti jak představitelů města, tak i široké kladenské veřejnosti. Deset dní po úmrtí Františka Kloze – dne 23. června 1945 – zemřel dlouholetý předseda a funkcionář odboru kopané, Klozův mecenáš, zaměstnavatel, ale i přítel MUDr. Josef Neumann. Bylo mu 59 let.

Františku, zapomněli jsme...?

Ne tak docela! Na přelomu 60. a 70. let minulého století manželku – paní Jindru Klozovou – a následně i archiváře kladenského sportu Josefa Jágra navštívil novinář a spisovatel Ota Pavel. Tyto návštěvy se staly inspirací pro napsání povídky „Poslední zápas Františka Kloze“, která je nedílnou součástí Pavlovy knížky „Plná bedna šampaňského“.

A tak se František Kloz opětovně dostal do povědomí širší veřejnosti, především do povědomí té mladší generace. Klozův sportovní, ale i životní příběh velmi barvitým jazykem v roce 1969 popsals v útlé brožuře s názvem „Za Kladno hrál

Kloz“ Václav Novotný. Uvedenou problematikou se v jedné z kapitol své knihy z roku 2001 – „Vavříny pro mrtvé vítěze“ – zabýval také spisovatel Roman Cílek. Po zásluze je osoba Františka Kloze pravidelně vzpomínána v klubových bulletiních Sportovního klubu Kladno (oddílu kopané TJ SONP Kladno), vydávaných k jednotlivým jubilejním výročí klubu. Údaje o Klozově působení ve SK Kladno, včetně několika jeho fotografií, jsou uvedeny v knize autorů Jágr – Oliverius „Kladno hází!“, kterou v roce 2002 vydalo Statutární město Kladno při příležitosti blížících se oslav 100. výročí založení kopané v Kladně.

Na Františka Kloze kladenská radnice nezapomněla. Zastupitelé města rozhodli pojmenovat ulici, do níž vyúsťuje hlavní vchod na fotbalový stadion, jeho jménem. Stejně tak na jeho počest tehdejší vedení TJ SONP Kladno v neděli 31. srpna 1969 za přítomnosti Klozovy manželky Jindry oficiálně přejmenovalo svůj stadion na „Stadion Františka Kloze“.

František Kloz v kladenské, ale i v československé kopané zanechal výraznou stopu, která se však s odstupem času zahlazuje, a jeho jméno, dříve vyslovované s úctou jak kladenskými příznivci, tak i čestnými soupeři, postupně zapadá v zapomnění. Z uvedeného důvodu je tato významná sportovní osobnost také připomenuta tímto krátkým příspěvkem.

Autor děkuje za upřesnění některých údajů o rodinném životě Františka Kloze paním Jindře Klozové a Blance Loosové, manželce a dceři Františka Kloze. Za upřesnění statistických údajů o sportovní činnosti Františka Kloze jeho poděkování patří panu Josefu Jágrovi, archiváři a matrikáři SK Kladno.

Poznámky:

¹⁾ SK Čechie Kladno v té době neměl hřiště, hrálo se na hřišti Slavoj Kročehlavy.

²⁾ V letech 1930–1940 nejvyšší „celostátní“ fotbalovou soutěž mužstvo

SK Slavia Praha vyhrálo celkem 7× a 4× bylo druhé, mužstvo AC Sparta Praha se mistrem ligové soutěže stalo 4× a 7× skončilo na druhém místě.

Prameny a literatura:

Dobový tisk (Kladenské noviny, Star).
Jágr Josef, Oliverius Miroslav, Kladno hází!, Sto let kladenského fotbalu SK Kladno 1903–2003, Statutární město Kladno, Kladno 2002.

Jenšík Miloslav, Macků Jiří, Kronika českého fotbalu, Olympia Praha, Praha 1997, 1998.
Mráz Ivan a kol., Svět devadesáti minut, Olympia Praha, Praha 1976, 1980.

Z P R Á V Y

JAROSLAV VYKOUK ml.

Socha Svobody v Kladně

Před několika lety jsem v Pamětní knize sepsané kladenským děkanem a farářem P. Josefem Skálou objevil stručnou větu, když k roku 1935 napsal: „Na náměstí Svobody postavena socha Svobody.“

Nic víc. Začal jsem se vyptávat pamětníků, ale vůbec nikdo si na ni nevzpomínal. Sochu Svobody jsem si poznamenal do své databáze skulptur, a tím vše na dlouho skončilo. Celou záležitost jsem odložil ad acta.

Počátkem roku 2005 se mi ale ve Státním okresním archivu v Kladně podařilo dostat do rukou knížku Oldřicha Formánka „Pozor! Cela 292...“ Hned první kapitola se zabývala případem, který se stal v noci ze 7. na 8. června 1939 v Kladně a ve svých důsledcích v podstatě zničil celou elitu města. Tehdy byl v podniku Srdíčko, který stával na rohu dnešní ulice Váňovy a Hruškovy poblíž gymnázia, zastřelen studentem Janem Smudkem německý policista Wilhelm Kniest. Za tento čin bylo v Kladně vyhlášeno první stanné právo v Protektorátu Čechy a Morava a městu byla uložena pokuta půl milionu korun. Bylo zatčeno přes sto představitelů kladenského veřejného života v čele s tehdejší starostou města Františkem Pavlem.

Jakou souvislost ale mají předchozí řádky se sochou Svobody v Kladně? Vraťme se ke knize Oldřicha Formánka. Právě v souvislosti se zatčením starosty Františka Pavla se autor zmiňuje o tom, že tento po příchodu do Kladna vytvořil alegorickou sochu Svobody, která byla pojata jako dívčí postava s pochodní v rukou, ze kterých padají rozbité řetězy poroby. Ta se v podobě stařeny krčí u dívčinyh nohou.

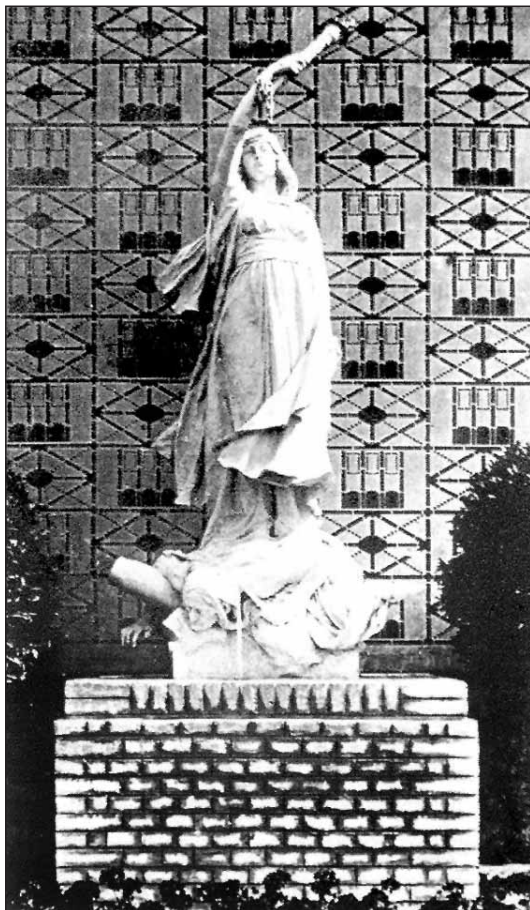
To byla zpráva, která znovu aktivovala moje snažení získat o této skulpturální kladenské památce co nejvíce informací.

V Dělnických listech z 12. dubna 1935 jsem zjistil, že socha zdobila I. Krajin-skou výstavu v Kladně, která se konala ve dnech 13. července až 20. srpna 1902, pak velký sál Typografické Besedy v Praze, kladenskou jubilejní výstavu v roce 1911 a zahradu Lidového domu v Praze. V katalogu výstavy v roce 1911 je ale uvedena pouze jedna socha, a to pod pořadovým číslem 103. Je zde napsáno: „Majer Josef, sochař a výrobce cementového zboží: Socha.“

Tak se stalo, že sochu máme jednu a autory dva. Zde se naskýtá několik variant řešení tohoto problému. Je možné, že socha uvedená v katalogu jubilejní výstavy u jména autora Josefa Majera vůbec se sochou Svobody nesouvisí, nebo sochu vytvořil Josef Majer jako zručný řemeslník podle ideového návrhu Františka Pavla a pod jeho přímým dohledem. Tuto otázku se nepodařilo zatím vyřešit.

Vraťme se ale k umístění sochy Svobody na Náměstí Svobody v roce 1935. Naštěstí máme zachovaný regionální tisk z té doby. Dělnické listy z 12. dubna

Socha Svobody na výstavě v roce 1911

toho roku nám oznamují, že Socha Svobody, která byla věnována jejím spoluvůdcem soudruhem Františkem Pavlem městu Kladnu, byla předána do správy města ve čtvrtek 11. dubna. Tento list tedy podporuje variantu o spolupráci Františka Pavla se sochařem Josefem Majerem.

Socha Svobody byla v Kladně instalována na Náměstí Svobody, v místech, kde za komunistického režimu stálo sousoší Dělnického hnutí od sochaře Viktora Dobrovolného. Socha Svobody stála na tomto místě, jak se opět dovídáme z knihy Oldřicha Formánka „Pozor! Cela 292...“ ještě v létě 1939. Potom byla nejpravděpodobněji Němci zničena a odstraněna a nahrazena požární nádrží. V otázce umístění máme tedy jasno. Otazníkem však zůstává, jaká byla geneze jejího vzniku.

Prameny a literatura:

Skála Josef P., Pamětní kniha, rukopis, Kladno, 1936
Schůze rady horního města Kladna, strojopis, 1935

Zápisy Technické komise horního města Kladna, strojopis, 1935
Výstavní katalog Jubilejní krajinské výstavy v Kladně 1911

Kopie matričního zápisu Josefa Majera
Rozhovor s paní Věrou Lážnovskou, která
pečuje o hrob Josefa Majera
Stráž Svobody, roč. XVII, číslo 15 ze
13. 4. 1935, čl. Socha Svobody v parku
Dělnické listy z 12. 4. 1935, čl. Socha
Svobody

Oldřich Formánek, Pozor! Cela 292...
Kolektiv autorů, Kladno v osobnostech,
Kladno 1998
Kronika města Kladna 1918–1939,
rukopis

Na závěr bych chtěl vyjádřit poděkování dr. Ireně Veverkové, pracovníci SOkA v Kladně, dr. Zdeňkovi Kuchyňkovi, řediteli Sládečkova muzea v Kladně, a svému otci, panu Jaroslavu Vykoukovi st. za ochotu a nezištnou pomoc při získávání materiálů, potřebných pro znovuoživení sochy Svobody v Kladně a k napsání této zprávy.

KAREL LEŽÁK

Královské město Slaný opět přivítalo královské letce

Sdružení čs. Zahraničních letců 1939–1945 & ASM STAFF a Královské město Slaný uskutečnily v pátek 10. června 2005, v krásném interiéru městského centra Grand, I. reprezentační ples veteránů RAF pod záštitou hejtmana Středočeského kraje Petra Bendla a starosty Král. města Slaný Ivo Rubíka.

Ples byl jakousi slavnostní tečkou za oslavami 60. výročí ukončení 2. světové války a 65. výročí vítězné bitvy o Anglii. Plesová sezóna byla sice již nenávratně pryč, ale limitujícím faktorem byl termín pobytu členů Svazu letců svobodného Československa se sídlem v Londýně, kteří v ČR pobývají pravidelně počátkem měsíce června.

Letos je to již 10 let, kdy pravidelně přijíždějí královští letci do našeho města. Návštěvníci, kteří se zúčastnili tohoto plesu, se znovu přesvědčili, jak houževnatí jsou stále muži, kteří bojovali za naši svobodu. I dnes se rvou s nepřítelem, jímž je pro ně jejich stáří. Bohužel, některé legendy RAF, s nimiž jsme se ve Slaném setkávali, jsou již v leteckém nebi. Např. genmjr. A. Liška, genmjr. K. Mrázek, genmr. A. Šiška, genmjr. J. A. Irving, pluk. A. Vendl a řada dalších. Chybí i velký přítel veteránů, exmistr světa v letecké akrobacii M. Stáhalík.

I tak měl možnost moderátor plesu, Martin Dejdar alias kapitán Maděra, přivítat za Sdružení čs. zahraničních letců 1939–1945 genpor. F. Fajtla s chotí Hanou, genpor. F. Peřinu s chotí Annou, genmjr. S. Hlučku, pluk. Hofrichtera s chotí, ing. V. Šiškovou (vdovu po gen. Šiškovi) a další. Za svaz letců svobodného Československa v Londýně se plesu zúčastnilo celkem 19 letců v čele s brig. generálem Dr. F. Elstonem (ten bohužel krátce poté 6. 7. 2005 zemřel). Dále byli přítomni genpor. Schwarz, genpor. Grofčík, genmjr. Pospíchal a řada dalších.

Martin Dejdar, kterého do Grandu přivezl historický džíp, se v originální letecké uniformě RAF nejen plně zhostil svého úkolu jako průvodce a bavič celého večera, ale když ho hlavní organizátor Milan Špineta požádal o tuto službu, přijal bez váhání se slovy: „Bude pro mě ctí uvádět ples k počtě těch hrdinných mužů“, a odmítl převzít jakoukoliv odměnu.

Za Královské město Slaný přivítal hosty starosta dr. Ivo Rubík, za omluvivšího se hejtmana Středočeského kraje ing. Petra Bendla, který byl na zahraniční cestě, jeho zástupce ing. Vilém Žák.

K báječné atmosféře celého večera přispěla i přítomnost celebrit – producenta V. Marhoula, plk. Ing. J. Horala, plk. E. Bočka, Z. Hurta a. j.

Swingovými melodiemi zval na parket tanečnický slavný Swing Band Ferdinanda Havlíka, kterého ve 22.30 hod. vystřídal Big Band Beta s dirigenty Rudolfem Hyškou a Karolem Hevessym.

Účastníky plesu upoutal i vystavený model bombardéru Wellington pánů Holečka a Petráně, a to hlavně svými rozměry (rozpětí 3,5 m, trup 2,5 m, váha 20 kg – řízený radiem, opracováno 3 000 hod.).

František Fajtl a
Stanislav Hlučka

Při tanci a vyprávění rychle uběhl příjemný večer a před půlnocí se, jen neradi, loučili vzácní hosté s vědomím, že se s většinou z nich setkáme za týden opět ve Slaném na letišti, při setkání leteckých hvězd.

17. června 2005 ve 13.30 hod. se na letišti Aeroklubu Slaný uskutečnil již třetí ročník společenského setkání leteckých hvězd a veřejnosti pod názvem AIR STARS MEETING SLANÝ 2005.

Setkání se opět konalo pod záštitou hejtmána Středočeského kraje ing. Petra Bendla a starosty Král. města Slaný dr. Ivo Rubíka.

Tradičně byla tato událost věnována památce posádky amerického bombardéru B 17-G, která 2. 3. 1945 zahynula v troskách svého letadla nedaleko Slaného. Přežil jenom jeden člen posádky, zadní střelec bombardéru sgt. Selmer K. Haakenson.

Letošní akce byla pozoruhodná vzácnou událostí, jíž byla návštěva Donalda Christensena, syna kapitána sestřelené létající pevnosti, který se přišel poklonit památce svého otce. Spolu s ním přišel i jeho syn Jeffrey a vnuk Jacobs.

Donaldu Christensenovi bylo šest let, když jeho otec vodil posádku letadla nad Evropou ve válce, která hochovi uprostřed Ameriky pranic neříkala. Když Lt. Christensen s většinou své posádky zahynul, rodina obdržela stručnou zprávu. Po dlouhých 60 let se Donald Christensen mladší snažil zjistit o svém otci nějaké podrobnosti. Podařilo se to až před třemi měsíci, kdy se kontaktoval s Asociací veteránů 398th BG a s lidmi okolo Air Stars Meeting Slaný. Informace o každoročním setkání, které připadlo na polovinu června, rozhodlo o cestě části rodiny přes oceán, aby se mohla setkat s lidmi, kteří pečují o památku jeho otce, a navštívit místa, kde ukončil svůj poslední let. Rodina Lt. Christensena přijela do Slaného o den dříve, aby si v doprovodu organizátorů ASM prohlédla v městském muzeu jeden z vrtulových listů sestřeleného letounu. Poté byla přijata starostou města dr. Ivo Rubíkem a prohlédla si pomník na slánském letišti.

Tradiční pietní ceremoniál u památníku se konal o den později. Přítomni byli, kromě členů rodiny Christensenových, již tradičně veteráni RAF v čele s generálem Františkem Fajtlem. Mezi vzácné hosty patřili také zástupce vojenského přidělence amb. USA B. A. Goldstein a genmjr. Ing. E. Pupiš za gen. štáb AČR, kteří

Donald Christensen se zlomkem
vrtule zříceného letadla

po krátkém projevu spolu s D. Christensenem položili květiny na památník k tabulce se jmény zahynulých letců. Při minutě ticha za padlé se k obloze vzneslo osm holubic symbolizujících osm členů posádky, kteří havárii nepřežili. Na závěr předal D. Christensen ocenění organizacím, které se zasloužily o památku jeho otce.

Po ukončení pietního aktu následovala autogramiáda v prostorách hangáru a pak letový program. Diváci obdivovali let modelů Vickers Wellington a stíhaček Spitfire a Hurricane. Líbila se i akrobacie větroně a sportovního letounu Zlín, včetně průletů dvojice bitevníků L 159. Původně avizované stíhačky Jas 39 Gripen sice nepřiletěly, ale místo nich mohli diváci sledovat patrně jedno z posledních veřejných vystoupení dvojice letounů Mig 21. Výbornou atmosféru v prostorách hangáru umocnilo vystoupení slánského Big Bandu Beta, hrajícího k tanci i poslechu.

Air Stars Meeting Slaný 2005 je za námi. Začíná čas na přípravu dalšího ročníku. A to i proto, že řada hvězd, které se akce v minulosti zúčastnily (některé jsme jmenovali v reportáži z plesu), dnes svítí již jen jako jasné hvězdy na obloze a mezi nás přijít nemohou. I pro jejich památku je třeba udržovat při životě ročníky příští.

Za zajištění a zdařilý průběh obou výše uvedených akcí je třeba poděkovat organizátorům, všem institucím a za finanční pomoc společností, které se na realizaci podílely.

Velké uznání a poděkování patří hlavnímu organizátorovi panu Milanu Špínovi s přáním, aby mu síly a elán vydržely i pro přípravu ročníku příštího.

JANA KROTILOVÁ

300. výročí povýšení vsi Zlonic na městečko

Ves Zlonice byla založena na Zlonickém potoce 5,5 km severně od Slaného; první písemná zmínka existuje až z r. 1318. Zlonice byly původně královským zbožím, ale po husitských válkách střídaly se v držení zdejšího majetku jak drobná šlechta, tak i různé církevní instituce.

Teprve Ondřej Tatek z Kuřího rozmnožil rodový majetek natolik, že r. 1538 nechal statek Zlonice s částí vsi Poštovic vložit dědičně do desk zemských, a tak se staly Zlonice **svobodným deskovým statkem**.

Na dalším rozvoji Zlonic se významně podílely 2 šlechtické rody: Valkounové z Adlaru (do r. 1707) a hrabata, později knížata Kinští (1721–1945).

Na přímluvu Václava Jana Vojtěcha Valkouna z Adlaru povýšil privilegiem z **28. 11. 1705** císař Josef I. ves Zlonice na městečko. Zlonice získaly městský znak, právo pečetení zeleným voskem, svobodné provozování řemesel a potvrzení týdenních a výročních trhů. Zároveň byla vysazena městská rada s primasem a konšely.

Valkounové obnovili šlechtické sídlo, faru a školu, založili špitál a podporovali intenzivně hudbu, zvláště chrámový zpěv. V této tradici pokračovali i Kinští a ze zdejší školy a později varhaníkovny vycházeli hudebníci zvučných jmen. Tak byla založena hudební tradice Zlonic.

Kinští učinili ze Zlonic centrum rozsáhlého dominia, kde prosperovalo zemědělství, obchod a v rámci knížecího velkostatku se rozvíjela i průmyslová výroba. Moderními továrnami 2. pol. 19. stol. se staly Tanzerova koželuzna a Továrna na kancelářský nábytek Jerry. V té době se rozvíjí ve Zlonicích čilý spolkový život.

Na začátku 20. stol. byly Zlonice živým městským organizmem, a tak oslavy 200. výročí povýšení vsi Zlonic na městečko v r. 1905 byly velkolepé. Organizace slavnosti se ujal Vzdělávací sbor, pod jehož patronací vyšel obsáhlý pamětní spis Zlonic čili Památník. Ten inspiroval po sto letech současné obyvatelé Zlonic, kteří se rozhodli vydat k letošnímu jubileu publikaci Zlonice 1705–2005, mapující dějinný vývoj městečka od prehistorie až po současnost. Na této práci se podílelo 14 autorů, od odborných pracovníků spjatých s regionem až po samotné zlonické občany různých profesí. Jejich aktivní přístup při sestavování publikace je nutno hodnotit kladně. Výsledkem těchto snah je výpravná kniha (vydal Obecní úřad ve Zlonicích ve spolupráci s vydavatelstvím LÚH) s působivou vazbou, vytištěná na kvalitním křídovém papíře a opatřená řadou barevných fotografií, které potěší srdce každého Zloničana.

Při té příležitosti uspořádal Obecní úřad spolu se Sportovním klubem Zlonice (zhruba před 100 lety vznikl i zlonický fotbalový oddíl) a za finanční podpory Středočeského kraje oslavy. Termín oslav byl stanoven na dobu zlonické poutě 12.–14. srpna 2005.

Nina Ingrišová a Karel Ležák při slavnostním odhalení desky

V pátek 12. srpna v 18.00 hod. večer se konala v Památníku Antonína Dvořáka prezentace knihy Zlonice 1705–2005 a po ní měla krátkou přednášku ze starší historie Zlonic Jana Krotilová. Po 19. hod. čekal přítomné nevední zážitky – koncert Panochova kvarteta z děl A. Dvořáka, F. Mendelssohna-Bartholdyho a W. A. Mozarta.

Již od sobotního rána 13. srpna bylo na nádraží ve Zlonicích velice rušno. Pod patronací Železničního muzea ve Zlonicích se konaly slavnostní jízdy zvláštních vlaků na tratích Roudnice nad Labem – Zlonice, Slaný – Zlonice, Klobuky v Čechách – Zlonice a Zlonice – Vražkov, o něž byl mezi návštěvníky oslav velký zájem. Zároveň bylo po oba dva dny (13.–14. 8.) otevřeno železniční muzeum stabilních exponátů v domě čp. 444 v Nádražní ulici a k tomu bylo možné si prohlédnout lokomotivy a vagóny vyrobené do r. 1939 a umístěné ve výtopně i na přilehlých kolejích pronajatých muzeu Českými drahami.

Z nádraží na náměstí Pod lipami pendlovaly historické hasičské stříkačky, na nichž se vozily děti i dospělí.

Na zlonickém náměstí na malém jarmarku si mohli zájemci nechat vyrazit minci se svým měsíčním znamením anebo si vedle ve stánku zakoupit pravou staročeskou medovinu. V dolní části náměstí byly připraveny pro děti pouťové atrakce.

Kulturní událostí bylo odhalení pamětní desky hudebnímu skladateli a cestovateli Eduardu Ingrišovi (*1905) na jeho rodném domě v Husově ul. Stalo se tak ve 13.00 hod. za přítomnosti Ingrišovy manželky Niny. Za společnost PATRIA promluvil Karel Ležák. Vlastní odhalení probíhalo při tónech Ingrišovy písně Teskně hučí Niagára...

Ve 14.00 hod. a ještě v 16.00 hod. předvedla skupina historického šermu Manus Regis z Prahy na prostranství před zámek scénky z vojenského ležení z dob 30leté války.

Kromě stálé expozice Památníku Antonína Dvořáka v bývalém špitále byla ve výstavním sále varhaníkovny otevřena zajímavá výstava fotografií Zlonice

včera a dnes a zároveň zájemci měli možnost zhlédnout vystavené zlonické kroniky.

V sobotu i v neděli měla den otevřených dveří Základní škola ve Zlonicích, která se pochlubila pracemi svých žáků.

V neděli 14. srpna v 9.15 hod. se konala ve farním kostele Nanebevzetí P. Marie slavnostní (poutní) mše svatá. V poledne v areálu Sportovního klubu Na aleji došlo k utkání fotbalových mužstev S. K. Zlonice týmu „A“ a „B“ se Slávií Praha (2:9 ve prospěch Slávie) a s Rádiem Relax (0:1 ve prospěch Relaxu). Zápasy mužů doplnily duely zlonických mládežnických družstev se soupeři z Loun a Brandýska.

IRENA BUKAČOVÁ

Italia e Bohemia

(Slánské rozhovory 2005)

V příjemném prostředí kláštera bosých karmelitánů ve Slaném se v úterý 11. října 2005 konal z iniciativy zdejšího odboru kultury městského úřadu jednodenní seminář, věnovaný historii italsko-českých vztahů. Zahájil jej starosta dr. Ivo Rubík, převor kláštera Petr Glogar OCD, a místopředseda Společnosti přátel Itálie dr. Rostislav Pietropaolo.

Uspořádání letošního semináře doprovázela výstava k 350. výročí založení františkánského kláštera ve Slaném, která se konala v městském muzeu, k níž byla vydána rovněž velmi hodnotná publikace, mapující historii kláštera a jeho podíl na rozvoji města.

Královské město Slaný si již vytvořilo tradici kulturních akcí, jejichž námětem je prolínání české a některé z evropských kultur. Letošní volba italského tématu navázala na loňský jihoevropsky orientovaný seminář, věnovaný setkávání španělské a české kultury. Díky osobnosti historika umění, dr. Vladimíra Příbyla, který je organizačním duchem všech těchto mimořádných akcí, se vytvořila cesta k objevování vazeb pojících české země s evropskou kulturou, v níž Itálie hrála vždy jednu z nejpřednějších rolí.

Setkání, jehož se účastnily více než čtyři desítky odborníků a zájemců o italskou kulturu, bylo rozděleno do čtyř přednáškových bloků. „Řeholní“ blok byl věnován náboženským řádům, především karmelitánům a františkánům a jejich působení v českých zemích, a zaměřil se na vliv a podíl italského duchovního prostředí a italských osobností na vzájemných kontaktech.

V tomto bloku vystoupil jako první, vzhledem k prostředí, v němž se seminář konal, ThLic. Vojtěch Kohout, karmelitán, absolvent Teresiana v Římě, jenž působí na pražské teologické fakultě. Seznámil posluchače s italskými karmelitány a karmelitkami v českém prostředí a rovněž tak s českým vlivem v Itálii, kde je díky působení tohoto řádu například také uctíváno pražské Jezulátko (Bambino Gesu) na několika poutních místech. Františkánům, spojujícím svůj původ s italským světcem Františkem z Assisi, se věnoval dr. Petr Hlaváček (Centrum pro dějiny a kulturu střední a východní Evropy v Lipsku). Ten zdůraznil především úlohu řádových osobností, jako byl Jan Kapistrán a Gabriel z Verony, kteří působili v českých zemích v pozdním středověku. Dr. Martin Elbel se věnoval raně novověkému tématu církevní povahy, a sice úloze františkánů při počátcích reformy českých zemí. Působení františkánského řádu se vyznačovalo v počátcích silným podílem Italů, kteří přišli do Čech. Naopak čeští františkáni se vydávali do Itálie do Assisi na místa spojená se životem sv. Františka a nebo také odtud přecházeli do dalších misí. Intereticita, která charakterizovala počátky působení všech řádů, byla rovněž východiskem pro vzájemné poznání obou zemí.

„Šlechtický“ blok byl věnován především šlechtě spojené se Slánskem, Martincům a jejich vztahům k Itálii, vycházejícím z jejich osobního poznání dobové

Záběr ze semináře Italia e Bohemia ve Slaném

italské kultury, která se stala inspirací pro stavební aktivity tohoto rodu v Čechách, již dokládá mimo jiné i loretánská kaple ve Slaném. Ta jako všechny kaple tohoto typu v českých zemích má předobraz v italském Loretu. Šlechtický blok uvedla přednáška dr. Zdeňka Hojdy (UK Praha), který se věnoval pobytu mladých Martiniců v Itálii na kavalírských cestách. Stavovská cestování, často následně spojená se sňatky s italskými šlechtičkami, rovněž přispívala k poznání italské kultury. Petr Maťa (UK Praha), autor úspěšné knihy „Svět české aristokracie“, představil posluchačům zajímavé pozadí šlechtických aliancí a sňatků Martiniců s nevěstami z rodu Gonzagů v polovině 17. století. Jediným zástupcem italské odborné veřejnosti byl dr. Alessandro Catalano, bohemista z římské univerzity, působící na univerzitě v Pise, který se již řadu let věnuje české barokní historii a právě nedávno vydal knihu o klíčové osobnosti vzájemných kontaktů, o kardinálu Harrachovi, jeho úloze ve vztahu panovník, univerzita a jezuité.

Třetí, uměleckohistorický blok vyzdvihl italské zdroje a vlivy na malbu, divadlo, hudbu v českých zemích a na moderní umělecká díla, která vznikla díky inspiraci v Itálii.

Prof. Ladislav Daniel (FFUP Olomouc) se věnoval italskému podílu na výzdobě Šternberského paláce na Hradčanech v prvním desetiletí 18. století, který bylo možno specifikovat díky restaurátorským objevům v roce 2000. Propojení inspirace Václava Vojtěcha Šternberka jako objednavatele s astronomickou emblematickou odkazuje rovněž k italským zdrojům. Hispanista prof. Pavel Štěpánek (FFUP Olomouc) ve svém příspěvku upozornil na zajímavé vazby zprostředkující italské vlivy přes Pyrenejský poloostrov a jejich propojení s piaristy. K mladé generaci badatelů patřila dr. Sylva Dobalová (UDU Praha), která se ve

svém objevném příspěvku věnovala divadelní slavnosti na Pražském hradě v roce 1617, kdy bylo předvedeno italské představení, k němuž se dochovala bohatá ikonografie, umožňující jeho rekonstrukci. České motivy do představení, jako např. kněžnu Libuši, údajně do hry navrhl zapojit organizátor divadelní maškárady glorifikující císařský pár, Vilém Slavata, který ji též financoval.

Ani dvacáté století neznamenal konec italské inspirace, jak dokládalo vystoupení ve čtvrtém bloku, věnované italskými motivům v díle Bohuslava Martinů, které doprovodil vizuální produkcí autor příspěvku prof. Jaroslav Mihule, a nejmladší dílo – básnický opus San Sepolcro Miloše Doležala z Českého rozhlasu.

Řada zajímavých příspěvků, které zazněly, svědčí o velké přitažlivosti italského tématu zvláště pro mladší a střední generaci, která doplňuje tradiční mozaiku poznání této velmi bohaté kulturní oblasti o nové pohledy. Ze semináře bude vydán sborník, který bude zájemcům k dispozici ve Slaném v polovině roku 2006.

PATRIA,
SPOLEČNOST PRO OCHRANU
KULTURNÍHO DĚDICTVÍ
(zpráva o činnosti v roce 2005)

V roce 2005 vyšla v pořadí již dvanáctá ročenka Slánského obzoru. Stejně jako v roce minulém to bylo umožněno finanční podporou Městského úřadu v Slaném a Státního oblastního archivu v Praze – Státního okresního archivu Kladno rovným dílem. Redakční radě (B. Franková, I. Hušáková, J. Krotilová, V. Moucha, I. Veverková, Z. Víšek) se pod obětavým a nezištným vedením Z. Dvořákové podařilo zachovat jak původní a osvědčenou strukturu obsahu ročenky, tak i odbornou a dokumentační hodnotu příspěvků. Je ovšem třeba připomenout, že práce dr. Z. Dvořákové na úpravě a uspořádání ročenky byla často ztížena rozdílným technickým zpracováním příspěvků jednotlivých autorů. Věřme, že k odstranění těchto nedostatků přispějí pokyny pro úpravu rukopisů, které byly zaslány autorům.

Veřejnost je informována o Slánském obzoru na překvapivě hojně navštěvované internetové adrese www.slanskyobzor.cz. Redakční rada usiluje, aby ročenka měla příznivý ohlas nejenom u čtenářské veřejnosti, ale i v odborných kruzích.

Předsednictvo společnosti PATRIA (Květuše Bartoníčková, Miloslav Jaroš, Olga Judlová, Jitka Kůrková, Karel Ležák, Jiří Schmied, Pravoslav Vebr a Jaroslav Vykouk) se spolu s redakční radou Slánského obzoru snaží přispět k zachování a propagaci kulturního dědictví našeho regionu. Prestože společnost PATRIA disponuje jen nepatrnými finančními prostředky, zajišťují členové činnost pro veřejnost, jako jsou např. přednášky, vlastivědné exkurse, bezplatně. Součástí naší činnosti je také poradenství pro kronikáře a spolupráce s městskými úřady (Kladno, Slaný, Zlonice).

V letošním roce iniciovala společnost PATRIA prostřednictvím našich členů Jaroslava Vykouka a Ireny Veverkové u magistrátu města Kladna zhotovení pamětní desky významnému architektu, kladenskému rodáku Antonínu Raymondovi, od jehož smrti v roce 2006 uplyne 30 let.

Členové společnosti PATRIA se podíleli i na dalších kulturních akcích v regionu, mezi něž patří aktivní účast našeho člena Karla Ležáka při vzpomínkové slavnosti věnované E. Ingrišovi ve Zlonicích nebo spolupráce J. Krotilové při vydání pamětního spisu „Zlonice 1705–2005“. Dr. Jana Krotilová měla ve Zlonicích dne 12. srpna 2005 přednášku o historii městečka. Příznivý ohlas ve veřejnosti měla exkurse „Místní dráha Slaný – Kačice“, kterou dne 21. června 2005 vedl pracovník Archeologického ústavu AV v Praze J. Likovský, autor stejnojmenné studie (Slánský obzor 12–2004, 46–57).

Člen předsednictva ing. Jiří Schmied obdržel v květnu roku 2005 od Ministerstva obrany Pamětní medaili k 60. výročí osvobození. Předseda společnosti PhDr. Václav Moucha obdržel 26. října 2005 od zastupitelstva Královského města Slaného při příležitosti Dne vzniku samostatného československého státu za archeologickou a kulturní činnost spojenou s propagací města Pamětní list. Předseda společnosti PATRIA, jako dopisující člen společnosti Wotrubia, uvedl

Pamětní deska
Eduarda Ingríše od
Josefa Svobody na
rodném domě ve
Zlonicích čp. 237

3. září 2005 v lidickém kostelíku sv. Jakuba Většího koncert prof. V. Zelenky (bližze viz „Přemyslovské listy“ – příloha informačního zpravodaje MU Slánská radnice – říjen 2005, str. 3–4).

V průběhu roku 2005 se na svém jednání předsednictvo sešlo čtyřikrát, redakční rada celkem desetkrát. Stejně jako v roce minulém patří náš dík panu ing. Jiřímu Schmiedovi, který nezištně pečoval o účetnictví společnosti; úřední agendu a jednatelské záležitosti obětavě vyřizovala paní dr. Irena Veverková. Předsednictvo společnosti bylo rozšířeno o pracovníci velvarského muzea ing. Jitku Kurkovou.

Také v letošním roce byla spolupráce společnosti PATRIA s vedením města velmi dobrá.

PhDr. Václav Moucha, předseda

K R O N I K A

Z REGIONÁLNÍ
LITERATURY VYDANÉ
V ROCE 2005**BEBEŠ, Petr Regalát; PŘIBYL, Vladimír. Františkánský klášter ve Slaném.**

Publikace je vydána u příležitosti 350. výročí uvedení františkánů do Slaného. Práce připomíná, vedle historického přehledu života kláštera, především umělecké malířské skvosty a jejich umístění v prostorách kláštera. Publikace je doplněna soupisy řeholníků a představených kláštera. Doplněno osmistránkovou barevnou fotografickou přílohou. Vydalo Vlastivědné muzeum ve Slaném ve spolupráci s městem Slaným a Provincíí bratří františkánů v Praze 2005.

CVAK, Martin a kol. Soupis numismatických regionálií okresů Kladno a Rakovník.

Úvodní slovo napsal Zdeněk Kuchyňka. Jedná se o soupis medailí, plaket a známek, které jsou rozděleny podle místa vzniku. Každá ze zařazených jednotlivin je doplněna popisem a fotografií. Vydal Numismatický kroužek při kulturním centru Rakovník, Numismatická společnost Kladno a Česká numismatická společnost, pobočka Kladno. 2005. 186 stran. ISBN 80-903470-0-2.

CVEKLOVÁ, Bohumíra; ŽDÍMALOVÁ, Dana. 20 celostátních přehlídek dětských skupin scénického tance.

Historie dětských přehlídek scénického tance, které se pořádají každé dva roky. V letech 1968–1990 se přehlídky konaly pravidelně v Kladně, od roku 1992 jsou pořádány v Kutné Hoře. Druhou část tvoří životopisy tanečních pedagogů. Z Kladna je připomenuta jedna z největších pedagogických osobností Vlasta Šeflová. Publikace je doplněna řadou fotografií. Vydalo NIPOS-ARTMA Národní informační a poradenské středisko pro kulturu. Praha 2005. 120 stran. ISBN 80-7068 195-0.

DOLEJŠÍ, Josef. 650 let založení Malého Přítočna.

Pamětní tisk k výročí obce. Základní historická data obce. 2 strany formátu A4. Vydal Obecní úřad Malé Přítočno 2005.

DVOŘÁKOVÁ, Eva; ŠENBERGER, Tomáš. Industriální cesty českým středozápadem.

Stručný průvodce vybranými industriálními objekty, technickými zajímavostmi a památkami na území Kladenska, Slánska, Berounska a Rakovnicka. Reprezentativní publikace vydaná dvoujazyčně (česko-anglicky) je součástí projektu Registru průmyslového dědictví. Publikace dokumentuje jednotlivé technické památky fotograficky a stručným popisem. Součástí je i podrobná mapa se za-

kreslenými objekty. Pro statutární město Kladno ve spolupráci s Výzkumným centrem průmyslového dědictví ČVUT v Praze vydalo ASCO vydavatelství, spol. s. r. o. ISBN 80-85377-96-9.

KOHOUT, Radovan; JUNEK, Jiří. Osobnosti vojenského odboje 1939 – 1945 ve Vysokém Mýtě.

Zmapována vysokomýtská vojenská posádka mezi světovými válkami a odbojová činnost důstojníků z této posádky v době války. Řada dobových fotografií města. Doplněno krátkými životopisy důstojníků a jejich fotografiemi. Mezi důstojníky je i plukovník Bohumil Tesárek, rodák z Unhoště, absolvent kladenské reálky. Vydalo regionální muzeum ve Vysokém Mýtě 2004. 60 stran. ISBN 80-239-4049-X.

Kolektiv autorů. Budeč 1 100 let.

Sborník vydaný k výročí Budeče. Sborník má následující části I. Budeč v proměnách věků, II. Budečský Slavín a III. Budeč v barvě. Jednotlivé texty jsou doplněny fotografiemi. Třetí část tvoří pouze barevné fotografie na téma Budeč a sv. Václav. Vydalo Sládečkovo vlastivědné muzeum v Kladně. 2005. 207 stran.

Kolektiv autorů. Zlonice. Sborník příspěvků k třístému výročí obce. Úvodní slovo napsal starosta Josef Richter. Příspěvky zahrnují Zlonice v pravěku, historický vývoj do roku 1945, popis nejzajímavějších architektonických a uměleckých památek, dění za obou válek i poválečný vývoj, spolkovou činnost a historii sportu. Závěr je věnován osobnostem narozeným ve Zlonicích. Pro Obecní úřad ve Zlonicích vydalo nakladatelství LUH 2005.

OLIVERIUS, Miroslav. GENUS UNUM SUMUS (Jsme jeden rod). Kniha o minulosti i přítomnosti nositelů příjmení Oliberius a Oliverius.

Autor je pravidelným přispěvatelem Slánského obzoru. Publikace vysvětluje vývoj rodového příjmení a přibližuje životní osudy členů rodu žijících jak v České republice, tak v USA a v Austrálii. Kniha o 324 stranách je dále doplněna 60 genealogickými tabulemi a 250 fotografiemi. Doporučujeme ji jako vzorovou ukázkou těm, kdo se zajímají o genealogii. Vlastním nákladem vydal autor; graficky zpracoval dr. Josef Ženka, kvalitní tisk provedla ETIS s. r. o., Jihlava, ISBN 80-239-6194-2.

POSPÍŠILOVÁ, Marta. Doksy 650 let.

Kronikářskou formou zpracovaná historie obce. V jednotlivých kapitolách se čtenář seznámí nejen s obyvateli obce a památkami, ale i se společenským životem, zábavami, avšak také se živelnými katastrofami. Doplněno soupisem obecních starostů a fotografickou přílohou. Vydal Obecní úřad Doksy v lednu 2005.

ŠOREL, Michal; JILMA, Jan; MAHEL, Ivo; LOSOS, Ludvík. 150 let parostrojní železnice na Kladně.

Podrobně zpracovaná historie kladenské železnice na pozadí vzniku těžkého průmyslu v Kladně. Kniha je doplněna řadou historicky cenných fotografií, starými

jízdními řády, dobovými technickými plány železničních tratí a technickými výkresy starých lokomotiv. Pro HERKULES KHKD s. r. o. vydalo nakladatelství Růžolící chrochtík, s. r. o., Praha 2005. ISBN 80-903346-3-6.

ŠPANĚLSKO; slánské rozhovory 2004. Uspořádali Dana a Vladimír Příbylovi.

Sborník příspěvků ke kolokviu Slánské rozhovory 2004 – Španělsko a Čechy, které proběhlo 22. 10. 2004 v ambitu kláštera bosých karmelitánů v Slaném. Příspěvky jsou doplněny řadou fotografií. Sborník je zakončen příspěvkem Vl. Příbyla Španělské nebe na Slánsku, který sice na kolokviu nezazněl, ale má rozšířit čtenářům poznatky o otištěných fotografiích. Vydalo Královské město Slaný 2005.

• • •

Vlastivědný sborník Kralupska. Městské muzeum v Kralupech nad Vltavou, r. 2003/2.

Úvodní stať s názvem *Sto let od odchodu Antonína Dvořáka* (Otakar Špecinger) je věnována nejvýznamnějšímu jubilantu roku 2004 Antonínu Dvořákovi, rodáku z Nelahozevsí. Stať je zaměřena na Dvořákovo dětství a jeho návraty do kraje mládí.

Druhá práce má také hudební tematiku. Autorka Jitka Lísková ve stati *Oldřich Hilmera* podrobně popisuje životní osudy tohoto učitele a zapáleného hudebníka, jenž vedle své práce pedagogické (krátkou dobu vyučoval na PeFUK Praha, kde se podílel na formování nových osnov pro hudební výuku) působil jako sborníkmistr Pražského pěveckého sboru Smetana.

Rod Kinských a vývoj jeho pozemkového majetku v letech 1620–1848. Z pohledu dnešních restitucí je toto téma velmi aktuální. Jan Racek podrobně mapuje jednotlivé větve rodu až do novověku včetně jejich dědických nároků.

Příspěvek s názvem *Soupis náhrobních kamenů na Kralupsku* (Jan Kilián) má dokumentační charakter a s fotografickou přílohou tvoří neoddělitelný celek.

Pozoruhodnou dokumentaci z pozice kronikářského záznamu předkládá čtenáři Josef Stupka v práci *Kronika selského rodu Houdků*. Stejně zajímavý je i příspěvek o letecké archeologii *Letecká prospekce na Kralupsku a Velvarsku* (Václav Fencel).

Vlastivědný sborník Kralupska. Městské muzeum v Kralupech nad Vltavou, r. 2004/2.

Úvodní stať s názvem *Drobné šlechtické rody z jižního Podřipska a klášter na Pšovce* (Jan Racek) navazuje na předchozí problematiku postupně tištěnou od čísla 2/2001.

K osudům Bedřicha Smetany se vyjadřuje Otakar Špecinger, jenž především připomíná prameny k osobnímu životu tohoto hudebního skladatele, zvláště pak poznámky Josefa Srba-Debrnova.

Stejný autor ještě přispěl studií s názvem *Velkostatek Veltrusy*. Autor poskytl zajímavý obraz šlechtického dominia předního českého šlechtického rodu.

Sborník přináší některé statě mající význam pro celonárodní dějiny. Jedná se o stať Jiřího Krbce s názvem *Co se dělo v Leopoldově; svědectví mukla*.

Záslužný je soupis Josefa Stupky *Kulturní památky Kralup nad Vltavou*, jenž je doplněn kompletní fotodokumentací staveb.

Václav Fencel volně navázal na téma z minulého čísla a napsal příspěvek s názvem *Z historie archeologického bádání na Kralupsku*.

Sborník uzavírá vzpomínka Jana Racka na zesnulého malíře *Za Jiřím Corvínem*.

Vlastivědný sborník Kralupska. Městské muzeum v Kralupech nad Vltavou, r. 2005/1.

Po úvodním slovu Jana Racka následuje abecední soupis všech příspěvateľů za dobu 11 let jeho existence.

Vlastimil Řada uvedl I. díl nového seriálu *Městské znaky na Mělnicku*, ve kterém jsou jednotlivé popisy doplněny nákrisy znaků.

Vztah Vítězslava Háška ke Kralupsko-mělnické oblasti přiblížil Otakar Špecinger v příspěvku *Krajina mládí a povídek Vítězslava Háška*.

Další osobnost českého uměleckého světa, Klementina Kalašová, je vzpomenua Václavem Němcem ve stati *Klementina Kalašová o svých zahraničních pobytech v korespondenci se Sofií Podlipskou*.

Pokračuje seriál Josefa Stupky *Kulturní památky regionu Kralupy nad Vltavou*, opět doplněný fotografickou dokumentací.

Zapomenutí hrdinové I. Antonína Strejčka jsou novým seriálem, jenž tentokrát sleduje osudy českých letců bojujících na frontách II. světové války.

Iveta Bendíková připomíná 20. výročí udělení Nobelovy ceny za literatury Jaroslavu Seifertovi – *Nobelova cena za literaturu pro milovaného básníka Jaroslava Seiferta*. Autorka oživuje atmosféru doby a zveřejňuje vzpomínky mnoha Seifertových přátel.

Václav Fencel pokračuje v tématu *Z historie archeologického bádání na Kralupsku*.

Sborník uzavírají recenze publikací od Stanislava Kasíka.

Irena Veverková

Z KRONIKY KRÁLOVSKÉHO MĚSTA SLANÉHO ZA ROK 2004

Novoroční ohňostroj si ve Slaném získal mnoho vděčných diváků, kteří přišli ve velkém počtu na slánské náměstí. Po krátkém pozdravném projevu starosty dr. Ivo Rubíka vypukl očekávaný několikaminutový velkolepý ohňostroj.

Na začátku roku 2004 mělo město Slaný spolu s příměstskými vesnicemi celkem 15 267 obyvatel. Rozmístění obyvatel v jednotlivých obcích je: v Blahoticích 25, Dolíně 287, Kvíci 411, Kvíčku 626, Lotouši 43, Netovicích 8, Otrubech 75, Trpoměchách 122, Želevcích 98 a ve Slaném 13 572.

Podle statistiky se v letošním roce narodilo 107 slánských občánků a naše řady opustilo 96 slánských občanů.

Nejvýznamnější událostí roku 2004 bylo dokončení oprav bývalého hotelu Grand – nyní Městské centrum Grand. Společenský sál byl slavnostně otevřen Prvním plesem královského města Slaného. Grand má novou fasádu, nová okna a výklady. Stavební práce však budou ještě v příštím roce pokračovat především v přízemní části budovy, kde se počítá s podnikatelským využitím.

V letošním roce byla též dokončena rekonstrukce prvního obytného domu v bývalých kasárnách. Vzniklo tu 13 bytů určených k odprodeji do soukromého vlastnictví. V této lokalitě, zvané „Na Hrášku“ se bude v bytové výstavbě pokračovat.

Město odprodalo tzv. vilu Bětušku, pro kterou nebylo po přestěhování speciální mateřské školky vhodné využití.

Došlo k rekonstrukci sgrafitového Wiehlova domu ve Wilsonově ulici a velké opravy byly provedeny v budově České spořitelny. Zachráněn byl i Hemerkův statek, který se po dlouhá léta rozpadal. Stavba pochází z roku 1617, vystřídala mnoho majitelů a nejvíce stavebních změn, které se na jejím stavu negativně podepsaly, bylo provedeno po znárodnění. Též se podařilo zachránit „dům hrůzy“ u železničního přejezdu na Pražském předměstí. Nový majitel opravil fasády, provedl výměnu oken a upravil okolí. V dubnu 2004 zde byla osazena pamětní deska se vzpomínkou na pobyt slovenského básníka Ivana Kraska (vl. jménem ing. Ján Botto), který zde v chemické továrně pracoval a s rodinou bydlel. V historické památkové zóně byly na mnoha objektech opraveny fasády (za Velvarskou bránou, ve Fričově ulici, Kynského ulici a na Komenského náměstí a ve Fortenské ulici).

V městské části Dolín byla opravena prašná cesta ke hřbitovu, na etapy byla rozdělena pro náročnost oprava ulice Na Chmelnici v místní části Kvíček. Pracovalo se na přípravě severního obchvatu města, proběhly opravy některých chodníků včetně výměny nových sloupů veřejného osvětlení.

Slaný se stalo přidruženým členem v Národní síti Zdravých měst ČR a bylo iniciátorem a zakladatelem regionálního sdružení měst, obcí, podnikatelů a neziskových organizací Přemyslovské střední Čechy.

V soutěži o historické město ČR roku 2004 bylo město Slaný ohodnoceno na 1. místě mezi městy středních Čech.

Na úseku památkové péče je nutné ocenit dvě velké akce, které se v tomto roce uskutečnily ve Slaném. Především celková generální oprava poškozeného kostelíka sv. Václava v Ovčárech a v závěru roku nově vystavěná kaplička P. Marie a sv. Kryštofa v Blahoticích, která byla při autonehodě zcela zbořena.

Ze společenských a kulturních akcí je nutné připomenout Španělsko-české rozhovory, které proběhly ve slánském klášteře. V průběhu dne byly předneseny filozofické a historické přednášky předních vědců.

Kromě pamětní desky I. Kraskovi byla ještě osazena deska slánské rodače, spisovatelce a herečky Olze Scheipflugové na jejím rodném domě Na Hradbách čp. 565.

Ve Slaném se setkali představitelé města s hrdiny nejslavnější letecké bitvy – boje o Anglii.

Koncem roku 2004 došlo k přemístění úředníků z bývalého okresního úřadu Kladno do Slaného. Nové kanceláře vznikly z nově renovovaného objektu bývalého hotelu Pošta na Masarykově náměstí čp.160. V budově byl též velmi vkusně přistavěn výtah, který umožňuje bezbariérový přístup.

V tomto roce se uskutečnilo referendum o vstupu České republiky do EU. I když se voleb zúčastnilo méně občanů, byl vstup do EU schválen.

Slaný bylo oficiálně prohlášeno vinařskou obcí ještě před vstupem do EU a pochlubilo se prestižním uspořádáním národní přehlídky vín.

Při příležitosti státního svátku vzniku samostatného Československa (28. října) bylo zastupitelstvem města oceněno pět slánských osobností, které se zasloužily o přínos v oblasti sportu, kultury, školství, zdravotnictví a historické paměti.

Ve výtvarné soutěži na Uměleckoprůmyslové škole v Praze bylo zpracováno a vybráno nové logo města a překreslen městský znak. Vybrané práce byly vystaveny v galerii muzea pod názvem Město Slaný a jeho vizuální styl.

Leden

V galerii muzea pokračovala výstava Wilsonova ulice. Současně se uskutečnila beseda s autory výstavy dr. Vlad. Příbylem a fotografem Pavlem Vychodilem. V galerii Ikaros se představil svým výtvarným dílem Jiří Anderle.

Knihovna V. Štecha připravila besedu na téma Malířská rodina Mánesů.

Město Slaný se zúčastnilo 13. ročníku Regiontouru v Brně pod heslem Muzicírování v Královském městě Slaném.

Dětská scéna uvedla novou hru, indiánskou pohádku Brána slunce.

Městská hvězdárna připravila večer s názvem Do blízkého i vzdáleného vesmíru.

Pražští herci Květa Fialová, Petr Nárožný a Ladislav Trojan zahráli divadelní hru Tři na lavičce.

Únor

Obrazy Pavla Sedláčka byly vystaveny v galerii Ikaros, v Dividýlku se představil písničkář kazatel a poslanec Sváfa Karásek.

Knihovna V. Štecha připravila k výročí února čtení z knihy slánského rodáka a bývalého politického vězně Miloslava Čapka Poražení vítězové.

V galerii muzea se uskutečnila výstava mladých výtvarníků, žáků výtvarné výchovy Pedagogické fakulty J. Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem.

Březen

Pro nevidomé a slabozraké klienty připravila Knihovna V. Štecha zvukové knihy.

V tomto měsíci probíhal Týden internetu. Seznam, najdu tam, co neznám byl další program knihovny, který se uskutečnil v pořadu Čaj o páté. Kruh přátel hudby připravil Večer kytarové hry. Muzeum uspořádalo přednášku se vzpomínkou na Ivana Kraska, představitele slovenské moderny. Galerie Ikaros otevřela výstavu obrazů Káji Saudka, které se zúčastnil písničkář Josef Fousek.

Duben

Začátek měsíce byl věnován slovenské kultuře. 1. dubna byla odhalena pamětní deska I. Kraskovi a uskutečněn Slavnostní koncert v piaristické kapli muzea. 3. dubna byla otevřena výstava v galerii muzea Město Skalica – historie a současnost.

V Knihovně V. Štecha byly pro děti připraveny ukázky ze slovenských pohádek.

Proběhl třetí sraz historických vojenských vozidel, která projížděla městem jako „spanilá jízda“.

Ve městě se opět konal Týden země, hodnotily se výtvarné a fotografické soutěže na téma „pomoc zvířatům“.

V muzeu byla otevřena výstava „Pod doškovými střechami“, věnovaná 120. výročí úmrtí V. B. Třebízského. Uskutečnil se pěší pochod do Třebíže.

Na slánské hvězdárně přednášel člen pražské Štefánikovy hvězdárny Jakub Roztočil na téma Nekonečně mnoho světů.

Květen

4. května jsme se zájmem sledovali zatmění měsíce, uvítali jsme královské československé letce, kteří se zúčastnili Air Sters Meetingu Slaný 2004, v Divídýlku zazpíval Jaroslav Hutka.

O své nové knize Lidice vyprávěl v knihovně V. Štecha PhDr. Eduard Stehlík. Na koncertě Klubu přátel hudby Varhany a flétna jsme přivítali Marii Šestákovou a Petra Hernycha.

Po delší době konala se slánská plochá dráha.

Koncem května byla odhalena pamětní deska Olze Scheipflugové na jejímrodném domě.

Červen

Byla zahájena turistická sezóna 2004. Kromě vycházek po slánských hřbitovech se uskutečnily vycházky po slánském náměstí, Wilsonově třídě s prohlídkou městského divadla, prohlídka sklepů Vinařství Kvíc, Velvarská brána, z náměstí do kláštera a kostela Nejsv. Trojice, město v hradbách a kostel sv. Gotharda.

Při příležitosti astronomického úkazu přechodu Venuše přes sluneční kotouč byla zájemcům po celý den otevřena hvězdárna.

Občanské sdružení Wotrubia uskutečnilo v lidickém kostelíku pěvecký koncert buštěhradského pěveckého sboru. Muzeum zorganizovalo vlastivědný zájezd na Vyšehrad a do Klecan.

Červenec

Vzpomínku na Ladislava Kochánka, slánského rodáka a autora knihy 1 000 československých rekordů připomnělo Infocentrum. V muzeu probíhala zajímavá fotografická výstava Lukáše Drmoty Šumava.

Srpen

V piaristické kapli Zasnoubení P. Marie se uskutečnil v podání japonských pěvců vynikající koncert světových árií. Jako každoročně i letos proběhl v Letním kině na Hájích hudební festival Rock na valníku.

Září

Slánské komorní sdružení a žesťový soubor uzavřely několikaletou tradici romantických koncertů při svíčkách v lidickém kostelíku.

V galerii slánského muzea byla otevřena výstava barevných plastik spisovatelky Zory Dvořákové.

Dny evropské kultury byly zahájeny koncertem v opraveném kostele sv. Václava v Ovčárech.

Uskutečnil se též zájezd po zajímavých památkových objektech v našem okolí. Koncertní činnost Klubu přátel hudby zahájil v piaristické kapli Komorní orchestr Dvořákova kraje.

Říjen

V galerii Ikaros vystavila své barevné grafiky Jana Boudová, v knihovně V. Štecha probíhal se zajímavým programem Týden knihoven. V děkanském kostele sv. Gotharda zaznělo k Roku české hudby Dvořákovo Requiem. V muzeu vystavila Akvarely z okolí Slaného a Velvar Eva Linksfeilerová. V malé galerii muzea odborná pracovnice muzea Ivana Hušáková připomněla stavební činnost členů rodiny Štechovy na přelomu 19. a 20. století.

V konventu bosých karmelitánů se uskutečnily Slánské rozhovory, věnované Španělsku a Čechám.

Listopad

Ostrov splněných přání uspořádal regionální přebor v šachu. Klub přátel hudby připravil na listopad Pěvecký koncert.

Antikvariát a knihkupectví Romana Kabátka vydalo stolní kalendář se starými pohlednicemi města Slaného a okolních obcí.

Koncem měsíce proběhly na několika místech ve Slaném 38. jazzové dny.

Královské město a jeho vizuální styl je název výstavy, která byla zahájena v galerii muzea.

Studenti Vysoké školy uměleckoprůmyslové z Prahy pod vedením akad. malíře Františka Štorma představili na výstavě své návrhy loga města a nového městského znaku.

Slánská scéna uvedla novou hru Hrobka s vyhlídkou od anglického autora Normana Robbinse.

Prosinec

Advent byl zahájen zažehnutím světel ve městě. V muzeu byla otevřena vánoční výstava. Vysvěcena byla kaplička P. Marie a sv. Kryštofa v Blahoticích. Vánoční koncerty se konaly v lidickém kostelíku, v muzejní kapli i v děkanském kostele sv. Gotharda.

Podle záznamů kronikářky O. Judlové zpracovala Božena Franková

KAREL LEŽÁK

55 let plochodrážního sportu ve Slaném

Chceme-li hovořit o plochodrážním sportu, musíme se vrátit až do roku 1922, kdy byl ve Slaném založen MOTO CLUB, který začal organizovat populární závody do vrchu a „Slánský kilometr“ na trati Slaný – Tuřany. Historie z této doby ani zápisy se bohužel nedochovaly, víme však, že podnět ke vzniku MOTO CLUBU dal majitel slánské strojírny a výrobce tehdy moderního motocyklu Orion, Vilém Michl.

V průběhu let se MOTO CLUB začlenil do tehdy vznikající motoristické organizace Autoklub republiky Československé. Byly organizovány soutěže, dětské dny, plesy a motoristické srazy, takže motoristé ve Slaném stále aktivně pracovali až do počátku druhé světové války, kdy byla aktivita značně utlumena.

Immediately po skončení války obnovují motoristé svoji činnost a navazují na předválečné úspěchy. Organizováním sportovních akcí, zájezdů a přednášek se zapojují do kulturního života ve městě. Za zmínku stojí orientační jízdy, terénní závody nad plochou dráhou, motocyklové závody ve městě za účasti známého závodníka Františka Šťastného. Na stejné trati městem se jel i závod automobilů, kde dominoval člen autoklubu Fr. Mösner s vlastní konstrukcí závodního vozu. Na náměstí byly organizovány závody motokár, pro děti závody tříkolek a koloběžek a zájezdy s dětmi do přírody. Autoklub se podílel na politických, hospodářských a celostátních akcích, za což obdržel četná uznání, pochvaly a vyznamenání.

Nelze vyjmenovat všechny, kteří se na této aktivitě podíleli, ale připomeňme alespoň předsedu Jiřího Růžičku, A. Líbecajta, A. Kohouta, F. Mösnera, K. Sedláčka, V. Bernarda, K. Šnědorfa, R. Šlajchrtu, V. Kozmu, A. Pospíšila, dr. Hampla, J. Průšu, F. Moulise, F. Šůlu, dr. Opatu, J. Paura a další.

V roce 1956 dochází k vytvoření branné sportovní organizace svazu spolupráce s armádou Svazarmu, jehož valné hromady se za Slaný zúčastnili i J. Růžička a R. Šlajchrt. Do této organizace byl začleněn i slánský autoklub. V této době čítal již přes 1 000 členů a členil se na Škoda-klub, Wartburg-klub, Trabant-klub a plochodrážní oddíl. Vyjma sportovních akcí je jeho hlavní náplní zajišťování náhradních dílů pro členy klubu, vybudování svépomocné dílny a pomoc při opravách automobilů. Konají se společné výlety motoristů, pořádají se branné prvky, jízdy zručnosti a pod. Provádí se školení řidičů, technické dny pro údržbu motorových vozidel a oblíbené cestopisné přednášky cestovatele Elstnera. Organizovaly se orientační závody okresem (BOAS) a výpomoc nákladními automobily při zemědělské sklizni.

To se však již začíná tvořit silná skupina se zájmem o vybudování plochodrážního stadionu. Předseda klubu J. Růžička, který byl současně členem krajského a ústředního Autoklubu České republiky (poté Svazarmu), iniciativně předložil or-

Budování oválu závodní dráhy a ochozů pro diváky (foto archiv Vlastivědného muzea ve Slaném)

gánům města Slaného požadavek rady klubu na vybudování stadionu. Místo, které bylo vyhlédnuto, bylo tehdy zabráno kořistním vojenským materiálem z druhé světové války (vraky vozidel) a bylo obhospodařováno místní vojenskou správou. V té době neměl plochodrážní sport zelenou a přednost měly branné, cvičné a terénní jízdy. Bez větších zkušeností a znalostí, díky obětavosti a nadšení celého kolektivu a členů AK Slaný, bylo v letech 1948–1949 přistoupeno k budování plochodrážního oválu a přemísťování množství materiálu na okolní svahy pro hlediště a provizorní tribunu. Dnes je těžké dohledat počty odpracovaných hodin desítkami dobrovolných pracovníků, kteří byli ochotni dát nezištně k dispozici svoji práci, stejně tak jako nelze vyčíslit finanční a materiální pomoc tehdejších slánských podniků ČKD, Bateria, Tatra, Benar a později i Dolu Slaný. Skutečností zůstává, že dne 13. srpna roku 1950 poprvé zahřměly stadionem motory osmnácti závodních strojů. Před deseti tisíci nadšených diváků si odnesl palmu vítězství ing. Hugo Rosák, v juniorech pak F. Holub z Plzně a v ukázkové jízdě sidecarů bratři Volfové ze Slaného. Prvním ředitelem závodu se stal A. Libecajt.

V roce 1954 bylo na stadionu instalováno elektrické osvětlení dráhy, čímž se zatraktivnily další závody v nočních hodinách za umělého osvětlení a tradičního ohňostroje.

V roce 1957 se utvořilo vlastní plochodrážní družstvo Slaného, které se přihlásilo do celostátní soutěže, takže další pořádané závody se konaly již za účasti některých slánských jezdců. Hlavním vedoucím střediska se stává populární A. Jelínek a dochází i k obměně členů o Imbra, Makala, Hajného, Ležáka, Macha, Koláře, Vaňka, Buriánka, Pospíchala, Smetany, Loskota, Novotného, Hoďánka a dalších.

Jezdci plochodrážního střediska se postupně propracovali až do nejvyšší soutěže – extraligy družstev, kde až do dnešní doby bojují se střídavými úspěchy,

s nejhorším umístěním na druhém nebo třetím místě. Pouze v letech 1989, 90 a 96 sestoupilo družstvo do 1. ligy, aby si vzápětí vybojovalo cestu zpět. Navíc se družstvo v roce 1969 stalo mistrem ČSSR a v roce 2005 mistrem ČR v družstvech.

Od roku 1958 se na slánském stadionu jezdil každoročně jeden ze závodů mistrovství světa plochých drah a mezinárodní závody, a to až do roku 1989. Některé s účastí až 40 tisíc diváků.

Stadion sloužil i k dalším účelům. Střed stadionu měl k dispozici oddíl kopané Dukly Slaný – později ČKD Slaný, odehrávaly se zde místní i okresní spartakiády, vystupovaly zde skupiny Auto-rodeo, každým rokem se zde pořádaly oslavy dne dětí, armáda a policie zde měly svá vystoupení, předváděn zde byl autosalon, prováděna burza náhradních dílů atd.

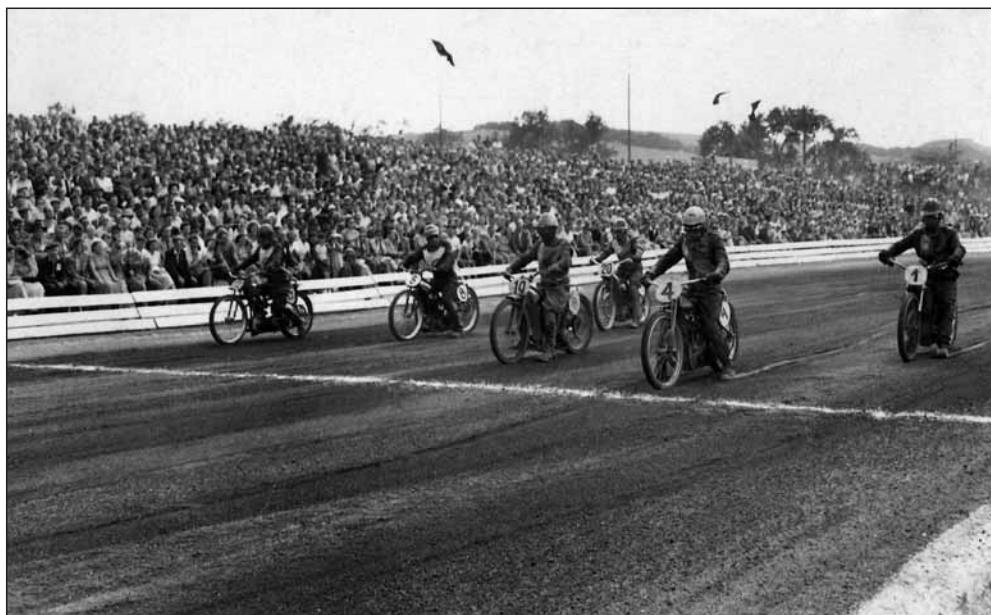
Přišel však rok 1989 a s ním došlo k zásadním změnám nejen ve státě, ale i ve sportu. Měnily se majetkoprávní vztahy, financování a další převratné změny se nevyhnuly ani motoristickému sportu, a tím i našemu oddílu ploché dráhy. Otevřením hranic, přílivem nových automobilů všech značek včetně do té doby nedostatečných náhradních dílů a otevřením soukromých autodílůn pozbylo smyslu udržovat v činnosti bývalé značkové kluby (zvláště Trabant a Wartburg-klub), stejně jako udržovat dále svépomocnou dílnu. Členové odešli a z bývalých početných členů zůstalo jen plochodrážní středisko s přibližně 70 lidmi. Středisko pokračuje v činnosti pod názvem Autoklub v AČR Slaný, někdy též nazývaný „Speedway Slaný“. Nastává útlum v pořádání mezinárodních závodů, a to hlavně z finančních důvodů. Každý závod, a to i celostátní, je zpoplatněn, hradí se činovníci, bezpečnost, zdravotní služba a vše, co souvisí s pořádáním závodu. Jelikož klub nemá vlastní zdroj příjmů, znamená to shánět finance formou sponzorských příznivců. Navíc se o pozemky stadionu přihlásila dědička bývalého majitele a dochází k dlouhodobým soudním sporům, který není do současné doby uspokojivě vyřešen. Oddíl je zatím odsouzen k úhradě vysokého nájemného.

Plochodrážní oddíl se snaží zajišťovat finance alespoň na pořádání celostátních podniků a zajištění extraligy. Teprve v roce 2001 se podařilo zajistit finanční zdroje a byl uspořádán další podnik Mistrovství světa. Tyto se konají opět každým rokem, až do roku 2005.

Plochodrážní odbor aktivně pracuje, je doplněn o nové pracovníky a rada ve složení Křikava, Šrámek, Vilde, Buřič, Čipera, Pospíchal, Pospíšil, Blažek, Uldrych, Prokop a Mach za pomoci čestných členů klubu Moulise a Ležáka se snaží pokračovat v tradici a udržet dobré jméno slánské ploché dráhy, která proslavila město Slaný nejen v bývalé Československé republice, ale i za hranicemi. Podmínkou pro dobrou práci a činnost klubu zůstává nadále získávání stálých solventních sponzorů a příznivců klubu a udření zájmu diváků.

Po roce 1989 dochází i ke změnám v možnostech uzavírání smluv se zahraničními sportovci, a to ve všech odvětvích sportovní činnosti. To se i v ploché dráze projevilo nejen v odlivu závodníků na hostování do zahraničí, ale i v přílivu zahraničních jezdců u našich oddílů. I v našem družstvu se objevují polští jezdci Golob, Jaguš, Bajerski, Ulamek, Puszakowski, Drabík další, z Maďarska Nagy, z Anglie Stead a další. Vzájemnými boji našich a zahraničních jezdců se zkvalitnily závody a stoupl zájem diváků.

Abychom udrželi a rozšířili kádr jezdců, hlavně z pohledu do budoucna, bylo vyhlášeno mistrovství ČR jezdců ve věku 12–15 let, kteří na motocyklech o obsahu 125 ccm získávají „ostruhy“ na oválech a soutěží o nejlepšího jezdce. I slánský oddíl se přihlásil do soutěže a mladí pod vedením P. Křikavy a s trenérem V. Kauckým si vedou velmi zdatně. Drží se na prvních třech místech v ta-

Jeden z prvních závodů ještě se šesti jezdci, dráhou bez mantinelů a bez tribuny (foto archiv Vlastivědného muzea ve Slaném)

bulce a závodili i v zahraničí (Polsko). Tento způsob výchovy mladých jezdců se nám velmi osvědčil již v minulosti, kdy za pomoci n. p. Bateria vedl jezdec Z. Majstr a podruhé na našem stadionu bývalý jezdec K. Průcha.

Pro nedostatek prostoru není možné uvést všechny události a změny v průběhu 55 let existence ploché dráhy ve Slaném, a proto uvádíme chronologicky souhrnný přehled.

Legendy plochých drah, které ve Slaném startovaly:

Rosák, Lucák, Stanislav, Havelka, Špínka, Volf, Kysilka, Kadlec, Kasper sen., Vernerové, Kubíček, Šváb, Holub sen., Pavlíček a jiní.

Zahraniční jezdci:

Killmayer, Schatzer – Rakousko; Kupszinski, Žyto, Woryna, Waloszek – Polsko; Hoffmeister, Glücklich, Maier – Německo; Plechanov, Gordějev, Kadyrov – Rusko; Fundin – Švédsko; Brigs, Moore, Mauger – Nový Zéland, Shaw Moran – USA a jiní.

Jezdci odchovaní ve Slaném:

Mareš, Průša, Moulis sen. i jun., Rendek, Klokočka, Rosůlek, Bečvář, Buranda, Macák, Vilde, Černý, Matoušek sen. i jun., Duda, Beer, Majstr, Čiviš, Krail, Kaucový, Pergler, Fencel, Linhart, Batelka, Řezáč, Jůna, Král, Loskot a řada dalších.

Hostující jezdci za Slaný:

Minařík, Rybář, Voborník, M. a V. Vernerové, Šváb, Dryml, Štancl sen. i jun., Holub, Málek, Tesař, Boháč, Bartoš a další.

Trenéři AK Slaný:

Moulis sen., Průša, Kasper sen., Mach, Rosůlek
Trenéři juniorů – Majstr, Průcha, Kaucký

Manažéři klubu:

Moulis sen., Mach – dlouhodobě, za B-tým – Vozár

Družební styky:

dlouhodobě RH Praha (pozdější Olymp)
zahraniční: Míšeň, Güstrow – Německo; Rybník, Bydhošť, Zielona Góra – Pol-
sko; Miskolc, Szeged, Debrecen – Maďarsko.

Držitelé průkazů k oprávnění činnosti na PD:

Licence pro řed. PD (FIM): Pospíchal, Čipera, Moulis sen., Ležák.

Rozhodčí:

Smetana – FIM, Hoskovec

Technici:

Mösner, Moulis sen., Hoskovec

Methyl – pohonné hmoty:

Křikava, Hubl, Mühlbauer

Největší úspěchy klubu:

1969 družstvo Slaný – mistři ČSSR v závodě extraligy
1969 Jan Holub – mistr ČSSR v jednotlivcích
1969 Jan Klokočka – mistr ČSSR v juniorech
1995 Zdeněk Tesař – mistr ČR v jednotlivcích
2001 Miroslav Fencel – mistr ČR v juniorech
2002 AK Slaný – juniorský tým – mistři ČR
2004 AK Slaný – juniorský tým – mistři ČR
2004 Mír. Fencel – mistr ČR v juniorech
2005 AK Slaný – mistři ČR v mezinárodní soutěži dvojic
2005 družstvo Slaný – mistři ČR v závodě extraligy

Memoriály a poháry:

Memoriál A. Jelínka (funkcionář) ukončeno
Memoriál Antonína Vildeho (jezdec zahynul v roce 1963 na ZP Pardubice) jez-
dil se v letech 1971–1976, pokračováno v roce 2005
Velká cena Královského pivovaru Krušovice – nepřetržitě od r. 2000

Úpravy a změny v průběhu let na plochodrážním stadionu:

1949 začátek výstavby stadionu
1952 oprava podkladu dráhy
1954 instalace elektrického osvětlení dráhy
1959 proveden asfaltový povrch dráhy
1960 zabudování vnitřních obrubníků dráhy
1962–1963 ohrazení stadionu panely
1965 převod stadionu do majetku ZO Svazarmu (hodnota 4,5 mil.)
1974 zrušen asfalt na dráze, vybudován škvárový povrch

-
- 1984 dokončena nová tribuna (nové boxy pro jezdce)
 - 1988 zrušeno elektrické osvětlení tratě (FIM – sloupy v bezpečnostním pásmu)
 - 1990 rozšíření dráhy pro jízdu šesti jezdců
 - 1991 rekonstrukce tribuny a stánků, šaten a WC
 - 2002 úprava horní části tribuny pro VIP, zavedení plynu
 - 2003 zrušení mycí rampy, zhotovení přístřešku, studna obnov.

Technická data tratě:

délka: 382 m
šířka rovin: 11,5 m
šířka zatáček: 17,5 m

Rekord dráhy:

Martin Jirout 28. 8. 2001, 68:07

Jistě by se našly další zajímavosti a události, které by si z hlediska historie ploché dráhy ve Slaném zasloužily uvedení v tomto přehledu, ale z prostorových důvodů to nebylo možné.

Pokud po přečtení přehledu historie ploché dráhy ve Slaném vznikne dojem, že nebyly uvedeny další akce, anebo že v seznamu závodníků a činovníků chybí další osoby, nebylo to úmyslem ani záměrem, ale jedná se o opomenutí a předem se za to omlouváme.

Poděkování za dodání podkladů pro historický přehled patří tiskovému a propagačnímu členu současného výboru Antonínu Vildemu, který za pomoci manažera Milana Macha a z pramenů Václava Šupky sestavuje a udržuje záznamy z historie slánské ploché dráhy.

OBSAH

Na prahu 13. ročníku obnoveného Slánského obzoru (3)

STATĚ A POJEDNÁNÍ

Zdeněk Kuchyňka: Pražská brána ve Slaném (Příspěvek ikonografie k datování stavby) (4)

Květa Hrnčířová: Městské veduty na cechovních osvědčeních (11)

Jan Černý: Vznik Soupisu památek historických a uměleckých v politickém okrese slánském (19)

Marie Hrošová – Olga Šebelová: Kladenská trestní akce 1939 (33)

Milan Hes: Založení Kuratoria pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě (50)

Jana Krotilová: Konec 2. světové války ve Slaném (58)

Irena Veverková: Výstavní činnost v Kladně v 1. polovině 20. století (79)

Mojslava Sehnalová: Přelomový rok kladenského divadla (95)

Václav Šarboch: Slánské filharmonické sdružení (1950–1965) (104)

Jiří Kovařík: Kladenské hutě v poválečném období (1946–1970) (113)

PORTRÉTNÍ GALERIE

Otakar Špecinger: Berta Mühlsteinová (131)

Miroslav Oliverius: František Kloz (135)

ZPRÁVY

Jaroslav Vykouk: Socha Svobody v Kladně (142)

Karel Ležák: Královské město Slaný opět přivítalo královské letce (145)

Jana Krotilová: 300. výročí povýšení vsi Zlonic na městečko (148)

Irena Bukačová: Italia e Bohemia (na okraj Slánských rozhovorů 2005) (151)

PATRIA, společnost pro ochranu kulturního dědictví (Zpráva o činnosti v roce 2005) (154)

KRONIKA

Z regionální literatury vydané v letech 2003–2004 (156)

Z kroniky Královského města Slaného za rok 2004 (160)

Karel Ležák: 55 let plochodrážního sportu ve Slaném (164)

Tato ročenka mohla vyjít díky finančnímu příspěví
Městského úřadu ve Slaném a finanční spoluúčasti
Státního oblastního archivu v Praze.

Kontaktní adresa:

Vlastivědné muzeum, Masarykovo náměstí 159, 274 01 Slaný
Státní oblastní archiv v Praze – Státní okresní archiv v Kladně,
Nám. Starosty Pavla 11, 272 00 Kladno

Internetová adresa:

www.slanskyobzor.cz

SLÁNSKÝ OBZOR

ROČENKA
SPOLEČNOSTI PATRIA,
VLASTIVĚDNÉHO MUZEA
VE SLANÉM
A STÁTNÍHO OKRESNÍHO
ARCHIVU V Kladně

Uspořádala Zora Dvořáková
Obálku navrhl Václav Kučera
Odpovědná redaktorka Růžena Skálová
Sazba a realizace Josef Ženka, Praha 8
Tisk ETIS s. r. o., Jihlava
Náklad 500 výtisků

ISSN 1214-3847